Maksim Gorkiy

Ana

Çeviren: Mazlum Beyhan

Roman
2. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Aleksey Maksimoviç Gorkiy'in,

özgün adı Mat olan iki bölümlük Ana romanı, Rusça aslından

(“Lenizdat-Biblioteka Şkol’nika”,

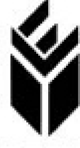
Leningrad-1970) çevrilmiştir.

Maksim Gorkiy

Ana

Rusça Aslından Çeviren: Mazlum Beyhan

Roman

EVRENSEL
BASIM YAYIN

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com
Evrensel Basım Yayın 240
Maksimoviç Gorkiy: Ana
Rusçadan Çeviren: Mazlum Beyhan
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan
Birinci Basım Ekim 2003 - İkinci Basım Ağustos 2012

Birinci Bölüm

I

Fabrikanın uğuldayan düdüğü, işçi mahallesi üzerine asılı dumanlı ve yağlı havayı her sabah aynı saatte titreştirir, henüz sıkı bir uykuyla kaslarını dinlendirmeyi başaramamış asık yüzlü birtakım adamlar, düdüğün çağrısına boyun eğerek izbeyi andıran küçük, gri evlerinden ürkütülmüş hamamböcekleri gibi telaşla sokağa fırlar ve kaldırımsız yol boyunca soğuğu ve alacakaranlığı yara yara yürüyüp, altlı üstlü onlarca yağlı, pis penceresinden yaydığı kör ışıkla çamurlu yolu belli belirsiz aydınlatarak, kayıtsız bir özgüvenle onları bekleyen taş yapıya ulaşırlardı. Attıkları her adımda çamur ayaklarının altında şapırdar; uykulu sesler, hırlamayı andırır bağırışlar, kaba küfürler duyulurdu havada kopuk kopuk; onlardan yükselen bu seslere, karşıdan, fabrika yönünden gelen sesler, makinelerin inleyişi ve boğuk buhar homurtuları karışırdı. Fabrikanın asık suratlı, kara bacaları, kalın ve kocaman birer sopa gibi gözdağı verirce yükselirdi mahallenin üzerinde.

Akşam, işçi evlerinin camları batan güneşin kızıl ışıklarıyla tutuşurken, fabrikanın taş bağrı bir cüruf gibi kusardı insanları dışarı ve yüzleri isten kararmış, dişleri açlara özgü ışıltıyla parlayan işçiler, çevrelerine yapışkan bir makine yağı kokusu yayarak yine aynı yolu yürürlerdi. Bu kez sesleri daha bir canlı, hatta neşeli olurdu: Bugünkü kürek cezaları bitmiştir çünkü ve evde onları sıcak bir yemekle dinlenme beklemektedir.

İnsanların koca bir gününü yutup gitmiştir fabrika; makineler, insanların kaslarından kendilerine ne kadar gerekiyorsa o kadar güç emmişlerdir. Geride hiçbir iz bırakmadan yaşamdan bir gün daha silinip gitmiş, herkes mezarına bir adım daha yaklaşmıştır; yine de şu anda kendilerini bekleyen dinlenmenin hazzı, dumanlı meyhanelerin keyfi, onları mutlu etmeye yeter.

Bayram günleri saat ona dek uyuyan evli barklı ve aklı başında yetişkinler en güzel giysilerini giyip kiliseye ayini izlemeye giderler, yolda da boyuna kiliseye boş verdikleri için gençlere söver sayarlardı. Kiliseden eve dönünce önce börek yenilir, sonra yeniden yatılıp akşama dek uyunurdu.

Yıllar boyu damla damla biriken yorgunluk insanlarda iştah diye bir şey bırakmadığından, çoğu kez yemek yiyebilmek için votkaya yüklenilir, onun yakıp kavuran ateşiyle uyarılmaya çalışılırdı boş mideler.

Akşamleyin tembel tembel sokakta gezinirler, galoşları[1] olan, hava yağışsız ve kupkuru da olsa galoşlarını ayağına geçirir, şemsiyesi olanlar da, hava günlük güneşlik de olsa, şemsiyelerini yanlarına alırlardı.

Birbirleriyle karşılaştıklarında fabrikadan, makinelerden söz ederler, ustabaşılara söverler, sürekli işle ilgili şeyler konuşur, düşünürlerdi. Bu tekdüze yaşam içinde düşünce adına hep aynı sönük, güçsüz, işe yaramaz kıvılcımlar görünürdü. Eve dönünce karılarıyla kavga ederler, çoğu kez de acımasızca döverlerdi onları. Gençler ya mahallenin kıytırık lokantasında oturur, ya da birbirinin evinde toplanıp akordeon çalar, açık saçık şarkılar söyler, küfreder, dans eder, içki içerlerdi. Çalışmaktan yorgun düşmüş insanlar çabucak sarhoş olur, sonra da yüreklerinde anlaşılmaz, marazi bir öfkenin gerginliğini duyarlardı. Kurtulmak isterlerdi tabii bu gerginlikten. Bu tedirgin edici gerginlik duygusundan kurtulmak, gevşemek, boşalmak için hiçbir fırsatı kaçırmazlar, bir hiç yüzünden birbirlerinin üzerine atılıp yabanıl hayvanlar gibi alt alta üst üste boğuşurlardı; bu kanlı kavgalarda zaman zaman sakatlananlar, hatta ölenler olurdu.

Aralarındaki ilişkilerde belirleyici olan şey, kışkırtıcı öfke ve kin duygusuydu; bu, tıpkı kaslarının hiç geçmeyen yorgunluğu gibi tedavisi olanaksız, süreğen, kökleşmiş bir duyguydu, bir ruh rahatsızlığıydı. İnsanlar babalarından kendilerine geçen bu ruh rahatsızlığıyla doğarlar ve kara bir gölge gibi onları tâ mezara dek izleyen bu ruh rahatsızlığı yüzünden, hayatları akıl almaz derecede amaçsız ve bir o kadar da acımasız çatışmalar içinde geçerdi.

Pazarları gençler evlerine geç vakit; üst baş yırtık, yüz göz kanlı, toz toprak içinde, arkadaşlarına çaktıkları yumruklardan dolayı öç alırcasına sevinç duyarak ya da uğradıkları hakaret nedeniyle hırslarından gözyaşları dökerek, aşağılanmış, sarhoş, acınası, talihsiz, iğrenç bir şekilde dönerlerdi. Bazen ana babaları getirirdi gençleri eve. Sokaklarda, duvar diplerinde ya da meyhanelerde sızmış bulurlardı onları; küfürler yağdırarak, votkadan adeta erimiş bedenlerini hafif hafif yumruklayarak onları kaldırır, eve götürür, sonra da fabrikanın sabahın köründe kara bir sel gibi mahalleyi dolaşan kızgın düdüğüyle uyanıp fabrikaya gidebilmeleri için özenle yatırırlardı.

Çocuklar çok dövülür, çok aşağılanırlardı; ama gençlerin sarhoş olup birbirleriyle dövüşmeleri yaşlılarca doğal karşılanırdı: Babalar da gençliklerinde aynı şeyleri yapmışlardı çünkü; içki içmiş, dövüşmüş, dayak yemiş, dayak atmışlardı. Hayat böyleydi: Yıllar bulanık bir su gibi bir

yerlere doğru ağır ağır akıp gidiyordu; her şey... her şey sımsıkı bir şekilde eski alışkanlıklara, göreneklere bağlıydı; her gün herkes hep aynı şeyleri yapar, hep aynı şeyleri düşünürdü ve kimsenin bu konuda bir değişiklik yapmak aklının ucundan bile geçmezdi.

Zaman zaman yabancılar görülürdü mahallede. İlk başta, yabancı oldukları için dikkat çekerlerdi bunlar, sonra, çalıştıkları yerlere ilişkin anlattıklarıyla fazla derin olmayan, yüzeysel bir ilgi toplarlardı; giderek onlara alışılır, fark edilmelerini sağlayan yeni ve ayrıksı yanları silinip gittiği için herkes gibi biri olur çıkarlardı. Anlattıklarından hep aynı sonuç açığa çıkardı: “İşçinin hayatı her yerde aynıdır.” Bu böyle olduğuna göre, nesini konuşacaksın bu hayatın!

Ama yabancılar arasından bazen işçi mahallesinde daha önce hiç duyulmamış şeyler anlatanlar da çıkardı. Onlarla tartışmazlar, anlattıkları tuhaf şeyleri de kendilerini fazla kaptırmadan dinlerlerdi. Bu anlatılanlar kimilerinde kör bir öfkeye neden olurken, kimilerinde belirsiz bir kaygı yaratır, kimilerinin de yüzüne belirgin olmayan bir umudun hafif, tedirgin edici gölgesini düşürürdü ve olağan yaşamlarını sürdürmelerine engel olan bu gereksiz tedirginlikten kurtulmak için insanlar daha da çok içerlerdi.

Sıradışı bir yanı olduğunu sezdikleri yabancıları uzunca bir süre unutmazdı mahalleli... ve kendilerine benzemeyen bu insanlara karşı daima tetikte olurlardı. Çileli olmakla birlikte, sakin denilebilecek yaşamlarının olağan akışını bozacağından korkarlardı bunların. İnsanlar hayatın kendilerini ezmesine alışmışlardı; ve hepsini eşit olarak, aynı derecede ezen bu hayatta iyiye doğru bir değişiklik beklentileri yoktu; her değişikliğin boyunduruklarını daha da sıkacağı, baskıyı, zulmü daha da artıracağı kanısındaydılar.

Yeni şeyler söyleyen yabancılardan sessizce uzaklaşırdı mahalleli. O zaman bu insanlar yeniden bir yerlere gitmek üzere ortadan kaybolurlardı; gitmeyip bu fabrikada çalışanlar ise, mahalleliyle karışıp kaynaşamazsa eğer, bir köşede tek başlarına sürdürürlerdi yaşamlarını.

Böyle yaşardı insanlar işte; yaş elli dedi miydi de, dünyalarını değiştirirlerdi.

II

Tesviyeci Mihail Vlasov da böyle yaşardı. Aşırı kıllı, asık yüzlü, ufak gözlü bir adamdı; gür kaşlarının altında pis pis gülümseyen gözleri çevresine kuşkuyla bakardı. Fabrikanın en iyi tesviyecisi, mahallenin yenilmez dövüşçüsüydü; fabrika yönetimine karşı son derece kaba davranışlar sergilediği için ücreti düşüktü; her pazar muhakkak birilerini dövdüğü için kimse kendisini sevmezdi; bütün mahalle korkardı ondan. Birleşerek kendisini dövmek istemişler, ama başaramamışlardı. Üzerine insanların geldiğini gören Vlasov taş, sopa, demir çubuk, ne bulduysa kucağına doldurmuş ve bacaklarını genişçe açarak düşmanlarını beklemeye başlamıştı. Gözlerinin çevresinden boynuna dek kapkara kıllarla kaplı yüzü ve kıllarla kaplı kocaman elleri herkesi korkuturdu. Özellikle de çelik bir matkap ucu gibi deliciymiş hissi uyandıran küçük, sivri gözlerinden korkarlardı; bu gözleri gören herkes, karşısında, ölümüne dövüşmeye hazır, korku nedir bilmez yabanıl bir gücün bulunduğunu hissederdi.

“Dağılın, serseriler!” derdi boğuk bir sesle.

Yüzünü kaplayan gür kıllar arasından iri, sararmış dişleri görünürdü. Üzerine gelenler bir yandan ürküp dağılırken, bir yandan da kahramanlığı elden bırakmayan küfürler savururlardı.

“Serseriler!” derdi kısaca dağılanların arkasından; büsbütün küçülüp sivrileşen gözlerine iğrenç bir gülümseme yerleşirdi. Sonra kafasını meydan okurca diker, dağılanların ardı sıra yürüyerek onları kışkırtırdı:

“Ölümüne susayan varsa gelsin!”

Kimse susamamış olurdu ölümüne.

Az konuşurdu, “serseri” en sevdiği sözcüktü. Fabrika yöneticilerine de, polise de hep bu sözcükle seslenirdi; karısına bile:

“Hey, serseri,” derdi, “pantolonumdaki söküğü görmüyor musun?”

Oğlu Pavel on dördüne bastığında Vlasov onu saçından tutup sürüklemeye yeltendi. Ama Pavel eline ağır bir çekici alarak:

“Sakın ha!” dedi.

Kayın gölgesi gibi uzun ince bir oğlandı Pavel; Vlasov oğlunun üstüne yürüyerek:

“Ne yaparsın?” dedi.

“Dene, görürsün!” diye karşılık verdi Pavel. “Bir kez daha tekrarlama bu yaptığını!”

Ve çekici gözdağı verirce salladı.

Babası ona baktı, kıllı elini arkasına gizledi ve gülümseyerek:

“Pekâlâ...” dedi.

Sonra derin bir göğüs geçirerek:

“Seni serseri velet...” diye mırıldandı.

Bu olayın üzerine karısına şöyle dedi:

“Bir daha benden para mara isteme. Veledin baksın sana!”

“Peki sen bütün aylığını içkiye mi yatıracaksın?” diye sorma cesaretini gösterdi karısı.

“Sana ne, serseri! Metres tutacağım kendime, var mı diyeceğin!”

Metres tutmadı, ama o günden öldüğü güne dek, yani yaklaşık iki yıl oğlunu yok saydı; ne gördü onu, ne de kendisiyle konuştu.

Tıpkı kendi gibi iri, bol tüylü bir köpeği vardı. Köpek her sabah fabrika kapısına dek onunla yürür, her akşam fabrika kapısında onu beklerdi. Pazarları Vlasov meyhaneye giderdi. Suskun, sanki birini arıyormuş gibi, gözleriyle gelip geçenleri tarayarak yürürdü. Köpek de bütün gün, kocaman, tüylü kuyruğunu apış arasına kıstırarak ardı sıra yürürdü. Eve sarhoş döner, akşam yemeğini yerdi. Köpeğini de kendi tabağından beslerdi. Ne döverdi köpeğini, ne de hatta söverdi ona; ama sevip okşamazdı da hiç. Yemekten sonra karısı sofrayı toplamakta gecikti mi, eliyle masanın üzerini sıyırır, ne var ne yok yere devirirdi. Sonra masaya bir şişe votka kor, sırtını duvara dayar, gözlerini kapatıp ağzını genişçe açarak, pek de hoş olmayan boğuk bir sesle, insanın içine hüzün salan bir şarkı tuttururdu. Şarkı sözlerini karıştırarak, anlaşılmaz bir şekilde söyler, şarkı söylerken bıyıklarından ekmek ufakları dökülürdü. Bu arada kocaman, kalın parmaklarıyla saçlarını, sakalını, bıyıklarını sıvazlardı. Sündüre sündüre söylediği için sözleri pek anlaşılmayan şarkısının, kurtların kışın ulumasını andıran bir ezgisi olurdu. Şişede votka kaldığı sürece şarkıyı sürdürürdü; votka bitince ya yana devrilip yatar ya da başını masanın üzerine kor ve sabah fabrika düdüğüne dek uyurdu. Köpek de yanında yatardı.

Ölümü fıtıktan oldu. Yüzü mosmor, gözleri sımsıkı kapalı, dişlerini gıcırdatarak beş gün boyunca yatağında kıvrandı. Arada bir karısına:

“Fare zehiri ver bana, gebert beni!” diyordu.

Doktor, patlayan fıtık üzerine lapa konulmasını salık vermekle birlikte, ameliyatın şart olduğu, hastanın hemen şu anda hastaneye kaldırılması gerektiği uyarısında da bulundu.

“Cehenneme kadar yolun var! Ben tek başıma da ölebilirim! Serseri!” diye tısladı Mihail.

Doktor gidince karısı gözyaşları içinde onu ameliyata razı etmeye çalışınca, yumruğunu sıkıp karısına gözdağı verdi:

“İyileşmem senin için hiç iyi olmaz, serseri!”

Sabah, fabrika düdüğü işçileri işe çağırırken öldü. Mezarında ağzı açık, kaşları öfkeyle çatılı yatıyordu. Cenazesine karısı, oğlu, köpeği, fabrikadan kovulmuş, sarhoş ve hırsız yaşlı Danilo Vesovşçikov ve birkaç yoksul mahalleli katıldı. Karısı sessiz sessiz gözyaşı döktü, ama çok sürmedi ağlaması. Pavel tek damla yaş dökmedi. Yolda cenaze alayıyla karşılaşan kasabalılar haç çıkararak, birbirlerine Mihail Vlasov’un ölümüyle ilgili düşüncelerini ilettiler:

“Pelageya seviniyordur herhalde öldüğü için...”

“Öldüğü için değil, geberdiği için...” diye düzeltiyordu kimi.

Mezar kapatılıp da herkes evine gidince, köpek bir süre daha sessizce, taze kazılmış toprağı kokladı. Birkaç gün sonra birileri köpeği öldürdü...

III

Babasının ölümünden iki hafta sonra bir pazar günü Pavel eve zil zurna sarhoş döndü. Sallanarak içeri girdi, tıpkı babasının yaptığı gibi masaya bir yumruk indirerek annesine bağırdı:

“Yemek!”

Annesi geldi, onun yanına oturdu, başını tutup göğsüne bastırdı. Oğlan annesini omuzundan iterek onun bu çabasını engellemeye çalıştı.

“Anne, canlansana!”

Onun direncini kıran annesi sevecenlikle ve hüzünle:

“Aptal şey!” diye mırıldandı.

Üzerinde hakimiyetini yitirdiği dilini ağzının içinde güçlükle oynatan Pavel:

“Tütün de içmek istiyorum... Babamın piposunu getir bana!” diye homurdandı.

Bu ilk içişiydi Pavel’in. Votka bedenini güçsüzleştirmiş, ama bilincini henüz tümüyle karartmamıştı. O nedenle kafasında sürekli:

“Sarhoş muyum? Sarhoş muyum?” sorusu dolaşıyordu.

Anasının okşamaları onu utandırmış, gözlerindeki hüzün içine işlemişti. Ağlamak istiyor, bu isteğini gizlemek için de kendini olduğundan daha sarhoş gösteriyordu.

Annesi onun terlemiş, karışıp birbirine yapışmış saçlarını okşuyor ve usul usul:

“Hiç iyi etmemişsin... yapmamalıydın böyle...” diye mırıldanıyordu.

Midesi bulanıyordu Pavel’in. Birkaç kez içi dışı boşalmacasına şiddetle kustu. Bunun üzerine annesi kendisini yatağına yatırdı, solgun alnına ıslak havlu koydu. Biraz kendine gelir gibi olduysa da sağı solu, önü arkası, her şey dönmeye devam ediyordu. Göz kapakları ağırlaştıkça ağırlaştı; ağzında iğrenç bir burukluk, kirpiklerinin arasından annesinin kocaman yüzüne bakıyor, kopuk kopuk bir şeyler düşünüyordu:

“Anlaşılan henüz erken benim için. Başkaları içiyor, bir şey olmuyor; ben içiyorum, midem bulanıyor...”

Gözlerini sımsıkı yumarken:

“Herkes içiyor...” diye mırıldandı.

İçini çekti annesi. Haksız sayılmazdı oğlu. Meyhane, insanların içine neşe saçacak tek yerdi. Yine de:

“Ama sen içme!” dedi. “Senin içmen gerekenleri de baban fazlasıyla içti. Ve bana çok acı çektirdi... Sen annene biraz acırsın herhalde..?”

Annesinin acılı ama yumuşacık sözlerini dinlerken, Pavel, babasının sağlığında annesinin evde ağzı var dili yok, hissolunmaz bir varlık olduğunu ve sürekli olarak dayak beklentisiyle yaşadığını anımsadı. Babasıyla karşılaşmamak için son zamanlarda eve pek az uğrar olmuştu Pavel, bu nedenle de annesini yadırgamaya başlamıştı. Şu anda yavaş yavaş kendine gelirken büyük bir dikkatle annesini inceliyordu.

Pelageya uzun boylu, sırtı hafifçe kamburlaşmış, işten ve kocasının dayaklarından yıpranmış bir kadındı; sessizce ve sanki birilerine çarpmaktan korkar gibi yan yan yürürdü. Kırışıklarla kaplı ve hafiften şişkin, geniş, oval yüzünde kara gözleri, yoksul mahallelerinin hemen bütün kadınlarında olduğu gibi kaygıyla, hüzünle parlardı. Sağ kaşının üzerinde derin bir yara izi vardı ve bu iz sağ kaşını hafifçe yukarı kaldırdığı için, sağ kulağı da sol kulağına göre biraz daha yüksekmiş gibi dururdu; bu durum, yüzüne sürekli tetikte duruyormuş, her an kaygıyla çevresini dinliyormuş izlenimi verirdi. Koyu renk, gür saçları arasında tutam tutam ak saçlar ışıldardı. Son derece yumuşak başlı, kederli, boyuneğer bir kadındı.

Yanaklarından aşağı sessiz gözyaşları yuvarlanıyordu.

“Ağlama!” dedi oğlu, usulca. “Su ver bana!”

“Dur da sana buzlu su getireyim...”

Suyla döndüğünde oğlu uyumuştu. Bir dakika kadar oğlunun başucunda durup bekledi; elindeki maşrapa titriyor, maşrapanın içindeki buz parçası tıkırdıyordu. Maşrapayı masanın üzerine bırakıp köşedeki tasvirlerin önünde sessizce diz çöktü. Pencere camı, yoldan geçen sarhoşların naralarıyla titreşiyordu. Güz akşamının karanlığı ve rutubeti içinde bir akordeon inliyor, sarhoşun biri gür bir sesle şarkı söylüyor, birisi ağır küfürler savuruyor; yorgun ve sinirli kadınların bıkkın, kaygılı sesleri duyuluyordu.

Vlasovların küçük evlerinde hayat eskisinden daha sessiz, sakin ve mahalledeki öbür evlerden biraz daha farklı geçiyordu. Evleri mahallenin en dışında, bataklığa inen dik bayırın başındaydı. Evin üçte birlik bölümünü mutfak ve ondan ince bir bölmeyle ayrılmış, Ana’nın yattığı oda kaplıyordu. Kalan üçte ikilik bölümü ise çift pencereli kare bir oda oluşturuyordu: Bu odanın bir köşesinde Pavel’in karyolası, bir başka köşede bir masayla oturmak için iki tahta sıra vardı. Birkaç sandalyeyle iççamaşırları için bir komodin ve onun üzerinde bir ayna, sonra giysiler için

bir sandık, duvarda bir saat ve köşede asılı iki ikon... evin bütün eşyası bu kadardı.

Pavel bir delikanlı olarak akordeon, kolalı göğüslüğü olan bir gömlek, cırlak bir kravat, galoşlar, baston gibi satın alması gereken her şeyi satın aldı ve yaşının diğer gençleri gibi oldu. Düzenlenen akşam eğlentilerine katıldı; polka, kadril gibi dansları öğrendi; pazar günleri eve içkili döndü ve votkayla arası hiç iyi olmadı. Sabahleyin kafası çatlarcasına ağrıyor, midesi bulanıyor, yüzünde renk diye bir şey kalmıyordu.

Bir gün Ana:

“Nasıl, dün iyi eğlenebildin mi?” diye sordu.

Pavel, suratı bir karış, öfkeli:

“Ne demezsin!” dedi. “Balık tutsam daha iyi olacak galiba. Ya da en iyisi bir tüfek edinmek.”

Çalışkandı; dalga geçmez, ceza yemezdi; suskundu; anasınınkine benzeyen kocaman, mavi gözleri sıkıntıyla bakardı. Ne kendine tüfek aldı, ne de balık tutmaya başladı; ama yaşıtlarının sürdürdükleri yaşamdan gitgide uzaklaştı: Akşam eğlentilerine pek seyrek uğruyordu artık; pazar günleri bir yere gitse bile eve ayık dönüyordu. Ana, oğlunu büyük bir dikkatle izliyor, yağız yüzünün gitgide inceldiğini, bakışlarının ciddileştiğini ve dudaklarının tuhaf, sert bir çizgiye dönüştüğünü gözlemliyordu. Bir şeye içerliyor ya da bir hastalık için için bedenini kemiriyor gibiydi. Eskiden sık sık evlerine uğrayan arkadaşları, şimdi onu evde bulamadıkları için artık uğramaz olmuşlardı. Oğlunun fabrikada çalışan öbür gençlerden başkalaştığını gören Ana seviniyordu; ama oğlu bir yandan da inatla hayatın karanlık sularına doğru yol alıyor gibiydi... ki bu da onun ana yüreğini, ne olduğunu tam anlayamadığı belirsiz kaygılara salıyordu.

“Hasta mısın yoksa Pavelciğim?” diyordu zaman zaman.

“Yo, gayet iyiyim!” diye karşılık veriyordu oğlu.

“Çok zayıfladın!” diyordu Ana, iç çekerek.

Bir süre sonra eve kitaplar getirmeye, kimseye göstermeden okumaya başladı; okuduğu kitapları bir yerlere gizliyordu. Arada bir getirdiği kitaplardan bazı sayfaları ayrı ayrı kağıtlara kopya ediyor, sonra bu kağıtları da gizliyordu...

Ana oğul birbirlerini pek az görüyor, pek az konuşuyorlardı. Pavel sabahleyin sessizce çayını içiyor, fabrikaya gidiyordu; öğleyin yemeğe geliyor, ana oğul önemsiz bir iki kelime konuşurlarsa konuşuyorlar, sonra

Pavel yeniden fabrikaya gidiyor, akşama kadar çalışıyordu. Akşam evde ilkin güzelce yıkanıp temizleniyor, yemeğini yiyor, sonra uzun uzun kitaplarını okuyordu. Pazarları sabah erkenden evden çıkıyor, gece geç vakit dönüyordu. Ana, onun kente gittiğini, orada tiyatro falan izlediğini biliyordu; ama oğlunun ziyaretine kentten hiç kimse gelmiyordu. Zamanla oğlu daha suskunlaştı sanki; buna ek olarak, hem daha önce hiç kullanmadığı, Ana'ya anlaşılmaz gelen yeni birtakım sözcükler kullanmaya başlamıştı; hem de Ana'nın alışkın olduğu, kaba, pis sözcüklere artık konuşmalarında rastlanmıyordu. Öte yandan davranışlarındaki birtakım ayrıntılar da Ana'nın dikkatini çekmeye başlamıştı: Örneğin şık giyinmek türünden züppeliklere son vermişti; hem kendi temizliğine, hem de giysilerinin temizliğine daha bir özen gösterir olmuştu; yürüyüşüne de bir serbestlik, rahatlık gelmişti; dış görünüşü daha bir yalın, yumuşaktı... Bütün bu değişiklikleri Ana pür dikkat ve kaygıyla izliyordu. Anasına tavırlarında da yeni bir şeyler vardı: Arada bir odasını süpürüyor, pazarları yatağını kendisi topluyor, genel olarak anasının iş yükünü azaltmaya çalışıyordu. İşçi mahallesinde kimse yapmazdı böyle şeyleri...

Bir gün bir tablo getirip duvara astı; üç adam, gayet neşeli, dinç, konuşa konuşa yürürken resmedilmişlerdi.

"Dirilen İsa'nın Emmaus'a gidişi," diye açıkladı Pavel tabloyu.

Tablo Ana'nın hoşuna gitti; yine de şöyle düşünmekten kendini alamadı:

"İsa'ya saygın var var olmasına da, bir de kilisenin yolunu öğrensen..."

Marangoz bir arkadaşının yaptığı şık rafta kitaplar gitgide çoğalmaya başlamıştı. Oda bayağı hoş bir görünüşe bürünmüştü.

Annesine "siz" ya da "anneciğim" diyor, ama bazen tam bir sevecenlikle bunu unuttuğu da olabiliyordu:

"Anacığım, sakın merak etme, gece biraz geç döneceğim; sen yat uyu!"

Ana'nın hoşuna giderdi bu uyarılar; oğlunun sözlerinde ciddi, güçlü bir şeyler duyumsardı.

Ama kaygıları büyüdükçe büyüyordu. Geçen zamanla birlikte durum aydınlanacak, yüreğe su serper bir niteliğe bürünecek yerde, tersine sıradışı bir şeylerin önsezisiyle ilgili kaygılar yüreğini daha da sıkıştırıyordu. Bazen oğlundan yana basbayağı hoşnutsuz oluyordu.

'Herkes, adam gibi adam; o ise sanki bir keşiş!' diye düşünüyordu. 'Bir kez çok katı. Bu kadar katılık hiç onun yaşına göre değil!' diye düşünüyordu.

‘Belki de güzel bir kız bulmuştur kendine?’ diye düşündüğü de oluyordu.

Ama kızlarla gezip tozmak para isterdi; Pavel ise kazancının hemen tümünü getirip annesine veriyordu.

Günler, haftalar, aylar böyle geçti; karmakarışık düşüncelerle, kaygılarla ve gitgide artan tehlikelerle dolu bu tuhaf, suskun yaşam iki yıl daha böyle sürdü.

IV

Bir gün akşam yemeğinden sonra Pavel perdeleri kapadı, köşesine çekildi ve duvara, hemen başının üzerine asılı teneke lambanın altında okumaya başladı. Masayı toplayıp bulaşıkları yıkayan Ana mutfaktan çıkıp usulca oğlunun yanına geldi. Pavel kitaptan başını kaldırdı, soran gözlerle annesine baktı.

"Yok bir şey, Pavelciğim, ben öylesine uğramıştım!" dedi telaşla ve utancından kaşlarını oynata oynata çekildi. Ama mutfakta bir süre kımıltısız durup, dalgın dalgın kim bilir kaç kez ellerini yıkadıktan sonra yeniden gitti oğlunun yanına.

"Sana bir şey sormak istiyorum," dedi usulca. "Okuduğun nedir?"

Pavel kitabını kapadı.

"Otur yanıma, anacığım..."

Oğlunun yanına çöktü, sonra göğsünü ileri çıkarıp başını dikti ve önemli bir şey bekliyormuş gibi dikkat kesildi.

Annesinin yüzüne bakmadan, alçak sesle ve nedense biraz da sertçe Pavel şunları söyledi:

"Yasak kitaplar, bu okuduklarım. Bizim, işçilerin yaşamlarına ilişkin gerçekleri açıkladıkları için yasaklıyorlar bunların okunmasını... Gizlice, el altından basılıyor bu kitaplar; ve bende bunların bir tekini bile bulurlarsa, içeri atarlar; gerçeği öğrenmek istediğim için kodesi boylarım yani... Anladın mı?"

Soluğu tıkanır gibi oldu birden. Gözlerini geniş geniş açıp oğluna baktı; oğlu değil, bir yabancı vardı sanki karşısında; sesi bile bir başkaydı: Daha alçak, daha yoğun ve daha bir ezgili. Parmaklarıyla incecik bıyıklarını yokluyor, köşede bir noktaya takılıp kalmış gözleri bir tuhaf bakıyordu. Bir anda oğlu için müthiş bir korku duydu ve ona çok acıdı.

"Niçin böyle yapıyorsun, Pavelciğim?" diye sordu.

Oğlu başını kaldırdı, kendisine baktı ve alçak sesle, alabildiğine sakin:

"Gerçeği bilmek istiyorum," dedi.

Sesi alçaktı, ama kararlıydı; gözlerinde inatçı bir pırıltı vardı. Oğlunun kendini sonsuza dek gizemli ve korkunç bir şeye adamış olduğunu yüreğiyle anladı, Ana. Hayatta her şey ona kaçınılmaz gibi gelmiş, düşünmeden boyun eğmeye alışmıştı; şu anda da acı ve kederle burulmuş yüreğinde söyleyecek tek söz bulamadığı için sessiz sessiz ağlıyordu.

“Ağlama!” dedi Pavel usulca, sevecenlikle; ama Ana’ya oğlu kendisiyle vedalaşıyormuş gibi geldi. “Yaşadığımız şu hayatı bir düşünsene... Kırk yaşındasın, peki hiç yaşadın mı? Babam seni döverdi; bunun nedenini şimdi anlayabiliyorum: Yaşamdan payına düşen acıların öcünü senin kaburgalarından çıkarıyordu. Yaşam, üzerine abanmış, ezdikçe eziyordu kendisini, ama o, üzerindeki bu baskının nerden geldiğini bir türlü anlayamıyordu. Tam otuz yıl çalıştı fabrikada; çalışmaya başladığında iki ayrı binası vardı fabrikanın; şimdiyse yedi ayrı binaya yayılmış durumda!”

Belli belirsiz bir korku duyuyordu oğlunu dinlerken, ama aynı zamanda da dinlemeye doyamıyordu. Oğlunun gözleri nasıl da pırıl pırıldı konuşurken! Göğsünü sıkı sıkı masaya dayayarak, annesine biraz daha sokuldu ve okuduklarından çıkardığı gerçeği anlatmayı, doğrudan doğruya onun yaşlarla ıslanmış gözlerine bakarak sürdürdü. Öğrendiklerinin doğruluğuna bir dine iman eder gibi inanan ve öğrendikleriyle gurur duyan bir öğrencinin coşkusu ve gençliğin gücüyle apaçık anladığı şeyleri anlatıyor, annesine dönük olmaktan çok, kendine dönük konuşuyordu; anladığı, inandığı şeyleri yoklar gibiydi. Bazen gerekli sözcüğü bulamayıp susuyordu, işte o zaman annesinin öfkeli yüzünü ve gözyaşlarıyla buğulanmış iyilik dolu gözlerini görüyordu. Ona korkuyla ve şaşkınlıkla bakıyordu bu gözler. Annesine çok acıyordu; yeniden başladı konuşmaya, ama bu kez konu annesiydi, onun yaşadığı hayat.

“Hiç sevinç oldu mu hayatında? Anayım desen nasıl anarsın yaşadıklarını?”

Dinliyor, acılı yüreğini yumuşacık okşayan, daha önce hiç bilmediği yepyeni bir şeyler duyumsayarak kafasını belli belirsiz sallıyordu. Ona, yaşadığı hayata dair değerlendirmelerdi bunlar ve ilk kez duyduğu bu düşünceler, içinde nicedir uyuyup kalmış belirsiz başka düşünceleri, hayatta hiç gün görmediğine dair unutulup gitmiş birtakım duyguları, kısacası uzak gençliğinin duygu ve düşüncelerini uyandırıyordu içinde. Kız arkadaşlarıyla birlikte geçen çocukluğundan, gençliğinden söz etti uzun uzun... Herkes –o da içindeydi bu herkesin– şimdiye dek hep yakınmıştı, hiç kimse hayatın neden bu kadar zor, çetin olduğunu açıklamamıştı. Ama şu anda karşısında oturan oğlunun gözlerinin, yüzünün, dilinin söylediği şeylerin hepsi onun ana yüreğine dokunuyordu; ve bu yürek, anasının yaşadığı hayatı dosdoğru anlayan, ona çektiği acıları açıklayan, ona acıyan oğlundan duyduğu gururla kabarıyordu.

Analara acınmaz.

Bilirdi bunu. Oğlunun, kadınların yaşamına dair söyledikleri acıydı ama doğruydu; göğsünde hiç alışkın olmadığı tatlı bir sevecenliğin sıcaklığını duydu, Ana. Oğlunun sözünü keserek:

“Peki ne yapmak istiyorsun?” diye sordu.

“Öğrenmek ve öğrendiklerimi başkalarına öğretmek. Öğrenmemiz gerek biz işçilerin. Hayatın bizim için neden böyle ağır, çekilmez olduğunu öğrenmeli, anlamalıyız.”

Pavel’in her zaman sert, ciddi bakan mavi gözlerinde bu kez yumuşacık, sevecen ışıkların tutuştuğunu görmek ne hoştu! Yüzünün kırışıkları arasında hâlâ ışıldayan gözyaşları olmasına karşın Ana’nın dudakları belli belirsiz bir hoşnutluk gülümsemesiyle titreşti. Hayatın acılarını bu kadar iyi görebilen oğluyla gurur duyuyordu; ama öte yandan da onun henüz çok genç olduğunu, herkes gibi konuşmadığını, herkesin –bu arada kendisinin de– alışkın olduğu hayatla tek başına savaşmaya niyetli olduğunu da unutması, bütün bunları yoksayması mümkün değildi. “Canım benim, tek başına ne yapabilirsin ki?” demek geliyordu içinden ona. Ama demedi; oğlunu hayran hayran seyretme keyfini bozmak istemedi; birden oğlunun ne kadar akıllı olduğunu görmüştü... ona göre biraz tuhaf da olsa, öyleydi, akıllıydı.

Pavel annesinin dudak uçlarında uçuşan gülümsemeyi fark etmişti; yüzündeki dikkat, gözlerindeki sevgi ona gerçeği aktarabildiğinin kanıtı gibiydi; gençlik gururu, sözün de gücüyle birleşerek bu işi becermişti: Pavel’in kendine güveni arttı. İyice coşmuştu: Konuşurken bazen gülüyor, bazen kaşlarını çatıyordu; bazen sözlerinde nefret duyumsanıyordu; annesi onun bu sert sözlerini duyunca ürküntüyle başını sallıyor ve duyulur duyulmaz bir sesle:

“Demek öyle, Pavelciğim?” diyordu.

“Öyle ya!” diyordu sert, kesin bir tavırla Pavel. Ve annesine halkın iyiliğini isteyen, halka gerçekleri öğreten insanların hayatın düşmanlarınca nasıl vahşi hayvanlar gibi yakalandığını, hapislere atıldığını, kürek cehennemlerine yollandığını anlatıyordu...

“Bu insanlardan birkaçını gördüm ben!” diye haykırdı Pavel. “Dünyanın en iyi insanları onlar!”

Ana’nınsa içine korku salıyordu bu iyi insanlar ve o oğluna yeniden sormak istiyordu: “Demek öyle, Pavelciğim?”

Ama cesaret edemiyor, donakalmış gibi öylece durup, oğlunun, kendisi için onca tehlikeli şeyler üzerinde konuşmasını ve düşünmesini öğreten

insanlar üzerine anlattıklarını dinliyordu. Sonunda:

“Az sonra ortalık aydınlanacak, yatıp birazcık uyusaydın,” dedi.

“Şimdi yatıyorum,” dedi Pavel. Sonra annesine doğru eğilerek usulca: “Söylediklerimi anladın mı?” diye sordu.

“Anladım!” dedi göğüs geçirerek Ana. Gözlerinden yeniden iki damla yaş yuvarlandı. Hıçkırarak, “Ziyan olup gideceksin...” dedi.

Pavel kalktı, odada ileri geri dolaştı, sonra:

“Ne yaptığımı, nereye gittiğimi artık biliyorsun,” dedi. “Sana her şeyi anlattım! Senden çok rica ediyorum anne; beni seviyorsan eğer, bana engel olma!”

“Bir tanem benim!” diye haykırdı Ana. “Keşke hiçbir açıklama yapmasaydın bana! Hiçbir şey bilmemem daha iyiydi belki...”

Delikanlı, annesinin elini tutup kuvvetle sıktı.

Oğlunun yakıcı bir güçle “anne” deyişi ve elini tutup sıkması yeni ve tuhaf duygular uyandırmıştı Ana’nın içinde.

“Sana engel olacak hiçbir şey yapmayacağım,” dedi kesik kesik. “Yalnız, kendini sakın... ve çok dikkatli ol!”

Oğlunun kendini neyden sakınması ve niçin dikkatli olması gerektiğini bilmediği için, kederle ekledi:

“Zayıfladıkça zayıflıyorsun... iğne ipliğe döndün!”

Oğlunun sağlam, düzgün bedenini sevgi dolu bakışlarıyla kucakladı, sonra usulca:

“Tanrı yardımcın olsun!” dedi. “Nasıl biliyorsan, öyle yaşa. Sana engel olacak değilim. Yalnız, bir ricam var: İnsanlarla konuşurken çok dikkatli ol! Açıkçası, korkmalısın insanoğlundan! Bir kez, herkes birbirinden nefret eder! Herkes açgözlü ve kıskançtır! Kötülük yapmaktan sevinç duyarlar... Sen onlara gerçek yüzlerini gösterir, onları yargılamaya başlarsan senden hemen nefret ederler, hatta seni mahvetmenin yollarını ararlar!”

Oğul tam kapının eşiğinde duruyor ve annesinin hüzün dolu söylevinin bitmesini bekliyordu; annesi bitirince gülümseyerek:

“Haklısın, insanlar kötüdür,” dedi. “Ama değil mi ki dünyada hakikat diye bir şeyin var olduğunu öğrendim, artık insanlar da daha iyi görünmeye başladılar gözüme!”

Yeniden gülümsedi ve sözlerini sürdürdü:

“Bu işin nasıl olduğunu ben de anlayamadım! Çocukken herkesten korkardım; büyüdüm herkesten nefret etmeye başladım: Kiminden alçak, aşağılık biri olduğu için, kiminden bilmem ne için... ya da hiçbir neden

olmasa da ortada, öylesine nefret ettim. Şimdi her şey daha farklı benim için; acıyorum galiba insanlara? Tam nasıl oldu bilemiyorum, ama insanların çoğunun içinde bulunduğu pisliğin sorumlusu olmadığını öğrenince, yüreğim yumuşadı onlara karşı...”

İçinde bir sesi dinler gibi bir an sustu, sonra usulca ekledi:

“Hakikat böyle soluk alır verir işte!”

Ana, oğluna baktı:

“Ne kadar değiştin sen... ve ne kadar tehlikeli değişiklikler bunlar!” dedi usulca.

Pavel yatıp uyuyunca Ana dikkatle yatağından kalktı ve ayak uçlarına basarak oğlunun yanına gitti. Pavel sırtüstü yatıyordu; sert, inatçı, yağız çehresinin çizgileri bembeyaz yastık üzerinde daha bir belirginleşmişti. Yalınayak, üzerinde bir tek gecelik entarisi, oğlunun yatağının başında ayakta duruyor, dudakları sessizce titriyor, iri, donuk gözyaşları birbiri ardınca ağır ağır yuvarlanıyordu yanaklarından.

Ve yine öyle sakin, sessiz yaşamaya başladılar: Hem birbirlerinden uzak, hem birbirlerine yakın...

V

Hafta ortasına rastlayan bir bayram günü Pavel evden çıkarken:

“Cumartesi günü kentten konuklarım olacak,” dedi.

“Kentten mi?” diye yineledi Ana ve birden hıçkırmaya başladı.

Pavel, biraz canı sıkılmış:

“N’oldu anne, neyin var?” dedi.

Önlüğüyle gözlerini silen Ana, iç çekerek:

“Bilmiyorum,” dedi. “Öylesine...”

“Korkuyor musun?”

“Korkuyorum,” diye itiraf etti Ana.

Delikanlı, sanki babasıymış gibi onun yüzüne doğru eğildi ve sertçe:

“Korkudan telef olup gideceğiz hepimiz!”dedi. “Başımızdakiler de bu korkumuzdan yararlanıp bizi daha da korkutuyorlar!”

Ana sızlanır gibi:

“Korktuğum için kızma n’olur!” dedi üzüntüyle. “Nasıl korkmam: Hayatım korku içinde geçti, ruhum korkudan başka bir şey tanımadı!”

Pavel alçak sesle ve yumuşacık:

“Bağışla,” dedi. “Başka türlü davranmak elimde değil!”

Ve çıkıp gitti.

Üç gün pırpır etti yüreği Ana’nın, üç gün evine korkunç birtakım yabancıların geleceğini düşünerek yüreği buz gibi oldu. Şu anda gittiği yolu oğluna onlar göstermişlerdi...

Cumartesi akşamı Pavel fabrikadan dönünce yıkandı, üzerini değişti ve yeniden evden çıkmak üzereyken anasına –yüzüne hiç bakmadan–:

“Gelirlerse hemen döneceğimi söyle,” dedi. “Ve de lütfen korkma...”

Eli ayağı kesilmiş gibi kendini tahta sıranın üstüne bırakıverdi Ana. Oğlu kaşlarını çatıp baktı ona:

“Belki de bir yerlere gitmek istersin, ha?”

Ana kırıldı bu öneriye. Başını olumsuz anlamda salladı:

“Hayır, istemem... Ne gereği var?”

Kasım sonlarıydı. Gündüz hava don yapmış, sonra da hafif kar atıştırmıştı; oğlu uzaklaşırken ayaklarının altında karın gıcırdadığını duydu. Gecenin yoğun karanlığı, sanki bir düşmanı gözetlemek için pusuya yatmış gibi camlara abanmış, kımıltısız duruyordu.

Ana, oturduğu sıraya iki yanından iki eliyle dayanmış, gözleri kapıda, bekliyordu...

Sanki dört yandan tuhaf giyimli, kötü birtakım adamlar yanlarını yörelerini kollaya kollaya eve doğru sürünüyorlardı. İşte birisi, ellerini duvara sürterek evin çevresinde dolaşıyor.

Derken bir ıslık duyuldu. Sessizlikte incecik, hüzünlü bir ezgi gibi eğildi, büküldü, karanlıkta birilerini, bir şeyleri arar gibi gezinirken, sanki biraz yolunu şaşırdı, sonra yaklaştı ve... tam pencerenin altında kayboldu ıslık: Ahşap evin duvarına saplanarak yok olmuş gibi... Sundurmada ayak sesleri duyuldu. Ana ürperdi, gerginleşti, kaşlarını kaldırdı; yerinden kalktı.

Açılan kapıdan önce kocaman, tüylü bir papak, ardından iki büklüm olmuş upuzun bir gövde girdi; acele etmeden, ağır ağır doğruldu, sağ elini uzattı ve gürültülü bir soluk verip göğüsten gelen koyu, kıvamlı bir sesle:

“İyi akşamlar!” dedi.

Ana sesini çıkarmadan selam verdi.

“Pavel yok mu?”

Konuk kürk ceketini çıkardı, bir bacağını kaldırıp çizmesindeki karları şapkasıyla süpürdü, sonra aynı şeyi öteki ayağı için yaptı; şapkasını köşeye fırlattı, sonra uzun bacakları üzerinde ileri geri sallanarak odaya girdi. Bir sandalyenin yanına gitti, sağlamlığından emin olmak ister gibi şöyle bir sağına soluna baktı sandalyenin, sonra oturdu, eliyle ağzını örterek esnedi. Saçları kısacık kesili olduğu için kafasının düzgün yuvarlağı büsbütün ortaya çıkmıştı; yüzü tıraşlı, uzun bıyıkları aşağı sarkıktı. Boza çalan patlak, mavi gözleriyle odayı dikkatle gözden geçirdi, bacak bacak üstüne attı, sandalyesinde ileri geri sallanarak:

“Kulübe sizin mi, kiracı mısınız?” dedi.

Ana, konuğun tam karşısında oturuyordu.

“Kiracıyız,” dedi.

“Fazla eli yüzü düzgün bir yere benzemiyor?”

“Biraz bekleyin, Pavelciğim şimdi gelir...” dedi Ana usulca.

“Benim yaptığım da o!” dedi uzun boylu konuk.

Sakinliği, sesinin yumuşaklığı, yüzünün yalınlığı Ana’yı yüreklendirmişti. Apaçık, içten bir bakışı vardı; pırıl pırıl gözlerinde şen kıvılcımlar yanıp sönüyordu. Upuzun, köşeli, kamburca bedeninde, genel olarak karşısındakine güven veren hoş bir şeyler vardı. Üzerinde mavi bir gömlekle paçaları çizmesinin içine sokulu siyah bir pantolon vardı. Ana ona

kim olduğunu, nereli olduğunu, oğlunu ne zamandır tanıdığını sormak istiyordu, ama konuk birden sandalyesinde ileri geri sallanarak:

“Alnınızdaki o çukuru kim açtı anacığım?” dedi.

Aydınlık bir gülümsemeyle ve sevecenlikle sormuştu; ama Ana alındı bu soruya; dudaklarını ısırdı, bir an sustu, sonra soğuk bir nezaketle:

“Bundan size ne efendi oğlum?”

Konuk, oturduğu yerden boylu boyunca Ana’ya doğru uzanarak:

“Kızmayın canım!” dedi. “Benim analığımın kafası da tıpkı sizinki gibiydi: Yara bere içinde. Nikahsız yaşadığı adam, yani oynaşı olacak ayakkabıcı, kundura kalıbıyla döverdi kendisini. Çamaşırcıydı analığım, adam da kundura tamircisi. Beni evlat edindikten sonra rastlamış o sarhoş herife... Ne talihsizlik..! Rastlamaz olaymış! Öyle bir döverdi ki zavallı kadıncağızı... Korkudan tüylerin diken diken olurdu!”

Konuğun bu açık yürekliliği üzerine Ana ister istemez yelkenleri suya indirdi. Bu tuhaf konuğa sevecenlikten uzak karşılıklar vermesine Pavel içerler miydi acaba? Suçlu suçlu gülümseyerek:

“Kızmadım,” dedi. “Birdenbire böyle bir soruyla karşılaşınca... şaşırdım. Evet, benim de kocamdan hatıra o çukur, ışıklar içinde yatsın! Şey... siz... Tatar mısınız?”

Konuk ayaklarını salladı ve öyle kocaman kocaman güldü ki, kulakları hafiften ensesine doğru çekildi. Gülmesi geçince ciddi ciddi yanıt verdi:

“Henüz, değilim.”

Şakayı anlayan Ana, gülümseyerek açıklamada bulundu:

“Yani... konuşmanızdan Rus değilmişsiniz gibi geldi de...”

“Rusların Rusçalarından daha iyidir Rusçam! Hohol’um[2] ben... Kanev kentinden.”

“Epeydir mi buralardasınız?”

Konuk, bıyıklarını burarak:

“Bir yıldır kentteydim...” dedi. “Bir ay var ki, sizin fabrikaya geçtim. Çok iyi insanlarla karşılaştım burada, oğlunuzla ve başkalarıyla. Niyetim, buraya yerleşmek...”

Hoşlanmıştı Ana konuktan. Oğlu için söylediği övücü sözlere karşılık gönül borcunu ödeyebilmek için:

“Çay içer miydiniz?” dedi.

Konuk omuzlarını kaldırarak:

“Tek başıma içmesem...” dedi. “Herkes gelince lütfederseniz...”

Korkuları geldi birden Ana’nın aklına.

‘İnşallah hepsi bunun gibidir...’ diye geçirdi içinden.

Yeniden ayak sesleri duyuldu sundurmada, kapı telaşla açıldı; Ana yeniden kalktı yerinden. Ama bu kez mutfağa kısa boylu, köylü yüzlü, sarı saçları kalın örgülü bir kızın girdiğini görünce şaşırdı.

“Geç kalmadım ya?” diye sordu kız, usulca.

“Yok canım,” dedi Hohol, odadan dışarıya göz atarken. “Yaya mı geldiniz?”

“Tabii. Siz, Pavel Mihayloviç’in annesi olmalısınız? Merhaba! Benim adım Nataşa...”

“Ya baba adınız?” diye sordu Ana.

“Vasilyevna. Sizinki?”

“Pelageya Nilovna.”

“Böylece bu tanışma işini de bitirmiş olduk...”

“Evet!” dedi Ana, rahat bir soluk aldı ve kıza gülümseyerek baktı.

Kızın paltosunu çıkarmasına yardım eden Hohol:

“Çok mu soğuk?” dedi.

“Açıklar... bozkır... çok!” dedi kız. “Nasıl bir rüzgâr var!”

Açık, pırıl pırıl bir sesi vardı; ağzı küçük, dudakları etliydi; yumak gibi yuvarlacık, körpecik bir kızdı. Üstünü çıkardıktan sonra soğuktan morarmış küçücük ellerini yine soğuktan kızarmış yanaklarına hızlı hızlı sürttü ve potinlerinin topuklarıyla tahta döşemelerde ezgili sesler çıkararak hızla içeri girdi.

‘Galoş da giymemiş potinlerinin üstüne!’ diye düşündü Ana.

“İşte böyle-e!” dedi kız, sözcüğü uzata uzata. Sonra, ürpererek: “Nasıl üşüdüm, nasıl, anlatamam!” diye ekledi.

“Ben şimdi size bir semaver yakar getiririm,” dedi Ana telaşla mutfağa yönelirken. “Hemen, şimdi...”

Bu kızı nicedir tanıyordu sanki ve bir annenin acıyıcı, koruyucu sevgisiyle seviyordu onu. Semaveri hazırlarken gülümseyerek içerdeki konuşmalara kulak kabarttı.

“Canınız sıkkın gibi Nahodka?[3]” diye sordu kız, adama.

“Eh, işte...” dedi usulca, Hohol. “Dul kadının gözleri ne hoş! Acaba annemin gözleri de böyle miydi diye düşündüm? Biliyor musunuz, bu aralar sık sık annemi düşünüyorum... nedense hep sağmış gibi geliyor bana...”

“Yanılmıyorsam öldüğünü söylemiştiniz?”

“Ölen analığımdı... Bense öz annemden söz ediyorum. Bana öyle geliyor ki, Kiyev’de bir yerlerde dileniyor kendisi. Ve votka içiyor. Polis de

sarhoş olduğu için yüzüne tokat atıyor.”

‘Ah, canım benim!’ diye düşündü Ana, derin bir göğüs geçirdi.

Nataşa heyecanla ama alçak sesle hızlı hızlı bir şeyler söyledi. Sonra Hohol’un ezgili sesi yeniden duyuldu:

“Henüz pek gençsiniz, yoldaş! Bir fırın dolusu ekmek tüketmeniz gerekiyor daha! Çocuk doğurmak zordur, ama çocuğu iyi yetiştirmek daha da zordur!”

‘Bak sen!’ dedi Ana içinden ve Hohol’a gönül okşayıcı bir şeyler söylemek istedi. Ama tam bu anda kapı ağır ağır açıldı ve eski hırsız Danilo’nun oğlu, bütün mahalleli tarafından merdümgiriz, şenliksiz bir adam olarak tanınan Nikolay Vesovşçikov girdi içeri. Hep asık yüzlüydü ve insanlardan uzak dururdu; yabanıllığı yüzünden herkes kendisiyle alay ederdi. Ana şaşırarak:

“Hayrola Nikolay?” diye sordu.

Elmacık kemikleri çıkık, çiçekbozuğu yüzünü geniş avucuyla silen Nikolay, daha selamlaşmadan:

“Pavel evde mi?” diye sordu.

“Hayır.”

Başını uzatıp odaya bakan delikanlı hemen oraya yöneldi:

“Merhaba yoldaşlar!”

‘Demek bu da?’ diye düşündü Ana can sıkıntısıyla ve Nataşa’nın yeni gelene sevinçle, candan bir şekilde el uzattığını görünce daha da şaşırdı.

Sonra çocuk denecek yaşta iki yeniyetme oğlan geldi. Bunlardan birini tanıyordu Ana: Fabrikanın eski işçilerinden Sizov’un yeğeni Fyodor’du; uzun yüzlü, yüksekçe alınlı ve kıvırcık saçlıydı. Alçakgönüllü gibi görünen, düz saçlı öbür oğlanı tanımıyordu Ana, ama bunun da görünüşü hiç korkunç değildi. Sonunda Pavel göründü; yanında Ana’nın da tanıdığı, fabrikada işçi iki genç vardı. Oğlu sevecenlikle:

“Semaveri de yaktın ha?” dedi. “Sağ ol!”

“Votka da alayım mı?” diye sordu Ana; niçin olduğunu kendi de bilmeden oğluna karşı gönülborcu duyuyordu.

“Hayır, votkayla işimiz yok!” dedi Pavel dostça bir gülümsemeyle.

Ana’nın aklına birden, oğlunun şaka yapmak için toplantıyı tehlikeliymiş gibi göstermiş olabileceği geldi.

“Bunlar mı o tehlikeli dediğin insanlar?” diye sordu usulca.

“Evet,” diye yanıtladı oğlu, odaya girerken.

“Hadi canım sen de!” dedi Ana neşeyle; sonra da, ‘Çocuk daha!’ diye düşündü hoşgörüyle.

VI

Fokurdayan semaveri odaya getirdi. Konuklar masanın çevresine sıkışık düzen oturmuşlardı, Nataşa ise elinde kitabıyla lamba asılı köşeye çekilmişti.

“İnsanların neden böylesine kötü yaşadıklarını anlayabilmek için...” dedi Nataşa.

“Ve insanların kendilerinin de neden böylesine kötü olduklarını anlayabilmek için...” diye onun sözünü kesti Hohol.

“... en başta nasıl bir yaşamları olduğuna bakmak gerek...”

Ana, çay koyarken:

“Bakın canlarım, bakın...” diye mırıldandı.

Herkes sustu.

“Bir şey mi vardı anne?” dedi Pavel, kaşlarını çatarak.

Herkesin kendisine bakmakta olduğunu görünce utanan Ana:

“Ben... hayır... öylesine söylemiştim,” diye kekeledi.

Nataşa gülümsedi, Pavel de gülümsedi; Hohol:

“Çay için sağ ol, anacığım!” dedi.

“Daha bir yudum bile almadınız çayınızdan, ama teşekkür ediyorsunuz!” dedi Ana, sonra bir an oğluna baktı: “Sizi rahatsız etmiyorum, değil mi?”

Nataşa yanıtladı soruyu:

“Ev sahibi nasıl rahatsız edebilirmiş konuklarını!”

Ve çocuksu bir şımarıklıkla:

“Lütfen bana bir an önce çay yetiştirin, canım!” dedi. “Ayaklarım dondu, dondu!”

“Hemen geliyor!” diye bağırdı Ana.

Bir fincan çay içen Nataşa gürültülü bir soluk verdi, saç örgüsünü omuzundan geriye attı ve sarı kapaklı, resimli bir kitabı okumaya başladı. Ana, fincanlara çay doldururken fazla gürültü çıkarmamaya çalışıyor, genç kızın su gibi akan pırıl pırıl sesine kulak veriyordu. Genç kızın çınlayan sesine semaverin dalgın mırıltısı eşlik ediyordu ve mağaralarda yaşayan, yabanıl hayvanları taşlarla öldüren ilkel insanların öyküsü çok hoş, uçucu bir şerit gibi odada ordan oraya dolaşıyordu. Masala benziyordu sanki bütün bunlar ve Ana birkaç kez, “Bunlarda yasak olacak ne var ki?” diye sormak

ister gibi oğluna baktı. Ama az sonra okunan öyküyü izlemekten sıkıldı ve kendilerine –tabii oğluna da– sezdirmeden konukları incelemeye başladı.

Pavel Nataşa'nın yanında oturuyordu; kim ne derse desin, içlerinde en yakışıklısı Pavel'di. Nataşa kitabın üstüne eğilmiş, şakaklarına dökülen perçemleri ikide birde geri atıyordu. Arada bir kitabı bırakıyor, sesini alçaltıp başını sallayarak ve sevecen bakışlarını tek tek arkadaşlarının üzerinde dolaştırarak kendi görüşlerini açıklıyordu. Hohol, geniş göğsüyle masanın köşesine abanmış, gözlerini şaşılaştırarak, uçlarını kabarttığı bıyıklarını görmeye çalışıyordu. Vesovşçikov ellerini dizlerine dayamış, sandalyesinde heykel gibi dimdik oturuyordu; çiçekbozuğu yüzünde kaşları hiç yoktu, dudakları incecikti, kımıltısız yüzü bu haliyle maskeyi andırıyordu. Ufacık gözlerini hiç kırpmadan, semaverin ışıltılı bakırında inatla kendi yüzünü izliyor ve adeta soluk bile alıp vermiyordu. Küçük Fedya, okunanları dinlerken sanki onları yineliyormuş gibi dudaklarını sessiz sessiz kımıldatıyordu; arkadaşı ise dirsekleri dizlerine dayalı, yüzü avuçları içinde, öne doğru eğilmiş oturuyor, dalgın dalgın gülümsüyordu. Pavel'le gelen delikanlılardan kızıl, kıvırcık saçlı, neşeli yeşil gözlü olanı bir şey söylemek istiyor olacak ki, yerinde kımıldayıp duruyordu. Kısacık kesilmiş sarı saçlı olanı ise durmadan avucuyla başını sıvazlıyor, yere bakıyordu; yüzü görünmüyordu. Doğrusu, pek hoş bir havası vardı odanın. Ana, o güne dek hiç bilmediği bu havayı yüreğinin derinlerinde duyumsuyor, Nataşa'nın su şırıltısını andıran sesi ona gençliğinin eğlenti akşamlarını, nefesleri keskin bir şekilde votka kokan delikanlıların kaba konuşmalarını, açık saçık şakalarını anımsattı; eski anılara dönmek oldukça acıtıcıydı; kendine acımaya başladı birden.

Ölen kocasının kendini isteyişini anımsadı. Bir eğlenti akşamı, karanlık bir sundurmada yakalamıştı kocası kendisini ve tüm bedeniyle üzerine abanarak duvara sıkıştırmış ve öfkeli, boğuk bir sesle:

"Varacak mısın bana?" diye sormuştu.

Bu davranış hem bedenini, hem yüreğini incitmişti; adamsa hoyratça memelerini mıncıklayıp duruyor, burnunu çekip sıcak ve nemli soluğunu yüzünde gezdiriyordu. Adamın kollarından kurtulmak için çırpınışları sonunda sonuç verince, adam böğürür gibi:

"Nereye?" demişti. "Niye cevap vermiyorsun?"

Utançtan ve aşağılanmışlık duygusundan soluğu tutuluyor, konuşamıyordu.

Bu sırada sundurmanın kapısı açılınca adam hiç telaşa kapılmadan onu bırakmış ve:

“Pazar günü dünürcü göndereceğim,” demişti.

Göndermişti de.

Gözlerini yumdu, derin bir göğüs geçirdi, Ana.

Birden Vesovşçikov’un hoşnutsuz sesi duyuldu:

“İnsanların eskiden nasıl yaşadıklarını değil, şimdi nasıl yaşamaları gerektiğini bilmek istiyorum ben.”

Kızıl saçlı oğlan yerinden doğrularak:

“Çok doğru!” dedi. “Ben de öyle!”

Fedya, oturduğu yerden:

“Katılmıyorum!” diye bağırdı.

Tartışma başladı. Sözcükler –üstelik de bir kamp ateşinin alevden dilleri gibi en yakıcı olanları–, kınlarından sıyrılıp sıyrılıp hiç sakınılmadan savruluyordu. Ana, bağırışın nedenini anlayamıyordu. Hepsinin yüzü bağırmaktan al al olmuştu. Ama kimse hırslanmış, sinirlenmiş gibi değildi ve hiç kimse onun alışageldiği kaba sözlerle konuşmuyordu.

‘Kız var ya, ondan sıkılıyorlar herhalde...’ diye düşündü, Ana.

Nataşa’nın, gençlerin hepsini sanki çocuklarıymış gibi dikkatle izleyen ciddi yüzü hoşuna gitmişti

“Bir dakika yoldaşlar!” dedi Nataşa birden.

Hepsi susup ona baktılar. Nataşa devam etti:

“Her şeyi bilmemiz gerektiğini söyleyenler doğru söylüyorlar. Kara cahil yığınların bizleri görebilmesi için bilincin ışığıyla önce kendi kafalarımızı aydınlatmamız, her şeye dürüstçe ve dosdoğru yanıtlar verebilmemiz gerekir... Bütün doğruları ve bütün yalanları bilmeliyiz...”

Hohol dinliyor, genç kızın sözlerinin ezgisine uygun olarak başını sallıyordu. Vesovşçikov, kızıl saçlı ve Pavel’le birlikte gelen fabrika işçisi ayrı bir üçlü grup oluşturmuşlardı; Ana nedense hoşlanmıyordu onlardan.

Nataşa bitirince Pavel yerinden kalktı ve alabildiğine sakin bir şekilde:

“Bizim tek isteğimiz karnımızın doyması mı?” dedi, sonra üçlüden yana bakarak yanıtı da kendi verdi: “Hayır! Sırtımıza binmiş, elleriyle gözlerimizi kapatanlara her şeyi gördüğümüzü, aptal olmadığımızı, tek isteğimizin hayvanlar gibi karnımızın doyması olmadığını, insana yaraşır biçimde yaşamak istediğimizi göstermeliyiz! Düşmanlarımıza, bizi mahkûm ettikleri kürek cehenneminin, onlardan akılca geri olmamızı

gerektirmediği gibi, hatta onları geçmemize engel de olmadığını göstermeliyiz!..”

Ana dinliyor, oğlunun böylesine düzgün konuşmasından duyduğu övünçle içi bir hoş oluyordu.

“Tok adam çok, dürüst adam yok!” dedi Hohol. “Bizi bu çürümüş hayatın bataklığından, geleceğin iyilik ve güzellik egemenliğine götürecek bir köprü kurmaktır bizim görevimiz, yoldaşlar!”

“Dövüş zamanı el bakımı yapılmaz!” dedi boğuk bir sesle Vesovşçikov.

Dağılmaya başladıklarında saat gece yarısını geçiyordu. Vesovşçikov’la kızıl saçlı ilk ayrılanlardı; bu da hoşuna gitmedi Ana’nın. Onları başıyla selamlarken, “Pek de aceleleri var!” diye düşündü kızgınlıkla.

“Beni geçirecek misiniz Nahodka?” dedi Nataşa.

“Tabii,” dedi Hohol.

Nataşa mutfakta giyinirken Ana ona:

“Çoraplarınız bu mevsim için pek ince,” dedi. “Size yün çorap öreyim, ister misiniz?”

“Çok teşekkürler, Pelageya Nilovna... Ama yün çorap beni kaşındırıyor,” diye karşılık verdi Nataşa gülümseyerek.

“Ben size yumuşacık örerim, kaşındırmaz...” dedi Vlasova.

Nataşa gözlerini hafif kısarak baktı ona; bu dikkatli bakıştan utandı, Ana.

“Aptalca sözlerim için bağışlayın,” dedi. “Öylesine... içimden gelmişti...”

Nataşa çabucak elini sıktı Ana’nın ve usulca:

“Harika bir insansınız!” dedi.

Hohol, Ana’nın gözlerinin içine bakarak:

“İyi geceler anacığım!” dedi, eğilerek Nataşa’nın ardından sundurmaya çıktı.

Ana, oğluna baktı; oda kapısının eşiğinde durmuş gülümsüyordu Pavel.

“Ne gülüyorsun?” dedi Ana biraz şaşırmış.

“Hiç, pek hoşsun!”

“Tabii, yaşlı ve aptalım... Ama iyiden ben de anlarım!” İncinmiş gibiydi Ana.

“Harika!” dedi Pavel. “İsterseniz artık yatın... çok geç oldu!”

“Şimdi yatarım!”

Masadan fincanları toplamaya girişti; keyfi yerindeydi... hatta duyduğu hoş heyecandan hafifçe terliyordu. Toplantının böyle güzel, sorunsuz

geçmesinden mutluydu.

“Çok iyi düşündün bu işi, Pavelciğim! Hohol çok tatlı bir adam. Hele küçük hanım... Ne kadar da akıllı! Kim o?”

“Öğretmen!” dedi kısaca Pavel, odayı adımlamayı sürdürerek.

“Anladım, onun için öyle yoksul. Üstü başı da dökülüyor, yazık! Kesin soğuk alır o giysilerle. Anası babası nerdeler?”

“Moskova’da!” dedi Pavel ve annesinin tam karşısında durarak alçak sesle, ama çok ciddi bir edayla sürdürdü sözlerini: “Babası varlıklı, demir tüccarı, birkaç tane evi var. Nataşa bu yolu seçti diye onu kovmuş evden. Aslında el bebek gül bebek yetişmiş bir kız Nataşa, bir dediğini iki etmemişler... Ama bak, şimdi gecenin bir yarısında tek başına yedi kilometre yol yürüyecek...”

Ana’yı derinden etkiledi bu sözler. Odanın ortasında ayakta duruyor, hayretinden kaşlarını oynatarak oğluna bakıyordu.

“Kente mi gidiyor?” diye sordu usulca.

“Evet.”

“Ah, canım! Korkmuyor mu peki?”

“Niye korksun?” dedi Pavel gülümseyerek.

“İyi ama ne gereği vardı gece vakti yollara düşmesinin? Burda benimle birlikte yatabilirdi.”

“Doğru olmazdı... Yarın sabah çıkarken görebilirlerdi kendisini... istemediğimiz bir şey bu.”

Ana dalgın dalgın pencereden baktı, sonra usulca:

“Anlayamıyorum, Pavelciğim,” dedi, “nesi tehlikeli ve yasak bu yaptığınız işin? Hiçbir kötü yanı yok ki! Öyle değil mi?”

Sözlerinden emin değildi, oğlundan tahminini onaylayan bir yanıt bekliyordu. Pavel sakin bir şekilde onun gözlerinin içine baktı, sonra kararlılıkla:

“Elbette kötü bir yanı yok,” dedi. “Ancak yine de hepimizin sonu hapishane. Bunu böylece bilesin!”

Elleri titremeye başladı Ana’nın; duyulur duyulmaz bir sesle:

“Kim bilir, Tanrı yardım eder ve dediğin gibi olmaz?” dedi.

“Hayır!” dedi Pavel, sevecenlikle. “Seni aldatamam. Hiçbir şey bizi hapishaneden kurtaramaz!” Durdu, gülümsedi, sonra: “Hadi yat,” dedi. “Yorgunsun... İyi geceler!”

Yalnız kalınca pencereye yaklaştı Ana ve sokağa bakmaya başladı. Soğuk ve bulanıktı dışarısı. Küçücük, uykulu evlerin damlarındaki karları

süpüren rüzgâr, damlardan inip duvarlara çarpıyor, aceleyle bir şeyler fısıldadıktan sonra, kuru kar tozlarını yol boyunca savuruyordu...

Ana usulca mırıldandı:

“Ey Yüce İsa! Merhametini esirgeme bizden!”

Oğlunun onca sakin ve kendinden emin biçimde dile getirdiği büyük acıyı, kör bir pervanenin acınası çırpınışları içinde bekleyen yüreğinde gözyaşları kaynaşıyordu sanki. Göz alabildiğine uzanan karlı bir bozkır geldi gözünün önüne. İnce ıslıklar çalarak esen soğuk bir rüzgâr, önüne kattığı karları dört yana savuruyordu. Bozkırın ortasında ufacık bir genç kız karaltısı, ayakta güçlükle durarak, iki yana sallana sallana ilerlemeye çalışıyordu. Rüzgâr bacaklarına saldırıyor, eteğini şişiriyor, kar tozlarıyla yüzünü kamçılıyordu. Küçücük ayakları kara saplandığı için güçlükle yürüyebiliyordu gençkız. Üşüyordu, korkuyordu... Öne doğru eğilmiş, güz rüzgârının bu delişmen oyununda sanki bir saman çöpü gibi güçsüz, çaresizdi. Sağında, bataklığın üst yanında kapkara bir duvar gibi orman yükseliyor, cılız, çıplak kayınların ve çamların inlemeleri duyuluyordu. Ötelerde, kentin bulanık ışıkları göz kırpıyordu...”

Korkudan ürperen Ana:

“Tanrım, sen bize acı!” diye mırıldandı.

VII

Günler, haftaları ve ayları oluşturarak, tespih taneleri gibi art arda akıp gidiyordu. Her cumartesi yoldaşları Pavel'e geliyorlar ve her toplantı, upuzun bir merdivenin bir basamağını oluşturuyordu. Basamakları tırmananların ağır ağır yükseldiği bu merdiven çok, ama çok ötelere uzanıyor gibiydi.

Yeni gelenler vardı. Vlasovların küçücük odası dar geliyordu, boğucu bir hava oluyordu içerde. Nataşa eli ayağı buz kesmiş, yorgun argın geliyordu; ama her seferinde bitmez tükenmez bir canlılık ve neşe getiriyordu eve. Ana, ördüğü yün çorapları kendi elceğziyle giydirdi minik ayaklara. Nataşa önce güldü, sonra birden düşünceye daldı, neden sonra:

"Bir dadım vardı," dedi. "O da... inanılmaz iyiydi! Ne tuhaf, Pelageya Nilovna, emekçiler ne kadar zor ve onur kırıcı koşullar altında yaşıyorlar, ama yine de kocaman yürekleri var, onlardan çok daha iyilik severler."

Ve elini salladı, uzakları... çok, çok uzakları gösterir gibi.

"Ya sizin durumunuz?" dedi Vlasova. "Ana babanızdan, her şeyden yoksun..." Sözünün gerisini getiremedi; derin bir iç çekip sustu; Nataşa'nın yüzüne dalıp gitti; nedense gönülborcu duyuyordu bu kıza karşı... yere, tam onun önüne oturmuştu. Nataşa başını eğmiş, dalgın dalgın gülümsüyordu.

"Ana babadan yoksun?" diye yineledi. "Bu daha bir şey değil! Babam o kadar kaba ki... erkek kardeşim de öyle... Üstelik de ayyaş! Ablam derseniz, kara bahtlı... Kendinden çok yaşlı bir adamla evlendi. Çok varlıklı, çok sıkıcı ve çok açgözlü bir adamla! Annem... zavallı! Sizin gibi yalın, içi dışı bir kadındır. Sonra, ufacık, fare gibi bir şey... Tıpkı fare gibi hızlı hareket eder ve her şeyden korkar. Bazen öyle özler, öyle görmek isterim ki onu!"

Hüzünle başını salladı Ana:

"Ah, talihsiz yavrum benim!"

Genç kız silkinir gibi hızla başını arkaya attı, bir şeyleri itip uzaklaştırır gibi kollarını ileri uzattı.

"Ah, hayır! Talihsiz değilim... Bazen öyle sevinçli... öyle mutlu olurum ki!"

Bir anda yüzü bembeyaz oldu, mavi gözleri tutuştu. Elini Ana'nın omuzuna koydu, derinden gelen bir sesle, usulca, ama çok ciddi bir tavırla:

"Bir bilseniz... bir bilebilseniz, ne yüce bir işe girişmiş olduğumuzu!" dedi.

Kıskançlığa benzer bir duygu kımıldadı Ana'nın yüreğinde. Oturduğu yerden kalktı, hüzünlü bir sesle:

"Bütün bunları anlayabilmek için fazla yaşlı ve cahilim..." dedi.

... Pavel daha sık söz almaya, daha uzun konuşmaya ve tartışmalarda daha bir ateşli olmaya başlamıştı. Ve... günden güne zayıflıyordu. Nataşa'yla konuşurken ya da ona bakarken sesi, bakışları yumuşuyor, daha bir sevecenleşiyor gibi geliyordu Ana'ya.

"Haydi hayırlısı!" diye düşünüyor ve gülümsüyordu Ana.

Toplantılarda tartışmalar alevlenmeye başladı mı Hohol yerinden kalkıp tıpkı bir çan gibi iki yana sallanarak, çınlayan, ötümlü bir sesle son derece yalın, hoş bir şeyler söyler, sonuçta da herkes yatışır, kendini toparlardı. Vesovşçikov sürekli olarak asık bir yüzle, "ne yapacaksak bir an önce yapalım"cı bir tavırla ötekileri hep sıkıştırırdı; o ve kızıl saçlı –adı Samoylov'du– başlatırlardı zaten bütün tartışmaları. Yusyuvarlak kafalı, küllü suyla yıkanmış gibi soluk sarı saçlı İvan Bukin de onlardan yana çıkardı. Dümdüz, tertemiz bir insan olan Yakov Somov pek ciddi bir sesle ve sesini hiç yükseltmeden, pek az konuşurdu; o ve geniş alınlı Fedya Mazin her zaman Pavel ve Hohol'dan yana tavır alırlardı.

Bazen Nataşa'nın yerine kentten Nikolay İvanoviç gelirdi: Gözlüklü, kısa boylu, sarı sakallı bir adamdı; uzak bir eyaletten gelmeydi ve yöresinin şivesiyle konuşur, a'ları o gibi söylerdi. Aslında her şeyiyle, her yanıyla uzaklara ait bir insandı. Gündelik, sıradan şeylerden söz ederdi: Aile yaşamından, çocuklardan, ticaretten, polisten, ekmek ve et fiyatlarından, kısacası sıradan insanların günlük yaşamlarında yer alan her şeyden... Ve her şeyde bir sahtelik, aptalca –zaman zaman gülünç, ama her zaman halkın çıkarlarına aykırı– bir karmaşa bulurdu. Ana nedense hep çok uzaklardan, hatta herkesin namuslu ve rahat bir yaşam sürdüğü bir başka krallıktan geldiğini sanırdı onun. Buradaki her şey ona yabancıydı, buradaki hayata alışamıyor, bu hayatı kaçınılmaz olarak kabul edemiyor, ondan hoşlanmıyordu; hatta bu hayat onda her şeyi kendi kafasına göre yeniden düzenleme konusunda sakin ama inatçı bir arzu uyandırıyordu. Sarımsı bir yüzü vardı, gözlerinin çevresi incecik kırışıklarla doluydu; sesi usul, elleri her zaman sıcacıktı. Ana'yla selamlaşırken onun küçük elini avucunun içine alır ve güçlü parmaklarıyla öyle bir sıkardı ki, Ana bu el sıkıştan sonra yüreğinde hep bir hafifleme, ferahlama duyardı.

Kentten en sık gelenlerden biri de Saşenka'ydı: Uzun boylu, düzgün vücutlu, zayıf, solgun yüzünde kocaman gözleri olan bir kızdı bu.

Hallerinde erkeksi bir hava sezilirdi. Yoğun, kara kaşlarını öfkeyle çatar, konuşurken düzgün burnunun incecik kanatları titrerdi.

Oldukça yüksek sesle ve sertçe ilk o söylemişti:

“Biz sosyalistler...”

Ana bu sözü duyunca ağzı dili kilitlendi, gözleri korkuyla genç kıza saplandı kaldı. Çarı öldürenlerin sosyalistler olduğunu duymuştu. Gençliğindeydi bu onun; o sıralar halk arasındaki bir söylentiye göre, sözde, köylülere özgürlüklerini verdiği için çardan öç almak isteyen çiftlik sahipleri, çarı bir suikastle öldürene dek saçlarını kesmeyeceklerine ant içmişlerdi, bu yüzden de kendilerine sosyalist denilmişti. İyi ama oğluyla onun arkadaşları niye sosyalist olsunlardı ki?

Herkes gittikten sonra Pavel’e sordu:

“Pavluşa, sen gerçekten de sosyalist misin?” Pavel hep olduğu gibi doğrucuydu:

“Evet!” dedi tok bir sesle. “Ne oldu?”

Ana derin bir iç çekti, bakışlarını yere çevirdi:

“Demek öyle Pavluşa? Oysa onlar çara karşılar... hatta çarlardan birini öldürdülerdi...”

Pavel odada aşağı yukarı dolaştı, eliyle yanağını sıvazladı, gülümseyerek:

“Bizim öyle bir niyetimiz yok,” dedi.

Usul, ama ciddi bir sesle, uzun uzun anlattı annesine. Ana oğlunun yüzüne bakıyor ve düşünüyordu: ‘Hayır, o kötü bir şey yapmaz, yapamaz!’

Sonra o insanı dehşete salan sözcük gitgide daha sık yinelenir oldu, yinelendikçe etkisini yitirdi; anlamadığı bütün öbür sözcüklere olduğu gibi kulağı ona da alıştı gitti. Şu var ki, Saşenka’dan hoşlanmıyordu; onu gördü mü tedirgin oluyor, eli ayağına dolanıyordu.

Bir seferinde dudaklarını hoşnutsuzlukla sıkarak şöyle dedi Hohol’a:

“Bilmem ama...” dedi, “Saşenka biraz fazla sert gibi? Herkese buyruk veriyor: Sen şunu şöyle yap... sen bunu böyle yap! Herkes bir şey yapmak zorunda!”

Hohol kahkahalarla güldü:

“Vallahi bravo! Vallahi, anacığım, çok iyi görmüşsünüz! Ne dersin, Pavel, ha?” Sonra Ana’ya göz kırparak ekledi: “Efendim, ne de olsa kendileri soylu bir aileden geliyorlar!”

Pavel, soğukça:

“İyi kızdır,” dedi.

“Bunda haklısın,” dedi Hohol. “Ancak anlamadığı bir şey var: Yapmak zorunda olan o; biz, yapmak isteyen ve yapabileniz!”

Ana’nın anlamadığı bir konuda tartışmaya başladılar.

Bir de şunu gözlemlemişti Ana: Saşenka’nın en sert davrandığı kişi Pavel’di; hatta bazen bağırıyordu bile ona. Pavel gülümsüyor, susuyor ve tıpkı bir zamanlar Nataşa’ya olduğu gibi, yumuşacık bakışlarla bakıyordu genç kızın yüzüne. Bu da hiç hoşuna gitmiyordu Ana’nın.

Kimileyin, bir anda hepsi birden taşkın bir sevince kapılırdı; buna çok şaşırırdı Ana. Çoğunlukla, yurtdışındaki işçilere ilişkin bir gazete haberi okudukları akşamlarda olurdu bu. Hepsinin gözleri sevinçle ışır; neşeyle gülerler; açık, aydınlık yüzlerinde tuhaf, çocuksu bir mutluluğun izleri belirir, sevecenlikle birbirlerinin omuzlarına vururlardı.

“Aşk olsun Alman yoldaşlara!” diye bağırırdı içlerinden biri, kendi sevincinden sarhoş.

“Yaşasın İtalyan işçileri!” diye bağırırlardı kimi kez de, bir ağızdan.

Bu bağırışlarını uzaklara, çok uzaklara, dillerini bile bilmedikleri yabancılara gönderirlerken, “hiç tanımadıkları bu dostların” kendilerini duyacaklarına, sevinçlerini anlayacaklarına duydukları inanç okunurdu gözlerinde.

Hohol, gözleri ışıl ışıl, herkesi kucaklayan bir sevgiyle:

“Yazsak kendilerine, ne güzel olur değil mi! Bilsinler, Rusya’da da dostları olduğunu: Onlarla aynı ülküye inanan, aynı ülküyü yaymaya çalışan, onların başarılarından sevinç duyan dostları olduğunu...”

Yüzlerinde, uzak düşlere dalıp gitmiş gibi tatlı bir gülümsemeyle Fransızlar, İngilizler, İsveçliler üzerine çok sevdikleri, sevinçleriyle sevinip üzüntüleriyle üzüldükleri candan dostlarıymış gibi konuşurlardı.

Ufacık odada yeryüzünün bütün işçilerini kardeş kılan bir yakınlık duygusu doğardı. Herkesi tek bir yürek halinde birleştiren bu duygu Ana’yı da heyecanlandırırdı: Tam anlayamadığı halde, kendini daha bir güçlü, neşeli, genç hisseder, umutla dolardı.

Bir gün Hohol’a:

“Ne ilginçsiniz!” dedi. “Herkes arkadaşınız: Ermenisi de, Yahudisi de, Avusturyalısı da... herkesin hüznü hüznünüz, sevinci sevinciniz!”

“Evet, herkesin, anacığım, herkesin!” diye bağırdı Hohol. “Bizim için ne ulus var, ne kabile, ne aşiret: Bizim yalnız kardeşlerimiz var ve düşmanlarımız. Bütün işçiler bizim yoldaşlarımız, kardeşlerimizdir; bütün varsıllar, bütün hükümetler de düşmanlarımız. Dünyaya iyi bir gözle baktın

mı, bizlerin, işçilerin ne denli çok olduğumuzu, ne büyük bir gücümüzün olduğunu görürsün ve yüreğin bayram sevinciyle dolar! Almanı, Fransızı, İtalyanı da dünyaya bizim gibi bakar, bizim duyduğumuz sevinci duyar. Biz hepimiz aynı ananın çocuklarıyız: Tüm dünya ülkeleri işçilerinin kardeşliği düşüncesinin, bu yenilmez düşüncenin çocukları! Adalet göğünün güneşi olan bu düşünce ısıtır içimizi; bu gök, işçinin yüreğindedir ve kim olursa olsun, adı ne olursa olsun, sosyalistler bizim can kardeşimizdir: Şimdi ve her zaman."

Bu çocuksu ama güçlü inanç gitgide daha sık ve artan bir yeğinlikle dile getirilir olmuştu aralarında. Onlardaki bu güçlü inancı gören Ana gerçekten de, gökteki güneşe benzeyen göz kamaştırıcı bir aydınlığın doğmakta olduğunu duyumsardı.

Şarkı söyledikleri de olurdu, hem de sık sık. Basit, herkesin bildiği şarkıları bağıra bağıra, büyük bir neşeyle söylerlerdi. Kimi zaman da yeni, hüzünlü, sözleri de ezgileri de farklı şarkılar söylerlerdi. Bu şarkıları usul sesle ve sanki kilisedelermişçesine ciddi bir yüz ifadesiyle söylerler ve bu sırada yüzlerinde renk diye bir şey kalmaz –ya da tam tersine yüzlerini ateş basar–, özellikle de ötümlü sözcüklerde olağanüstü bir güç duyumsanırdı.

Bu yeni şarkılardan biri vardı ki, Ana'yı en çok heyecanlandıran buydu. Kahreden bir şaşkınlıkla karanlık yollarda kaybolmuş bir ruhun acılı düşünceleri, yoksulluğun ve korkunun sindirdiği kişiliksiz, renksiz bir ruhun inleyişleri değildi bu şarkıda duyumsanan. Ayrım gözetmeksizin iyiyi de kötüyü de ezmeye kararlı bir yiğidin meydan okuyan kükremesi ya da nedeni belirsiz bir biçimde enginlere susamış bir yüreğin kederli iççekişleri de duyumsanmıyordu. Bir şey yaratacak gücü olmayan, ama uğradığı bir aşağılanmadan dolayı önüne geleni yakıp yıkabilen kör bir öç alma duygusu da duyumsanmıyordu; eski dünyaya, kölelik dünyasına ait hiçbir şey yoktu bu şarkıda. Şarkının sözleriyle ezgisindeki sertlik Ana'nın pek hoşuna gitmemişti; ama sözcüklerin ve ezginin gerisinde, gücüyle sesi de sözü de bastıran, insana, zihniyle kavranamayacağı denli yüce bir şeyin varlığını duyumsatan bambaşka bir şey vardı. İşte bu bambaşka şeyi görüyordu Ana, gençlerin yüzlerinde, gözlerinde; kendisi de, sese ve söze sığmayan bu gücün etkisine kapılarak, öbür şarkıların hiçbirinde olmayan özel bir dikkatle, kaygıyla dinliyordu bu şarkıyı.

Bu şarkıyı alçak sesle söylemelerine karşın bütün öbür şarkılardan çok daha gür, çok daha güçlü, baharın ilk günleri gibi insanın başını döndüren bir şarkı çıkıyordu ortaya.

Vesovşçikov bir gün asık yüzle şöyle dedi:

“Sokakta söylememizin zamanı geldi artık bu şarkıyı.”

Sonra, babası yine bir şeyler çalıp da cezaevine girince, arkadaşlarına son derece sakin bir edayla şöyle dedi:

“Artık benim evimde de toplanabiliriz.”

Hemen her akşam, işten sonra, arkadaşlarından biri Pavel’e gelirdi; yıkanıp temizlenmeye bile zaman bulamadan, kaygılı bir yüzle ya hemen kitap okumaya başlarlar, ya da bir kitaptan kimi bölümleri kağıtlara geçirirlerdi. Akşam yemeklerini yerken ya da yemekten sonra çaylarını içerken ellerinde hep kitap olurdu. Oğlunun ve arkadaşlarının konuşmaları Ana için gitgide daha anlaşılmaz oluyordu.

Bu arada Pavel sık sık, “Bize bir gazete gerek,” demeye başlamıştı.

Hayatlarının temposu gitgide hızlanıyordu; çiçekten çiçeğe uçan arılar gibi onlar da sıtmalı bir koşuşturmayla, bir kitaptan öbürüne atlıyorlardı.

“Bizden söz etmeye başlamışlar,” dedi bir gün Nikolay Vesovşçikov. “Çok geçmez tepemize binerler!”

“Ağlarına düşmemek gerek!” dedi Hohol.

Gitgide daha çok hoşlanıyordu Ana, Hohol’dan.

Kendisine “anacığım” dediğinde, minik bir çocuk eli yanağını okşuyormuş duygusuna kapılıyordu. Pazarları, Pavel’in zamanı yoksa eğer, odunu o kırardı. Bir gün omuzunda bir tahtayla çıka geldi; keseri alıp evin kırık basamaklarından birini büyük bir ustalıkla değiştirdi; bir başka gün de yıkılmış çiti onarıp ayağa kaldırdı. Çalışırken ıslıkla çok hoş, hüzünlü birtakım havalar çalardı.

Bir gün Ana:

“Hohol da bizde kalsın... pansiyoner gibi...” dedi Pavel’e. “Böylece ikiniz bir arada olur, birbirinize koşturup durmaktan kurtulursunuz...”

“Kendinizi sıkıntıya sokmanın ne gereği var?” dedi Pavel, omuz silkerek.

“Ne sıkıntısı canım! Ömrüm boyunca ne için olduğunu bile bilmeden sıkıntı çektim durdum. Hohol gibi güzel bir insan için sıkıntı çekmeye değer!”

“Siz bilirsiniz!” dedi Pavel.

“Kabul ederse buyursun gelsin... ben buna sevinirim.”

Böylece Hohol, Pavellere taşındı.

VIII

Mahallenin en dışındaki küçük ev dikkat çekmeye başlamıştı. Eve yönelmiş onlarca kuşku dolu bakış, alaca bulaca kanatlarıyla evin üzerinde kanat çırpan binbir dedikodu, hep yar başındaki küçük evin duvarlarının gerisinde yattığı düşünülen gizi ortaya çıkarmaya yönelikti. Geceleri pencereden içeriyi gözetleyenler, hatta arada bir camı tıkırdatıp sonra korku içinde hızla geri kaçanlar bile vardı.

Bir gün lokantacı Beguntsov Ana'yı yolda çevirdi. Efendi bir ihtiyardı lokantacı; üzerine içi peluş kaplı leylak rengi kalın bir yelek giyer, derileri gevşeyip sarkmış kırmızı boynuna her zaman siyah ipek bir fular bağlardı. Bağa çerçeveli gözlüğü, sivri ve parlak burun ucundan hiç eksik olmadığı için Kemik Göz adını takmışlardı kendisine. Yanıt verme fırsatı tanımadan tam bir tumturaklı laf bombardımanına tuttu Vlasova'yı:

"Afiyettesinizdir inşallah, Pelageya Nilovna? Mahdum bey nasıl? Evlendirmeyi düşünmüyor musunuz kendisini? Güç kuvvet itibariyle tam evlenecek çağda! Oğlu erken evlenenin tasası tez bitermiş. Evlenip yuva kuran adam, sirkeye yatırılmış mantar gibidir: Ruh sağlığı da, beden sağlığı da kolay bozulmaz! Yerinizde olsam hiç zaman yitirmeden everirdim onu. Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, insan denen varlıktan bir an bile gözünü ayırmaya gelmiyor. Kendi kafasına göre yaşıyor çünkü herkes. Oysa kafalar pek karışık ve nereye baksan kınanacak, ayıplı davranışlar! Gençler Allahın evini, kiliseyi gördüler mi yollarını değiştiriyorlar. Genel yerlerden kaçıp, kuytularda gizli gizli toplanıyor, aralarında fısıldaşıyorlar. Niçin fısıldaşıyorlar, sorarım size? Niçin başka insanlardan kaçıyorlar? Başka insanların yanında, herkese açık bir yerde –örneğin bir lokantada– konuşulamayacak şey nedir? Giz?! Ama gizin tek yeri Allahın evi değil midir? Köşede bucakta paylaşılan bütün öbür gizler yalnızca sapkınlıktır! Size sıhhat ve afiyetler dilerim, efendim!"

Aşırı süslü bir kol hareketiyle kasketini çıkarıp havada salladı, Ana'yı oracakta kafası karmakarışık bırakıp uzaklaştı.

Bir gün de pazarda komşusu Mariya Korsunova'ya rastladı Ana. Bir demircinin dulu olan ve fabrika önünde yiyecek satan kadın:

"Oğluna dikkat et Pelageya!" dedi.

"Ne oldu ki?" diye sordu Ana.

“Pek çok şey söyleniyor hakkında!” dedi Mariya gizemli bir tavırla. “Üstelik de hiç hoş şeyler değil! Dediklerine göre bir artel kurmuş. Mezhebe benzer bir şey. Hlıst’lar[4] gibi birbirlerini kırbaçlayacaklarmış...”

“Zevzeklik ediyorsun Mariya!”

“Söyleyene değil söyletene bak!”

Ana, oğluna bütün bu söylenenleri aktardı. Pavel omuz silkip hiç yanıt vermedi, Hohol ise o yumuşak ama koyu kahkahasıyla uzun uzun güldü.

“Genç kızlar da içerliyorlar size,” dedi Ana. “Her kızın evlenmek için can atacağı insanlarsınız ikiniz de: İyi işçisiniz, içki içmezsiniz, elin kadınına kızına bakmazsınız! Kentten hafif meşrep kadınlar gelip gidiyor kendilerine, diyorlar sizin için.”

Tiksinir gibi yüzünü buruşturan Pavel:

“Ya ya, ne demezsin!” dedi.

Hohol içini çekerek:

“Bataklıkta her yan çürük kokar,” dedi. “Siz o küçük budalalara, anacığım, evliliğin ne olduğunu bir güzel anlatsaydınız... belki o zaman, kemiklerini kırdırmak için bu kadar acele etmezlerdi!”

“Onlar da biliyorlar bunu elbet, iki gözüm... Her şeyin farkında kızlar, ama bundan başka ne yapabilirler ki?”

“Hiçbir şeyin farkında değiller!” dedi Pavel. “Farkında olsalar bir yol bulurlardı şimdiye dek.”

Oğlunun sert çizgili yüzüne baktı Ana:

“Öyleyse siz öğretin onlara! En akıllılarını çağırın yanınıza, öğretin...”

“Bu hiç doğru olmaz!” diye kestirip attı Pavel.

“Bir denesek?” dedi Hohol.

Pavel bir süre sustuktan sonra:

“Ne olacak deneyince: Çiftler halinde gezip dolaşmalar başlayacak, sonra bunlardan birkaçı evlenecek, hepsi bu!”

Ana düşünceye daldı; Pavel’in keşişlere özgü katılığına hayret ediyordu. Hohol gibi kendisinden yaşça büyüklerin bile oğlunun sözlerini dinlediklerini görüyordu; ama ona göre bunu ondan korktukları için yapıyorlardı, yoksa, soğuk ciddiyetinden dolayı kimse oğlunu sevmiyordu.

Bir akşam kendisi yatmıştı; Pavel’le Hohol içerde okumaya devam ediyorlardı. İki odayı ayıran incecik bölmeden onların usul konuşmaları olduğu gibi duyuluyordu.

“Biliyor musun, Nataşa’dan hoşlanıyorum?” dedi Hohol birden.

Pavel hemen yanıt vermedi. Bir süre sonra:

“Biliyorum!” dedi.

Hohol’un usulca yerinden kalktığı ve aşağı yukarı dolaşmaya başladığı duyulabiliyordu. Çıplak ayakları yerde belli belirsiz bir ses çıkarıyordu. Derken usuldan bir ıslık sesi duyuldu, kederli bir hava tutturmuştu Hohol. Sonra yeniden güm güm öten sesi duyuldu:

“Acaba o da bunun farkında mı?”

Pavel yanıt vermedi.

“Ha, ne dersin?” diye üsteledi Hohol, sesini alçaltarak.

“Farkında!” dedi Pavel. “Bizimle çalışmayı da bu yüzden bıraktı.”

Hohol’un adımları ağırlaştı, yeniden hüzünlü ıslığı duyuldu.

“Peki, ya ben kendisine söylersem..?”

“Ne söyleyeceksin?”

“Böyleyken böyle... ben seni...” diye başladı Hohol, ama Pavel onun sözünü kesti:

“Söyleyeceksin de ne olacak?”

Ana, ince bölmenin gerisinden Hohol’un volta atmaya son verdiğini duydu; oğlunun arkadaşı nedense gülümsemiş gibi geldi kendisine.

“Valla bence bir kızı seviyorsan, ona bunu söyleyeceksin, yoksa ne anladım ben bu işten!”

Pavel, önünde açık duran kitabı gürültüyle kapattı.

“Bu işten anlamak istediğin ne ki?”

İkisi de uzunca bir süre sustular

“Evet?” dedi Hohol.

“Andrey!” diye ağır ağır başladı Pavel. “İstediğin şeyi iyice canlandırabilmelisin gözünde. Diyelim o da seni seviyor... bunu hiç sanmıyorum, ama varsayalım ki böyle... Aşkın karşılık gördü ve siz evlendiniz. İlginç bir evlilik olacağına kuşku yok bunun: Entelektüel bir kız ve bir işçi! Çocuklarınız olacak, ve sen aileni geçindirebilmek için eskiden olduğundan çok daha fazla çalışacaksın. Hayatınız bir dilim ekmek peşinde koşmakla geçecek: Çocukların doyurulması, ev kirası vs. Davamız, ikinizi birden kaybetmiş olacak!”

Ortalığa sessizlik çöktü. Sonra Pavel sanki biraz daha yumuşak bir sesle:

“Sen en iyisi bırak bu işin peşini, Andrey,” dedi. “O kızcağızın da kafasını karıştırma!”

Sessizlik. Saatin, anları sayan tik takları...

“Bir yarısı seven, bir yarısı nefret eden bir kalbe kalp denebilir mi?” dedi Hohol.

Kitapta çevrilen bir sayfanın hışırtısı duyuldu. Herhalde Pavel yeniden kitap okumaya başlamıştı. Ana, gözleri kapalı yatıyor, kımıldamaya bile korkuyordu. Hohol için yüreği paralanıyordu, ama oğluna daha da çok acıyordu. ‘Biricik yavrum benim!’ diye geçirdi içinden.

“Yani susayım mı?”

“Böylesi daha dürüstçe olur,” dedi usulca Pavel.

“Eh, madem öyle, ben de dediğin gibi yaparım.” Birkaç saniye sustu, sonra usulca: “Yalnız Pavelciğim,” dedi, “bir gün sen de... şey olduğunda, göreceksin senin için de çok zor olacak...”

“Ben hep zorluk içindeyim...”

Evin duvarlarına sürünüp geçen rüzgârın hışırtısı duyuldu. Saatin tik takları geçen zamanı şaşmaz bir düzenle sayıyordu.

“Bu konuda alay olmaz!” dedi Hohol.

Ana yüzünü yastığa gömdü ve sessiz sessiz ağladı.

Ertesi sabah Andrey’in boyu biraz kısalmış gibi geldi Ana’ya; boyu kısalmış ve sanki daha bir sevimli olmuştu. Oğluysa her zamanki gibi zayıf, sopa gibi dümdüz ve suskundu. Ana daha önce Hohol’a, Andrey Onisimoviç diye seslenirdi, bu sabahsa nasıl olduğunu kendi de anlamadan:

“Çizmelerinizin onarılması gerek, Andreyciğim!” dedi. “Yoksa ayaklarınızı üşütmeniz işten değil!”

“Ücretimi alınca yeni bir çizme alacağım kendime,” diye karşılık verdi Hohol; sonra güldü, kocaman elini Ana’nın omuzuna koydu ve, “Kim bilir,” dedi, “belki de siz benim gerçek annemsiniz? Ve ben çok çirkin olduğum için utanıyor, bunu başkalarından gizliyorsunuz?”

Ana hiçbir şey söylemeden onun eline hafifçe vurdu. Şu anda ona sevecen bir şeyler söyleyebilmeyi ne çok isterdi, ama yüreğinin acısı ağzını kilitlemişti sanki.

IX

Mavi mürekkeple yazılmış bildiriler dağıtan sosyalistlerden söz ediliyordu mahallede. Bildirilerde fabrikadaki çalışma düzeni sert bir dille eleştiriliyor, Petersburg'da ve Rusya'nın güneyindeki fabrikalarda başlatılan grevlerden söz ediliyor, işçiler birleşmeye ve öz çıkarları için mücadeleye çağrılıyordu.

Ücretleri ötekilere göre daha iyi olan yaşları ileri, kıdemli işçiler:

"Fesatçılar!" diyorlardı. "Ağızlarını burunlarını dağıtmak gerek bunların!"

Ve bildirileri fabrika yönetimine iletiyorlardı.

Gençlerse dağıtılan bildirileri büyük bir heyecanla okuyorlar ve:

"Çok doğru!" diye bağırıyorlardı kendilerinden geçerek.

Ağır işin altında ezilmiş, çevresindeki her şeye kayıtsız çoğunluksa:

"Bir şey çıkmaz bundan!" diyordu tembel tembel. "Olacak şey mi?"

Ama bildiriler insanları heyecanlandırmaya başlamıştı. Bir hafta bildiri dağıtılmasa:

"Herhalde bıraktılar artık bildiri basmayı da, dağıtmayı da..." diyorlardı.

Ama pazartesi bildiriler yeniden ortaya çıkınca işçiler arasında yeniden bir uğultudur başlıyordu.

Bu arada fabrikada ve lokantada kimsenin tanımadığı yeni birtakım tipler belirmişti. Çevrelerini dikkatle inceleyen, durmadan sorular sorup havayı koklayan bu tiplerden kimileri insanı kuşkulandıracak denli sakıngan, kimileri de aşırı sırnaşık halleriyle insanların hemen dikkatini çekmişlerdi.

Ana, bütün bu patırtının oğlunun çabalarının sonucu olduğunu anlıyordu. İnsanların oğlunun çevresine biriktiklerini görüyor; onun geleceği adına duyduğu korkuya, bir yandan da böyle bir oğula sahip olmanın gururu karışıyordu.

Bir akşam Mariya Korsunova yol üstündeki camlarını tıklattı; Ana pencereyi açınca:

"Kulağını dört aç, Pelageya, senin güvercinler için oyunun sonu geldi! Bu gece arama var, evleriniz aranacak: Sizin, Mazin'in, Vesovşçikov'un..."

Mariya'nın kalın, etli dudakları hızla oynuyor, etli burnu fosur fosur soluk alıp veriyordu; gözlerini hızla kırpıştırıyordu; Pavel'in annesiyle

konuştuğunu gören biri var mı diye sokağın bir o yanını bir bu yanını izlemekten gözleri bir sağa bir sola şaşılaşıyordu.

“Ben bir şey bilmiyorum, sana bir şey söylemedim, hatta seni bugün görmedim bile, beni anlıyor musun?”

Bunları söyledi ve hızla uzaklaştı.

Ana, pencereyi kapattı, ağır ağır bir iskemleye oturdu. Ne var ki, oğlunun karşı karşıya bulunduğu tehlike aklına gelince oturmasıyla kalkması bir oldu; çabucak üstünü değişti, nedense başını şalıyla sımsıkı sardı ve doğruca Fedya Mazin’in evinin yolunu tuttu; Mazin hasta olduğu için bir süredir işe gitmiyordu. Evine vardığında Mazin pencerenin önünde oturmuş kitap okuyor; sol eliyle, başparmak kabartısının belli olduğu sargılı sağ elini sıvazlıyordu. Haberi öğrenince yüzü bembeyaz oldu, hemen yerinden doğruldu.

“Bu kez işte...” gibi bir şeyler mırıldandı.

Titreyen elleriyle yüzündeki teri silen Vlasova:

“Ne yapacağız?” diye sordu.

“Durun hele, sizin korkmanıza gerek yok!” dedi Fedya, sağlam eliyle kıvırcık saçlarını sıvazlayarak.

“Asıl siz korkuyorsunuz!” diye bağırdı Ana.

“Kim? Ben mi?” Yüzüne ateş basmış gibi, yanaklarında kırmızı lekeler belirmişti. Utangaçça gülümseyerek, “Pavel’e haber vermek gerek,” dedi. “Şimdi birini gönderirim kendisine. Hadi siz de gidin, korkacak bir şey yok! Dövecek değiller herhalde bizi?”

Eve dönünce bütün kitapları topladı, kitap yığınını göğsüne bastırarak uzun süre evin içinde döndü durdu: Ocağa, ocağın altına, hatta içi su dolu tekneye baktı. Pavel’in işi bırakıp hemen eve geleceğini sanıyordu, ama gelen giden yoktu. Sonunda yorulup kitapları mutfaktaki tahta sıraya koydu, kendi de geçip kitapların üzerine oturdu. Yerinden kımıldamaya bile korkarak, akşam Pavel ve Hohol fabrikadan çıkıp gelene dek öylece oturdu.

“Biliyor musunuz?” dedi, yerinden kalkmadan.

“Biliyoruz,” dedi Pavel, gülümseyerek. “Korkuyor musun?”

“Hem de nasıl!”

“Korkmayın,” dedi Hohol. “Korkunun ecele faydası yok!”

“Semaveri bile yakmamışsın!” diye sitem etti Pavel.

Ana yerinden doğruldu ve üzerine oturduğu kitapları göstererek, suçlu suçlu:

“Ben de bunların hepsini topladım ve...”

Oğlu ve Hohol gülümsediler; bu Ana'yı yüreklendirdi. Pavel kitaplar arasından birkaçını seçti ve gizlemek için avluya çıktı; Hohol ise bir yandan semaveri yakmaya uğraşırken, bir yandan da:

"Korkacak hiçbir şey yok, anacığım," dedi. "Yalnız, insanların böylesine incir çekirdeğini doldurmaz şeylerle uğraşması ne kadar ayıp! Koca koca adamlar, bellerinde kılıçları, çizmelerinde mahmuzlarıyla gelip her yanı karıştıracaklar! Yatağın altına, ocağa bakacaklar; bodruma inecek, tavanarasına çıkacaklar. Yüzlerine örümcek ağları takılacak, oflayıp puflayacaklar... Elbette, can sıkıcı, utanç verici bir iş... Son derece kötü yüreklilermiş ve size de çok kızgınlarmış gibi yapmaları bu yüzden! İşlerinin iğrenç bir iş olduğunun farkındadırlar. Bir gün gelip altını üstüne getirdiler evimin, bir şey bulamadıkları için de utanç içinde çekip gittiler. Bir başka aramalarında ise beni de yanlarında götürdüler; hapise attılar. Dört ay yattım. Bir ara çağırırlar, yanında askerlerle sokaklardan geçirip bir yerlere götürürler, sorular sorarlar... birbirinden anlamsız... Kafasız insanlardır çünkü hepsi... Sonra askerlere, alın bunu, derler; yeniden götürüp cezaevine kapatırlar. E, n'apsınlar, aldıkları aylığı hak etmeleri gerek onların da! Bir süre sonra da salıverirler, hepsi bu!"

"Hep de böyle konuşursunuz, Andreyciğim!" dedi Ana.

Önünde diz çöktüğü semavere canla başla üfürmekte olan Hohol başını semaverden kaldırdı; yüzü üfürmekten kıpkırmızı olmuştu; iki eliyle birden bıyıklarını sıvazlayarak:

"Nasıl konuşurum?" dedi.

"Kimse sizi kırmamış, hiç aşağılanmamışsınız gibi!"

Ayağa kalktı Hohol, başını salladı, gülümseyerek:

"Dünyada hiç aşağılanmamış tek bir insan var mıdır acaba? Beni o kadar çok aşağıladılar ki, artık aşağılanma karşısında duyduğum tek şey yorgunluk. İnsanlar böyle, elden ne gelir? İnsanın iş yapmasına engel olan bir durum bu: Aşağılanmanın üzerinde durmak, boşa zaman yitirmekten başka bir şey değil. Hayat böyle işte! Eskiden insanlara içerlerdim; sonra bir düşündüm, hayır, buna değmezdi! Sanki herkes komşusundan bir tekme bekliyor... o yüzden de ondan önce davranıp kendisi komşusuna bir tekme atmaya çalışıyor. Hayat böyle, anacığım!"

Tam bir dinginlik içinde konuşuyordu; o kadar ki, evin aranacak olmasının yarattığı gerginlik yok olup gitmişti. Patlak gözlerinde aydınlık bir gülümseme vardı; bedeni o kadar da biçimli olmamasına karşın, genel hava olarak pek bir atletik, çevik görünüyordu.

Ana göğüs geçirdi, sonra sımsıcak bir sesle:

"Tanrı mutluluğu esirgemesin sizden Andreyciğim!" dedi.

Yeniden semaverin önünde diz çöken Hohol:

"Verirse mutluluğunu geri çevirmem, ama kendim de kalkıp ondan bunu dilemem!" dedi.

Avludaki işini bitiren Pavel girdi içeri:

"Dünyada bulamazlar!" dedi ve elini yüzünü yıkamaya başladı.

Ellerini havluya dikkatle kurularken:

"Korktuğunuzu gösterirseniz eğer, anneciğim," dedi, "adamlar kuşkulanırlar: Bu kadın böyle tir tir titrediğine göre, demek bu evde bir şeyler gizliyorlar, diye düşünürler. Bizim kötü bir şeylerin peşinde olmadığımızı çok iyi biliyorsunuz. Gerçek bizden yana ve biz yaşamımız boyunca gerçeğin hizmetinde olacağız. İşte bizim bütün suçumuz! Bunda korkulacak bir şey var mı?"

"Kendimi koyvermeyeceğimden emin olabilirsin Pavelciğim!" dedi Ana, ama hemen sonra ağzından şu sözleri kaçırdı: "Bari bir an önce gelseler!"

O gece gelmediler. Ertesi sabah korkusuyla alay edebilecekleri olasılığına karşılık, Ana onlardan önce davranıp kendi kendisiyle alay etti:

"Ben aslında korkmaktan korkmuştum!"

X

O kaygı dolu geceden aşağı yukarı bir ay kadar sonra geldiler. Nikolay Vesovşçikov da Pavel'deydi. Üçü birlikte oturmuş gazetelerinden söz ediyorlardı. Vakit geçti. Geceyarısını göstermek üzereydi saatler. Ana, yatmıştı; gözleri kapanmak üzereyken usul, kaygılı sesler çalınıyordu iç odadan kulağına. İşte Andrey, usul, dikkatli adımlarla mutfaktan geçti, ardından kapıyı usulca kapadı; sofada bir kova tıngırdadı. Derken, birden, Hohol kapıyı ardına kadar açtı ve fısıltının ötesine geçen bir sesle:

"Mahmuz sesleri!" dedi.

Ana, fırlayıp kalktı yatağından, titreyen elleriyle uzanıp giysisini aldı, ama bu sırada kapıda Pavel göründü, sakin bir sesle:

"Siz yatın," dedi. "Hastasınız siz, tamam mı!"

Sofadan dikkatli sesler geliyordu. Pavel kapıya gitti, araladığı kapıdan:

"Kim o?" diye bağırdı.

Bir anda uzun boylu, külrengi üniformalı biri belirdi eşikte, onun hemen ardından da bir ikincisi çıktı ortaya. İki jandarma bir anda Pavel'i sıkı sıkıya aralarına aldılar. Pes perdeden, alaycı bir ses duyuldu:

"Bizi beklemiyordunuz herhalde?"

İnce, uzun boylu, seyrek, siyah bıyıklı bir subaydı bunu söyleyen. Mahallenin polis memuru Fedyakin de Ana'nın başucuna dikilmişti; bir eliyle selam verip, öbür eliyle Ana'yı göstererek:

"İşte anası bu, ekselansları!" dedi. Bunu söylerken gözlerine korkuyormuş gibi bir ifade vermişti. Sonra elini Pavel'e doğru uzattı: "Bu da kendisi!"

"Pavel Vlasov, değil mi?" diye sordu subay, gözlerini kısarak. Pavel'in başını sallayarak soruyu sessizce evetlemesi üzerine de, bıyıklarını burarak: "Evinde arama yapacağım!" dedi. "Hadi bakalım kocakarı, sen de kalk yataktan!" Sonra iç odaya göz atarken, "Gelenler kim?" diye sordu, sertçe kapıya doğru yürüdü, derken, "Siz kimsiniz?" diye bağıran sesi duyuldu.

Sofadan iki kişi girdi içeri: Yaşlı dökümcü Tveryakov'la kiracısı, ateşçi Rıbin. Esmer bir adam olan Rıbin, çok ciddi biriydi. Tok bir sesle, dolu dolu:

"Merhaba, Nilovna!" dedi.

Ana bir yandan giyinirken, bir yandan da kendine cesaret vermek ister gibi usul usul söyleniyordu:

“Gündüzler çuvala girdi sanki! İnsanlar uyumaya yatmışlar, bunlar geliyorlar...”

Zaten küçük olan oda büsbütün daralmış gibiydi ve her yanı keskin bir ayakkabı boyası kokusu kaplamıştı. İki jandarmayla mahallenin polis komiseri Rıskin, raftaki kitapları alıp subayın önündeki masaya koyuyorlar, bu sırada çizmelerinin topukları döşeme tahtalarında güm güm sesler çıkarıyordu. Öbür ikisi ise yumruk yaptıkları elleriyle duvarlara vuruyorlar, sandalyeleri çevirip altlarına bakıyorlardı. Birisi hatta son derece beceriksiz hareketlerle ocağın üst çıkıntısına tırmanmıştı. Hohol ve Vesovşçikov birbirlerine sokulmuşlar, köşede duruyorlardı. Nikolay’ın çiçekbozuğu yüzü kırmızı beneklerle kaplanmıştı; küçük, külrengi gözlerini bir an bile subaydan ayırmıyordu. Hohol bıyıklarını buruyordu; Ana, içeri girince, sevecen bir gülümsemeyle başını hafifçe eğerek selamladı onu.

Ana korkusunu yenmek için her zaman olduğu gibi yan yan değil, göğsünü ileri doğru çıkararak dimdik yürüyordu; bu da ona gülünç bir büyüklük havası veriyordu; yürürken ayaklarını sertçe yere vuruyor, kaşlarını oynatıyordu...

Subay –elleri bembeyaz, parmakları incecikti– kitapları hızla karıştırıyor, sonra ustaca bir bilek hareketiyle bir köşeye fırlatıyordu. Bazı kitaplar şap diye bir ses çıkararak yumuşacık yere düşüyordu. Herkes susuyordu; sessizlikte tek duyulan ter içindeki jandarmaların gürültülü soluk alıp verişleriydi; mahmuz şakırtıları arasında zaman zaman:

“Buraya baktın mı?” türünden usul sorular duyuluyordu.

Ana, duvar dibinde Pavel’in yanında duruyordu; tıpkı onun gibi kollarını göğsünde kavuşturmuştu, gözleri subaya dikiliydi. Dizleri titriyor, gözlerine hafiften bir sis perdesi iniyor gibiydi.

Birden Nikolay’ın bu kaskatı sessizliği darmadağın eden sesi duyuldu:

“Kitapları böyle yere fırlatmanız şart mı?”

Ana ürperdi. Tveryakov’un, başı, biri ensesinden itmiş gibi sallandı, Rıbin hık diye bir ses çıkardı ve dikkatle Nikolay’a baktı.

Subay gözlerini kısıp bir an çiçekbozuğu, kımıltısız yüze baktı, parmakları kitap sayfalarını daha bir hızla karıştırmaya başladı. Gri gözlerini zaman zaman, dayanılmaz bir acısı varmış da bu kahredici acı karşısında çaresizliğinden yürek paralayıcı bir çığlık atacakmış gibi açıyordu.

Vesovşçikov bu kez de:

“Asker! Kaldır kitapları!” dedi.

Jandarmalar önce ona, sonra subaylarına baktılar. Subay yeniden başını kaldırıp orada kocaman dikilen Nikolay’a bir bakış fırlattı, sonra genizden gelen bir sesle:

“Siz... evet... kaldırın!” dedi.

Jandarmalardan biri yere eğildi, kaş altından Vesovşçikov’a bakarak yere saçılmış kitapları kaldırmaya başladı...

Ana usulca Pavel’e:

“Şu Nikolay sesini kesse ya...” diye fısıldadı.

Pavel umursamazca omuz silkti. Hohol başını eğdi.

“İncil’i kim okuyor?”

“Ben!” dedi Pavel.

“Bütün bu kitaplar kimin peki?”

“Benim!” dedi Pavel.

Subay, sandalyesinin arkalığına kaykılırken:

“Pekâlâ!” dedi, sonra incecik parmaklarını çıtlattı, bacaklarını masanın altından boylu boyunca uzattı, bıyıklarını düzeltti ve Nikolay’a:

“Andrey Nahodka sen misin?” diye sordu.

“Benim!” dedi Nikolay hafif öne doğru çıkarak. Hohol elini uzattı, arkadaşını omuzundan tutup geri çekerek:

“Bir yanlışlık oldu!” dedi. “Andrey benim!”

Subay parmağını gözdağı verirce sallayarak, Vesovşçikov’a:

“Sen...” dedi, “ayağını denk al!”

Ve kağıtlarını karıştırmaya başladı.

Dışarda, aylı gecenin aydınlığına aldırmayan meraklı gözler pencere camlarına yapışmış, içeriyi seyrediyorlardı. Evin etrafında biri karları gıcırdatarak, ağır ağır dolaşıyordu.

“Nahodka,” dedi subay, “sen daha önce de siyasal suçtan kovuşturuldun mu?”

“Rostov’da bir... bir de Saratov’da soruşturma geçirdim... ama oralarda jandarmalar ‘siz’ diye seslenirlerdi bana.”

Seğiren sağ gözünü ovuşturdu subay, sonra küçücük dişlerini göstererek:

“Pekâlâ Nahodka... size, özellikle size soruyorum: Fabrikada suç niteliği taşıyan bildirileri dağıtan alçakları tanıyor musunuz acaba?”

Hohol olduğu yerde ileri geri sallandı, geniş bir gülümseme yayıldı yüzüne, tam yanıt vermek üzereydi ki, Nikolay yeniden sinir bozucu bir sesle:

“Biz ilk kez bir alçak görüyoruz...” dedi.

Bir an bir sessizlik oldu. Bir an kimse sanki soluk bile almadı.

Ana’nın yüzündeki yara izinin rengi açıldı, sağ kaşı yukarı kalktı. Rıbin’in kara sakalı tuhaf bir biçimde titreşiyordu; gözlerini önüne indirip parmaklarıyla yavaşça sakalını taradı Rıbin.

“Götürün bu hayvanı!” dedi subay.

Kollarına giren iki jandarma Nikolay’ı kabaca sürüyüp mutfağa götürdü. Nikolay burada ayaklarını sürüyerek götürülmeye direndi.

“Durun da üzerime bir şey alayım!” diye bağırdı.

Bu sırada komiser avludan içeri girerek:

“Her yere baktık, bir şey bulamadık!” dedi.

“Elbette,” dedi subay gülümseyerek, “deneyimli kişi var burada...”

Ana, subayın cılız, kırılgan sesini dinliyor, solgun yüzüne korkuyla bakarken de halkı küçük gören, kalbi yoksullara karşı hınçla dolu acımasız bir düşman gibi görüyordu onu. Ömrü boyunca pek az görmüştü bu tür insanları, o nedenle de var olduklarını bile nerdeyse unutup gitmişti.

‘Meğer kimleri rahatsız etmişiz!’ diye düşündü.

“Yasadışı bir beraberlikten doğan Bay Andrey Onisimov Nahodka, sizi tutukluyorum!”

“Gerekçeniz?” diye sordu Hohol, sakince.

“Bunu size daha sonra söyleyeceğim!” dedi subay kin dolu bir nezaketle. Sonra Vlasova’ya döndü:

“Okuman yazman var mı?”

Pavel karşılık verdi soruya:

“Hayır!”

“Sana sormadım!” dedi subay sertçe ve yeniden Vlasova’ya döndü: “Yanıt versene soruma, kocakarı!”

Elinde olmadan subaya karşı derin bir nefret duymaya başlayan Ana, birden buz gibi bir suyun içine atlamış gibi titremeye başladı, yüzündeki yara izi kızardı, kaşı aşağı indi, elini subaya uzatarak:

“Ne bağırıyorsunuz!” dedi. “Henüz pek gençsiniz; acının, felaketin ne olduğundan haberiniz yok...”

Pavel annesine karışma gereğini duydu:

“Sakin olun anne!”

Ana, masaya doğru atılarak:

“Hayır, Pavel!” diye bağırdı. “Niçin insanları tutukluyorsunuz?”

Subay, yerinden doğrularak:

“Bu seni hiç ilgilendirmez! Kes sesini!” diye bağırdı. “Tutuklu Vesovşçikov’u getirin içeri!”

Ve bir kağıdı yüzüne doğru kaldırarak okumaya başladı.

Nikolay’ı getirdiler içeri.

Subay okumasını keserek:

“Şapkanızı çıkarın!” diye bağırdı.

Rıbin, Vlasova’ya yaklaşarak omuzuyla dokundu ve usulca:

“Kendini tut, Ana!” diye fısıldadı.

“İki kolum da jandarmalarınız tarafından tutulurken şapkamı nasıl çıkarabilirim?” dedi Nikolay; sözleri tutanağı okumakta olan subayın sesini bastırmıştı.

Subay kağıdı masanın üzerine fırlattı.

“İmzalayın!”

Ana, oradakilerin tutanağı imzalayışlarına baktı. Deminki coşkusu geçmişti... yüreği eziliyordu... aşağılanmışlıktan, çaresizlikten kaynaklanan yaşlar hücum etmişti gözlerine. Yirmi yıllık evlilik yaşamından yabancısı olmadığı, kekreliğini, yürek yakıcılığını son birkaç yıldır unuttuğu gözyaşlarıydı bunlar. Subay, Ana’ya bir gözattı ve hor görürce yüzünü buruşturarak:

“Ağlamakta acele etmeyin, sayın bayan,” dedi. “Daha sonra çok ihtiyacınız olacak o gözyaşlarına!”

Yeniden öfkeye kapılan Ana:

“Analarda gözyaşı tükenmez,” dedi, “her şeye yeter anaların gözyaşı! Bir anneniz varsa eğer o da bilir bunu!”

Kilidi ışıl ışıl yanan yepyeni bir çantaya kağıtlarını yerleştiren subay, jandarmalara döndü:

“İleri, marş!”

Arkadaşlarının ellerini sıkan Pavel:

“Görüşmek üzere Andrey! Görüşmek üzere Nikolay!” dedi.

“Doğru söze ne denir!” dedi subay, alayla gülümseyerek. “Görüşmek üzere!”

Gözlerinde öfke ateşleri tutuşan ve burnundan sesli sesli soluyan Vesovşçikov’un kalın boynuna kan hücum etmişti. Hohol, yüzünde aydınlık bir gülümseme, başını sallıyor, Ana’ya bir şeyler söylüyordu. Ana da haç çıkararak onu kutsadı ve:

“Tanrı haklı olanları görür...” diye mırıldandı.

Sonunda gri üniformalılar kalabalığı evden çıktı, mahmuzlarını şakırdatarak kaybolup gitti. En son Rıbin çıktı, kara gözlerini Pavel’e dikerek dikkatle baktı, sonra dalgın dalgın:

“Elveda!” dedi.

Sakalının içine öksürerek ağır ağır sofaya çıktı, sonra da uzaklaşıp gitti.

Pavel, ellerini arkasına bağlayarak, yere saçılmış kitaplarla çamaşırlar arasında gidip gelmeye başladı.

“İşte böyle oluyor bu iş!” dedi asık yüzle.

Altı üstüne getirilmiş odada şaşkın bakışlarını dolaştıran Ana derin bir iç sıkıntısıyla:

“Nikolay niye öyle kabalaştı adama karşı?” dedi.

“Sanırım korktuğu için,” dedi Pavel, usulca.

Ana ellerini iki yana açarak:

“İşe bak: Geldiler, aldılar, götürdüler!” diye mırıldandı.

Oğlu götürülmemişti, bu yüzden yürek atışları gitgide sakinleşiyordu. Ama öte yandan da zihni bir türlü gerçeği kavrayamıyor, onu bütünüyle kucaklayamıyordu.

“Sarı kafa, bizimle alay etti, tehdit etti bizi...”

“Pekâlâ, anne!” dedi birden Pavel, tam bir kararlılıkla. “Hadi yardım et de kaldıralım artık şunları!”

“Anne” ve “sen” demişti... Yalnız kendini ona yakın hissettiği zamanlar böyle söylerdi. Pavel’e yaklaştı, yüzüne baktı, usulca:

“Kendini aşağılanmış hissediyorsun, değil mi?” dedi.

“Evet! Çok ağır bir durum bu! Beni de alsalar içim rahat olurdu!”

Gözü yaşlanmış gibi geldi Ana’ya; belli belirsiz duyumsayabildiği acısından dolayı onu avutmak istedi. Derin bir göğüs geçirerek:

“Bekle, seni de alırlar!” dedi.

“Herhalde!”

Bir süre sustular, sonra Ana üzgün üzgün:

“Ne kadar katısın Pavelciğim,” dedi. “İnsan birazcık olsun annesini yatıştırmaya, avutmaya çalışmaz mı! Ben sana iç karartıcı bir şey söylersem, sen bana daha beterini söylüyorsun!”

Pavel ona baktı, sonra yanına yaklaşıp usulca:

“Elimden gelmiyor anne,” dedi. “En iyisi senin buna alışman...”

Ana içini çekti, bir süre sustu, sonra korkudan titremesini bastırarak:

“Belki de işkence ediyorlardır yakaladıklarına? Etlerini koparıyor, kemiklerini kırıyorlardır? Bunlar aklıma geldi mi, Pavelciğim, canım

benim, öyle kötü oluyorum ki..!”

“Asıl korkunç olan insanın ruhuna yaptıkları işkencedir... İğrenç elleriyle... Bunun acısıdır acıların en dayanılmazı!”

XI

Ertesi gün Bukin, Samoylov, Somov ve başka beş kişinin daha tutuklandıkları anlaşıldı. Akşam Fedya Mazin uğradı soluk soluğa; onlarda da arama olmuştu ve aranmaktan mutluydu Fedya, kendini kahraman gibi görüyordu.

“Korktun mu Fedya?” diye sordu Ana.

Yüzü bembeyaz oldu, burun kanatları titredi Fedya’nın.

“Subay vurur diye korktum! Kara sakallı, şişman, ellerinin üstü bile kıllarla kaplı biriydi. Gözünde kara bir gözlük, sanırsın gözleri hiç yok. Bağırıyor, öfkesinden tepiniyor, zindanlarda çürüteceğim diye bağırıyordu. Annem de babam da fiske bile vurmadılar bana. Tek çocuktum, hep sevdiler beni.”

Bir an gözlerini kapadı, dudaklarını sıktı, her iki elinin hızlı bir hareketiyle saçlarını karıştırdı ve kızarmış gözlerle Pavel’e bakarak:

“Bir gün biri bana vuracak olursa, bıçak gibi atılıp saplanırım ona, dişlerimle gövdesini parçalarım... Onun için bir vuruşta işimi bitirmeleri gerekir benim!”

“Dal gibi incecik bir şeysin! Dövüşecek halin mi var!” dedi Ana.

“Dövüşürüm!” dedi usulca Fedya.

Fedya gidince:

“Bu herkesten önce yıkılıp gidecek!” dedi Ana, Pavel’e.

Pavel karşılık vermedi.

Birkaç dakika sonra mutfak kapısı usulca açıldı, Rıbin girdi içeri.

“Merhaba!” dedi gülümseyerek. “Yine ben... Dün onlar getirmişlerdi, bugün kendim geldim!” Pavel’in elini kuvvetle sıktı, Ana’nın omuzundan tuttu ve:

“Çay verebilecek misin?” dedi.

Pavel sessizce onun gür, kara sakalla kaplı geniş, yağız yüzüne ve kara gözlerine baktı. Rıbin’in sakin bakışlarında önemli bir şeylerin ışıkları çakıyordu.

Ana, mutfağa semaveri yakmaya gitti. Rıbin oturdu, sakalını sıvazladı, dirseklerini masaya dayayıp kara gözlerini Pavel’in yüzünde dolaştırarak:

“İşte böyle,” dedi, yarım kalan bir söyleşiyi sürdürür gibi. “Seninle açık konuşacağım. Uzunca bir süre dikkatle izledim seni. Birbirimize yakın oturuyoruz. Gelenin gidenin çok, ama içki içmiyor, serserilik

yapmıyorsunuz. Bu bir. İnsanlar serserilik yapmadığı zaman hemen fark edilirler, n'oluyor, ne yapıyor bunlar böyle diye. Evet. Bir köşede sessizce yaşadığım için ben de dikkatini çektim insanların."

Ağır, ama serbest bir konuşması vardı; konuşurken esmer eliyle sakalını sıvazlıyor, gözlerini bir an olsun Pavel'in gözlerinden ayırmıyordu.

"Sağda solda senden söz ediliyor. Benim patronlar bile kiliseye gitmediğin için senin bir zındık olduğunu söylüyorlar. Doğrusu, kiliseye ben de gitmem. Sonra ortada dolaşan şu bildiriler. Sen mi varsın o işin altında da?"

"Evet!"

Ana, mutfaktan başını uzatarak:

"Yapma Pavelciğim!" dedi. "Sen tek değilsin ki!"

Pavel de Rıbin de gülümsediler.

Sözlerine aldırılmamasına içerleyen Ana, derin bir göğüs geçirerek yine işine döndü.

"Bildiri dağıtmak çok yerinde bir düşünce... Tedirgin eder bildiri insanları... Toplam on dokuz oldu galiba?"

"Evet," dedi Pavel.

"Hepsini okudum. Kiminde anlaşılmayan, kiminde de gereksiz şeyler vardı... İnsan çok konuştu mu, boş konuşmaya başlar..."

Rıbin gülümsedi. Bembeyaz, sağlam dişleri vardı.

"Sonra şu arama... Size sevecenlik duymamda, sizi kendime yakın hissetmemde başlıca etken bu oldu. Gerek sen, gerek Hohol, gerekse Nikolay... üçünüz de... şey davrandınız..."

Uygun sözcüğü bulamayınca sustu, pencereden bakarak parmaklarıyla masada trampet çaldı.

"... kararlı! 'Siz kendi işinizi yapın, bayım, biz kendi işimizi yapalım!' der gibiydiniz sanki. Hohol da yamanmış doğrusu! Bazen fabrikada konuşmalarını dinlerim de, 'işte böylesiyle baş edemezler', diye düşünürüm. Ancak ölüm ayırır onu bu işten! Kolay pes etmez onun gibisi! Bana inanıyorsun, değil mi Pavel?"

Pavel başıyla da onaylayarak:

"İnanıyorum," dedi.

"Şimdi, bak, ben kırk yaşımdayım; senden iki kat daha yaşlıyım ve senden yirmi kat fazla şey görüp geçirdim. Üç yıldan fazla askerlik yaptım; iki kez evlendim: İlk karım öldü, ikincisini ben terk ettim. Kafkasya'da

bulundum, Duhoborları[5] tanıdım... Kısacası, kardeş, hayatın hakkından gelebileceklerini sananlar yanılıyorlar, yenemeyecekler hayatı!”

Dinlemeye doyamıyordu Ana, insanın inancını berkiten bu sıkı sözleri; böyle görmüş geçirmiş, yaşını başını almış bir adamın, oğlunun ziyaretine gelip günah çıkarır gibi konuşması hoşuna gitmişti. Yalnız Pavel, konuğuna biraz soğuk davranıyor gibiydi; o yüzden ilişkiyi yumuşatmak için Rıbin’e:

“Bir şeyler yer miydin, Mihaylo İvanoviç?” dedi.

“Sağ ol, Ana... yemeğimi yiyip de geldim. Evet, Pavel... demek bu gidiş, gidiş değil diyorsun?”

Pavel kalktı, ellerini ardında kavuşturdu, aşağı yukarı dolaşarak:

“Aslında gidişte bir şey yok! Hayat doğru yolunda akıyor! Örneğin olanca açıkyürekliliğinizle sizi bana bu hayat getirdi. Bizleri, ömür boyu çalışanları bile yavaş yavaş birleştiriyor; gün gelecek herkesi birleştirecek! Evet, bizim için gerçekten ağır, adaletsiz bir yapısı var yaşamın; ama yine de gözümüzü açıp içerdiği acı özü; akışının, gidişinin nasıl hızlandırılacağını bize gösteren de yine o!”

“Doğru!” diye onun sözünü kesti Rıbin. “İnsanı yenilemek gerek. Uyuz olan birini hamama götürür, güzelce yur yıkarsın; üzerine de tertemiz giysiler giydirdin mi, bir şeyciği kalmaz! Bu, böyle... Ama insanın içini nasıl temizleyeceksin?”

Pavel ateşli bir şekilde yöneticilerden, fabrikadan, yurtdışında işçilerin haklarını nasıl savunduklarından söz etti. Rıbin, arada bir, Pavel’in cümlelerine nokta koyar gibi parmağını masaya vuruyordu. Pek çok kez:

“Evet!” diyerek onayladı onu.

Yalnız bir kez, gülümseyerek:

“Gençsin daha,” dedi usulca, “insanları tanımıyorsun.”

Bunun üzerine Pavel, büyük bir ciddiyetle:

“Kimin genç, kimin yaşlı olduğuna değil; kimin düşüncelerinin daha doğru olduğuna bakmamız gerek,” dedi.

“Demek sana göre Tanrıyı da bizi aldatmakta kullandılar? Doğrusunu istersen bence de bizim dinimiz sahte, ikiyüzlü bir din.”

Burda, Ana söze karıştı. Oğlu Tanrı, din ya da kendisinin kutsal bildiği şeylerle ilintili bir konuya girdiğinde, bakışlarıyla oğlunun gözlerini arar, onunla göz göze gelmeye çalışırdı. Bakışlarıyla oğluna sanki dine aykırı sert birtakım sözler söyleyerek kendisini incitmemesini rica ederdi. Öte yandan, oğlunun inançsızlığının altında bir iman sezinler ve bu da onu rahatlatırdı.

‘Ben kim, onun düşüncelerini anlamak kim!’ diye düşünürdü.

Oğlundan daha yaşlı bir adam olduğu için Rıbin’in de Pavel’den bu tür sözler duymaktan hoşlanmayacağını düşünürken, onun Pavel’e sorduğu soru karşısında afallayarak kararlı, kestirip atar bir tonda:

“Tanrı konusundaki sözlerinize dikkat ederseniz çok iyi olur!” dedi, göğüs geçirdi, sonra daha bir inanla sürdürdü: “Siz nasıl bilirseniz öyle yapın! Ama benim gibi yaşlı bir kadının elinden Tanrıyı da alacak olursanız, dertlendiğimde neye, kime dayanacağım?”

Gözüne yaşlar hücum etti, bulaşık yıkarken elleri titriyordu.

“Bizi yanlış anladınız, anneciğim,” dedi Pavel sevecen bir sesle.

“Bağışla bizi, Ana,” dedi Rıbin de ağır, ağdalı bir sesle ve Pavel’e bakıp gülümseyerek. “Düşüncesizlik ettik... Bu yaştan sonra düşüncelerini değiştirmenin senin için o kadar kolay olmayacağını anlamamız gerekirdi.”

“Benim sözünü ettiğim Tanrı,” diye sürdürdü Pavel, “sizin inandığınız o sevecen, esirgeyici, yüce gönüllü Tanrı değil; papazların, bir avuç kötü yüreklinin isteklerine herkesin boyuneğmesi için sopa sallar gibi halkın gözünü korkuttukları Tanrı...”

Parmaklarıyla masanın üzerinde trampet çalan Rıbin:

“Evet evet, tabii,” diye bağırarak onayladı Pavel’i. “Tanrımızı bile değiştirdiler... ellerindeki bütün olanaklarla ve var güçleriyle çullanıyorlar üzerimize! Bak, Ana, şunu unutma: Tanrı, insanı kendi suretinde, kendine benzer yaratmıştır... yani, insan Tanrıya benziyorsa eğer, Tanrı da insana benziyor demektir. Ama doğrusunu söylemek gerekirse biz Tanrıya değil, vahşi hayvanlara benziyoruz! Kilisede bize Tanrı diye korkuluk gösteriyorlar... Değiştirmek gerek Tanrıyı, Ana... temizlemek gerek Tanrıyı. Ruhlarımızı ezmek, öldürmek için yalan ve iftiralarıyla çarpıtmışlardır Tanrıyı!”

Alçak sesle konuşuyordu, ama ağzından çıkan her sözcük Ana’nın başına, kulakları sağır eden bir uğultuyla, tıpkı bir gülle gibi düşüyordu. Siyah bir sakalın çerçevelediği kocaman yüzü Ana’yı korkutuyordu. Kor gibi yanan kara gözlerinden insan hem bir yürek sızısı duyuyor, hem korkuya kapılıyordu.

“Yok, ben en iyisi gideyim!” dedi Ana, başını olumsuz anlamda sallayarak. “Bunları dinleyecek güç yok bende...”

Ve hızla mutfağa yöneldi. Ardından Rıbin hâlâ laf yetiştiriyordu:

“Görüyorsun, Pavel! Kafada değil, yürekte bitiyor her şey. Öyle bir yer, öyle bir güç ki yürek... burada başka hiçbir şeyin bitmesi mümkün değil!”

“İnsanı özgürleştirecek olan yalnız akıldır!” dedi Pavel tam bir inançla.

“Akıl güç vermez!” diye itiraz etti Rıbin, inatçı bir edayla. “Güç kaynağı yürektir, kafa değil! Bunu böylece belle!”

Ana üzerini değişti ve dua etmeden yatağına yattı. Üşüyordu. Tatsız bir duygu tüm varlığını kaplamıştı. Başlangıçta o kadar ciddi, aklı başında gibi gördüğü Rıbin için şu anda düşmanca duygular besliyordu.

Rıbin’in içerden gelen sesine kulak kabartırken:

“Din sapkını! Kafa karıştırıcı!” diye düşünüyordu. “Bu da geldi bizi buldu!”

Rıbin hep öyle usul usul, ama tam bir inançla konuşuyordu:

“Kutsal yer boş olmamalı! Tanrının yaşadığı yer duyarlı bir yerdir; orada boşluk olması demek, bir yara açılması demektir. İman edecek yeni bir şey bulmak, insanlara, onların dostu yeni bir Tanrı yaratmak gerek, Pavel!”

“İsa vardı ya!” dedi Pavel.

“Ruhsal sağlamlıktan yoksundu İsa. Kâseyi ben görmeden geçir, dedi... Sonra, bütün sezarları, hükümdarları tanıdı. Tanrı, insanlar üzerinde bir başka insanın egemenliğini tanımaz; çünkü bütün egemenlik kendisindedir... tek egemen o’dur! Şu yarısı ilahi, şu yarısı insani diye ruhunu bölmez, Tanrı! Öte yandan İsa ticareti, evliliği kabul etti. İncir ağacını lanetlemesi de hiç doğru değildi; incir ağacı kısırsa, meyve vermiyorsa bunda ağacın ne suçu var? Ruhun verimsiz olmasının, güzel meyveler vermemesinin de suçlusu ruh değildir. Kin tohumlarını ben mi ektim ruhun içine?”

İki ses heyecanlı bir oyun oynuyordu sanki odada; bazen birbirlerine doğru atılıyorlar, bazen kopup geri çekiliyor, sonra yeniden kucaklaşıyorlardı. Pavel ileri geri odayı arşınlıyor, ayaklarının altında döşeme tahtaları gıcırdıyordu. Konuştuğunda, başka bütün sesler sesinin içinde kaybolup gidiyordu. Rıbin’in sakin, usul konuşması sırasında ise, saatin tik takları ve evin duvarlarını keskin tırnaklarıyla yoklayan donun sessiz çatırtıları duyuluyordu.

“Ben sana kendi dilimde, ateşçi ağzıyla söyleyeceğim: Tanrı, ateş gibidir. Evet, ateş gibi! Ve yürekte yaşar! Tanrının söz, sözün de ruh olduğu söylenmiştir!”

“Ruh değil, akıl” diye diretti Pavel.

“Öyle olsun! Bu durumda Tanrı yürekte ve akıldadır; yoksa kilisede değil. Kilise Tanrının mezarıdır.”

Ana uyuyakaldığı için Rıbin'in ne zaman gittiğini duyamadı.

Sık sık gelmeye başladı Pavellere Rıbin; evde Pavel'in arkadaşlarından biri varsa, bir köşeye oturur ve hemen hiç konuşmazdı. Ağzından tek çıkan söz, "Eveet!" olurdu.

Bir gün oturduğu köşeden kara gözlerini herkesin üzerinde dolaştırarak, asık yüzle:

"Şu anda var olandan söz etmeliyiz, olacak olandan değil," dedi. "Gelecekte olacakları bilemeyiz. Özgürlüğüne kavuştuğu zaman halk kendisi görecek neyin iyi, neyin kötü olduğunu. Halkın kafasını hiç istemediği nice bin şeyle doldurdular! Yeter artık! Varsın neyin nasıl olacağına kararı kendisi versin! Kendisine karşı olduklarını görürse –tıpkı kilise gibi– bakarsınız, bütün hayatı, bütün bilimleri elinin tersiyle itmek de isteyebilir. En iyisi eline bütün kitapları vermek ve kararı ona bırakmak! Evet!"

Ama eğer Pavel evde yalnızsa hemen bitmez tükenmez bir tartışma başlardı aralarında. Ama hep sakin sakin konuşurlardı... ve Ana onların konuşmalarına kulak kabartıp neler konuştuklarını anlamaya çalışırdı. Bazen, şu geniş omuzlu, kara sakallı mujiğin ve boylu boslu, güçlü kuvvetli bir delikanlı olan Pavel'in kör olduklarını düşünürdü. Çıkış yolu bulabilmek için bir o yana bir bu yana atılıyorlar, güçlü, ama "kör" kollarıyla önlerine ne gelirse sarılıyorlar, sarsalıyorlar, ordan oraya sürüyorlar, yere deviriyorlar, devirdikleri şeyin üzerine basıyorlar, yokluyor, çekiyor, itiyorlar... ama umutlarını hiç yitirmiyorlardı.

Açıklığı ve gözüpekliğiyle insanı dehşete salan birtakım sözcüklere onun kulağını da alıştırmışlardı; ilk günlerde olduğu gibi derinden etkilemiyordu artık bu sözcükler onu; bir şekilde bunlara kulak tıkamayı da öğrenmişti. Tanrıyı yadsıyan sözler ederlerdi bazen, ama bu sözlerin gerisinde derin bir iman duyumsayan Ana'nın yüzüne bağışlayıcı, sevecen bir gülümseme yayılırdı. Rıbin'den pek hoşlanmasa da, eskisi gibi düşmanlık da duymuyordu ona karşı.

Haftada bir hapishaneye, Hohol'a temiz çamaşır ve kitap götürürdü. Hatta bir kez onunla görüşmesine izin de verdiler. Eve döndüğünde son derece duygulanmış görünüyordu:

"Orda da aynen evdeki gibi!" diye anlattı. "Herkese karşı güler yüzlü, şakacı... Zor tabii hapislik, kolay değil... ama belli etmiyor!"

"Öyle de yapması gerek," dedi Rıbin. "Acılar, sıkıntılar bedenimizin derisi gibi olmuş bizde... hep bunların içinde yaşıyoruz... uyuduğumuz acı,

soluduğumuz acı... Övünülecek bir şey yok bunda. Herkesin gözü kapalı değil, kimileri kendiliğinden kapıyor gözlerini. Durum bu! Aptalsan, mecbursun, sabredeceksin!”

XII

Vlasovların ufak, külrengi evi, işçi mahallesinde gitgide daha büyük bir ilgi odağı olmaya başlamıştı. Daha çok kuşkulu bir ihtiyat ve bilinçsiz bir düşmanlıktan kaynaklanan bu ilgide güven duygusuyla karışık bir merak da vardı.

Bazen biri çıkar gelir, iki yanına dikkatle bakına bakına:

“Baksana, kardeş,” derdi. “Kitaplar okuyormuşsun sen, öyleyse yasaları da biliyorsundur. Şimdi benim şöyle bir sorunum var...”

Ve Pavel’e ya polisin, ya da fabrika yönetiminin yaptığı bir haksızlığı anlatırdı. Karmaşık sorunlarda Pavel yakınmacıya kentte tanıdığı avukatın adresini yazar verirdi; kendisinin altından kalkabileceği bir sorunsa söz konusu olan, bildiği her şeyi etraflıca açıklardı.

Her konuda alabildiğine açık ve korkusuzca konuşan, anlatılanları can kulağıyla dinleyen, kendine özgü karmaşıklığı olan her özel olayı inatla çözmeye çalışan ve her zaman binlerce sağlam ilmekle insanları birbirine bağlayan ortak ipi ne yapıp edip ortaya çıkaran bu genç ve ciddi adama karşı insanlarda yavaş yavaş bir saygı uyanmaya başlamıştı.

“Bataklık kopeği” olayından sonra Pavel’in önemi büsbütün arttı insanların gözünde.

Fabrikanın arkasında, onu nerdeyse bir halka şeklinde çevirircesine, içinde tek tük kayın ve çamların bittiği büyücek bir bataklık uzanırdı. Yazın oradan geniz yakıcı yoğun bir kokuyla birlikte sarımtırak bir buğu ve sivrisinek bulutları yükselir, işçi mahallesine sıtma yayardı. Bataklık fabrikaya aitti. Yeni müdür buradan yararlanmak için bataklığı kurutmayı düşünüyordu; daha doğrusu buradan çıkarılacak turbadaydı[6] gözü. Bu önlemin çevreyi daha sağlıklı kılacağını, herkesin yaşam koşullarını düzelteceğini söylüyordu. Böylece, bataklığın kurutulması çalışmalarında kullanılmak üzere işçi ücretlerinden ruble başına birer kopek kesilecekti.

İşçileri çok heyecanlandırdı bu karar; özellikle de memurların bu yükümlülüğün dışında tutulmalarına içerlemişlerdi.

Ruble başına birer kopeklik kesintiye ilişkin Müdüriyet emrinin ilan edildiği cumartesi günü, Pavel hasta olduğu için işe gitmemişti, dolayısıyla da gelişmeden haberi yoktu. Ertesi gün pazar ayininden sonra, aklı başında bir ihtiyar olan döküm işçisi Sizov ile, uzun boylu, ters bir adam olan tesviyeci Mahotin, Pavel’e gelip olup bitenleri anlattılar.

“Biz, daha yaşlılar aramızda toplandık...” diye ağır ağır anlatmaya başladı Sizov. “Aramızda görüştük... sonunda arkadaşlar bizi danışmamız için sana yolladılar: Okumuş, bilgili adamsın sen: Sivrisineklerle savaşmak için Müdüre ücretlerimizden kesinti yapma hakkı tanıyan bir yasa var mı?”

Mahotin, ufacık gözleri ışıl ışıl:

“Unutmayın!” dedi. “Dört yıl önce de hamam yapacağız diye para topladılardı bu sahtekârlar. Üç bin sekiz yüz ruble toplandıydı. Ne hamam var ortada, ne de para!”

Pavel onlara bunun haksız bir vergiden başka bir şey olmadığını, fabrikanın apaçık bu işten kazanç sağlama peşinde olduğunu açıkladı. İhtiyarlar yüzleri bir karış ayrıldılar. Onları kapıya kadar geçirip dönen Ana:

“Görüyorsun, Pavelciğim,” dedi gülümseyerek, “artık ihtiyarlar da sana akıl danışmaya geliyorlar!”

Annesine yanıt vermeyen Pavel kaygılı bir yüzle masaya oturup bir şeyler yazmaya başladı. Birkaç dakika sonra yazdığı kağıdı katlayıp annesine uzatarak:

“Senden bu kağıdı kente götürmeni rica ediyorum,” dedi.

“Tehlikeli bir şey mi bu?” diye sordu Ana.

“Evet. Orda bizim gazetemiz basılıyor. Bu yeni kesinti hikâyesinin de basılacak sayıya girmesi çok iyi olur.”

“Evet, evet!” diye mırıldandı Ana. “Hemen giyinir giderim.”

Oğlunun ona verdiği ilk görevdi bu. Hele Pavel’in olayın iç yüzünü kendisine açık açık anlatmasından nasıl sevinç duymuştu...

“Çok iyi anlıyorum, Pavelciğim,” dedi üzerini giyinirken. “Bu yaptıkları resmen soygun! Şey... Yegor İvanoviç miydi adamın adı?”

Gece geç vakit döndü eve; yorgun, ama mutluydu.

“Saşenka’yı gördüm!” dedi oğluna. “Sana selamı var. Şu... Yegor İvanoviç de ne kadar alçakgönüllü bir insan öyle... bir de şakacı ki!”

Pavel usulca:

“Onlardan hoşlanmana sevindim,” dedi.

“Yapmacıksız insanlar, Pavelciğim! İnsanların yalın, oldukları gibi, yapmacıksız olmaları ne güzel! Hepsi de sana saygı duyuyor!”

Pazartesi Pavel yine gitmedi fabrikaya; başı ağrıyordu. Öğleyin Fedya Mazin geldi: Heyecanlı, mutlu, koşmaktan soluk soluğaydı.

“Hadi, gidiyoruz!” dedi. “Bütün fabrika ayakta. Beni de seni çağırmam için gönderdiler. Sizov’la Mahotin durumu en iyi senin açıklayabileceğini söylüyorlar. Bir bilsen, neler oluyor!”

Pavel karşılık vermeden giyinmeye başladı.

“Bütün kadınlar da orda! Öyle bir şamata koparıyorlar ki!”

“Ben de geliyorum!” dedi Ana. “Neler oluyor orda, gidip göreceğim!”

“Gel!” dedi Pavel.

Yolda hiç konuşmadan, hızlı hızlı yürüdüler. Önemli bir şeyler olacağını sezinleyen Ana, heyecandan tıkanacak gibiydi. Fabrika kapısına öfkeyle bağırıp çağıran bir kadın kalabalığı birikmişti. Kapıdakilerin arasından süzülüp fabrikanın avlusuna girdiklerinde kendilerini uğuldayan bir yoğun-kara kalabalığın içinde buldular. Ana, herkesin başının aynı tarafa dönük olduğunu fark etti: Sizov, Mahotin, Vyalov ve işçiler arasında sözü geçen, etkili beş yaşlı işçi demirhanenin kırmızı tuğla duvarı önüne yığılı hurda demirlerin üzerine çıkmışlar, ellerini kollarını sallayarak kalabalığa bir şeyler anlatmaya çalışıyorlardı.

“Vlasov geldi!” diye bağırdı kalabalıktan biri.

“Vlasov mu? Hemen buraya alın kendisini!”

“Susss!” sesleri duyuldu birkaç yerden birden.

Yakınlarda bir yerden Rıbin’in ahenkli sesi duyuldu:

“Sorun 1 kopek sorunu değil... adalet sorunu, hakkımızın yenilmesi sorunu! Öbür kopeklerden daha yuvarlak değil bizim kopeğimiz... ama daha ağır! Müdürün rublesinden daha çok kan ve ter var çünkü bizim kopekçiklerimizin üzerinde! Dolayısıyla bizim değer verdiğimiz, üzerine titrediğimiz şey 1 kopek değil, alınteri, kan ve gerçektir!”

Bu sözlerle elektriklenen kalabalıktan haykırışlar yükseldi:

“Yaşa, Rıbin!”

“Ateşçi doğru söylüyor!”

“Vlasov geldi!”

Makinelerin ağır iniltisini, buharın derin soluklarını ve tellerin ince titreyişlerini bastıran insan sesleri giderek baş döndürücü bir burgaca dönüşüyordu. İnsanlar ellerini kollarını sallayarak telaşla ordan oraya koşuşuyor, iğneleyici sözlerle birbirlerini kışkırtıyorlardı. Yorgun göğüslere gizlenmiş uyuklayıp duran öfke, başını kaldırmış, boşalacak bir yer, bir çıkış arıyor; genişçe açtığı kara kanatlarını sevinçle çırparak, insanları birbirlerine daha, daha sıkı bağlıyor, ardı sıra sürüyor, birbirleriyle çarpıştırıyor, onlarda yakıcı bir hınç, kin yaratıyordu. Kalabalığın üzerinde is, kurum ve tozdan oluşan bir bulut salınıyor, kıpkırmızı kesilmiş is karası yüzlerde ter simsiyah izler bırakıyor, gözler ışıyor, dişler parıldıyordu.

Sizov’la Mahotin’in yanında birden Pavel göründü:

“Yoldaşlar!” diye bağırdı.

Oğlunun yüzü solgun gibi geldi Ana’ya; dudakları da titriyordu sanki. Elinde olmadan önündekileri itekleyip öne geçmeye çalışınca, sinirli birtakım sesler uyardı kendisini:

“Dursana! Nereye sokuluyorsun!”

Ona engel olmaya, geçit vermemeye çalıştılar, ama yılmadı; en önde, oğlunun yanında durma arzusunu yenemeyerek dirsekleriyle, omuzlarıyla insanları yara yara ilerledi.

Her zaman derin bir anlam yüklediği “yoldaşlar” sözcüğünü, kavgaya atılmış olmanın sevincinden boğazı yanmış gibi göğüsten, kısık bir sesle söylemişti Pavel. Hakikat hayalinin ateşiyle yanmış yüreğini kendisini dinleyenlerin üzerine fırlatmak için dayanılmaz bir istek duyuyordu içinde.

“Yoldaşlar!” dedi yeniden. Bu sözcük onu heyecanlandırıyor, ona güç veriyordu. “Kiliseleri de, fabrikaları da yapan biziz! Zinciri döven, parayı basan yine biziz! Biz o canlı gücüz ki, beşikten mezara dek herkese yediği ekmeği, zevk ve sefasını sürdüğü her şeyi biz sağlarız!”

“Hay ağzına sağlık!” diye bağırdı Rıbin.

“Her zaman, her yerde en çok çalışan biziz, ama en kötü yaşayan yine biziz! Hiç kimse bizi düşünmez! Hiç kimse bizim iyiliğimizi istemez! Hiç kimse bizi insan yerine koymaz!”

Yankı gibi bir ses duyuldu:

“Hiç kimse!”

Pavel heyecanını bastırdı, daha sakin, daha yalın konuşmaya başladı; kalabalık ona doğru ilerledi, bin kafalı kirli-kara bir beden gibi çevresinde toplandılar. Dikkat kesilmiş yüzlerce göz onun üzerine dikilmişti; ağzından çıkan her sözü yutarcasına dinliyorlardı.

“Kendimizi, haklarını elde etmek için yoldaşça duygularla birbirine sımsıkı kenetlenmiş arkadaşlar, kardeşler olarak görmedikçe, bu uğurda yol alabilmemiz, daha iyi bir yaşama kavuşabilmemiz mümkün değildir!”

Ana’nın durduğu yerden kabaca bağıranlar oldu:

“Bırak bunları da bizim meseleye gel!”

“Engel olmayın!” diye bağırdığı duyuldu iki kişinin.

İs karası yüzler kuşkuyla asılmıştı; onlarca düşünceli, ciddi yüz Pavel’e dönmüş, bekliyordu.

“Sosyalist, ama aptal değil!” dedi biri.

Uzun boylu, tek gözü kör bir işçi de Ana’yı omuzundan dürterek:

“Helal olsun! Hiç korkmuyor!” dedi.

“Bize bizden başka kimsenin yardımı olamaz, yoldaşlar! Bunu iyice kafamıza sokalım! Düşmanımızı yenmek istiyorsak, yasamız: Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için! ”

“Doğru söylüyor, çocuklar!” diye bağırdı Mahotin ve yumruğunu havaya kaldırdı.

“Müdürü çağıralım buraya!” diye devam etti Pavel.

Kasırga etkisi yaptı bu sözler; kalabalık dalgalanmaya başladı, onlarca ağızdan aynı haykırışlar duyuldu:

“Müdür buraya!”

“Temsilci gönderelim kendisine!”

Önündeki bir iki kişiyi daha itip en öne çıkan Ana, aşağıdan yukarı oğlunu gururla süzdü; Pavel yaşlı, saygıdeğer işçilerin ortasında duruyor ve herkes onu dinliyor, onaylıyordu. Oğlunun ötekiler gibi kızıp küfretmemesi Ana’nın hoşuna gitmişti.

Teneke bir çatıya dolu yağar gibi küfürler, haykırışlar duyuluyordu. Pavel bulunduğu yerden aşağıdakilere bakıyor ve kocaman açılmış gözleriyle kalabalık içinde birini arıyordu.

“Kimi temsilci seçiyoruz?”

“Sizov’u!”

“Vlasov’u!”

“Rıbin’i! Rıbin dişlidir!”

Birden kalabalık içinde birkaç cılız ses duyuldu:

“İşte kendisi!”

“Müdür geliyor!”

Kalabalık ikiye yarılıp uzun boylu, sivri sakallı, ince, uzun yüzlü bir adama yol verdi. Yolu üzerindeki işçileri kısa, kesik bir el hareketiyle, ama onlara hiç dokunmadan iki yana itiyor:

“Yol açın!” diyordu.

Gözlerini kısmış, tecrübeli bir muktedirin bakışlarıyla, önünden geçtiği işçilerin yüzlerini yokluyordu. O geçerken işçiler şapkalarını çıkarıyorlar, önünde eğiliyorlardı; ama o selamlara karşılık vermeden ve kalabalık arasında sessizlik, ürkeklik, utangaç gülümsemeler yaratarak ilerliyor, ordan burdan yükselen tek tük kısık seslerde, yaramazlık yaptığının farkına varan çocukların pişmanlığı seziliyordu.

Önünden geçerken Ana’ya sert bir bakış fırlattı, gelip demir yığınının önünde durdu. Yukardan kendisine yardım için bir el uzandı, ama o, eli

tutmadı, çevik hareketlerle demir yığınının üzerine çıktı, Pavel'le Sizov'un karşısına dikilip:

"Nedir bu güruh burada? İşi neden bıraktınız?" diye sordu.

Birkaç saniye süren bir sessizlik oldu. Başlar buğday başakları gibi iki yana sallandı. Sizov, kasketini havada sallayıp omuz silkti, başını önüne eğdi.

"Size bir soru sordum!" diye bağırdı Müdür.

Pavel, başını dikti, Sizov'la Rıbin'i göstererek:

"Biz üçümüz," dedi, "birer kopeklik kesinti emrini geri almanızı sizden istemekle yetkilendirildik."

Müdür Pavel'in yüzüne hiç bakmadan:

"Niçin geri alacakmışım kesinti emrimi?" diye sordu.

Pavel sesini yükselterek:

"Çünkü böyle bir kesintiyi adil bulmuyoruz," dedi.

"Yani, bataklığı kurutma fikrini, işçilerin yaşam koşullarını iyileştirme kaygısıyla değil de, onları sömürmek amacıyla ortaya attığımı düşünüyorsunuz?"

"Evet!"

Müdür Rıbin'e döndü:

"Siz de mi?"

"Evet, hepimiz!" dedi Rıbin.

"Ya siz, muhterem?" dedi Müdür, Sizov'a dönerek.

"Evet, benim de ricam, birer kopeklerimizi bize bağışlamanız."

Ve Sizov yeniden başını eğip suçlu suçlu gülümsedi.

Müdür, ağır ağır bakışlarını kalabalık üzerinde dolaştırdı; omuz silkti. Sonra araştıran bakışlarla Pavel'i süzdü:

"Siz," dedi, "aydın birine benziyorsunuz... Bu girişimin yararının siz de farkında değil misiniz?"

Pavel, sesini yükselterek:

"Bataklığı fabrika kendi cebinden kurutursa bunu herkes onaylar!" dedi.

Müdür, buz gibi bir sesle:

"Fabrika hayır kurumu değildir!" dedi. "Hadi bakalım, işbaşına! Hemen, şimdi!"

Demir yığını üzerinden aşağı inmeye başladı; yanlış bir adım atmamak için basacağı yeri dikkatle yokluyor, kimsenin yüzüne bakmıyordu.

Kalabalık içinde bir uğultu yayıldı.

Müdür durdu:

“Evet?” dedi.

Kimseden ses çıkmıyordu. Derken uzaktan bir ses duyuldu:

“Git kendin çalış!”

Müdür buz gibi bir sesle, ama tane tane:

“Çeyrek saat içinde işbaşı yapmayanlara ceza yazılmasını emredeceğim!” dedi.

Yeniden kalabalığı yararak ilerledi; ama bu kez ardından şikayet homurtuları duyuluyordu. Müdür uzaklaştıkça sesler de yükseliyordu.

“Hadi, buyrun, konuşun!”

“Hakmış! Alın size hak! Zavallı bizler!”

Pavel’e bağırmaya başladı kimileri de:

“Hey, avukat, şimdi ne yapıyoruz?”

“Evet, konuşmaya konuştun, ama geldi ve her şeyi sildi attı!”

“E, Vlasov, şimdi n’apıyoruz?”

Sataşmalar daha da artınca, Pavel:

“Bir kopeklik kesinti kararı geri alınana dek çalışmamamızı öneriyorum, yoldaşlar!” dedi.

Coşkulu tepki sözleri duyuldu:

“Ahmaksak o kadar da değiliz?”

“Grev mi?”

“Bir kopekçik için mi?”

“Ne olmuş! Tabii, grev!”

“Anında kıçımıza tekmeyi atarlar...”

“Kimi çalıştıracaklar?”

“Bulurlar!”

“Hainleri?”

XIII

Pavel aşağı inip annesinin yanına geldi. Çevrede heyecanla tartışan, bağrışanlardan büyük bir uğultu yükseliyordu. Rıbin, Pavel'e yaklaşarak:

"Grev mrev yaptıramazsın bunlara!" dedi. "Açgözlü ama korkaktırlar! Üç yüz kişiyi zor bulursun arkanda. Böyle bir gübre yığını tek yabayla kaldırılmaz..."

Pavel karşılık vermedi. Karşısındaki kalabalık kara, kocaman bir yüz olmuş dalgalanıyor, hesap sorar gibi ona bakıyordu. Yürek atışları hızlanmıştı. Sözleri, uzun sürmüş bir kuraklıktan sonra tek tük dökülen yağmur tanelerinin toprakta yitip gitmesi gibi hiçbir iz bırakmamacasına yitip gitmişti sanki.

Eve yorgun, kederli döndü. Ardından annesiyle Sizov geliyordu; yanında yürüyen Rıbin ise kulağının dibinde boru gibi sesiyle:

"Güzel konuşuyorsun, amma..." diyordu. "kalplere seslenmiyorsun! Tamam mı? Kalbin en derinlerine kor ateşler salmak gerek! Akıl mantık yoluyla etkileyemezsin insanları; bu kundura onların ayağına dar gelir!"

Sizov da Ana'ya şunları söylüyordu:

"Bizi artık kara toprak paklar, Nilovna! Yepyeni bir kuşak yetişiyor! Bizim yaşadığımıza da hayat denir mi! Hep süründük! Hep yerlere dek eğilip selamlar verdik! Şimdiki kuşak, bilmem, bizden daha aklı başında, bilmem, büsbütün yanılmakta; ama bize benzemedikleri kesin! Mesela, gepegenç adam, koskoca müdürle eşitiymiş gibi konuşuyor! Hoşça kal Pavel Mihaylov, insanları savunman güzel bir şey, kardeş! İnşallah bu işin içinden çıkmayı başarırsın! İnşallah!"

Yürüdü gitti.

"Madem o kadar heveslisin, gir kara toprağına!" diye homurdandı Rıbin. "Sanki şimdi insan mısın! Senin gibilerine insan değil, macun denir! Ancak yarık-delik tıkamaya yararsınız! Kimler senin temsilci olman için bağırıyorlardı, dikkat ettin mi Pavel? Senin sosyalist olduğunu, bozguncu olduğunu söyleyenler! Fabrikadan kovulacağını da söylüyorlardı... su testisi su yolunda kırılırmış! Bunlar böyle adamlar işte!"

"Kendi açılarından haklılar!" dedi Pavel.

"Öyle ya: Kendi arkadaşlarını paralayan kurtlar da haklıdırlar..."

Rıbin'in yüzünden düşen bin parçaydı; sesi de onda pek görülmediği biçimde gergindi.

“İnsanların kuru lafa karınları tok... acı çekilmesi... sözün kanla yıkanması gerek!”

Bütün gün yüzünün asıklığı hiç geçmedi Pavel’in; yorgundu, tuhaf bir tedirginlik içindeydi. Gözleri kor gibi yanıyordu. Bir şeyler arıyor gibiydi sanki.

Bu durumu fark eden Ana, sakına sakına:

“Bir şey mi oldu Pavelciğim?” diye sordu.

“Başım ağrıyor,” diye karşılık verdi Pavel, dalgın dalgın.

“Biraz uzan istersen... ben de gidip doktor çağırayım...”

Pavel annesinin yüzüne baktı:

“Yok,” dedi, “gerekmez.”

Sonra birden:

“Henüz çok gencim, yeterli değilim...” dedi. “Sorun bu! Bana güvenemediler... benim gerçeğimin ardından gelemediler... demek ki gerçeği onlara aktarmayı beceremedim! Kendimi hiç iyi hissetmiyorum... daha doğrusu aşağılanmış hissediyorum!”

Ana, oğlunun üzgün yüzüne baktı, onu avutmak için usulca:

“Bekle,” dedi, “bugün anlamadılarsa yarın anlarlar!”

“Anlamalıydılar!” diye bağırdı Pavel.

“Aslında ben bile görebiliyorum senin gerçeğini...”

Pavel ona yaklaştı, usulca:

“Sen çok iyi bir insansın!” dedi.

Sonra arkasını dönüp uzaklaştı. Usulca söylenmiş bu sözler allak bullak etti Ana’yı; bu sözlerin içinde yarattığı sıcaklığı, sevecenliği korumak ister gibi elini yüreğine bastırdı.

O gece jandarmalar geldi. Ana uyuyor, Pavel yatağına uzanmış kitap okuyordu. Avludan çatıya dek her yanı büyük bir öfkeyle, hoyratlıkla aradılar, didik didik ettiler. Sarı suratlı subay, ilk gelişinde olduğu gibi alaycı, kırıcıydı; onları olabildiğince aşağılamaya çalışıyor, bundan özel bir zevk duyuyordu sanki. Ana bir köşede suskun oturuyor, gözünü oğlundan ayırmıyordu. Pavel heyecanını belli etmemeye çalışıyor idiyse de, subay güldüğü zaman parmakları geriliyor, karıncalanıyormuş gibi tuhaf bir biçimde kımıldıyordu. Ana, onun jandarmanın alaycı şakalarına karşılık vermemek için kendini ne kadar zor tuttuğunun farkındaydı. Kendisi de bu kez ilk aramadaki gibi korkmuyordu; bu mahmuzlu, külrengi giysili gece yarısı konuklarına karşı kapıldığı duygu korkudan çok nefretti; korkusunu bastıran bir nefret.

Pavel bir ara uygun bir an yakalayıp:

“Beni götürecekler...” diye fısıldadı.

Ana başını önüne eğip, usulca:

“Anlıyorum...” diye mırıldandı.

Evet, anlıyordu: Bugün işçilere konuşma yaptığı için oğlunu hapse atacaklardı. Ama söylediği sözleri herkes onaylamıştı, dolayısıyla bütün bu insanların onu savunması gerekirdi, böyle olunca da onu hapiste fazla tutamazlardı...

Oğlunu kucaklamak, ağlamak istiyordu; ama subay hemen yanı başlarındaydı ve gözlerini kısmış kendisine bakıyordu. Adamın dudakları titriyor, bıyıkları oynuyordu; kendisinden gözyaşları, yalvarıp yakarmalar bekliyormuş gibiydi sanki. Bütün gücünü topladı, oğlunun elini sıktı, pek az şey söyleyecekti; soluğunu tuttu, ağır ağır, usulca:

“Hoşça kal Pavelciğim,” dedi. “Gerekli her şeyi aldın mı?”

“Evet. Beni hiç merak etme...”

“Tanrı yardımcın olsun...”

Oğlu götürülünce tahta sıranın üzerine çöktü, gözlerini kapadı, sessiz sessiz hıçkırdı. Bir zamanlar kocasının da yaptığı gibi sırtını duvara dayadı, başını arkaya attı, çaresizliğin verdiği derin keder ve aşağılanmışlık duygusuyla tekdüze bir inleme tutturdu; yaralı yüreğini dolduran acılar boşalıyordu sanki bu inlemeyle. Sarı bir surat, seyrek bıyıklar, keyifle bakan kısılmış gözler, kımıltısız bir leke gibi hep gözünün önündeydi bu sırada. Yalnızca hakikat peşinde koşuyor diye bir oğulu anasından kopardıkları için insanlara karşı müthiş bir hınç duyuyordu.

Hava soğuktu; yağmur camları dövüyordu, gecenin içinde, evin dolaylarında dolaşanlar vardı sanki: Upuzun kollu, kocaman kırmızı suratlı, ama gözleri olmayan, külrengi birtakım insanlar, belli belirsiz mahmuz şıkırtıları çıkararak dönüp duruyorlardı evin çevresinde.

“Beni de götürselerdi keşke!” diye düşündü Ana.

Fabrikanın insanları işe çağıran düdüğü duyuldu. Nedense bugün boğuk, kısık, kendine güvensiz gibi geldi Ana’ya, düdüğün sesi. Kapı açıldı, Rıbin girdi içeri. Geçip Ana’nın karşısında durdu, sakalındaki yağmur taneciklerini avucuyla silerken:

“Götürdüler mi?” dedi.

“Götürdüler... kahrolasıcalar!” dedi Ana, içini çekerek.

“E, bu iş böyle!” dedi Rıbin gülümseyerek. “Bende de arama yaptılar, altını üstüne getirdiler evin. Sövüp saydılar. Ama onurumu kıramadılar.

Götürdüler demek Pavel’i! Tabii, Müdür bir göz kırpmıştır, jandarma da başüstüne demiştir... ondan sonra kodunsa bul adamı! Can ciğer kuzu sarması mübarekler: Biri sımsıkı boynuzlardan tutar, öbürü de sağımı yapar!”

Ana yerinden doğrulurken:

“Harekete geçmeli, Pavel için bir şeyler yapmalısınız!” diye bağırdı. “O sizler için, herkes için öne fırladı!”

“Kim harekete geçecek?”

“Herkes, hepiniz!”

“Şaşırmışsın sen! Olacak şey değil bu!”

Gülümseyerek, o ağır aksak yürüyüşüyle çıktı. Umut kırıcı sözleri Ana’nın acısını büsbütün artırmıştı.

“Ya döver, işkence ederlerse?”

Oğlunun dövülmüş, kan içinde bırakılmış bedeni geldi gözünün önüne; dehşetli bir sıkışma hissetti yüreğinde, boğulur gibi oldu. Gözleri acıdı.

Ne sobayı yaktı, ne yemek yaptı, ne de çay içti; yatarken bir parça kuru ekmek yedi, o kadar. Yatağına uzanınca, hayatında hiç böylesine yalnız, böylesine çırılçıplak hissetmediğini düşündü kendini. Son birkaç yıldır hep önemli, iyi, güzel bir şeyler beklemeye alışmıştı. Çevresinde gençlerin neşeli, gürültülü hareketliliği ve bu kaygılı ama güzel yaşamın yaratıcısı oğlunun ciddi yüzü vardı. Şimdiyse bu güzel, ciddi yüz yoktu; o yoksa, hiçbir şey yoktu.

XIV

Gün ağır ağır sona erdi... Uykusuz geçen bir gece... Sonra çok daha ağır geçen yeni bir gün... Birini bekliyordu, ama kimsenin geldiği yoktu. Akşam oldu. Sonra gece. Soğuk bir yağmur ve onun duvarlarda ah çeker gibi çıkardığı sesler. Bacadan gelen uğultular; döşemenin altında ince ince birtakım kımıltılar. Çatıdan akan suyun tekdüze, bezgin sesi ve tuhaf bir şekilde buna eşlik eden saatin tik takları. Sanki bütün ev usul usul sallanırken, çevrede her şey derin bir keder içinde: Alabildiğine gereksiz, ıssız, tenha.

Biri camı tıklattı: Bir kez, sonra bir kez daha... Bildiği bir sesti bu; korkutmazdı onu. Ama bu kez sevinçten ürperdiğini hissetti. Belli belirsiz bir umutla fırlayıp kalktı, şalını omuzuna aldı, gidip kapıyı açtı...

Samoylov'du gelen; ardında biri daha vardı: Kaşlarına kadar inik şapkasından ve paltosunun kalkık yakalarından yüzü görülmeyen biri.

"Uyandırdık mı sizi?" dedi Samoylov, selam bile vermeden. Yüzü kaygılıydı; onda pek görülen bir durum değildi bu.

"Uyumuyordum!" dedi Ana; gözleri gelenlerin gözlerinde, sessizce beklemeye başladı.

Samoylov'un yol arkadaşı derin bir göğüs geçirdi –soluğu hırıltılıydı–, şapkasını çıkardı, kısa parmaklı, büyükçe elini Ana'ya uzattı, eski bir dost gibi içten, sevecen:

"Merhaba, anacığım!" dedi. "Tanıyamadınız galiba?"

"Siz misiniz?" diye bağırdı Ana, sevinçle. "Yegor İvanoviç?"

Zebur okuyucusu papazlar gibi uzun saçlı başını önüne eğen konuk:

"Ta, kendisi!" dedi. Yuvarlak, dolgun yüzünde aydınlık, sevecen bir gülümseme belirdi; küçük, gri gözleri Ana'ya içtenlikle bakıyordu. Kısa boyu, kısa kolları, toparlak bedeni, kalın boynuyla bir semavere benziyordu. Yüzü parlıyordu. Sesli sesli soluk alıp veriyordu; göğsünde titreşen, pır pır eden bir şey vardı sanki...

"İçeri geçin, ben şimdi giyinir gelirim," dedi Ana.

Samoylov ona kaş altından bakarak, epeyce bir kaygılı:

"Aslında bizim sizinle bir işimiz vardı," dedi.

İçeri geçen Yegor İvanoviç:

"Bu sabah, canım anacığım," dedi, "herhalde tanıyorsunuz kendisini, Nikolay İvanoviç, hapisten çıktı..."

“Hapiste miydi Nikolay İvanoviç?”

“İki ay on bir gündür... Hohol’la Pavel’i görmüş orada. Her ikisinin de size çok selamları varmış. Pavel ayrıca kendisi için kaygılanmamanızı rica etmiş: Bizleri çok düşünen iyiliksever yöneticilerimiz sayesinde, hapishanenin kendisi için sık sık dinleneceği bir yer olacağını unutmamanızı söylemiş oğlunuz. Şimdi gelelim asıl konuya anacığım. Dün kaç kişinin tutuklandığını biliyor musunuz?”

“Aa! Pavel’den başkaları da mı var?” diye bağırdı Ana, şaşkınlıkla.

Yegor İvanoviç alabildiğine sakin, soğukkanlı:

“Pavel, kırk dokuzuncu!” dedi. “On kadar kişiyi daha tutuklamalarını bekliyoruz... Şu bay da onların arasında...”

Samoylov suratı bir karış:

“Evet, sanırım beni de alacaklar,” dedi.

Pelageya kendini rahatlamış hissetti, daha rahat soluk alıyordu sanki.

‘İyi, orda yalnız değilmiş!’ diye geçti kafasından.

Üzerini giyinip geldi. Canlı, coşkulu bir gülümsemeyle:

“Tutuklanmış bu kadar insan..! Çok tutmazlar herhalde onları içerde?”

“Doğru!” dedi Yegor İvanoviç. “Onlardan daha kurnaz davranır da oyunlarını bozabilirsek, neye uğradıklarını şaşırırlar! Demek istediğim, şu: Fabrikada broşürlerimiz görülmez olursa, jandarmalar bu olaya dört elle sarılır ve bunu Pavel’le arkadaşlarının aleyhlerine kanıt olarak değerlendirirler.”

Ana son derece kaygılı:

“Nasıl yani?” diye sordu.

“Çok basit!” dedi Yegor İvanoviç, yumuşacık bir sesle. “Bazen jandarmalar da doğru akıl yürütürler. Şimdi, düşünün: Pavel dışardayken, bildiriler, broşürler dağıtılıyordu; Pavel içeri atıldı, bildiriler, broşürler bıçakla kesilmiş gibi kesildi! Demek ki hep onun marifetiymiş bunlar!.. Böylece de içerdekilere kök söktürmeye başlayacaklar! Jandarma bu işi öyle sever ve bu işte öyle beceriklidir ki, düşman başına!”

“Anlıyorum, anlıyorum!” dedi Ana; son derece kaygılanmıştı. “Tanrım! Ne yapacağız peki?”

Mutfaktan Samoylov’un sesi geldi:

“Hemen herkesi yakaladı alçak herifler! Bildiri işini eskisi gibi sürdürebilmenin bir yolunu bulmalıyız: Hem davamız için gerekli bu, hem de içerdeki arkadaşlarımızı kurtarabilmemiz için!”

“Ama bu işi yapacak kimse kalmadı elimizde,” diye ekledi Yegor, gülümseyerek. “Harika bildiriler hazırladık... Ben yazdım, ben çoğalttım... Ama işte bunları fabrikaya nasıl sokacağız? Sorun, bu!”

“Girişte herkesin üstünü arıyorlar artık,” dedi Samoylov.

Ana, kendisinden bir şeyler beklediklerini hissediyordu. Telaşlı:

“Peki nasıl olacak? Ne yapılacak?” diye sordu.

Samoylov kapının eşiğine gelerek:

“Pelageya Nilovna,” dedi, “siz şu... satıcı Korsunova ile tanışıyorsunuz, değil mi?”

“Evet?”

“Acaba, diyoruz, söyleseniz o içeri sokmaz mı?”

Ana olumsuz anlamda elini salladı:

“Yok, cancağzım,” dedi. “Gevezenin tekidir o kadın. Dünyada olmaz! Hemen öğrenirler bu işin benim aracılığımla, bu evden yürütüldüğünü. Olacak şey değil!”

Birden aklına gelen bir düşünceyle yüzü aydınlandı, heyecanla:

“Verin onları, verin bana!” dedi. “Bulurum... ben kendim bir yolunu bulurum! Beni yanına yardımcı almasını rica ederim Mariya’ya! Öyle ya, yiyecek ekmeğimi kazanmam gerek benim de! Yemekleri fabrikaya ben götürürüm! Beceririm bu işi!”

Ellerini göğsüne bastırarak telaşla konuşuyor, bu işi becereceğine, kimsenin bir şey fark etmeyeceğine güvenceler veriyordu. Sözlerinin sonunda zafer coşkusuyla:

“Görecekler!” diye bağırdı. “Pavel’i içeri atmakla bir şeyin değişmediğini... elinin hapishaneden ta buraya uzandığını görecekler!”

Üçü de canlanmıştı. Keyfinden hızla ellerini birbirine sürten Yegor gülümseyerek:

“Harika, anacığım!” dedi. “Bir bilseniz hem de ne kadar harika oldu bu! Harikadan da öte: Büyüleyici!”

“Valla bu iş olursa yok mu,” dedi Samoylov, keyifle ellerini ovuşturarak, “hapishane bana huzurevi gibi gelecek!”

Yegor, hırıltılı sesiyle:

“Biliyor musunuz, siz dünya güzelisiniz!” dedi.

Ana gülümsedi. Durum apaçık ortadaydı: Fabrikada yeniden bildiriler görülürse, Müdürlük bunları dağıtanın onun oğlu olmadığını anlayacaktı. Bu işin altından kalkabileceğini hissetmek müthiş keyiflendirmişti kendisini.

“Pavel’in ziyaretine gittiğinizde,” dedi Yegor, Samoylov’a, “harika bir annesi olduğunu söyleyin ona!”

“Sanırım, ziyaret gününden önce göreceğim onu!” dedi Samoylov gülümseyerek.

“Ne gerekiyorsa yaptığımı söyleyin ona,” dedi Ana. “Bunu bilmesini istiyorum...”

Yegor, Samoylov’u göstererek:

“Peki ya onu tutuklamazlarsa?” dedi.

“Ne gelir elden!”

Konukların ikisi birden kahkahalarla gülmeye başladılar. Yaptığı gafı anlayan Ana da gülmeye başladı, ama sessiz, utangaç ve birazcık da cilveyle gülüyordu.

“Kendi derdinden insan başkasını düşünemez oluyor...” dedi gözlerini yere indirerek.

“Bu çok doğal!” dedi bağırarak Yegor. “Pavel konusunda içiniz rahat olsun... Hiç merak etmeyin onu! Göreceksiniz, girdiğinden çok daha iyi durumda çıkacak hapisten! Orada hem dinlenir, hem kendini yetiştirirsin... Oysa dışardayken arkadaşlar böyle şeylere hiç zaman bulamazlar. Ben, mesela, üç kez içeri girdim... elbet isteyerek olmadı bu ziyaretler, ama her seferinde kafaca da, bedence de kazançlı çıktım.”

Ana onun yalın, duru yüzüne sevgiyle baktı:

“Ama solumakta güçlük çekiyorsunuz?”

Yegor, parmağını yukarı kaldırarak:

“Bunun özel nedenleri var!” dedi. “Evet, demek ki, anlaştık anacığım! Yarın bütün malzemeleri ulaştıracağız size... böylece, yüzyılların karanlığını kesecek testere yeniden çalışmaya başlayacak! Yaşasın düşünce özgürlüğü! Yaşasın anaların yüreği! Şimdilik hoşça kalın!”

“Hoşça kal!” dedi Samoylov da Ana’nın elini kuvvetle sıkarak. “Ben kendi anama böyle bir şeyin sözünü bile açamam! Ya, böyle işte!”

“Bir gün herkes her şeyi anlayacak!” dedi Ana, onun içini rahatlatmak için.

Konukları gidince kapıyı sıkıca kapadı, odanın ortasına gelip diz çöktü, yağmur gürültüsü altında dua etmeye başladı. Sözsüzdü duası; bir büyük düşünceden ibaret bir duaydı bu, Pavel’in onun yaşamına soktuğu insanlara dair büyük bir düşünce... Bu insanlar kendisiyle karşısında duran aziz tasvirleri arasından ağır ağır geçiyorlardı: Hepsi de o kadar yalın, tuhaf denecek kadar birbirlerine yakın ve o kadar yalnızdılar ki...

Sabah erkenden Mariya Korsunova'ya gitti.

Satıcı kadın hep olduğu gibi yağ içindeydi, hep olduğu gibi gevezeydi. Pek duygulu bir şekilde karşıladı Ana'yı:

Yağlı eliyle omuzuna pat pat vurarak:

"Üzülüyor musun?" dedi. "Boşver! N'oldu yani alıp götürdüler de! Sıkma canını, bir şey olmaz! Eskiden hırsızı uğursuzu atarlardı hapse, şimdi doğru söylemek suç oldu! Pavel, söylenmemesi gereken bir şey söylemiş olabilir... ama bütün işçiler adına ortaya atıldığını herkes biliyor... onun için dert etme! Kimin iyi, temiz insan olduğunu belki herkes söylemiyor, ama herkes biliyor. Hep ziyaretine gelmek istedim ama bir türlü zaman bulamadım. Ha babam pişir-kotar-götür sat! Yine de yok yoksul öleceğim! Aşığım olacak üçkağıtçılar yedi bitirdiler beni! Hamamböcekleri gibi... doymak bilmiyorlar! Bir kenara on rublecik koymaya göreyim, aşağılık namussuzun biri çıkıyor, anında yok ediyor parayı! Kadın olmak mı, illallah! Dünyanın en iğrenç zanaatı! Yalnız yaşamak bir dert, biriyle yaşamak daha da büyük bir dert!"

Vlasova kadının gevezeliğini kesmek zorunda kaldı:

"Ben buraya... beni yanına yardımcı alıp alamayacağını sormak için gelmiştim!"

Mariya, önce:

"Nasıl yani?" dedi, arkadaşının açıklamalarını dinledikten sonra, başını onaylar anlamda sallayarak: "Kabul!" dedi. "Hatırlar mısın, kocam üzerime yürüdüğünde bana siper olurdun? Ben de yoksulluğuna karşı sana siper olacağım! Aslında sana herkesin yardım etmesi gerek, çünkü senin oğlun toplumun ortak davası uğruna kendini feda etti. Yaman bir delikanlı, bunu herkes kabul ediyor ve herkes ona acıyor. Bak, demedi deme, bu tutuklamalardan hiç hayırlı bir sonuç elde edemeyecek fabrika yönetimi. Olup bitenlere bak, anlarsın! Herkes gidişatın kötü olduğunu söylüyor. Müdüriyet, tabii, adamı bacağından vurduk, bu bacakla fazla yol alamaz diye düşünüyor! Oysa gerçek bambaşka: On kişiyi vursan bile, yüzlerce işçiyi öfkelendirmiş oluyorsun!"

Konuşma şu anlaşmayla sona erdi: Ertesi gün Mariya'nın yaptığı yemekleri Vlasova iki tencere içinde fabrikaya götürecek, Mariya da pazara alışverişe gidecekti.

XV

Yemek satan kadınların değiştiğini hemen fark etti işçiler. Kimileri Ana'nın yanına gidip bu tutumunu onayladığını belirtmek ister gibi:

"Çalışmaya başladın ha Nilovna?" diyordu.

Kimileri, Pavel'i yakında salıvereceklerini söyleyerek yüreğine su serperken, kimileri geçmiş olsun diyerek yüreğindeki yarayı tazeledi; kimileri de Ana'nın yüreğinde olumlu yankılar yaratarak fabrika yönetimine, jandarmalara bastı küfrü. Kendisine oh olsun der gibi bakanlar da vardı; puantör İsay Gorbov pis pis gülerek:

"Vali olsam oğlunu astırırdım!" dedi dişlerinin arasından. "Milletin kafasını karıştırmak neymiş görürdü!"

Bu öç alırcasına verilen gözdağında ölümün soğuk rüzgârını hissetti Ana. Karşılık vermedi İsay'a; adamın ufak, çilli yüzüne şöyle bir baktı, sonra göğüs geçirip bakışlarını yere çevirdi.

Fabrikada müthiş bir gerginlik vardı. İşçiler küçük gruplar halinde toplanıp alçak sesle aralarında bir şeyler konuşuyorlar, ustabaşıların telaşla bir oraya bir buraya koşuşturdukları görülüyor, arada bir sağdan soldan küfürler, sinirli gülüşler duyuluyordu.

Az ilerisinden Samoylov'un geçtiğini gördü; iki polisin arasındaydı. Bir elini cebine sokmuş, öbürüyle kızılımsı sarı saçlarını sıvazlıyordu.

Yüz dolayında bir işçi grubu da polislere söverek, alaycı sözler söyleyerek ardları sıra yürüyordu.

"Hayrola, Grişa, dolaşmaya mı çıktın?" diye bağırdı birisi.

Bir başkası da ona destek çıktı:

"Bir işçi için ne büyük şeref! Yanında korumalarıyla dolaşıyor!"

Ve ağır bir küfür savurdu.

Uzun boylu, tek gözlü bir işçi hınçla bağırdı:

"Hırsızları yakalamak işlerine gelmiyor, namuslu adamları içeri tıkıyorlar!"

Kalabalıktan bir başkası:

"Bari gece yapsalar şu işi!" diye bağırdı. "Böyle güpegündüz... hiç utanma yok alçak heriflerde!"

Polisler yüzleri bir karış, kendilerine eşlik eden kalabalığı görmüyor, duymuyor gibi hızlı hızlı yürüyorlardı. Tam karşılarından üç işçi geliyordu; işçiler ellerindeki kalın demir çubukları polislere doğru sallayarak:

“Sizi acemi avcılar!” diye bağırdılar.

Tam Vlasova’nın önünden geçerken Samoylov gülümseyerek başını salladı:

“Çalyaka ettiler, götürüyorlar!” dedi.

Ana karşılık vermedi, yerden bir selamla sessizce selamladı onu; bu ağızlarına içki koymayan, genç, dürüst çocukların gülümseyerek hapse gitmeleri ona çok dokunuyordu; koruyucu, anaç bir sevgiyle doluydu onlara karşı yüreği.

Fabrika dönüşü tüm zamanını Mariya’nın yanında, ona yardım ederek ve gevezeliklerini dinleyerek geçirdi. Gecenin bir vakti ancak dönebildi evine: Bomboş, soğuk, tedirgin ediciydi evi. Bir oraya bir buraya gitti geldi evin içinde, nereye oturacağını, ne yapacağını bilemiyordu. Zamanın ilerlemiş olmasına karşın, Yegor İvanoviç’in söz verdiği bildirileri getirmemiş olmasından tedirgindi.

Dışarda külrengi bir güz karı bir görünüp bir yitiyordu: Camlara yumuşacık yapışan kar, ardında ıslak bir iz bırakarak sessizce aşağı doğru kayıyor ve eriyordu. Oğlunu düşünüyordu Ana...

Kapı hafifçe çalındı. Hızla koşup çengelini indirdi kapının; Saşenka girdi içeri. Uzunca bir süredir görmüyordu Ana onu, bu nedenle dikkatini ilk, genç kızın aşırı kilo almış olması çekti.

Nihayet biri gelmişti, hiç değilse gecenin kalanında yalnız olmayacaktı:

“Merhaba!” dedi sevinçle. “Ne zamandır ortalarda yoktunuz... Bir yere mi gittiniz?”

“Hayır, hapisteydim,” dedi genç kız gülümseyerek. “Nikolay İvanoviç’le birlikte... Hatırlıyor musunuz onu?”

“Hatırlamaz olur muyum!” diye bağırdı Ana. “Salıverildiğini dün Yegor İvanoviç söylüyordu... Ama sizin durumunuza ilişkin... hiç bilmiyordum... kimse bir şey söylemedi.”

“Söylenecek, konuşulacak bir şey yok ki!” dedi genç kız; sonra çevresine bakınarak ekledi: “Yegor İvanoviç gelmeden üstümü değiştirsem iyi olacak!”

“Sırılsıklamsınız!”

“Bildirileri, broşürleri getirdim...”

Ana, telaşlı:

“Hadi verin,” dedi, “verin hepsini!”

Hızla paltosunun düğmelerini açan genç kız olduğu yerde silkinmeye başladı ve tıpkı bir ağaçtan yapraklar dökülür gibi üzerinden tomar tomar

bildiriler, broşürler dökülmeye başladı. Ana gülümseyerek yerden kağıtları toplarken:

“Ben de bu kadar çok kilo almanıza bakıp, herhalde evlendi, gebe kaldı diye düşünüyordum...” dedi. “Oy oy, ne kadar da çokmuş! Yoksa bütün bu yolu yürüyerek mi geldiniz?”

“Evet!” dedi Saşenka; fazlalıklarından kurtulunca yeniden incecik, zarif bir genç kız olup çıkmıştı. Ana onun yanaklarının çökmüş, gözlerinin irileşmiş olduğunu, göz altlarında ise mor lekeler bulunduğunu fark etti. Göğüs geçirdi, başını sallayarak:

“Daha yeni çıkmışsınız hapisten,” dedi. “Dinlenmeniz gerekirken siz kalkmış...”

“Yapılması gereken bir işti,” dedi genç kız irkilerek. “Pavel Mihayloviç nasıl? Fazla heyecanlanmamıştır umarım?”

Ana’ya bakmadan sormuştu bunu; başını eğmiş, saçlarını düzeltiyor, saçlarının arasında parmakları titriyordu.

“Yok canım!” dedi Ana. “Kolay koyvermez kendini Pavel...”

Saşenka usulca:

“Bir sağlık sorunu yoktu değil mi?” dedi.

“Hayatında hiç hasta olmamıştır! Ama siz.... tir tir titriyorsunuz! Hemen bir çay yapayım size... yanında da ahududu reçeli...”

“Çok iyi olur! Yalnız... siz rahatsız olmayın... gecenin bir vakti... izin verin ben yapayım!”

“Bu yorgunlukla mı?” dedi Ana, sitemli; semaverle uğraşmaya başladı. Saşenka da onun ardından mutfağa geldi, tahta sıraya oturdu, ellerini başının arkasında birleştirerek:

“Yine de insanı epey bir gevşetiyor, güçsüz düşürüyor hapishane!” dedi. “En kötüsü de eli kolu bağlı oturmak... yapılacak onca iş varken kafese kapatılmış vahşi hayvan gibi durmak dayanılır şey değil!”

“Bütün bunlardan dolayı kim ödüllendirecek sizi?”

Göğüs geçirerek kendisi yanıtladı sorusunu:

“Tanrıdan başka hiç kimse... Ama korkarım siz de inanmıyorsunuz Tanrıya?”

Saşenka başını olumsuz anlamda sallayarak, kısaca:

“İnanmıyorum!” dedi.

Ana birden canlanarak:

“Ben de şu anda size inanmıyorum!” dedi. Kömürün kararttığı ellerini çabucak önlüğüne silip derin bir inançla: “Kendi inancınızın farkında

değilsiniz siz!” diye sürdürdü. “Tanrıya inanmadan insan böyle bir hayatı nasıl yaşar?”

Dışardan birinin ayaklarını pat pat yere vurduğu ve homurdandığı duyuldu. Ana ürperdi, genç kız hızla yerinden fırladı ve çabuk çabuk:

“Açmayın kapıyı!” diye fısıldadı. “Eğer jandarmaysa bu gelen, beni tanımıyorsunuz... evleri şaşırdım ve rastlantıyla geldim buraya... içeri girer girmez de bayılıp düştüm... paltomun düğmelerini çözünce bildirileri, broşürleri buldunuz... Tamam mı?”

“Canım benim... ne gerek var bunlara?” dedi Ana sevecenlikle.

“Durun bir dakika!” dedi Saşenka; kulak kabarttı, sonra: “Sanırım bu Yegor...” dedi.

Evet, Yegor’du gelen: Sırılsıklam olmuştu ve yorgunluktan ayakta duramaz haldeydi.

“Vay vay vay, semaverimiz de yanıyor ha! Dünyada şu semaverden daha güzel bir şey var mıdır acaba, anacığım! Erken gelmişsiniz Saşenka?”

Hırıltılı sesi ufacık mutfağı dolduruyor, ıslanıp ağırlaşmış paltosunu yavaş yavaş çıkarırken, durmamacasına konuşuyordu:

“Şu kızı görüyor musunuz, anacığım, resmi makamlar hiç sevmezler kendisini! Hapishanede gardiyanın birine kızıp açlık grevi yaptı, adam kendinden özür dileyene dek tam sekiz gün ağzına bir şey koymadı. Az kalsın dünyasını değiştirecekti. Çok ayıp değil mi? Peki benim göbekçiğimi nasıl buluyorsunuz?”

Bir yandan konuşurken, bir yandan da kısacık kollarıyla biçimsizce öne doğru sarkan göbeğine destek olarak öbür odaya geçti, kapıyı arkasından kapadı, ama gittiği yerden de bir şeyler söylemeyi sürdürüyordu.

“Demek sekiz gün bir şey yemediniz ha?” diye sordu Ana, çok şaşırmış.

Üşümekten omuzları ürperen genç kız:

“Özür dilemesini ancak böyle sağlayabilirdim!” dedi.

Sakinliğinde ve inadındaki katılıkta siteme, serzenişe benzer bir şeyler vardı sanki.

‘Demek böyle!...’ diye geçirdi içinden Ana, sonra da genç kıza dönerek: “Ya ölseydiniz?” diye sordu.

“Ne gelir elden!” dedi genç kız, duyulur duyulmaz bir sesle. “Sonunda geldi özür diledi. Birisi bizi aşağıladığı zaman bunu bağışlamamalıyız!”

“Öyle ya-a...” dedi Ana ağır ağır. “Biz kadınları ömrümüz boyunca aşağılar dururlar...”

“Yükümü boşalttım!” dedi kapıyı açarak içeri giren Yegor. “Semaverimiz de hazır mı? Durun ben getireyim...”

Semaveri getirirken bir yandan da konuşuyordu:

“Benim babacağzım günde en az yirmi bardak çay içerdi. Hastalık nedir bilmeden, şu dünyada sessiz, sakin bir şekilde yetmiş üç yıl saltanat sürebilmesini de buna borçludur. Kendisi sekiz pud[7] çekerdi ve Voskresenskiy köyü kilisesinin mukaddes eşya koruyucusuydu.”

“Yoksa siz Peder İvan’ın oğlu musunuz?” diye sordu Ana; hayret içindeydi.

“Tam üzerine bastınız! İyi ama siz babamı nerden tanıyorsunuz?”

“Ben de Voskresenskiy’liyim!”

“Hemşehriyiz, desenize! Kimlerden olursunuz?”

“Komşuyduk sizinle... Ben, Seregina...”

“Topal Nil’in kızı Seregina mı? Yüzü şu anda bile hatırımda annenizin, çünkü kaç kez, kaç kez kulağımı çekmişti!”

Karşılıklı duruyorlar ve birbirlerine ardı ardına sorular sorup gülüşüyorlardı. Saşenka hem gülümseyerek onları izliyor, hem de çayları dolduruyordu. Bardak tabak sesleri Ana’yı kendine getirdi.

“Ah, bağışlayın, konuşmaya kaptırdım kendimi! İnsanın bir hemşehrisini görmesi ne güzel oluyor!”

“Aslında kendi başıma işe giriştiğim için benim sizden özür dilemem gerekir! Ama saat gecenin on biri ve benim çok uzun bir yolum var...”

“Nereye gideceksiniz? Kente mi?” diye sordu Ana, hayretle.

“Evet.”

“Olacak şey mi! Karanlık! Her yer yağmur yaş! Sonra, yorgunsunuz! Bu gece burda kalın... Yegor İvanoviç mutfakta yatar, biz de sizinle şurada...”

“Olmaz, gitmem gerek benim!”

“Evet, hemşerim, bu küçük bayanın derhal kaybolması gerekiyor...” dedi Yegor. “Onu burada tanıyorlar. Yarın ortalıkta görünürse, sonucu hiç iyi olmaz!”

“İyi ama nasıl olacak bu? Tek başına mı gidecek?”

“Gider, gider!” dedi Yegor gülümseyerek.

Genç kız kendine çay doldurdu, bir parça çavdar ekmeği kopardı, üzerine tuz serpti, dalgın dalgın Ana’ya bakarak yemeye başladı.

“Nasıl gidebiliyorsunuz hayret! Nataşa da böyle yapıyor! Ben olsam korkar, gidemezdim!”

“Onun korkmadığını kim söylüyor ki!” dedi Yegor. “Korkuyor musunuz Saşa?”

“Korkuyorum!” dedi genç kız.

Ana bir Yegor’un, bir genç kızın yüzüne baktı, sessiz bir çığlık gibi:

“Ne kadar acımasızsınız!” dedi.

Çayını içen Saşenka, hiçbir şey söylemeden Yegor’un elini sıktı, mutfağa geçti; Ana da onu uğurlamak için çıktı.

“Pavel Mihayloviç’i görürseniz,” dedi Saşenka, “lütfen selamlarımı söyleyin!”

Kapının mandalını tutmuşken birden geri döndü:

“Sizi öpebilir miyim?” dedi usulca.

Ana bir şey söylemedi. Onu sımsıkı kucaklayıp öptü.

“Teşekkür ederim,” dedi kız duyulur duyulmaz bir sesle ve başını eğip gitti.

Ana içeri dönünce kaygıyla pencereye bir göz attı. Karanlıkta sulu sepken bir kar ağır ağır savruluyordu.

“Peki Prozorovları hatırlıyor musunuz?”

Bacaklarını genişçe açmış oturuyor, çayını sesli sesli üflüyordu, Yegor. Kızarmış, terli yüzünde kendinden hoşnut bir ifade vardı.

Yan yan masaya doğru yürürken:

“Hatırlar gibiyim...” dedi Ana, dalgın dalgın. Gelip masaya oturdu; Yegor’a hüzün dolu gözlerle bakarak, sözcükleri uzata uzata: “Ah, Saşenka, canım benim, nasıl gidecek onca yolu?” dedi.

“Yorulacak, tabii,” dedi Yegor, onun kaygısını paylaşarak. Mahpusluk sarstı kendisini... eskiden daha sağlıklıydı... El bebek gül bebek yetiştirildiğini de unutmamak gerek... akciğerlerinden de hasta galiba...”

Saşa hakkında daha çok bilgilenmek isteyen Ana:

“Ana babası kim?” diye sordu usulca.

“Babası büyük toprak sahibi... ve dediğine göre alçağın, düzenbazın teki... Peki, anacığım, sizin onların evlenmeye niyetlendiklerinden haberiniz var mı?”

“Kimlerin?”

“Saşa’yla Pavel’in... Ama fırsat bulamıyorlar bir türlü... Ya Pavel serbestken Saşa içerde oluyor, ya da tersi...”

Ana karşılık vermedi. Bir süre sonra:

“Bundan haberim yoktu,” dedi. “Pavel kendinden hiç söz etmez bana...”

Şimdi genç kıza daha da acımıştı; elinde olmadan konuğuna sitemle bakarak:

“Gideceği yere kadar geçirebilirdiniz kızcağızı...” dedi.

“Mümkün değil!” dedi Yegor, çok sakin. “Yapacak yığınla işim var burada... Sabah erkenden yola çıkacağım ve bütün gün yürüyüp duracağım... Kabul edersiniz ki, astımlı biri için hiç sevimli bir iş değil!”

Aklı Yegor’un az önce söylediklerinde olan Ana:

“İyi bir kız!” diye mırıldandı, pek de belirgin olmayan bir tonla. Durumu oğlundan değil, yabancı birinden öğrenmek ağrına gitmişti. Dudaklarını sıkıp kaşlarını iyice aşağı eğdi.

“İyi bir kız!” diye onayladı onu Yegor. “Ona acıyor gibisiniz,” diye sürdürdü sonra. “Hepimize, düzene başkaldıranların tümüne birden acıyacak olursanız, yüreğinizdeki merhametin tümünü kullansanız bile yetmez. Doğrusunu söylemek gerekirse hiçbirimizin rahat bir yaşamı yok. Geçenlerde bir arkadaşım sürgünden dönüyordu. O Nijnıy dolaylarındayken, karısıyla çocuğu onu Smolensk’te bekliyorlardı; o Smolensk’e vardığında, karısıyla çocuğu Moskova’da hapisteydiler. Şimdi Sibirya’ya sürgün gitme sırası karısında. Benim de bir karım vardı, harika bir insandı, beş yıl süren böylesi bir yaşamdan sonra, öldü...”

Çayını bir dikişte bitirdi ve anlatmayı sürdürdü. Hapislikte, sürgünde geçen yıllarını, aylarını sayıp döktü, başlarından geçen çeşitli felaketlerden, hapishanelerde yedikleri dayaklardan, Sibirya’da nasıl açlık çektiklerinden söz etti. Ana ona bakıyor, anlattıklarını dinliyor ve onun acılarla, kovuşturmalarla, aşağılanmalarla dolu böylesi bir hayattan nasıl bu kadar sakin söz edebildiğine hayret ediyordu.

“Neyse, işimize dönelim!” dedi Yegor.

Sesi değişmiş, yüzü ciddileşmişti. Ana’ya sorular sormaya başladı: Bildirileri fabrikaya nasıl sokacaktı? Bu konuda bir planı var mıydı? Onun, konuya ilişkin olarak ne denli ayrıntılı bilgiye sahip olduğunu görmek Ana’yı çok şaşırttı.

Bu konuyu bitirince yine doğdukları köye döndüler. Yegor şakalar yapıyor, Ana ise dalgın, düşünceli, geçmişinde dolaşıyordu... ve bu geçmiş tuhaf bir şekilde, tümseklerinde titrekkavakların ürperdiği, tümsekler arasında yollarını yitirmiş gibi oraya buraya serpilmiş akkayınlarla, fazla boylanamamış köknarların görüldüğü bir bataklığa benziyormuş gibi geliyordu ona. Yavaş büyürdü kayınlar; bu oynak, çürümüş çamur üzerinde ancak beş yıl kadar yaşayabilir, sonra onlar da çürürdü. Gözünde canlanan

bu bataklık tablosu, bir şeylere karşı dayanılmaz bir acıma duygusu uyandırıyordu Ana'nın yüreğinde. Sert, inatçı yüzlü bir genç kız canlanıyordu gözünde. Yapayalnız, yorgun, karlar içinde yürüyordu genç kız... Beri yanda, oğlu hapisteydi... Uyumuyor, düşünüyordu belki de... Ama onu, annesini değil; kendine annesinden daha yakın duyduğu bir başkası vardı artık. Renk renk, biçim biçim, birbirine girmiş, karmaşmış bulutlar üzerine abanıyormuşçasına, birbirinden ağır düşünceler yüreğini sıkıştırdıkça sıkıştırıyordu Ana'nın.

“Yoruldunuz, anacığım, hadi yatalım artık!” dedi Yegor gülümseyerek.

Ana ona iyi geceler diledi ve yüreğinde o yakıcı, kavurucu duygu, yan yan, usul usul yürüyerek mutfağa geçti.

Sabah, çay içerlerken:

“Ya sizi yakalarlar da,” dedi Yegor, “bu din ve devlet düşmanı bildirileri nereden aldınız diye sorarlarsa, ne yanıt vereceksiniz onlara?”

“Bu sizi hiç ilgilendirmez, diyeceğim!” dedi Ana.

“Kesinlikle kabul etmeyeceklerdir bu yanıtı. Bunun tam da kendilerini ilgilendiren bir iş olduğundan hiçbir kuşkuları olmadığı için tekrar tekrar, üsteleye üsteleye soracaklardır size...”

“Olsun, yine de hiçbir şey söylemeyeceğim!”

“Hapse atarlar sizi!”

Ana göğüs geçirdi:

“Atsınlar! Bir işe yaradığım için Tanrıya şükrederim! Kimin için gerekliyim ki ben? Hiç kimse için! Dediklerine göre işkence de yapmıyorlarmış...”

Yegor, Ana'yı dikkatle süzdü:

“Hmm! Evet, işkence yapmayacaklardır. Ama sizin gibi iyi bir insanın kendini koruması gerekir...”

Ana gülümsedi:

“Bana kendini koruma dersi verene bakın hele!”

Yegor karşılık vermedi, sessizce odayı adımlamaya başladı, sonra gelip onun tam karşısında durdu ve:

“Zor be hemşerim!” dedi. “Yani sizin için çok zor olacağını hissediyorum bunun!”

Boş ver, der gibi elini salladı Ana:

“Tek benim için değil, herkes için zor! Belki yalnız anlayanlar için kolaydır... Ben de biraz biraz anlamaya başladım, iyi yürekli insanların ne istediklerini...”

Yegor, çok ciddi:

“Bunu gerçekten anlıyorsanız eğer anacığım, bilin ki siz onların hepsi için gereklisiniz, hepsi için!”

Ana karşılık vermedi; ona baktı, sessizce gülümsedi.

Öğleye doğru göğsünü bağrını bildirilerle, broşürlerle doldurdu: Öyle sakindi ve öyle ustalıkla yapmıştı ki bu işi, Yegor keyfinden dilini şaklatarak:

“Zer gut!” dedi. “Koca bir kova bira içen her iyi Almanın dediği gibi: Zer gut! İçinize tıkıştırdığınız onca bildiri, broşür sizi hiç değiştirmedi, anacığım: Hep öyle uzun boylu, balıketinde, iyi yürekli, olgun bir kadınsınız! Ne kadar tanrı varsa bu ilk eyleminizde hepsi yardımcınız olsun!”

Yarım saat sonra yükünün ağırlığı altında iki büklüm, sakin, kendine güvenli fabrikanın kapısında duruyordu. İşçilerin alaylarından, takılmalarından deliye dönmüş iki bekçi, fabrikanın kapısından her girenin üstünü hoyratça arıyor, işçilerin küfürlerine küfürle karşılık veriyordu. Az ötede bir polisle, kırmızı suratında gözleri fıldır fıldır dönen, cılız bacaklı bir adam duruyordu. Ana, uçlarında yemek kaplarını taşıdığı uzun sırığı bir omzundan öbürüne aktarırken, belli etmeden o adamı süzüyordu. Adamın ispiyoncu olduğuna karar vermişti.

Ensesine yıktığı şapkasının altından kıvırcık saçları fırlamış uzun boylu bir delikanlı üzerini arayan bekçilere:

“Aradığınız şey ceplerimde değil, kafamda, dangalak herifler, kafamı arayın!” diye bağırdı.

“Kafanda bitten başka bir şey yok!” diye karşılık verdi bekçilerden biri.

“İyi ya, siz de bitlerimi ayıklayın!”

İspiyoncu, delikanlıya hızlı bir bakış fırlatıp öfkeyle yere tükürdü.

“İzin verin de geçeyim!” dedi Ana. “Gördüğünüz gibi yüküm ağır... Belim koptu!”

“Geç hadi geç!” dedi bekçi, öfkeyle. “Dilinin de maşallahı var!”

Ana yerine varınca sırığın ucundan kapları indirdi, terini silerken çabucak çevresine bir göz attı.

Çok geçmeden, tesviyeci Gusev kardeşler geldiler yanına; büyükleri olan Vasiliy, kaşlarını çattı, adeta bağırarak:

“Börek var mı?” dedi.

“Yarın getiririm,” diye karşılık verdi Ana.

Parolaydı bu. Kardeşlerin yüzleri aydınlandı. İvan, dayanamayıp coşkuyla bağırdı:

“Yamansın be Ana!”

Vasiliy eğildi, tencerenin içine bakıyormuş gibi yaptı, aynı anda da bir tomar kağıdı ceketinin içine, koltuk altına sokuverdi.

“İvan,” dedi etrafın da duyabileceği bir sesle, “bugün yemeğe eve gitmeyelim, burda yiyelim...” Bunları söylerken kaşla göz arasında çizmesinin konçuna bir sürü broşürü tıkıştırıverdi. “Yeni satıcı kadına katkımız olsun...”

“Doğru, katkımız olsun...” dedi İvan da kıh kıh gülerek.

Dikkatle çevresine göz gezdiren Ana:

“Yok mu lahana çorbası isteyen! Erişte isteyen!” diye bağırıyor, o arada da koynundan çıkardığı kağıt tomarlarını hızla iki kardeşin ellerine tutuşturuyordu. Uzattığı kağıtlar kardeşlerin ellerinde kaybolurken, karanlık odada çakılmış kibrit alevini andıran sarı bir leke gibi jandarma subayının suratı canlanıyordu gözünün önünde ve öç alırca bir sevinçle:

“Sen bunu al!” diyordu.

Sonraki tomarı uzatırken de yine büyük bir keyifle ekliyordu:

“Sen de bunu!”

İşçilerden ellerinde tabaklarıyla oraya yönelenler oldu mu İvan Gusev bunlar iyice yaklaştıkları anda yüksek sesle gülerek uyarıda bulunuyor, böylece de Ana bildiri-broşür dağıtımına ara verip lahana çorbasıyla erişte dağıtmaya başlıyordu. O arada Gusevler de Ana’ya takılmaktan geri durmuyorlardı:

“Bu ne çalışkanlık Nilovna!”

“Yok-yoksul olunca çalışmayıp da n’apacaksın!” dedi asık yüzlü bir ateşçi. “Evine ekmek getirenini elinden aldılar kadıncağızın! Aşağılık herifler! Üç kopeklik erişte doldur bana Ana... Ve sakın kafana takma, bunun da üstesinden gelirsin sen!”

Ana, ateşçiye gülümseyerek:

“Güzel sözleriniz için teşekkür ederim!” dedi.

İşçi yana çekilirken:

“Güzel söz söylemek parayla değil ki!” diye homurdandı.

Vlasova yeniden bağırdı:

“Hadi sıcak lahana çorbası! Erişte! Duru çorba!”

Oğluna bu ilk deneyimini nasıl anlatacağını düşünüyor, bu sırada da gözünün önünde hep jandarma subayının sarı suratı beliriyordu: Şaşkın, akıl

erdiremeyen, kötücül bir surat. Şaşkınlığından kara bıyıkları kımıl kımıl oynuyor, öfkesinden hafif yukarı kıvrılmış üst dudağının altından sımsıkı kenetlediği dişlerinin beyazı görünüyordu. Ana'nın ise sevinçten kanatlanmış yüreği cıvıl cıvıldı; kaşlarını cilveyle yukarı kaldırıyor, uzatılan kaplara yemekleri ustalıkla doldururken, kendi kendine:

"Al bu da sana!.." diye mırıldanıyordu.

XVI

Akşam çayını içerken dışardan nal sesleri duydu; daha doğrusu, bir atın ayakları altında çamur şapırdıyordu. Hemen ardından da tanıdık bir ses geldi. Fırlayıp mutfağa, ordan da kapıya atıldı. Birinin hızla sofaya girdiğini gördü. Gözleri karardı. Kapının sövesine yaslandı. Ayağıyla kapıyı itmesiyle beraber tanıdık ses iyice yakından geldi:

"İyi akşamlar, anacığım!"

Aynı anda da her iki omzuna uzun, kuru iki el kondu. Hayal kırıklığının kederiyle Andrey'i görmenin sevinci aynı anda kabardı yüreğinde... sonra bu iki duygu parlayıp birbirine karıştı, kocaman, tek bir yakıcı duyguya dönüşerek tüm varlığını sardı ve Ana coşkuyla atılıp yüzünü Andrey'in göğsüne gömdü. Sımsıkı kucaklayarak karşılık verdi ona Andrey. Ana, göğsünde sessiz hıçkırıklarla ağlarken, Andrey titreyen elleriyle onun saçlarını okşadı; bir yandan da ezgili bir sesle onu avutucu sözler söylüyordu:

"Ağlamayın, anacığım, kendinize zulmetmeyin! Görün bakın, yakında salıverecekler kendisini! Pavel aleyhinde hiçbir kanıt yok ellerinde; arkadaşların hepsi mezar gibi sessiz kaldılar!"

Kolunu Ana'nın omzuna atıp onu iç odaya götürdü. Ana çabucak gözyaşlarını sildi, ağzından dökülecek her sözü yutmak istiyormuşçasına bir gerginlikle onu dinlemeye hazırlandı.

"Pavel'in size selamı var. Sağlığı yerinde. Hatta keyfinin bile yerinde olduğu söylenebilir. Hapishane ağzına kadar dolu... Hem bizim burdan, hem de kentten yüzden fazla kişi tutuklamışlar. Üç-dört kişi bir hücrede kalıyor. Hapishane yönetimi fena sayılmaz, hatta iyi bile denebilir... ne var ki, işleri başlarından aşkın: Jandarma olacak musibetler durduk yerde dünyanın işini çıkardılar adamların başına. Bize karşı fazla sert değiller; tek dedikleri, 'Baylar, uslu durun ve bize sorun çıkarmayın!' Sözün özü, her şey yolunda. Arkadaşlar kendi aralarında sohbet ediyorlar, kitap değişiyorlar, yemeklerini bölüşüyorlar. Fena bir hapishane değil. Gerçi eski, epeyce de pis, ama sertlik yok, sıkmıyorlar insanı. Adi mahkûmlar da harika insanlar, her konuda yardım ediyorlar bize. Beni, Bukin'i ve başka dört arkadaşımızı salıverdiler. Yakında Pavel'i de salıvereceklerdir, bundan hiç kuşkum yok! Sanırım en uzun Vesovşçikov'u tutacaklar içerde; sinir oluyorlar ona. Sabahtan akşama ağzı hiç durmuyor: Topuna birden basıyor küfrü. Sinir

ediyor adamları. Ya bu nedenle yeni bir dava açacaklar kendisine, ya da basacaklar sopayı... Pavel de aklını çelmeye çalışıyor onun, ‘Bırak sövüp saymayı Nikolay diyor, sövmekle onları iyi insan yapamazsın!’ Ama Vesovşçikov, ‘Çıban gibi sıkıp yok edeceğim bu pislikleri!’ diye kükrüyor. Pavel’in maşallahı var: Hiç çözülmedi, sımsıkı duruyor. İnanın bana, yakında bırakacaklardır onu da...”

“Yakında!” diye yineledi Ana, sakinleşmiş, yüzünde sevecen bir gülümseme belirmişti. “Biliyorum, yakında salıverecekler!”

“Eh, madem biliyorsunuz bunu, sorun yok demektir! Bana bir çay koyun ve neler yapıp ettiğinizi anlatın!”

Sevecenlikle gülümseyerek, yakını biriymiş gibi bakıyordu Ana’ya; yuvarlak gözlerinde sevgi ve belli belirsiz bir hüzün okunuyordu.

“Çok seviyorum sizi, Andryuşa!” dedi Ana derin bir göğüs geçirdikten sonra, onun fırça gibi sert, koyu renk sakalla gölgelenen zayıf yüzüne bakarak; nedense gülünç bir ifadesi vardı yüzünün.

Sandalyesinde ileri geri sallanan Hohol:

“Azcık sevseniz de yeter bana!” dedi. “Beni sevdiğinizi biliyorum... siz herkesi sevebilirsiniz... büyük bir yüreğiniz var çünkü!”

“Hayır, size olan sevgim özel!” diye üsteledi Ana. “Anneniz olsaydı, böyle bir oğlu olduğu için herkes onu kıskanırdı!”

Hohol, başını salladı, sonra iki eliyle başını sımsıkı tutarak:

“Herhalde bir yerlerde benim de bir annem vardır,” dedi usulca.

“Bugün ne yaptım biliyor musunuz?” diye telaşla bağırdı Ana; sevinçten sözcükleri yutarak ve biraz da süsleyerek, bildirileri fabrikaya sokuşunu anlattı.

Önce hayretten gözleri irileşen Andrey, daha sonra bacaklarını tepinir gibi sallayarak kahkahalarla gülmeye başladı. İki eliyle hafif hafif başına vururken sevinçle bağırıyordu:

“Ay-ay-ay! İnanılır gibi değil! Diyecek söz yok doğrusu! Duyunca Pavel kim bilir nasıl sevinecek! Vallahi, anacığım, harika bir iş becermişsiniz! Hem Pavel için, hem de herkes, hepimiz için!”

Hayranlıktan parmaklarını şaklatıyor, ıslık çalıyor, sandalyesinde hızla ileri geri sallanıyordu; bütün bu halleri ve sevinçten ışıyan yüzü, olduğu gibi Ana’da yansılanıyordu.

“Canım Andryuşam benim!” diye haykırdı Ana; yüreği yarılmış da, taşkın bir ırmağın çevresine serpintiler yayarak akması gibi sessiz bir sevincin coşkusuyla doluydu sözleri. “Hayatımı şöyle bir düşündüm de...

aman Tanrım! Dayak yemekten ve çalışmaktan başka hiçbir şey olmamış yaşamımda! Kocamdan başka kimseyi görmemişim, korkudan başka bilip tanıdığım bir duygu olmamış! Pavelciğim nasıl ve ne zaman büyüdü, hiç haberim olmadı ve kocam sağken çocuğumu sevip sevmediğimin bile farkında olamadım. Tek tasam, tek düşüncem kızıp kudurmasın, dayak atmasın, bir kezcik olsun acısın diye o canavarı tam zamanında ve en sevdiği yemeklerle gırtlağına kadar doyurmaktı. Yaşadığı sürece tek bir kez olsun acıyıcı, bağışlayıcı olmadı. Beni öyle karısını döver gibi falan değil, kin tuttuğu, diş bilediği birini döver gibi döverdi. Tam yirmi yıl böyle yaşadım; evlenmezden önceki hayatımı ise hiç anımsamıyorum. Bir şeyler anımsar gibi oluyorum... sonra bir kör gibi hiçbir şey göremiyorum. Yegor İvanoviç geldi bir ara buraya; kendisiyle aynı köyden olduğumuzu anladık... Bir şeylerden söz etti Yegor İvanoviç... benimse evlerden, insanlardan başka anımsadığım bir şey yoktu. İnsanlar nasıl yaşarlardı, neler konuşurlardı, kimin başından neler geçmişti... hepsini unutmuşum! Yangınlar anımsıyorum... iki yangın... Besbelli her şey silinip gitmiş... ruhum sağırlaşmış, körleşmiş, bomboş, ıpıssız olmuş..."

Derin bir göğüs geçirdi, sudan çıkmış balık gibi doymazca soluk aldı... öne doğru eğildi, sesini alçaltarak sürdürdü:

"Kocam ölünce dört elle oğluma sarıldım... Ama o da bu işlerin içine atıldı. Kötü oldum tabii, ona acıdım... Telef olup giderse ne yapardım tek başıma? Onun başına gelecekleri düşündükçe nasıl korktuğumu, nasıl kaygılandığımı, yüreğimin nasıl paramparça olduğunu anlatamam!"

Sustu, hafif hafif başını salladı, sonra anlamlı bir sesle:

"Biz kadınların sevgisi o kadar da temiz bir sevgi değildir," dedi. "Kadınlar kendilerine gerekli olanları severler... Sizi alalım... annenizi özlüyorsunuz... ne işinize yarayacak anneniz sizin? Ve bütün ötekiler: Halk için acı çeken, hapislere giren, Sibiryalara yollanan, ölen, sefil olan o insanlar... gece vakti tek başlarına kar, yağmur, çamur demeden kentten ta buralara gelen genç kızlar. Onları zorlayan, kovalayan biri mi var? Hayır... seviyorlar yalnızca! Katıksız, tertemiz sevgi bu işte! İnanç, yani! Onlar inanıyorlar Andreyciğim! Bense beceremiyorum böyle sevmeyi! Ben, bana yakın olanı seviyorum!"

"Becerebilirsiniz!" dedi Hohol, sonra bakışlarını ondan çevirip hep yaptığı gibi yüzünü, gözlerini, başını elleriyle bastıra bastıra ovaladı. "Herkes sever yakınlarını, ama yüreği kocaman olanlar için uzaktakiler de

yakındır! Siz yalnız bunu değil, pek çok başka şeyi daha becerebilirsiniz, değil mi ki anasınız, değil mi ki yüce bir ana yüreğiniz var...”

“İnşallah!” dedi Ana, usulca. “Böyle yaşamanın daha güzel olduğunu hissedebiliyorum! Örneğin, sizi seviyorum; hatta belki de sizi Pavelciğime duyduğum sevgiden daha büyük bir sevgiyle seviyorum... İçine kapanık bir çocuk Pavel... Saşenka’yla evlenmek gibi bir düşüncesi var ve bunu bana, anasına söylemiyor...”

“Doğru değil bu!” diye itiraz etti Hohol. “Doğru olmadığını biliyorum bunun. Doğru değil. Pavel Saşenka’yı, Saşenka da Pavel’i seviyor, bunun burası doğru. Ama evlilik... hayır! Böyle bir şey olmayacak! Saşenka belki isteyebilir evlenmeyi, ama Pavel... hayır!”

“Demek öyle?” dedi Ana usulca ve dalgın dalgın; sonra hüzün dolu bakışlarını Hohol’un yüzüne dikti. “Demek öyle? Demek böylesine büyük bir özveride bulunuyor insanlar..?”

“Pavel gerçekten eşi zor bulunur bir insan!” dedi Hohol usulca. “Çelik gibi!”

“Ve şu anda hapiste!” dedi Ana dalgın dalgın. “Kaygılandırıcı, korkutucu bir şey bu. Hiçbir şey eskisi gibi değil... Hayat tümüyle değişti... korkular da... herkes için kaygılıyım. Yürek de eski yürek değil... ruhum gözlerini açmış bakıyor: Gördükleri onu hem üzüyor, hem sevindiriyor... Anlayamadığım pek çok şey var. Tanrıya inanmamanız beni incitiyor, ruhumu acıtıyor. Ama yapabileceğim bir şey yok bu konuda! Şu da var ki, hepiniz iyi insanlarsınız. Evet, bu böyle! Halk uğruna, gerçek uğruna çetin, çileli bir yaşama mahkûm etmişsiniz kendinizi. Sizin gerçeğinizi anlayabildiğimi sanıyorum. Zenginler var oldukça, halk her şeyden yoksun olacak: Sevinç nedir bilmeyecek, gerçek nedir öğrenemeyecek. İşte, ne zamandır sizin aranızdayım; kimi geceler geçmiş gelir aklıma: Gücümün, direncimin kırılışı, kişiliğimin, onurumun ayaklar altında çiğnenmesi... ve kendime acırım, çok acırım! Ama yine de şimdi daha iyi bir yaşamım var. Her geçen gün kendimi daha çok fark ediyorum...”

Hohol kalktı, ses çıkarmamaya özen göstererek odada dolaşmaya başladı: Hep öyle uzun boylu, zayıf, dalgın, düşünceliydi...

“Ne güzel şeyler söylediniz!” dedi usulca. “Kerç’te gencecik bir Yahudi vardı, şiir yazardı. İki dizesini anımsıyorum:

“Suçsuz yere öldürülenleri
Diriltir bir gün gerçeğin gücü!”

“Kendisini de orada, Kerç’te polis öldürdü. Ama bu değil önemli olan! O, gerçeği biliyordu, insanlara hep gerçeğin tohumlarını aşıladı. Siz de suçsuz yere öldürülenlerdensiniz...”

“Örneğin şimdi konuşuyorum... söylediklerimi dinliyorum... ve kulaklarıma inanamıyorum. Hayatım boyunca tek bir şey düşündüm: Günleri kıyısında kalarak yaşamak, tek bana dokunmasınlar diye göze görünmemek, hiç fark edilmemek. Oysa şimdi herkesi düşünüyorum, sizin yapıp ettiklerinizi belki anlayamıyorum, ama herkesi yakınımmış gibi görüyorum, herkese acıyorum, herkesin iyiliğini istiyorum. Özellikle de sizin Andreyciğim...”

Andrey ona yaklaştı:

“Teşekkür ederim!” dedi.

Elini avuçları arasına alıp sıktı, salladı ve hızla öbür yana döndü.

Yaşadığı heyecandan yorgun düşen Ana hiç acele etmeden fincanları yıkadı. Susuyor, yiğitliğe benzer bir duyguyla yüreğinin sımsıcak olduğunu duyumsuyordu.

Hohol odada bir ileri bir geri dolaşarak:

“Bir gün vakit bulup da Vesovşçikov’a sevecen bir şeyler söylerseniz çok iyi olur. Babası da hapiste... çirkef ihtiyarın tekidir! Hücresinin penceresinden ne zaman görse adamı küfürler yağdırıyor Nikolay. Hiç hoş bir şey değil bu yaptığı! Çok iyi yüreklidir Nikolay, köpekleri, sıçanları, bütün hayvanları sever... ama insanları sevmez! Nasıl bu hale getirebiliyor, böylesine bozabiliyorlar insanı, hayret!”

“Anası sessizce terk edip gitti evi, babasıysa hırsız ve ayyaş,” dedi Ana dalgın dalgın.

Andrey yatmak için çekilirken Ana belli etmeden onu kutsadı. Yattıktan yarım saat kadar sonra da:

“Uyuyor musunuz Andrey?” diye sordu usulca.

“Hayır... neden sordunuz?”

“İyi geceler diyecektim!”

Andrey derin bir minnetdarlıkla:

“Teşekkürler anacığım,” dedi. “Teşekkürler!”

XVII

Nilovna ertesi gün yüküyle fabrika kapısına gelince bekçiler hiç de nazik olmayan bir biçimde kendisini durdurdular ve yemek kaplarını yere bırakmasını emrederek bütün yükünü dikkatle gözden geçirdiler.

Adamlar kaba, hoyrat bir şekilde üzerini ararlarken, Ana alabildiğine sakin:

“Sizin yüzünüzden yemeklerim soğuyacak!” dedi.

Bekçi bu çıkışa terslendi:

“Kes sesini!”

Öbür bekçi onu omzundan iterek, kendinden pek emin:

“Duvarın öbür yanından atıyorlar diyorum sana!” dedi.

İlk, ihtiyar Sizov geldi Ana’nın yanına; sağına soluna bakındıktan sonra usulca:

“Duydun mu Ana?” dedi.

“Neyi?”

“Bildiriler!.. Yeniden göründüler! Kum gibi hem de... her yer bildiri kaynıyor! Evleri basar, insanları tutuklarsınız ha, alın size! Mazin’i, yeğenimi de hapse tıktılar; senin oğlunu da... E, ne geçti ellerine? Demek onlar değilmiş bu işi yapan!”

Sakalını avucunda topladı, Ana’ya dikkatle baktı, uzaklaşırken:

“Niye uğramıyorsun bana?” dedi. “Sıkılır tek başına insan...”

Ana ona teşekkür etti. Bir yandan bağırarak getirdiği yemekleri tanıtırken, bir yandan da dikkatle çevresini inceliyordu: Olağandışı bir canlılık vardı fabrikada; herkes heyecanlıydı, işçiler kümeler oluşturuyor, ayrılıyorlar, sonra bir işlikten öbürüne koşuşuyorlardı. Kurum yüklü havada diri, canlı, gözüpek bir esinti duyumsanıyordu. Sağdan soldan beğeni dolu ya da alaycı haykırışlar yükseliyordu. Yaşlı işçiler ince ince gülümsüyor, fabrika yetkilileri kaygılı bir yüzle dolaşıyor, polisler telaşla koşuşturuyorlardı; işçiler onları gördüler mi ya usulca dağılıyorlar, ya da oldukları yerde kalıp konuşmalarını keserek sessizce onların öfke, kin dolu yüzlerine bakıyorlardı.

İşçiler yıkanmış gibiydiler, tertemizdi hepsi. Gusev kardeşlerin büyüğü upuzun boyuyla ortalıkta dolaşıyor, kardeşi de ördek yürüyüşüyle onu izleyip kahkahalarla gülüyordu.

Marangoz ustası Vavilov'la puantör İsay geçtiler Ana'nın yanından ağır ağır. Ufak tefek, çelimsiz bir adam olan puantör, iyice havaya diktiği başını hafif sola eğmiş, marangozun ablak, kımıltısız yüzüne bakarak hızlı hızlı bir şeyler anlatıyor, konuşurken sakalı ileri geri oynuyordu:

"Nasıl güldüklerini görüyorsunuz İvan İvanoviç! Müdür beyin de dediği gibi, bu iş devletin varlığını tehdit ediyor, ama onların umurunda değil... hatta hoşlarına gidiyor! Burada yapılacak iş, İvan İvanoviç, zararlı otları ayıklamak değil, toprağı sil baştan derince sürmek!"

Ellerini arkasında kavuşturmuş yürüyen Vavilov parmaklarını sımsıkı kenetlemişti birbirine.

"Ne basıp dağıtırsa dağıtsın itoğlu itler!" dedi yüksek sesle. "Ama beni karıştırmasınlar işlerine!"

Vasili Gusev geldi Ana'nın yanına.

"Yine senden yiyeceğim yemeğimi," dedi. "Çok lezzetli yemeklerin!"

Sonra sesini alçaltıp gözlerini kısarak:

"Öyle harika bir iş becerdiniz ki anacığım!.." dedi. "Tam on ikiden vurdunuz!"

Ana başını sevecenlikle sallayarak karşılık verdi ona. İşçi mahallesinin en bıçkın delikanlısının kendisiyle böyle gizli kapaklı ve üstelik de "siz" diye konuşması, hoşuna gitmişti. Fabrikadaki heyecanlı hava ise hoşnutluğunu daha da artırmıştı.

"Ben olmasaydım..." diye düşündü kendi kendine.

Az ötede duran ve fabrikanın en kaba işlerinde çalışan üç ameleden biri etrafa duyurmamaya çalışarak, yazıklanır gibi:

"Yok-yok-yok!" dedi. "Hiçbir yerde bulamadım!"

"Okusalardı da dinleseydik hiç değilse," dedi öbürü. "Benim okumam yazmam yok... ama anlayabildiğim kadarıyla, heriflerin yumuşak karnına esaslı bir darbe indirmişler!"

Üçüncüsü çevreye bir göz atarak:

"Kazan dairesine gidelim..." dedi.

Gusev Ana'ya göz kırptı:

"Etkileri görülmeye başladı!" dedi.

Nilovna neşeyle döndü evine.

"Okur yazar olmadıkları için nasıl yazıklanıyorlardı, anlatamam!" dedi Andrey'e. "Ben gençken okuma bilirdim, ama unuttum..."

"Yeniden öğrenin," dedi Hohol.

"Bu yaştan sonra mı! Herkesin alayı mı olayım?"

Andrey uzanıp raftan bir kitap aldı ve elindeki bıçağın ucuyla kitabın kapağındaki bir harfi göstererek:

“Bu hangi harf?” diye sordu.

“R!” dedi Ana gülerek.

“Peki bu?”

“A!”

Ayıplı bir duruma düşmüş gibi, tedirgin hissediyordu kendini. Andrey’in de bakışlarında muzipçe bir şeyler var gibiydi. Bu bakışlardan kurtulmak için gözlerini başka yana çevirdi. Ama Andrey’in sesi yumuşak, sakin, yüzü ciddiydi.

“Gerçekten de bana okuma öğretebileceğinizi düşünüyor musunuz, Andreyciğim?” dedi, elinde olmadan gülümseyerek.

“Neden olmasın?” dedi Andrey. “Daha önce bildiğiniz için hatırlamanız çok kolay olur. Ne demişler: ‘Taş attın da kolun mu yoruldu?’ Olursa ne âlâ, olmazsa canımız sağ olsun!”

“Unutmayın ki, ‘kutsal tasvirlere bakmakla aziz olunmaz’ diye de bir sözümüz var.

“Oh-ho! Atasözünden bol ne var bizde! Ne kadar az şey bilirsen, o kadar deliksiz uyursun! Gerçeği yansıtıyor mu şimdi bu söz? İnsanın midesi düşünür atasözleriyle; ve mide, ruhu dilediğince çekip çevirmek için, dizgin yapar onlardan. Söyleyin bakalım, bu hangi harf?”

“ L” dedi Ana.

“Güzel! Ya bu?”

Ana görebilmek için gözlerini kıstı, kaşları çatıldı, bir süre sonra unuttuğu harfleri hatırlayabilme işine kendini kaptırıp gitti. Ancak çok geçmeden gözleri yoruldu, gösterdiği yoğun çabadan yaşlar belirdi gözlerinde, az sonra da üzüntüsünden ağlamaya başladı.

“Harfleri öğreniyorum!” dedi hıçkırarak. “Kırkımdan sonra okuma öğreniyorum!”

Hohol, usulca:

“Ağlamayın!” dedi; sesi sevecenlik doluydu. “Başka türlü yaşayamazdınız... En azından bugüne dek ne denli kötü bir yaşam sürmüş olduğunuzu anladınız... Binlerce insan sizden daha iyi bir yaşam sürebilecekken, sığır gibi yaşıyor; üstelik bunun farkında olmadıkları gibi, ‘ne iyi bir yaşamımız var’ diye övünüyorlar bir de. Oysa nesi var yaşamlarının övünecek? Bugün çalışıp karnını doyurdun, yarın yine çalışıp karnını doyurdun... yıllar hep böyle, çalışıp karnını doyurmakla mı

geçecek? Arada bir çocuk yaparlar, başlangıçta bir eğlence olur bu onlara; ama çocuklar daha çok yemek yemeye başladıklarında, kızar, küfrederler onlara: ‘Ne bu pispoğazlar, doymak bilmiyorsunuz! Bir an önce büyüyüp çalışmaya başlayın!’ derler. Çocuklarını yük hayvanlarına dönüştürmek isterler, ama onlar da kendi mideleri için çalışmaya başladıkları için her iki taraf da kürek mahkûmunun prangasını sürümesi gibi, yaşam yükünün altında iki büklüm olurlar. Ancak gerçek insan dediğimiz insanlar, aklı dizginleyen bukağıları parçalayıp atarlar. İşte siz de şu anda öz gücünüzle böyle bir işe kalkışmış bulunuyorsunuz.”

Ana iç çekti:

“Kim, ben mi? Bırakın allah aşkına!”

“Neden olmasın? Bu iş yağmura benzer: Her damla bir tohumu sular. Hele bir okumayı öğrenin...”

Andrey güldü; kalkıp odayı arşınlamaya başladı.

“Evet, okumayı öğreneceksiniz... Pavel eve döndüğünde bir bakacak... ha?”

“Ah Andreyciğim!” dedi Ana. “Gençler için her şey kolay... ama yaşlandınız mı, dertler çoğalır, güç azalır, akılsa hepten tükenmiştir!”

XVIII

Hohol akşam evden çıktı. Ana lambayı yakıp masaya oturdu ve çorap örmeye başladı. Ama az sonra kalktı, biraz kararsızca odada bir iki adım attı, mutfağa geçti, kapıyı sürgüledi, kaşlarını hızlı bir şekilde yukarı aşağı oynatarak odaya döndü. Perdeleri kapattı, raftan bir kitap alıp yeniden masaya oturdu, iki yanına bakındı, başını kitabın üzerine eğdi; dudakları oynamaya başladı. Dışardan bir ses duydu mu kitabı kapatıp kulak kesiliyor, sonra yeniden gözlerini bir yumup bir açarak hecelemeye başlıyordu:

“Ya-şa-dı-ğı-mız dün-ya...”

Kapı çalınınca yerinden fırladı, kitabı hemen raftaki yerine soktu, kaygıyla:

“Kim o?” diye sordu.

“Ben...”

Rıbin girdi içeri. Pek ciddi, ağırbaşlı bir edayla sakalını sıvazladı ve:

“Eskiden kim o diye sormaz, hemen açardın kapıyı,” dedi. “Yalnız mısın? Hohol’un burda olduğunu sanıyordum. Bugün ona rastladım da... Hapishane hiç de bozmuyor insanı.”

Oturdu.

“Konuşalım biraz,” dedi.

Anlamlı, gizemli bakışlarından Ana tedirgin oldu.

Ağır, belirgin bir vurguyla:

“Her şeyin başı para!” dedi. “Doğum para, ölüm para... bülten, bildiri para... O bülten ve bildirilerin parası nerden geliyor, biliyor musun?”

Bu sözlerde tehlikeye benzer bir şeyler sezinleyen Ana:

“Bilmiyorum,” dedi usulca.

“Evet... Ben de bilmiyorum. Gelelim ikinci meseleye: Kim yazıyor o bültenleri?

“Bilginler...”

“Beyzadeler!” dedi Rıbin, sakallı yüzü gerildi, kızardı. “Demek oluyor ki, beyzadelere karşı olan bu bültenleri, bildirileri yine beyzadeler yazıp dağıtıyorlar. Peki, şunu bana açıklayabilir misin: Halkı kendilerine karşı ayaklandırmak için niçin para harcıyor efendiler, ne çıkarları var bundan?”

Ana gözlerini kırpıştırdı:

“Senin düşüncen ne?” dedi korkuyla.

“Ya, gördün mü!” dedi Rıbin, oturduğu yerde hantal bir ayı gibi kıpırdanarak. “Bu düşünceye ulaştığımda benim de içimde bir şeyler koptu!”

“Bildiğin bir şey mi var?”

“Yalan! Yalan sezinliyorum bu işte! Bildiğim bir şey yok, ama ortada bir yalan olduğu kesin! Besbelli bir şeyler tasarlıyor beyzadeler! Oysa bana gerekli olan, gerçek. Ve ben gerçeği anladım. Beyzadelerle birlikte yürümeyeceğim. Kendilerine gerektiğimde beni öne itekleyiveriyorlar: Köprü gibi kullanmak, kemiklerime basa basa ilerlemek için...”

Bu iç karartıcı sözlerle allak bullak olan Ana:

“Tanrım!” diye bağırdı derin bir kederle. “Nasıl olur da Pavelciğim görmez bütün bunları? Ve öteki çocuklar...”

Yegor’un, Nikolay İvanoviç’in, Saşenka’nın ciddi, dürüst yüzleri geldi gözünün önüne; yüreği daralır gibi oldu. Kafasını olumsuz anlamda sallayarak:

“Hayır, hayır!” diye mırıldandı. “İnanamam buna... Onları yönlendiren tek şey vicdanlarının sesi.”

Rıbin dalgın dalgın:

“Kimden söz ediyorsun?” diye sordu.

“Hepsinden... görüp tanıdığım herkesten...”

Rıbin başını önüne eğerek:

“Görmen gereken yere bakmıyorsun, Ana!” dedi. “Başını kaldır da daha uzakları görmeye çalış... Buraya gelenler, bizim gördüklerimiz yani, belki onlar da bilmiyorlar işin içinde kimlerin olduğunu. Onlar yalnızca inanıyorlar, ki gerekli olan da bu. Onların ardında kendi çıkarlarının peşinde olan birilerinin olmadığını kim bilebilir? Bir insan kendine zarar verecek bir işe kalkışıyorsa işin içinde bir köpoğluluk var demektir!”

Ve derin bir köylü inancıyla ekledi:

“Beylerden asla hayırlı bir şey gelmez!”

Yeniden kuşkuya kapılan Ana:

“Peki sen ne karara vardın?” diye sordu.

“Ben mi?” dedi Rıbin, bir süre sessizce onun yüzüne baktı. “Bey takımından uzak duracaksın... işte benim vardığım karar!”

Yine sustu, suratını astı.

“Senin gençlere katılmak, onlarla birlikte olmak istiyordum. Bu işler için benden uygunu yoktur. İnsanlarla nasıl konuşulacağını iyi bilirim. Ama bu işte yokum... güvenmiyorum... çekip gideceğim!”

Başını önüne eğdi, düşünceye daldı.

“Tek başıma köy köy, belde belde dolaşacağım. Halkı ayaklandıracağım. Halk işi bizzat ele almalı. İşin özünü kavradı mı, kendi yolunu açabilir halk. Ben de işte onların kavramaları için çaba göstereceğim. Tek umudun yine kendisi olduğunu anlamalı halk ve kendi aklından başka akıl olmadığını... İşte böyle!”

Ana ona acıdı; yüz yüze olduğu tehlikeden dolayı onun adına korktu. Kendisini her zaman itici bulmuştu, ama şu anda yakınıymış gibi duyumsuyordu onu.

“Hemen yakalarlar seni...” dedi usulca.

Rıbin ona baktı, baktı, sonra alabildiğine sakin:

“Yakalar, sonra da bırakırlar; ben de yeniden başlarım...” dedi.

“Hem de başkası değil, köylüler yakalar seni; elini kolunu bağlarlar. Yatar durursun hapiste...”

“Yatarım, çıkarım. Sonra yeniden başlarım. Köylüler konusuna gelince... Bir yakalar, iki yakalarlar, sonra benim elimi kolumu bağlamak değil, beni dinlemek gerektiğini anlarlar. Onlara derim ki: ‘Bana inanmayın, beni yalnızca dinleyin!’ Bir dinlesinler, bak nasıl inanıyorlar!”

Ağızlamadan önce her sözünü tartıyormuş gibi ağır ağır konuşuyordu.

“Şu son sıralarda neler gördüm neler! Elbet benim de bir bildiğim var!”

Başını üzünçle sallayan Ana:

“Telef olur gidersin Mihaylo İvanoviç!” dedi.

Derin, kara gözlerini açıklama bekler gibi Ana’ya dikti Rıbin. Güçlü gövdesi hafif öne eğilmiş; ellerini iskemlesinin iki yanına dayamıştı; kara sakalının çerçevelediği yağız yüzü solgun görünüyordu.

“İsa, buğday tanesi için ne demiştir, bilirsin: Buğday tanesi ölmezse yeni bir başakta yeniden dirilemez. Benimse ölümüme daha çok var. Az kurnazlardan değilimdir!”

İskemlesinde şöyle bir kımıldandı, ağır ağır ayağa kalktı.

“Lokantaya kadar bir uzanayım; oturur insanlarla gevezelik ederim. Hohol gelmeyecek gibi. Yeniden koşuşturmaya başladı mı?”

“Evet!” dedi Ana gülümseyerek.

“Böyle de olması gerekir... Sana dediklerimi anlat ona...”

Yan yana mutfağa yürüdüler; omuzları birbirine değiyor, birbirinin yüzüne bakmadan konuşuyorlardı:

“Hadi hoşça kal!”

“Yolun açık olsun! Hesabını kapattın mı?”

“Evet.”

“Ne zaman yola çıkıyorsun?”

“Yarın. Sabah erkenden. Tekrar hoşça kal!”

Rıbin eğildi, ayakları geri giderce, beceriksizce, hantal gövdesiyle sofaya geçti. Ana bir süre kapıda durup onun ağır adımlarını ve içinde uyandırdığı kuşkuları dinledi. Sonra usulca kapıyı örtüp içeri döndü, perdenin ucunu kaldırıp pencereden baktı; bıçak kesmez, yoğun bir karanlık vardı camın gerisinde.

“Geceleri yaşıyorum!” diye düşündü Ana.

Bu ağırbaşlı, vakur köylüye acıyordu: Güçlü, geniş yürekli bir insandı.

Andrey geldi; daha bir canlanmış, neşelenmiş gibiydi.

Rıbin’i anlattı Ana ona.

“Eh!” diye bağırdı Andrey. “Varsın o da bildiği gibi yapsın; köy köy dolaşıp gerçekleri anlatsın, halkı uyandırsın! Bizimle uyuşamıyordu. Kendine göre, köylüce birtakım düşüncelerle dolu kafasında bizim düşüncelerimize pek yer kalmamış gibiydi...”

Ana, sakına sakına:

“Efendilerden,” dedi, “beyzadelerden söz ediyor, işin içinde iş var!” diyordu. “Sakın oyuna geliyor olmayalım?”

“Ağrına mı gidiyor bu yoksa?” diye bağırdı Hohol gülerek. “Ah be anacağzım, para, para! Bir paramız olaydı, yok mu! Başkalarının paralarıyla yaşıyoruz hâlâ! Nikolay İvanoviç mesela, ayda kazandığı yetmiş beş rublenin ellisini bize veriyor. Ötekiler için de geçerli bu. Hele kimi üniversite öğrencileri var ki, yarı aç gezdikleri halde aralarında kapik kapik topladıkları paraları bize yollarlar. Yalan dolan peşinde olan da vardır elbet, hiçbir şeye ilişmeyip uzaktan bakan da... bizimle birlikte olanlarsa en iyilerdir...”

Ellerini birbirine vurdu, tam bir kararlılıkla:

“Bayram diyebileceğimiz gün henüz Kafdağı’nın ardında! Yine de, 1 Mayıs’ta küçük bir kutlamamız olacak! Şenlikli bir bayram...”

Hohol’un canlılığı, neşesi, Rıbin’in yarattığı kaygılı havayı dağıtıvermişti. Eliyle saçlarını sıvazlayarak odada ileri geri dolaşıyor, konuşurken yere bakıyordu.

“Biliyor musunuz, insanın bazen yüreği kanatlanır gibi oluyor... Nereye baksanız orda bir yoldaşınız var sanki; herkes aynı ateşle yanıyor, herkes coşku dolu, herkes birbirinden iyi, sevimli! Tek kelime bir şey konuşmadan herkes birbirini anlıyor! Herkes koro halinde yaşıyor, ama her yürek kendi

ezgisini söylüyor... ve bütün ezgiler küçük dereler gibi aynı nehre dökülüyor, o nehir de alabildiğine engin, özgür, yeni hayatın ışıklı denizine akıyor!”

Konuşmanın akışını bozarım, sözünü keserim korkusuyla soluk almadan dinliyordu Ana Hohol’u. Onu her zaman herkesten daha büyük bir dikkatle dinlerdi, alabildiğine açık, yalın olurdu çünkü sözleri ve insanın içine işlerdi. Pavel gelecekte neler gördüğüne ilişkin hiç konuşmazdı. Oysa Hohol için, gelecek içinin bir parçasıydı sanki, yeryüzünü dolduran herkesin, tüm insanlığın gelecekteki büyük bayramını anlatan bir masal gibiydi sözleri: Yaşamın anlamına, oğlunun ve onun arkadaşlarının çabalarına ışık düşüren bir masal.

Hohol başını silkeledi:

“Bir de gözlerini açar bakarsın ki, her yan buz gibi, çamur, pislik içinde! İnsanlar bitkin, öfkeli...” Durdu, “kuşkusuz kahredici bir şey bu, ama...” diye derin bir kederle ekledi, “insana inanmamak, insandan korkmak... hatta insandan nefret etmek gerek. Çoğu kez sapı samana karıştırır. Örneğin, yalnızca sevmek ister, ama mümkün mü! Üzerine yabanıl bir hayvan gibi yürüyen, seni bir canlı gibi görmeyen ve senin insan yüzüne tekme savuran biri nasıl bağışlanır? Bağışlanamaz! Kendi adıma olsa, her aşağılamaya katlanırım, ama zorbalara göz yummak istemem, birilerinin benim üzerimde başkalarına zulmetmeyi öğrenmesini istemem!”

Soğuk yalımlar çakıp sönüyordu gözlerinde, inat edercesine başını önüne eğdi ve büyük bir kararlılıkla:

“Bana herhangi bir zararı dokunmamış olsa bile zararlı olan bir şeyi bağışlayamam, bağışlamamalıyım! Dünyada tek başıma yaşamıyorum! Bugün beni aşağılamalarına izin verirsem, beni yaralamadı deyip güler geçersem buna; benim üzerimde gücünü sınayan bu yaratık yarın gider bir başkasının derisini yüzer. Demek ki insanlar arasında ayrım gütmeliyiz, yüreğimizi kavi tutmalı ve insanları bu bizden, bu değil diye birbirinden ayırt edebilmeliyiz. Bunun adil olduğu su götürmez, ama doğrusu insana hiç de teselli vermiyor!”

Ana nedense subayla Saşenka’yı anımsadı, göğüs geçirerek:

“Ekilmemiş buğdayın ekmeği mi olur!” dedi.

“Evet, işin en acı yanı bu işte!” diye bağırdı Hohol.

“Öyle!” dedi Ana. Kocası geldi gözünün önüne: Üzeri yosun kaplı, kocaman, ağır bir kayayı andıran suratsız bir adam. Sonra Hohol’u

Nataşa'nın kocası olarak düşledi; oğlunun, Pavel'inin de Saşenka'yla evlendiğini.

İyice coşan Hohol:

"Peki neden kaynaklanıyor bu durum?" dedi. "Her şey apaçık... hatta gülünç denecek derecede ortada! Çünkü insanlar eşit değil! E, gelin herkesin eşit olmasını sağlayalım! İnsan aklının yarattığı, insan eliyle elde edilmiş her şeyi eşit olarak paylaşalım! Birbirimizi korkunun ve kıskançlığın köleliğine, açgözlülüğün ve ahmaklığın tutsaklığına mahkûm etmeyelim!"

Sık sık bu türden konuşmalar geçerdi aralarında.

Yeniden fabrikada işe alınan Hohol, bütün ücretini getirip Ana'ya veriyordu; o da bu parayı Pavel'in elinden alıyormuşçasına bir rahatlıkla kabul ediyordu.

Bazen Andrey gözlerinin içi gülerek:

"Okuma çalışması yapalım mı, anacığım?" derdi.

Şakayla karışık bir dirençle geri çevirirdi Ana öneriyi; onun gülmesine içerlerdi:

'Ne diye kendime güldüreyim ki onu!' diye düşünürdü.

Bu arada Ana anlamadığı, kitabi birtakım sözcüklerin anlamlarını gitgide daha sık sorar olmuştu Andrey'e. Sorarken bu kendisi için o kadar da önemli değilmiş gibi kayıtsız bir hava takınmaya çalışırdı. Andrey onun kendi kendine çalıştığını, okuma alıştırmaları yaptığını, bunun anlaşılmasından da utandığını fark etmişti; o yüzden, okuma çalışması yapalım mı diye sormuyordu artık.

Bir süre sonra:

"Gözlerim iyi seçemiyor Andreyciğim," dedi. "Galiba gözlük gerekiyor..."

"Sorun değil," dedi Andrey. Bu pazar kente gideriz, sizi doktora götürürüm, gözlüğünüze kavuşursunuz!"

XIX

Üç kez Pavel'le görüşme girişiminde bulunmuş, her seferinde de ak saçlı, kırmızı yanaklı, kocaman burunlu jandarma generali isteğini kibarca geri çevirmişti.

"Bir haftadan önce olmaz teyze! Bir hafta sonra bir bakarız... şu anda olanaksız!"

Uzun süre beklediği için iyice yumuşamış, küflenmeye yüz tutmuş olgun bir eriği andıran general bayağı tıknaz, handiyse tostoparlak bir adamdı. Elinde incecik, soluk sarı bir çöp, durmadan dişlerini karıştırırken – küçük küçük ve bembeyazdı dişleri– ufak, yeşilimsi gözleri sevecen bir gülümsemeyle ışır, sesinde içten, dostça bir tını duyumsanırdı.

"Pek bir ince, pek bir sevecen..." diye anlattı Ana, Hohol'a. "Sürekli gülümsüyor..."

"Ne demezsiniz!" dedi Hohol. "Pek sevecendirler, hep gülümserler! Biri için 'falanca akıllı, dürüst bir insan; ama bizim için tehlikeli, kendisini asın!' denilmeye görsün; gülümserler, sonra adamı asarlar, sonra yeniden gülümserler."

"Bizi aramaya gelen daha sıradan biriydi... Köpeğin teki olduğu hemen belli oluyordu..."

"İnsan değil, bizleri sağırlaştırmak için kafalarımıza inen birer çekiç bu heriflerin hepsi... Bizim daha işe yarar hale gelmemizde kullanılan... bizi yöneten ele uygun yapılmış birer araç! Nedenini, niçinini sormadan, hiçbir şey düşünmeden, kendilerinden istenen her şeyi yaparlar."

Sonunda görüş izni çıktı; bir Pazar günü hapishane kaleminde sessizce oturup beklemeye başladı Ana. Alçak tavanlı, dar ve kirli odada ondan başka birkaç kişi daha vardı görüş için gelmiş. Öbür ziyaretçiler birbirlerini tanıyorlardı, herhalde buraya ilk gelişleri değildi. Örümcek ağı gibi yapışkan, uyuşuk bir söyleşi tutturmuşlar, dedikodu yapıyorlardı.

Çantasını dizlerinin üstüne koymuş, yanakları sarkık, tombul bir kadın:

"Haberiniz var mı?" dedi, "bugün sabah ayininde koro şefi çocuklardan birinin kulağını kopartmış..."

Emekli asker üniforması giymiş yaşlıca bir adam öksürerek:

"Çocuk değil baş belası korodaki veletler!" dedi.

Bacakları kısa, kolları uzun, dazlak kafalı, çenesi ileri doğru çıkık, kısa boylu bir adam, odada ileri geri dolaşıyor, dolaşmasına ara vermeden,

ciyaklayan bir sesle:

“Hayat pahalandıkça insanlar daha bir kötü oluyorlar sanki!” dedi kaygılı kaygılı. “Düşünsenize ikinci sınıf sığır etinin funtu[8] on dört kopek olmuş; ekmek derseniz tekrar iki buçuk kopeğe yükselmiş...”

Arada bir, üzerlerinde tek tip, külrengi giysileri, ayaklarında ağır, meşin kunduralarıyla tutuklular giriyordu içeri. Yarı karanlık odaya girmeleriyle birlikte gözlerini kırpıştırmaya başlıyorlardı; tutuklulardan birinin ayağındaki prangadan zincir şakırtısı yükseliyordu.

Tuhaf bir dinginlik, itici bir yalınlık hakimdi her şeye. Herkesin nicedir alıştığı, kanıksadığı bir durumdu bu sanki: Bir yanda sakin sakin hapis yatanlar; bir yanda tembel tembel nöbet tutanlar; bir yanda da düzenli bir biçimde –ama yorgun–, tutuklu ziyaretine gelenler vardı. Ana’nın ise sabırsız yüreği tedirginlik içindeydi. İnsanın üzerine olanca ağırlığıyla abanan bu tuhaf, itici yalınlık onu çok şaşırtmıştı.

Vlasova’nın hemen yanında yaşlı, ufak tefek bir kadın oturuyordu; kadının yüzü kırışık içindeydi, ama gözleri gençti. İncecik boynunu çevirerek her konuşmayı ilgiyle dinliyor, herkese tuhaf denebilecek bir ateşlilikle bakıyordu.

Vlasova usulca:

“Sizin kiminiz var burda?” diye sordu yaşlı kadına.

“Oğlum. Üniversite öğrencisi,” dedi yaşlı kadın bağırarak ve çabuk çabuk. “Sizin kiminiz var?”

“Benim de oğlum. İşçi.”

“Soyadı neydi?”

“Vlasov.”

“Duymadım. Epeydir mi yatıyor?”

“Yedi hafta oldu...”

“Benim oğlumsa on aydır yatıyor!” dedi yaşlı kadın; sesinde tuhaf, gurura benzer bir şeyler duyumsanıyordu.

“Evet, evet!” diye atıldı dazlak kafalı ihtiyar. “Sabırlar tükeniyor... Herkes öfkeli, herkes bağırıp çağırıyor, her şeyin fiyatı artıyor. İnsanlar ise, tam tersine, ucuzluyor, değersizleşiyorlar. Hiçbir uzlaşmacı ses duyulmuyor.”

“Çok doğru!” dedi asker. “Diz boyu rezalet! ‘Yeter artık!’ diye haykıran sert, kararlı bir ses duymaya ne çok ihtiyacımız var! Evet, gereksindiğimiz şey bu. Sert, kararlı bir ses!”

Herkes katıldığı için konuşma canlanmıştı. Herkes hayata dair görüşlerini söylemek için acele ediyor, ama herkes kısık sesle konuşuyordu; bütün bunlarda kendine yabancı bir şeyler duyumsuyordu Ana. Onlar evde başka türlü konuşurlardı: Anlaşılır, yalın olurdu konuşmaları ve seslerini de böyle kısmazlardı.

Dört köşe, kızıl sakallı, şişman gardiyan Ana'nın adını sesledi; tepeden tırnağa onu şöyle bir süzdükten sonra:

"Arkamdan gel!" dedi ve hafif topallayarak öne düştü.

Gardiyanın peşine takılan Ana daha hızlı yürümesi için adamı arkasından itmek istiyordu. Küçük bir odaya girdiler; Pavel odanın ortasında durmuş gülümsüyordu; annesi içeri girince ona elini uzattı. Ana, oğlunun elini yakaladı; gülümsedi, gözlerini kırpıştırdı, ancak ne diyeceğini bilemediği için birkaç kez usulca:

"Selam... selam..." diye yineledi.

Pavel onun elini sıkarak:

"Sakin ol anne!" dedi.

"Yok bir şeyim."

"Ana!" diye seslendi gardiyan göğüs geçirerek. "Ayrılın oğlunuzdan! Aranızda belli bir uzaklık olacak!"

Ve yüksek sesle esnedi. Pavel annesine sağlığını, evde işlerin ne durumda olduğunu sordu. Ana başka sorular bekliyordu; oğlunun gözlerine dikkatle bakıp bu soruları orada aradı, ama bulamadı. Her zaman olduğu gibi sakindi Pavel, yalnız yüzü biraz solgundu, bir de gözleri sanki daha bir irileşmişti.

"Saşa'nın selamları var sana," dedi Ana.

Pavel'in gözkapakları titreşti, yumuşayan yüzüne hafif bir gülümseme yayıldı. Yüreğinde şiddetli bir yanma duydu Ana; oğlunun içinde bulunduğu durumu aşağılatıcı bulmuştu.

"Yakında salıverirler seni herhalde?" dedi öfke dolu bir sesle. "Zaten niye içeri tıktılar ki seni? İşte o bildiriler yeniden görüldü fabrikada..."

Pavel'in gözleri sevinçle ışıdı:

"Yeniden mi?" diye sordu hızla.

Gardiyan tembel tembel:

"Bu konuları konuşmak yasak!" dedi. "Yalnız aile işlerini konuşabilirsiniz..."

"Bu aile işi değil mi?" diye itiraz etti Ana.

“Ben anlamam...” dedi gardiyan kayıtsız bir tavırla. “Yasak dedim size!”

“Hadi aile işlerinden konuşalım, anacığım...” dedi Pavel. “Neler yapıyorsun bakalım?”

Ana birden gençlere özgü bir coşkuya kapıldığını duyumsadı:

“Fabrikaya, işte, her şeyi taşıyıp duruyorum...” dedi, durdu, sonra gülümseyerek ekledi: “... işte, lahana çorbası gibi, erişte, lapa gibi... Mariya’nın pişirip kotardığı yiyecekleri...”

Pavel anlamıştı. Gülmemek için kendini güç tuttuğu belliydi. Saçlarını düzeltti. Sonra Ana’nın bugüne dek onda hiç duymadığı sevecen bir sesle:

“Böyle bir uğraşın içine girmen çok iyi!” dedi. “Canın sıkılmaz!”

Ana, belli bir böbürlenmeyle:

“Şu bildiriler,” dedi, “fabrikada yeniden görülünce, benim de üzerimi aramaya kalkıştılar!”

“Yine mi bildiriler!” dedi gardiyan, öfkeli. “Yasak dedim size! “Adamı niye içeri atıp elinden özgürlüğünü almışlar? Hiçbir şeyden haberi olmasın, hiçbir şey bilip öğrenmesin diye... Sense habire aynı hikâyeye dönüyorsun! Yasağın ne olduğunu bilmek gerek!”

“Bu konuyu bırakalım, anne!” dedi Pavel. “Matvey İvanoviç iyi bir insan, onu kızdırmayalım. Kendisiyle çok iyi ilişkimiz var. Bu görüş günü onun gözetmenlik yapması tümüyle bir rastlantı... Yoksa genellikle Müdür Yardımcısı gözetmenlik yapar görüş günleri.”

Saatine bakan gardiyan:

“Görüş bitti!” diye duyurdu.

“Sağ ol anacığım!” dedi Pavel. “Sağ ol, bir tanem benim! Sen hiç kaygılanma... yakında beni de salıverecekler!”

Annesini sımsıkı kucakladı, öptü. Onun bu davranışından öyle etkilendi ki Ana, mutluluğundan gözünde yaşlar belirdi.

“Ayrılın!” diye bağırdı gardiyan. Ana’yı odadan çıkarırken de homurdanarak ekledi: “Onu da salarlar... herkesi salıyorlar... Burada insanlar üst üste... hiç yer kalmadı!”

Eve dönünce Hohol’a büyük bir keyifle anlattı olup bitenleri; keyfinden kaşlarını hızlı hızlı aşağı yukarı oynatarak:

“Öyle ustalıklı söyledim ki,” dedi. “o her şeyi anladı!”

Sonra derin bir iç çekerek ekledi:

“Anladı! Çünkü daha önce hiç böyle sevecen olmamış, kucaklamamıştı beni... ilk kez böyle bir şey yapıyor!”

Hohol güldü:

“Ah, siz..! Herkesin bir beklentisi var, analarınsa tek beklentisi, okşanmak...”

“Biliyor musun, Andreyciğim..?” diye bağırdı birden Ana, hayret dolu bir sesle. “Ordaki insanlar... Nasıl da alışmışlar her şeye! Ellerinden çocukları koparılıp alınmış, hapse tıkılmış... onlarsa hiçbir şey olmamış gibi gelip kalem odasında oturuyorlar, bekliyorlar, sohbet ediyorlar! Eğitimli insanlar böyle kolay alışırlarsa, cahil halkı varın düşünün!”

Hohol her zamanki gülümsemesiyle:

“Anlaşılmayacak bir yanı yok bunun,” dedi. “Her şeye karşın bize olduğundan çok daha şefkatli onlara karşı yasalar... ve onların bizden daha fazla ihtiyaçları var yasalara. Yasalar alınlarına bir fiske vursa, tabii, yüzlerini buruştururlar, ama çok da değil. Ne de olsa sopa senin sopan; vurduğu yer pek acımaz.”

XX

Bir akşam Ana masa başında oturmuş çorap örüyor, Hohol ise yüksek sesle Romalı kölelerin ayaklanmalarına değgin bir kitap okuyordu. Birden kapı çalındı, Hohol kapıyı açtığında şapkasını ensesine yıkmış, koltuğunun altında bir çıkın, dizlerine dek çamura batmış bir halde, Vesovşçikov girdi içeri.

“Geçiyordum, baktım içerde ışık var, hadi dedim, girip bir merhaba diyeyim...” Durdu, tuhaf bir sesle, “Doğruca hapishaneden geliyorum,” diye ekledi; sonra Ana’nın ellerini yakalayarak coşkuyla silkeledi:

“Pavel’in çok selamı var!”

Ne yapacağına tam karar verememiş gibi, ikircikli, sandalyeye çöktü, somurtkan, kuşkulu, çevresine göz gezdirdi.

Ana pek hoşlanmazdı ondan. Kısacık kesilmiş saçları, dört köşe kafası, birbirine yakın ufacık gözlerinden hemen hep ürküntü duyardı; ama bu kez sevinç, sevecenlik doluydu ona karşı:

“Süzülmüş, iğne ipliğe dönmüşsün!” dedi. “Hemen ona çay yapalım Andreyciğim...”

Mutfaktan Hohol’un sesi duyuldu:

“Ben de tam semaveri yakıyordum...”

“E, Pavel nasıl? Başka salıverdikleri de var mı, yoksa bir tek seni mi bıraktılar?”

Nikolay başını yere eğdi:

“Pavel yatıyor... o hâlâ içerde... bir tek beni bıraktılar.” Bakışlarını yerden kaldırıp Ana’nın gözlerine dikti, dişlerinin arasından, ağır ağır: “Heriflere, yeter artık, dedim, ya beni bırakırsınız, ya da ben burada elimi kana bulayacağım, sonra da kendi canıma kıyacağım! Bıraktılar!”

“Ya-a-a!” diye mırıldandı Ana, kendini ondan uzaklaştırarak; bakışları onun ufacık gözlerinin delici bakışlarıyla karşılaşınca elinde olmadan gözlerini kırptı.

“Fedya Mazin nasıl?” diye bağırdı Hohol mutfaktan. “Şiir yazıyor mu?”

“Yazıyor!” dedi Nikolay. Sonra başını sallayarak ekledi: “Doğrusu, anlayamıyorum onu; saka kuşu sanki mübarek: Kafese tıkılmış, yine de şakıyor! Benim anladığım tek şey, şu anda canımın hiç mi hiç eve gitmek istemediği...”

“Eve gidip de ne yapacaksın?” dedi Ana dalgın dalgın. “Bomboş, buz gibi bir ev... nicedir ısıtıldığı da yok...”

Nikolay karşılık vermedi; gözlerini kısıp öyle kaldı. Cebinden sigara paketini çıkarıp bir sigara yaktı, yüzünün hemen önünde yükselen duman halkalarına bakarak ağır ağır içti sigarasını; asık yüzlü bir köpeğin gülümsemesini andırır çarpık bir gülümseme yerleşmişti yüzüne.

“Öyle... buz gibidir şimdi ev... Donmuş hamamböcekleriyle doludur her yan. Fareler bile soğuktan dünyalarını değiştirmişlerdir!” Sonra Ana’nın yüzüne bakmadan boğuk bir sesle ekledi: “Pelageya Nilovna, bu gece burda kalmama izin verir misin?”

“Tabii, sorman bile gereksiz!” dedi Ana çabucak; böyle dedi ama onun yanında kendini hiç rahat hissetmiyordu.

“Öyle bir devirde yaşıyoruz ki, çocuklar ana babalarından utanıyorlar...”

“Efendim?” dedi Ana, ürpererek.

Nikolay Ana’ya bir göz attı, gözlerini kapadı; böyle gözleri yumukken çopur yüzü körlerinkine benzemişti.

“Çocuklar, diyorum, ana babalarından utanır oldular!” Sesli sesli soludu. “Tabii Pavel senden asla utanmaz... Ama bak, ben babamdan utanıyorum... Ve bir daha da onun evine adam atmak niyetinde değilim. Bundan böyle ne babam, ne de evim var benim! Polis gözetiminde olmasaydım durmaz Sibirya’ya giderdim... Özgürlüklerine kavuşmaları için kürek mahkûmlarının kaçmalarına yardım ederdim orda...”

Duyarlı yüreğiyle Nikolay’ın zor durumda olduğunu sezinlemesine karşın, Ana nedense ona acıyamıyordu. Ama suskun kalırsa onun kırılabileceğinden çekindiği için:

“O zaman en iyisi gitmen,” dedi.

Bu sırada Andrey mutfaktan çıktı ve gülümseyerek:

“Gene ne vaazlar veriyorsun, ha?” dedi.

Ana:

“Gidip yiyecek bir şeyler getireyim,” diyerek yerinden doğruldu.

Vesovşçikov bir süre Hohol’a dik dik baktıktan sonra:

“Bana kalırsa,” dedi, “kimilerini eşek cennetine yollamadan bu iş olmaz!”

“Allah allah! O niye peki?”

“Yok olmaları gerek de ondan...”

Hohol, öyle uzun boylu, zayıf, odanın ortasında dikiliyor, elleri cebinde, bacakları üstünde yaylanarak Nikolay’ı tepeden süzüyordu. Solgun yüzüne

allar basmış Nikolay ise çevresinde sigara dumanından bulutçuklar, sandalyesinde sımsıkı oturuyordu.

“İsay Gorbov’un kellesini koparacağım, göreceksin!”

“Ne için?

Vesovşçikov, Andrey’e düşmanca baktı:

“Bir daha ispiyonculuk yapıp da kimseyi ele vermemesi için! Babam onun yüzünden her şeyini kaybetti, şimdi ispiyoncu olarak işe girmek için onun çevresinde dört dönüyor!”

“Demek öyle!” dedi Andrey. “İyi ama bundan dolayı seni kim suçlayabilir ki! Ahmak mı bunlar!”

Nikolay hep öyle ters:

“İkisi de aynı kapıya çıktıktan sonra, ahmak olmuş akıllı olmuş fark eder mi?” dedi. “Örneğin seni alalım: Sen akıllısın... Pavel de öyle... Ama ben sizin için Fedya Mazin’le ya da Samoylov’la bir miyim? Ya da ikiniz birbirinizi gördüğünüz gibi mi görürsünüz beni de? Yalan söylemeye yeltenme, nasılsa anlarım... hepiniz bir olup beni elinizin tersiyle itiyorsunuz.

Hohol geçip onun yanına oturdu, usulca ve son derece sevecen:

“Hastasın sen Nikolay!” dedi.

“Hasta mıyım? Sizler de hastasınız o zaman! Ancak, kendi hastalıklarınız size benim hastalığımdan daha soylu geliyor. Hepimiz rezilin tekiyiz aslında. İşte benim görüşüm! Var mı buna verecek bir yanıtın? Ha...”

Bakışlarını Andrey’in yüzüne mıhladı ve meydan okurca bir sırıtmayla vereceği yanıtı bekledi. Çopur yüzünde en ufak bir kımıltı yoktu; yalnız kalın, etli dudakları kızgın bir şeye dokunmuş gibi ince ince titriyordu.

Vesovşçikov’un düşmanca bakışlarını mavi gözlerinde beliren hüzünlü bir gülümsemeyle karşılayan Hohol:

“Hiçbir şey söylemeyeceğim sana,” dedi sevecenlikle. “Çünkü içi dağlanmış, yüreği paramparça biriyle tartışmaya girmek onu daha da yaralar, dostum! Bunu çok iyi biliyorum!”

“Benimle tartışılmaz zaten,” diye homurdandı Nikolay, bakışlarını yere indirerek. “Ben kim tartışmak kim!”

“Sanırım,” diye yeniden başladı Hohol, “biz hepimiz cam kırıkları üzerinde yalınayak yürümeye kalkıştık... her birimiz içimizin karardığı anlarda şimdi senin soluduğun gibi soluduk!”

“Senin bana söyleyecek sözün olamaz!” dedi Vesovşçikov ağır ağır. “Ruhum bir kurt gibi çığlık çığlığa!”

“Bir şey de söyleyecek değilim zaten! Yalnız şundan eminim ki, bütün bunlar geçecek... Belki tümüyle değil, ama geçecek!”

Gülümsedi, eliyle Nikolay’ın omzuna vurarak sürdürdü sözlerini:

“Bu, kardeş, bir tür çocukluk hastalığıdır... kızamık gibi tıpkı... hepimiz geçiririz bunu: Güçlüler daha hafif atlatır, güçsüzler biraz daha ağır... İnsanın kendini bulduğu, ama yaşamı ve yaşamdaki yerini henüz tam algılayamadığı bir anda tutuluruz bu hastalığa. Kendini çok körpe, herkesin ağzını sulandıran bir hıyar gibi görürsün; Sanırsın ki bir tek sen böylesin ve herkes seni yemenin peşinde! Bir süre sonra sende en iyi olan yanların başkalarında da bulunduğunun ayırdına varırsın ve bu seni rahatlatır. Biraz da vicdanını sızlatır: Sızlatır, çünkü, elindeki minicik çıngırağı çalmak için koca çan kulesine tırmanmışsındır; oysa bayramları duyuran büyük çanın ağır uğultusu altında senin çıngırakçığın sesi vızıltı gibi kalır. Sonra bir şeyin daha ayırdına varırsın: Bakarsın ki, senin çıngırağın sesi genel koro içinde duyuluyor, ama tek başınayken büyük çanın ağır uğultusu yanında tereyağına batmış sinek gibi umarsızca çırpınıyor. Anlıyorsun değil mi ne demek istediğimi?”

“Anlamaya anlıyorum da...” dedi Nikolay, başıyla da evetleyerek, “inanmıyorum!”

Hohol gülümsedi, ayağa kalktı, hızlı hızlı dolaşmaya başladı:

“Önceleri ben de inanmazdım! Ah, kafa değil yük arabası!”

Hohol’a bakan Nikolay’ın yüzünde somurtmakla gülmek arası bir ifade belirdi:

“Yük arabası mı? Niye?”

“Hiç! Benzerlikten!”

Vesovşçikov birden kahkahalarla gülmeye başladı.

Volta atan Hohol tam onun karşısında durdu; şaşırmıştı:

“Niye güldün?”

“Hakaret edip seni kıracak birinin aptal olması gerek diye düşünürdüm hep!”

Hohol omuz silkti:

“Kim ne diye hakaret etsin ki bana?”

Hoşgörür bir gülümsemeyle yüzü aydınlanan Vesovşçikov:

“Bilmiyorum!” dedi “Bana öyle geliyor ki, sana her kim hakaret eder, seni kırarsa, daha sonra buna çok pişman olur... söylemek istediğim yalnızca buydu.”

“Ah, demek sözü buraya getirecektin!” dedi Hohol gülümseyerek.

Bu sırada Ana mutfaktan seslendi:

“Andreyciğim!”

Andrey çıktı.

Odada yalnız kalan Vesovşçikov çevresine bakındı, bacağını gererek uzattı; ayağındaki kalın, ağır çizmeleri inceledi; sonra eğildi, eliyle baldırını yokladı; elini yüzü hizasına kaldırıp önce avuç içini, sonra da elinin sırtını dikkatle inceledi. Eli kalınca, parmakları ise kısa ve küttü; üzerleri sarı tüylerle kaplıydı. Elini havada salladıktan sonra doğrulup kalktı.

Andrey kucağında semaverle içeri girdiğinde, aynanın önünde durmakta olan Vesovşçikov:

“Ne zamandır gördüğüm yoktu suratımı!” dedi.

Sonra kıs kıs gülerek ekledi:

“Meğer ne iğrençmiş suratım!”

Andrey onu dikkatle süzerek:

“Başka işin yok mu senin?” dedi.

Vesovşçikov tane tane:

“Saşenka’ya göre yüz, ruhun aynasıymış!” dedi.

“Ne alakası var!” dedi Hohol. “Kendisinin de burnu kemerli, yüzü kemikli, ama tertemiz, dupduru bir ruhu var!”

Vesovşçikov onu dikkatle süzdü, gülümsedi.

Çaylarını içmeye başladılar.

Vesovşçikov irice bir patates aldı, kopardığı ekmek parçasını kısa, kesik hareketlerle bolca tuzladı, sonra tıpkı öküzlerin geviş getirmesi gibi hiç acele etmeden, ağır ağır çiğnemeye başladı.

“Burda işler ne durumda?” diye sordu, ağzı tıka basa doluyken.

Andrey, keyifle fabrikada propaganda çalışmalarının nasıl başarıyla yürütüldüğünü anlatmaya başlayınca, yüzü yeniden asıldı Nikolay’ın ve boğuk bir sesle:

“Ölme eşeğim, ölme!” dedi. “Zaman yitirmekten başka bir şey değil bütün bunlar! Oysa elimizi çabuk tutmamız gerek bizim.”

Ana bakışlarını Vesovşçikov’a yöneltti; göğsünde usuldan bu adama karşı düşmanca bir şeylerin kımıldadığını duyumsuyordu.

“Hayat at değildir,” dedi Andrey. “Onu kamçılayamazsın!”

Vesovşçikov kafasını olumsuz anlamda sallamayı sürdürerek:

“Ölme eşeğim ölme!” diye yineledi. “Ben o kadar sabredemem! Ama ne yapmam, nerden başlamam gerektiğini bilemiyorum?”

Ellerini umarsızca iki yana açmış, susarak Hohol'un vereceği yanıtı bekliyordu.

Andrey başını önüne eğdi:

"Hepimiz öğrenmeli ve başkalarına da öğretmeliyiz! Yapmamız gereken şey bu!"

"Ne zaman dövüşeceğiz?"

"Önce epeyce bir dayak yiyeceğiz!" dedi Hohol gülümseyerek. "Bundan kesin eminim. Ne zaman dövüşeceğimizi ise bilemem... Ama bana soracak olursan, elimize silah almadan önce kafalarımızı silahlandıracağız!"

Nikolay yeniden ağzına iri bir lokma attı. Ana, sezdirmeden onun geniş, iri yüzünü izliyor; bu yüzde, kendisini Nikolay'ın o kocaman, dört köşe, ağır bedeniyle barıştıracak bir şeyler bulmaya çalışıyordu.

Ve bakışları onun küçücük gözlerinin delici bakışlarıyla karşılaştığında ürkmüş gibi kaşlarını oynatıyordu. Andrey ise alabildiğine sakindi; birden bir konu açıp bir şeyler söylüyor, sonra uzun uzun gülüyor, derken birden konuşmayı kesip ıslık çalmaya başlıyordu.

Onun tedirgin bir ruh hali içinde bulunduğuna karar verdi Ana. Nikolay ise köşesinde konuşmadan oturuyor, Hohol kendisine bir şey sorduğunda isteksizce kısa yanıtlar veriyordu. Çok geçmeden ufacık odanın iki sakinini darallar bastı, boğuluyormuş gibi duyumsadılar kendilerini; bazen Ana, bazen de Andrey konuğa kaçamak bakışlar fırlatıyorlardı.

Sonunda Nikolay yerinden kalktı:

"Gidip yatayım bari... tutukevinde işimiz gücümüz yatmaktı... sonra birden salıverdiler... ben de yürüdüm durdum... yorgunum..."

Mutfağa yöneldi, bir süre çıkardığı sesler duyuldu o yönden, sonra birden sanki ölmüş gibi kaskatı bir sessizlik egemen oldu ortalığa. Sessizliği dinleyen Ana:

"Korkunç şeyler geçiyor kafasından!" diye fısıldadı Andrey'e.

Hohol başını sallayarak Ana'yı onayladı:

"Zor bir adam! Ama geçer bu halleri! Bende de böyle olduydu. Yürekte yanan ateş yeterince parlak değilse, kurum birikir insanın içinde. Hadi siz de yatın, anacığım, ben bir süre daha oturup okuyacağım.

Yatağına, bir basma perdeyle ayrılmış köşeye yöneldi Ana. Masa başında oturan Andrey epey bir süre onun ılık bir mırıltı halinde okuduğu dualarını ve soluk alıp verişini dinledi. Kitabın sayfalarını hızlı hızlı çeviriyor, heyecanla alnını ovuşturuyor, uzun parmaklarıyla bıyıklarını

buruyor, oturduğu yerde bacaklarını sallıyordu. Camların gerisinde uğuldayan rüzgâra, saatin düzenli tik takları eşlik ediyordu.

Derken, Ana'nın usul mırıltısı duyuldu:

"Ah, Tanrım! Dünyada bunca insan, bunca insanın her birinin de kendine göre bir derdi var. Hiç mi mutlu insan yok? Varsa nerdeler?"

Hohol bir yankı gibi yanıtladı onu:

"Var öyle insanlar... var! Yakında sayıları daha da artacak!"

XXI

Birbirine benzemez, alaca bulaca günleriyle yaşam hızla akıyor, her yeni gün, yanı sıra yeni bir şeyler getiriyor, ama bunlar artık Ana'yı kaygılandırmıyordu. Tanımadığı birilerinin akşam ziyaretleri de iyice sıklaşmıştı; tümünün de yüzünde kaygı anlatımı okunan bu insanlar seslerini iyice kısarak Andrey'le konuşuyor, sonra gece geç vakit, paltolarının yakasını kaldırıp, şapkalarını ta gözlerine dek indirerek alabildiğine dikkatli, sessiz gecenin karanlığına karışıyorlardı. İçlerinde kabaran coşkuyu bastırıyor gibiydi tümü de; sanki şarkılar söylemek, gülüp oynamak istiyorlardı da, bunlara ayıracak zamanları yoktu; hep telaşlıydılar. Kimi ciddi, kimi alaycı, kimi gençliğin gözalıcı coşkusuyla dolu, neşeliydi; içine kapanık, sessiz, düşünceli olanlar da vardı. Ama Ana'ya göre hepsinde aynı kendine güven, aynı inatçılık vardı; her birinin kendine özgü bir yüzü olmasına karşın, Ana için bütün bu farklı yüzler tek bir yüz kalıbına dökülmüştü: Kara gözlerinin bakışları insanın yüreğinin içine işleyen, kararlı, sakin, süzgün, sevecen ve sert... tıpkı Emmaus yolundaki İsa'nın yüzü gibi bir yüz. Ana onları sayıyor, zihninde hepsini Pavel'in çevresinde toplayarak, bunca insanın arasında düşmanları oğlumu fark edemezler, diye düşünüyordu.

Bir gün kentten canlı, çevik, saçları bukle bukle bir kız geldi; Andrey'e teslim edilmek üzere bir paket getirmişti. Ayrılırken, neşeli gözlerinin içi gülerek Ana'ya:

"Hoşça kal yoldaş!" dedi.

"Güle güle!" dedi Ana, gülmesini güçlükle tutarak.

Kızı uğurladıktan sonra pencereye gitti, gülümseyerek "yoldaş"ının küçük adımlarla sekercesine yürüyüşünü izledi: Genç kız ilkyaz çiçeği gibi taze, kelebek gibi hafifti.

"Yoldaş!" diye söylendi Ana, genç konuğu gözden yittikten sonra. "Hey, tatlı küçük kız! Dilerim, yaşamın boyunca yanından ayrılmayacak namuslu bir yol arkadaşı verir sana Tanrı!"

Kentten gelenlerin hemen tümünde çocuksuluk diye adlandırılabilecek bir yan vardı sanki ve Ana hoşgörür bir gülümsemeyle karşılıyordu onların bu yanını; ama öte yandan davalarına duydukları inançları da onu tam bir şaşkınlığa düşürüyor, bu inancın derinliğini her gün biraz daha duyumsuyor, bir gün adaletin zafer kazanacağına ilişkin düşleri onun da yüreğini

okşuyor, ısıtıyordu; onları dinlerken belirsiz bir hüzne kapılarak elinde olmadan iç çekerdi. Özellikle de yalınlıkları, sadelikleri; kendilerini hiç sakınmamaları ve kişisel yaşamlarını cömertçe sunmaları ona çok dokunurdu.

Hayata dair konuştuklarında artık söylediklerinin çoğunu anlayabiliyor ve bu gençlerin, insanların mutsuzluklarının gerçek nedenlerini bulduklarını sezinliyordu; öte yandan yavaş yavaş onların düşüncelerini onaylamaya alıştığı da görülüyordu. Ama ruhunun derinlerinde, yaşama yeni bir biçim verebileceklerine ve yaktıkları meşalenin ardında tüm emekçi halkı toplamaya yetecek güçleri olduğuna bir türlü inanamıyordu. Herkes karnını bugün doyurmak istiyor, kimse bugün yemesi olanaklı yemeğini yarına kadar bile ertelemek istemiyordu. Bu uzun ve zorlu yolu aşmaya pek az istekli çıkacak, dolayısıyla da yolun masallara yakışır sonunu –tüm insanların kardeşçe yaşadıkları o masal ülkesini– pek az göz görebilecekti. Çoğunun sakalları da olmasına ve zaman zaman yüzlerinden yorgunluk akmasına karşın bu güzel insanları çocuk gibi görmesinin nedeni buydu Ana'nın...

“Canlarım benim!” diye geçirirdi içinden, onlar hatırına geldikçe.

Gençlerin hepsi iyi, güzel, ciddi, akıllıydılar; yaşamlarını da bu ilkeler üzerine kurmuşlardı. İyi, güzel şeylerden söz ederler, bildiklerini başka insanlara da öğretmek isterler, bu uğurda kendilerine hiç acımazlardı. Bütün tehlikelerine karşın böyle bir yaşamın sevilebileceğini anlıyordu Ana; iç çekerek geçmişini düşündüğünde, karanlık, daracık, dümdüz bir şerit gibi görünüyordu bu geçmiş gözüne. Usul usul, bu yeni yaşam için kendisinin de gerekli olduğu bilinci oluşmuştu Ana'da. Eskiden, kendisinin de birileri için gerekli olabileceği düşüncesi aklının köşesinden bile geçmezken, şimdi pek çok kişinin ona, onun çabalarına gereksinim duyduğunu görüyor ve bu yeni ve hoş duyguyla göğsü kabarıyor, göneniyordu.

Düzenli olarak bildiri sokuyordu fabrikaya. Bunu kendi görevi olarak görüyordu; güvenlik görevlileri de onu görmeye alışmışlardı artık. Kendisini birkaç kez aramışlardı, ama hep fabrikada bildirilerin ortaya çıkmasının ertesi günü. “Dolu” olmadığı zamanlarda güvenlikçilerin kuşkularını üzerine çekmek için elinden geleni yapardı; böyle durumlarda bekçiler kendisini durdurup, üzerini ararlar, o da bu işe çok içerlemiş gibi yapar, adamlara söylenir, onları ayıplardı. Becerikliliğinden dolayı gurur duyduğu bu oyun gitgide daha hoşuna gitmeye başlamıştı.

Fabrikada kendisine yeniden iş verilmeyen Vesovşçikov, orman ürünleri ticareti yapan bir tüccarın yanında işe girmişti, işçi mahallesinde tomruk, kalas, tahta taşıyordu. Ana hemen her gün görüyordu onu. Çektikleri yükün ağırlığıyla gerilmiş bacakları titreyen, cılız, yaşlı iki kuzguni atın yanında olurdu; yorgunluktan bitip tükenmiş atlar başlarını kederle sallar, iyiden iyiye donuklaşmış gözlerini ise hiç takatları kalmamış gibi bitkince kırparlardı. Atların gerisinden ya sarsıla sarsıla ilerleyen henüz yaş bir tomruk ya da uçları birbiri üzerine şakırdayarak inip kalkan bir tahta yığını uzanırdı. Nikolay dizginleri salıvermiş, şapkasını ensesine yatırmış, üstü başı perişan, çizmeleri çamurdan iyice ağırlaşmış, atların yanında yürür, bu haliyle yerden bitmiş bir kütüğü andırırdı. Yürürken hep önüne bakar ve o da atlar gibi başını sallardı. Atları, karşıdan gelen yayalarla arabaların üstüne üstüne yürür, böyle durumlarda ortalığı hezen arıları basmış gibi Vesovşçikov'un çevresinde küfürler, bağırışlar gırla giderdi. O bütün bu olup bitenlerle hiç ilgilenmez, kimseye karşılık vermez, kafası hep öyle yerde, bangır bangır ıslık çalar, arada bir atlarına:

"Deeh!" diye seslenirdi.

Yurtdışında basılan gazete ya da broşürlerin yeni sayılarını okumak için arkadaşlarının Andrey'de her toplanışlarında Nikolay'da gelip bir köşede sessizce oturur ve bir iki saat kadar okunanları dinlerdi. Okuma işi bitince gençler ateşli bir şekilde okunanlar üzerine tartışmaya başlarlar, ancak Nikolay bu tartışmalara hiç katılmazdı. Herkes gidip de Andrey'le baş başa kaldıklarında, suratı bir karış:

"Peki en büyük suç kimde?" diye sorardı.

"Sanırım, ilk kez, 'bu benim!' diye kim dediyse, en büyük suçlu da odur!" derdi Hohol. Sonra da şaka yollu eklerdi: "Ama bu insan birkaç bin yıl önce ölmüş olduğu için kendisine kızmanın hiçbir yararı yok."

Bunu şaka yollu söylerdi ama yine de gözlerinde kaygılı bir anlatım belirirdi.

"Ya varsıllar? Ve onlara arka çıkanlar?"

Hohol başını elleri arasına alır, bıyıklarını çekiştirir ve alabildiğine açık, anlaşılır bir dille uzun uzun yaşamdan, insanlardan söz ederdi. Ama sözlerinden hemen hep, bu işte herkesin suçu olduğu gibi bir anlam çıkardı ve bu da Nikolay'ın hiç mi hiç içine sinmezdi. Etli, kalın dudaklarını kuvvetle sıkar, başını olumsuz anlamda sallar, güvensizlik yansıtan bir sesle sorunun hiç de öyle olmadığını söyler ve keyifsiz, asık yüzlü, çıkar giderdi.

Bir gün şöyle dedi:

“Hayır bu işin suçluları olmalı... ve var onlar, buradalar! Bu sözüme mim koy: Hayatı, tıpkı ayrıkotu sarmış bir tarla gibi tekrar tekrar sürmeliyiz... hem de hiç acımaksızın!”

“Şu puantör İsay var ya,” dedi Ana, “geçenlerde sizden söz ediyordu.”

Vesovşçikov bir süre sustu, sonra:

“İsay mı?” dedi.

“Evet, şu kötü yürekli adam. Herkesi gözlüyor, sorular soruyor, bizim sokakta dolaşıp duruyor, hatta pencereden içeriyi gözetliyor...”

“Pencereden içeriyi mi gözetliyor?” diye yineledi Nikolay.

Ana yatağına uzanmış olduğu için onun yüzünü göremiyordu, ama gereksiz şeyler söylediğini anlayarak sustu; çünkü Hohol telaşlanmış gibiydi, uzlaştırıcı bir sesle:

“Canım bırak istediği yerde dolaşsın, istediği yeri gözetlesin...” dedi. “Demek ki bütün bunlar için boş zamanı var adamın, dolaşıp duruyor!”

“Yo, bir dakika!” dedi Nikolay boğuk bir sesle. “Bu işin suçluları var diyorduk, değil mi? İşte sana suçlu!”

“Peki suçu ne?” diye sordu Hohol, telaşla. “Aptal olması mı?”

Vesovşçikov yanıt vermedi, çıkıp gitti.

Hohol ağır, yorgun adımlarla odayı arşınlamaya başladı; bacakları örümceklerinki gibi incecik, cılızdı; yürürken ayaklarını yerde sürüyordu. Gürültüsüyle Vlasova’yı rahatsız etmemek için hep yaptığı gibi çizmelerini çıkarmıştı. Ama Ana uyumuyordu; Nikolay çıkar çıkmaz:

“Ondan korkuyorum!” dedi.

“Eve-et!” diye mırıldandı Hohol, sündüre sündüre. “Öfkesi burnunda bir arkadaş! Siz de, anacığım, bir daha İsay’dan söz etmeyin ona... Çünkü gerçekten bir ispiyoncu bu İsay!”

“Hiç şaşırmadım! Hep jandarmalarla düşüp kalkıyor!”

Hohol, ihtiyatla:

“Nikolay herifin üstüne yürümeye kalkmasın da...” diye sürdürdü sözlerini. “Subay efendilerin toplumumuzun alt kesimlerinde yarattıkları duyguların farkındasınızdır..? Nikolay gibilerin onurları kırıldı mı, sabır kâselerinin çatlaması işten değildir... O zaman da vay halimize! Yeri göğü kan tutar!”

“Bu... korkunç bir şey Andreyciğim!” dedi Ana usulca.

Bir süre susan Andrey:

“Rüzgâr eken fırtına biçer!” dedi. “Yine de, onlardan akacak her damla kanın bedelinin, yoksul halkın gözyaşı selleriyle peşin peşin ödendiğini

unutmamak gerek...”

Birden hafifçe gülümseyerek ekledi:

“Adalet olmasına adalet var bu işte... ama yine de insanın yüreğini soğutmaya yetmeyen bir adalet bu!”

XXII

Bir pazar günü bakkaldan dönen Ana evin kapısını açtı ve birden... ılık bir yaz yağmuruna tutulmuş gibi baştan ayağa sevince keserek eşikte kalakaldı: Pavel'in tok sesi duyuluyordu içerden.

"İşte geldi!" diye bağırdı Hohol.

Pavel'in hızla kapıya doğru döndüğünü gördü Ana; çok şeyler vaad eden, anlatılmaz bir heyecan kasırgası içindeydi oğlunun yüzü.

Oğlunun beklenmedik bir şekilde çıkagelmesinin şaşkınlığıyla:

"Sonunda gelebildin... evindesin işte!" diye mırıldandı Ana ve kendini bir sandalyeye attı.

Pavel ona doğru eğildi; yüzü solgundu; göz pınarlarında minik damlacıklar parlıyor, dudakları titriyordu. İkisi de hiç konuşmadan birbirlerine baktılar.

Hohol, başı önde, usulca ıslık çalarak yanlarından geçip avluya çıktı.

Pavel titreyen parmaklarıyla onun elini sıkarak:

"Sağ ol anne!" dedi kısık, boğuk bir sesle. "Sağ ol canım, bir tanem benim!"

Oğlunun yüzünün ifadesi ve sesinin tınısından sevinç sarhoşuna dönen Ana usulca onun başını okşadı, yerinden fırlayacakmış gibi çarpan kalbine eliyle bastırarak:

"Tanrı yardımcın olsun!" dedi. "Niye teşekkür ediyorsun ki bana?"

"Yüce davamıza katkıların için! İnsanın anasını ruhça da kendine yakın görmesi az mutluluk mudur?"

Hiçbir şey söylemeden hayranlıkla, doymazca içiyordu oğlunun sözlerini Ana; buradaydı işte oğlu, hemen karşısındaydı: Bütün ışığıyla, aydınlığıyla, yakınlığıyla.

"Pek çok şeyin senin ağrına gittiğini görüyordum, anacığım. Bizimle hiçbir zaman aranın düzelmeyeceğini, bizim düşüncelerimizi hiçbir zaman benimsemeyeceğini sanıyordum. Yaşamın boyunca hep yaptığın gibi bize sessizce katlanacağını düşünüyordum. Senin adına çok zor bir durumdu bu..."

"Pek çok şeyi anlamam Andrey sayesinde oldu," dedi Ana.

Pavel gülümseyerek:

"Anlattı hepsini bana," dedi.

“Yegor da öyle. Hemşehri çıktık Yegor’la. Hatta Andreyciğim okuma yazma bile öğretmeye çalıştı bana.”

“Sense utandın... ve gizlice, kendi kendine çalışmaya başladın derslerine?”

“Ah, demek fark ettirmeden izliyormuş beni!” diye bağırdı Ana. Utanmış gibiydi. Yüreğini dolduran taşkın sevinçten tedirginlik duyarak: “Hadi kendisini çağıralım,” dedi oğluna. “Bizi baş başa bırakmak için çıktı dışarı. Biliyorsun öksüz, anası yok...”

“Andrey!” diye bağırdı Pavel, sofaya açılan kapıyı iterek. “Nerdesin?”

“Buradayım! Odun keseceğim.”

“Hemen buraya gel!”

Hemen gelmedi Andrey. Mutfağa girerken de ev sahibi havalarında:

“Nikolay’a söylemeli de biraz odun getirsin buraya,” dedi. “Odunumuz iyice azalmış. Pavel’i nasıl buldunuz, anacığım? Yöneticilerimiz isyancıları cezalandıracaklarına bir güzel besliyorlar gibi geliyor bana!”

Ana gülümsedi. Sevinç sarhoşuydu, yüreği mutluluktan duracaktı sanki; ama bir şeyler bu sevinci hasislikle, ihtiyatla kullanmaya çağırıyordu kendisini; oğlunu da her zaman olduğu gibi, sakin görmeyi diliyordu. Hiç olmadığı kadar sevinç, huzur doluydu yüreği ve yaşamının bu ilk büyük sevincinin, tıpkı yüreğini dolduruverdiği anda olduğu gibi, alabildiğine güçlü, canlı bir şekilde sonsuza dek yer etmesini istiyordu içinde. Ve mutluluğunun azalabileceği ya da bir kuşbazın tesadüfen yakaladığı nadir bir kuş gibi elinden uçup gidivereceği korkusuyla, bir an önce onu gizlemek istiyordu.

O yüzden telaşla:

“Hadi yemek yiyelim!” dedi. “Bir şey yememişsindir herhalde Pavelciğim?”

“Yemedim. Dün gardiyandan salıverileceğimi öğrenince, yemek içmek aklıma bile gelmedi. Buraya gelince ilk ihtiyar Sizov’a rastladım. Karşı kaldırımdaydı, beni görünce hemen yanıma geldi. ‘Bakın, ben tehlikeli biriyim artık,’ dedim. ‘Polis sürekli peşimde, o bakımdan benimle ilişkilerinizde dikkatli olmalısınız!’ ‘Hiç önemli değil!’ dedi. Ve yeğenini sordu... ama soruşunu görmeliydiniz! ‘Nasıl,’ dedi, ‘bizim Yegor sıkı mıydı?’ ‘Hapisteki birinin sıkı olması da ne demek?’ dedim. ‘Yani,’ dedi ‘gevezelik edip, yoldaşları aleyhinde gereksiz şeyler söyledi mi?’ Fedya’nın dürüst, onurlu, akıllı bir arkadaş olduğunu söylediğimde de, sakalını sıvazlayarak, ‘Biz Sizov’lardan yanlış adam çıkmaz!’ diye böbürlendi.”

Başını Pavel’i onaylar anlamda sallayan Hohol:

“Akıllı adamdır ihtiyar Sizov!” dedi. “Kendisiyle sık sık oturur konuşuruz. Çok iyidir. Ne dersin, Fedya’yı da bırakırlar mı yakında?”

“Sanırım herkesi bırakacaklar! İsay’ın ifadesinden başka kimsenin aleyhinde tek bir kanıtları yok çünkü. İsay da ne biliyor ki ne söyleyecek?”

Ana bir oraya bir buraya gidip geliyor, oğluna bakıyordu. Andrey pencerenin yanında durmuş, elleri arkasına bağlı, odada ileri geri dolaşarak konuşan Pavel’i dinliyordu. Pavel’in uzayan ve yanakları üzerinde ince halkalar oluşturan sakalı, yüzünün esmerliğini yumuşatıyordu.

Masaya dumanları tüten, sıcacık bir çorba koydu Ana:

“Sofraya buyurun!” dedi.

Yemekte Andrey, Rıbin’le konuşmalarını anlattı. Onu dinleyen Pavel yazıklanarak:

“Ben olsam asla bırakmazdım kendisini!” dedi. “Çünkü büyük bir öfke ve karmakarışık bir kafayla çıkıp gitmiş!”

“Ne gelir elden!” dedi Hohol gülümseyerek. “Bir insan kırkına gelmiş ve sittin senedir ayılarla boğuşurcasına kendi kendisiyle boğuşmuş, kendi kendini yiyip durmuşsa, böyle birini yeniden yapılandırmak kolay değildir.”

Ana’nın anlamadığı birtakım sözlerin geçtiği tartışmalardan biri başladı aralarında. Yemek bitmişti ama onlar makineli tüfek gibi birbirlerine bilgece sözler yağdırmayı bütün acımasızlıklarıyla sürdürüyorlardı. Bazen alabildiğine yalın, anlaşılır oluyordu konuşmaları.

“Bir milim bile sapmadan yürümeliyiz yolumuzda!” dedi Pavel kararlılıkla.

“Bu yolda bizi düşmanları gibi görecek on milyonlarca insan karşımıza dikilse bile öyle mi..?”

Soluğunu tutmuş tartışmayı izleyen Ana’nın anladığına göre Pavel köylüleri sevmiyor, Hohol ise köylülere de iyinin, doğrunun öğretilmesi gerektiğini ve öğretilebileceğini savunarak onlardan yana çıkıyordu. Ana Andrey’in sözlerini daha iyi anlıyor ve onun haklı olduğunu düşünüyordu. Ama Andrey Pavel’e bir şey söylediğinde soluğunu tutarak oğlunun yanıtını bekliyor, daha doğrusu onun Hohol’un sözlerine içerleyip içerlemediğini anlamak istiyordu.

Zaman zaman oğluna:

“Demek öyle Pavel?” diyordu.

Pavel de gülümseyerek:

“Evet, öyle!” diye karşılık veriyordu.

Andrey bazen iğneli bir dille:

“Bayım,” diyordu, “karnınızı tıka basa doyurmuşa benziyorsunuz, ama lokmalarınızı pek iyi çiğnememiş gibisiniz; boğazınıza bir şey takılmış sanki... Bir gargara yapsanız hiç fena olmazdı!”

“Ciddi olalım!” oluyordu Pavel’in buna yanıtı.

“Ölü evindeymişçesine ciddiyim ben!”

Başını sallayıp usulca gülümsüyordu Ana.

XXIII

Bahar kapıdaydı; karlar eriyor, bembeyaz kar örtüsü altında gizlenen çamur ve kurum her gün biraz daha kendini gösteriyordu. Çamur arsızlaştıkça arsızlaşıyor, adeta insanın gözüne gözüne sokuluyor, tüm işçi mahallesi kirli, salkım saçak paçavralara bürünmüş gibi görünüyordu. Gündüz, damlardan şıp şıp sular akıyor, evlerin külrengi duvarlarından yorgun buğular yükseliyor, geceleyinse dört yanda hayal meyal saçak buzlarının ağartısı seçiliyordu. Güneş gökyüzünde daha sık görünüyor, bataklığa doğru akan derelerin şırıltıları giderek yükseliyordu.

1 Mayıs kutlamalarına hazırlanılıyordu.

Fabrikada olsun, işçi mahallesinde olsun bu bayramın anlam ve önemini açıklayan bildiriler uçuşuyor, henüz herhangi bir siyasal propagandayla ilintisi olmayan gençler bile bildirileri okuyunca:

"Kesin kutlamak gerek bu bayramı!" diyorlardı.

Vesovşçikov, asık yüzünde belli belirsiz bir gülümsemeyle:

"Vakittir!" diye bağırıyordu. "Yeter saklambaç oynadığımız!"

Fedya Mazin'in sevincine diyecek yoktu; çok zayıflamıştı ve telaşlı, heyecanlı hareketleri, soluk soluğa konuşmasıyla kafese kapatılmış bir çayırkuşunu andırıyordu. Konuşmayı pek sevmeyen ve yaşına göre fazla ciddi bir genç olan Yakov Somov vardı yanında hep. Yakov bu sıralar kentte çalışıyordu. Hapishanede saçları büsbütün kızıllaşan Samoylov, Vasiliy Gusev, Bukin, Dragunov ve başka birkaç kişi silahlanmak gerektiğini savunuyorlar, Pavel, Hohol ve Somov'la başka birkaç kişi de buna karşı çıkıyorlardı.

Her zaman olduğu gibi yorgun, terli ve soluk soluğa gelen Yegor, paramparça olmuş ıslak botlarını göstererek, şaka yollu:

"Var olan düzenin değiştirilmesi büyük bir iştir yoldaşlar ve bu işte başarıya ulaşabilmek için öncelikle kardeşinize yeni bir çizme edindirmeniz gerekir," dedi. "Galoşlarım da tamiri gayrı kabil biçimde parçalanmış olduğu için ayaklarım kuru günlerini hasretle anar oldu! Ama bendeniz, eski dünya düzeninden yüz çevirdiğimizi herkese alenen ilan etmeden kara toprağın bağrına girmeye hiç mi hiç niyetli değilim. Bu nedenle de Samoylov yoldaşın silahla donanmış olarak bir gösteri düzenleme önerisine boş vermenizi, bunun yerine bendenizi yeni ve sağlam bir çift çizmeyle

donatmanızı öneriyorum; zira bunun sosyalizmin zaferi için girişilecek kıran kırana bir savaştan çok daha yararlı olacağına inancım tamdır!"

Başka ülkeler halklarının, yaşamlarını kolaylaştırmak için ne gibi çabalara giriştiklerini de aynı süslü dille anlattı işçilere. Ana, onun söylevlerini dinlemeyi sever ve tuhaf denilebilecek bir izlenim edinirdi bunlardan: Buna göre, halkı en sık ve en acımasız biçimde aldatan insanlar kısa boylu, şişko, kırmızı suratlı, vicdansız, açgözlü, kurnaz, acımasız yaratıklardı. Çarlık rejimi ümüklerine basacak oldu mu yoksul halkı çara karşı kışkırtırlar, halk egemenliği ele geçirince de küçük adamlar hileyle halkın elinden iktidarı alır ve onları yeniden kulübelerine dehlerlerdi; buna karşı koymaya kalkışacak olanlarınsa binlercesini kırar geçirirlerdi.

Ana bir gün cesaretini toplayıp, onun anlattıklarından çıkan yaşam tablosundan söz etti, sonra da utangaç bir gülümsemeyle:

"Doğru anlamış mıyım, Yegor İvanoviç?" dedi.

Yegor gözlerini devire devire öyle bir gülmeye başladı ki, sonunda tıkanır gibi oldu, göğsünü ovuşturarak:

"Olursa bu kadar olur, anacığım!" dedi. "Tarih denen boğayı tam boynuzundan yakalamışsınız! Tabii çizdiğiniz bu çerçevede gereksiz bazı nakışlar, süslemeler falan da var, ama bunlar işin özünü değiştirecek nitelikte şeyler değil! O şişkolar yok mu, o şişkolar... En büyük günahkâr, halkı ısıran, sokan en zehirli, en tehlikeli haşeredir onlar. Fransızların harika bir adlandırması var onlar için: Burjuva diyorlar onlara... unutmayın, anacığım: Bur-ju-va! Hayatı burnumuzdan getirenler yani, kanımızı, iliğimizi emenler!"

"Zenginler yani?" dedi Ana.

"Tam üstüne bastınız! Zenginlikleri aynı zamanda onların felaketleridir de... Bir bebeğin yiyeceklerine azar azar bakır katarsanız, kemik gelişimi duran bebecik cüce kalır. Tıpkı bunun gibi, bir insanı da eğer altınla zehirlerseniz, ruhsal gelişimini durdurursunuz; küçücük, ölü, cüce, soluk bir ruhu olur böyle bir insanın... beş kapiklik lastik top gibi bir şeydir ruhun böylesi!"

Bir gün Yegor'dan söz ederlerken Pavel:

"Biliyor musun, Andrey," dedi, "hayata en fazla muzipçe yaklaşanlar, hep acı çekenler arasından çıkıyor!"

Hohol bir süre karşılık vermedi, sonra gözlerini kısarak:

"Dediğin doğru olsaydı," dedi, "bütün Rusya'nın gülmekten kırılması gerekirdi!"

Nataşa çıktı geldi bir gün; o da cezaevine girmişti; ama bir başka kentte. Hapis yatmak hiç değiştirmemişti genç kızı. Ana bu arada bir şeyin ayırdına vardı: Nataşa geldi mi, Hohol'un da neşesi yerine geliyor, espri üstüne espri yaparak, herkesi tatlı tatlı sarakaya alarak genç kızı güldürüyordu. Ama Nataşa gitti mi, ıslıkla hüzünlü bir hava tutturuyor, ayaklarını sürüye sürüye, üzgün üzgün odada dolaşıp duruyordu.

Saşa da uğruyordu sık sık; her zaman yüzü asıktı, her zaman acelesi vardı ve nedense gitgide daha bir ters, harındı.

Bir gün Pavel onu geçirmek için sofaya çıkmış, kapıyı da ardından kapatmamıştı; aralarında geçen hızlı konuşma Ana'nın kulağına dek ulaştı.

"Siz mi taşıyacaksınız bayrağı?" diye sordu Saşa usulca.

"Ben taşıyacağım."

"Demek kesin karara bağlandı?"

"Evet. Bu benim hakkım."

"Yeniden hapse girmek istiyorsunuz galiba?!"

Pavel karşılık vermedi.

"Acaba... verseniz de bir başkası..."

Saşa sözünü tamamlamadı.

"Evet?" diye sordu Pavel.

"... taşısa, daha iyi olmaz mı bayrağı?"

"Hayır!" diye bağırdı Pavel.

"Herkes üzerinde ne kadar etkili olduğunuzu, herkesin sizi ne kadar sevdiğini bilmiyor olamazsınız! Siz ve Nahodka bir numarasınız burada. Serbestken neler yapabileceğinizi bir düşünsenize! Oysa bu bayrak yüzünden sürecekler sizi... hem de uzaklara, hem de uzun bir süre için!"

Genç kızın sesinde kendisinin de hiç yabancısı olmadığı iki duyguyu sezdi Ana: Acı ve korku! Ve Saşa'nın sözleri Ana'nın yüreğine iri, buzlu su damlaları gibi düşmeye başladı.

"Hayır, kararım kesin!" dedi Pavel. "Ve kararımdan asla dönmem!"

"Ben rica etsem bile mi?"

Pavel sesini özellikle sertleştirerek, çabuk çabuk:

"Böyle konuşmamalısınız? Nereye varmak istiyorsunuz? Böyle konuşamazsınız!"

"Ben de bir insanım!" dedi Saşa usulca.

Pavel de usulca, ama sanki tıkanıyormuşçasına:

"Hem de çok iyi bir insan!" diye fısıldadı. "Benim için değerli bir insan! O yüzden de... böyle konuşmamanız gerekir!"

“Elveda!” dedi Saşa.

Ayak seslerinden Ana onun koşarcasına uzaklaştığını anladı. Pavel genç kızın ardı sıra avluya çıktı.

Ağır, adeta göğsünü ezen bir korku kapladı Ana’nın yüreğini. Konuştukları konuyu tam anlayamamıştı, ama kendisini yeni acıların beklediği kesindi.

“Yapmak istediği ne acaba?” diye düşündü.

Andrey’le birlikte döndü Pavel içeri; Hohol başını sallaya sallaya:

“Ah, İsay, İsay!” diyordu. “Ne yapacağım bu adamla?”

Pavel, yüzü bir karış:

“Yapmakta olduğu şeyden vazgeçmesini öğütleyeceğiz!” dedi.

Ana yere bakarak:

“Pavelciğim, yapmaya niyetlendiğin şey ne?” diye sordu.

“Ne zaman? Şimdi mi?”

“1 Mayıs... 1 Mayıs’ta?”

“Haa...” dedi Pavel sesini alçaltarak. “Bayrağımızı taşıyacağım... elimde bayrak herkesin önünde yürüyeceğim. Bu yüzden de herhalde yeniden hapse atacaklar beni.”

Ana’nın gözleri yandı, ağzı da birden kurudu sanki. Pavel anasının elini tuttu, okşamaya başladı.

“Beni anlamalısın... böyle gerekiyor!”

Ana usul usul başını yerden kaldırarak:

“Bir şey dediğim yok ki,” dedi. Sonra, bakışları oğlunun gözlerindeki inatçı pırıltıya takılınca, yeniden boynunu büktü.

Pavel anasının elini bıraktı, göğüs geçirdi ve sitem dolu bir sesle:

“Sevinecek yerde üzülüyorsun!” dedi. “Çocuklarını ölüme bile güle oynaya göndermeyi ne zaman öğrenecek acaba analar!”

“Hop, hop!” diye homurdandı Hohol. “Yavaş ol biraz... bu ne hız böyle!”

“Ben bir şey söylemedim ki!” dedi yeniden Ana. “Sana engel falan olacak da değilim. Senin için üzülmeme gelince, bu tümüyle analık duygusuyla ilgili bir şey...”

Pavel annesinden uzaklaştı; alabildiğine sert, acımasız sözler ulaştı Ana’nın kulağına:

“Sevgi vardır, insanın yaşamasına bile engel olur...”

Ana ürperdi; yüreğini büsbütün soğutacak başka şeyler de söyleyebileceğinden korkarak telaşla:

“Yapma Pavelciğim!” dedi. “Biliyorum, zorunlusun buna... arkadaşların için...”

“Hayır!” diye kestirip attı Pavel. “Bunu kendim için yapıyorum!”

Kapıda Andrey göründü; boyu kapı boşluğunu aştığı için; dizlerini tuhaf bir biçimde kırmıştı, tek omzuyla kapının sövesine yaslanmış, öbür omzunu ve başını ileri doğru uzatmıştı; bu duruşuyla çerçeve içine alınmış gibi görünüyordu.

Fırlak gözlerini Pavel’in gözlerine dikerek:

“İsterseniz bir son verin şu gevezeliğinize sayın bayım!” dedi tatlı sert.

Kaya yarığında duran bir kertenkeleyi andırıyordu.

Ana’nın gözleri dolmuştu. Gözyaşlarını oğlunun görmemesi için:

“Hay Allah, nasıl da unuttum..!” gibi bir şeyler mırıldanarak sundurmaya çıktı.

Başını duvara dayamasıyla gözyaşlarının boşalması bir oldu: Sessizce ağlıyor, boşalan gözyaşları değil de kanıymış gibi, ağladıkça elden ayaktan kesilir gibi oluyordu.

Sundurma kapısı aralık kaldığı için içerdeki tartışmadan boğuk sesler ulaşıyordu kulağına.

“Ne yapıyorsun böyle... ona acı çektirmekten zevk duyuyor gibisin?” dediğini duydu Hohol’un.

“Benimle böyle konuşmaya hakkın yok!” diye bağırdı Pavel.

“Ne yani, senin bu sap yiyip saman tükürmelerin karşısında sessiz mi kalmalıydım? Neden böyle konuşuyorsun? Ağzından çıkanları kulağın duyuyor mu senin?”

“İster olumlu, ister olumsuz olsun: Her zaman kararlı tavır sergilemek gerekir!”

“Karşındaki anan olsa bile mi?”

“Anam değil, kim olursa olsun! Ayaklarıma dolanan, beni yolumdan alıkoyan sevgi de, dostluk da gerekli değil bana!”

“Koçum benim! Sen git de önce bir sümüğünü sil! Sil ve bunları Saşenka’ya söyle söyleyebiliyorsan! Evet, asıl Saşenka’ya söylemen gerekirdi bunları!”

“Söylemedim mi sanıyorsun?”

“Atma! Herhalde böyle söylemedin ona! Sevecen, tatlı bir dille konuştun onunla... Duymadım konuşmanızı, ama böyle olduğundan eminim! Ana’nın karşısında ise aslan kesildin! Şunu bil ki, keçi kafalı herif, senin bu tozu dumana katan yiğitlik gösterilerinin şuncacık bir değeri yok!”

Vlasova çabucak gözyaşlarını sildi; Hohol'un Pavel'i incitmesinden korkuyordu; Telaşla kapıyı açtı, acı ve korkudan titreyerek mutfağa girerken:

"Amma da soğuk!" diye bağırdı. "Bu nasıl ilkbahar böyle!"

Kap kacağın yerini amaçsızca değiştirmeye başladı, sonra Pavel'in ve Hohol'un iyice alçalan seslerini bastırmak için yine bağırarak:

"Her şey tersine döndü!" diye sürdürdü. "İnsanlar daha bir kızgın, havalarsa daha bir soğuk oldu. Eskiden yılın bu zamanlarında havalar daha bir ılık olur, güneş masmavi gökyüzünde pırıl pırıl parlardı!"

Bir sessizlik oldu odada. Ana sözlerine bir yanıt bekleyerek mutfağın ortasında dikiliyordu.

"Duyuyor musun?" diye sordu Hohol usulca. "Kahretsin! Anlasana! Seninkinden çok daha zengin bir ruh var karşında!"

"Çay içer misiniz?" diye sordu Ana, titreyen bir sesle. Sonra da titremesini gizlemek için sorusuna yanıt beklemeden:

"Ne bu böyle... üşüyüp duruyorum sürekli!" diye bağırdı.

Pavel usulca annesine yaklaştı. Dudaklarında suçlu bir gülümseme uçuşuyor, kaş altından bakıyordu yaşlı kadına.

"Bağışla beni anacığım!" dedi duyulur duyulmaz bir sesle. "Bir çocuğum ben daha... aptal bir çocuk!"

Ana, oğlunun başını göğsüne bastırarak:

"Kızma bana!" dedi derin bir kederle. "Hiçbir şey söyleme. Tanrı yardımcın olsun: Bu hayat senin hayatın, bu dava senin davan! Ama kalbimi kırma bir daha! Ana yüreği hiç evladına acımadan durabilir mi? Duramaz elbet! Herkes için yanıyor yüreğim. Hepiniz evlatlarımsınız benim, hepiniz her şeyi hak ediyorsunuz! Hem, benden başka kim acır ki size? Sen öne atılıyorsun, ötekiler de seni izliyorlar... Pavelciğim!"

Ana büyük, yakıcı bir düşüncenin göğsünü sıkıştırdığını, acı ve kederle karışık esinlendirici bir sevincin yüreğini kanatlandırdığını duyumsuyor ama duygusunu dile getirecek uygun sözcükleri bulamamanın acısıyla elini sallayarak, derin bir acının ateşiyle kor gibi yanan gözlerini oğlunun yüzünden ayıramıyordu.

"Tamam anne, tamam! Bağışla! Artık gözümün önündeki perde kalktı!" diye mırıldandı Pavel, başını önüne eğdi, gülümseyerek kaçamak bir bakış fırlattı annesine, sonra da başını öbür yana çevirerek sevinçle ekledi:

"Bunu hiç, ama hiç unutmayacağım! Söz!"

Ana, oğlunu kendinden uzaklaştırıp gözlerini Andrey'e çevirdi, sevecenlikle ve yalvarırca:

"Andreyciğim!" dedi. "Siz de lütfen bağırmayın ona! Siz, tabii, yaşça büyüğüsünüz onun..."

Ana'ya sırtı dönük olarak duran Hohol, böğürmeyi andırır tuhaf, gülünç bir ses çıkararak:

"Hırr!" dedi. "Ona bağırmakla kalmayacak, esaslı bir de kötek atacağım!"

Ana usulca yaklaşıp ona elini uzattı:

"Biliyor musunuz, çok hoş bir insansınız!"

Hohol döndü, tıpkı bir boğa gibi başını eğdi, ellerini arkasına bağlayıp Ana'nın yanından geçerek mutfağa gitti. Hemen sonra da somurtmayla karışık alaycı sesi duyuldu oradan:

"Gözüm bir daha görmesin seni Pavel! Yoksa kafanı kopartırım! Şaka anacığım, şaka, sakın inanmayın sözüme! Şimdi semaveri hazırlarım... Eveet... Allah kahretsin! Hepsi ıslak bu kömürlerin!"

Sesi gelmez oldu. Ana mutfağa gidince onu yere oturmuş semavere üfler buldu. Hohol Ana'nın yüzüne bakmadan:

"Hiç endişelenmeyin," dedi, "kılına dokunmam onun! Ben aslında haşlanmış şalgam gibi yumuşak bir adamımdır! Ve ben... hey sen, kahraman... sen dinleme! Aslında severim kendisini! Ama yeleğini sevmiyorum! Yeni bir yelek giymiş, bayılıyor kendisi bu yeleğe, sürekli göbeğini öne çıkararak, havalı havalı yürüyor... Sonra, herkesi dürtüp, şu yeleğe bir baksanıza! diyor. Doğruya doğru: Evet, güzel bir yelek, diyecek söz yok! Ama yeleğimi göstereceğim diye insanları dürtükleyip durmanın alemi var mı? Zaten balık istifi gibi millet!"

Pavel gülümseyerek:

"Daha ne kadar söylenip duracaksın orda?" dedi. "Ağzımın payını da bir güzel verdiğine göre, kes istersen artık!"

Hohol yere oturmuş, iki yana ayırdığı bacaklarının ortasına koyduğu semavere bakıyordu. Ana kapıda durmuş, sevecen ama hüzün dolu bakışlarla Andrey'in yuvarlak ensesine ve uzun, eğik boynuna bakıyordu. İki elini birden yere dayayıp arkaya doğru kaykılan Andrey kızarmış gözlerini kırpıştırarak ana oğula baktı ve usulca:

"İkiniz de çok iyisiniz!" dedi.

Pavel eğilip onu kolundan tuttu.

"Dur çekiştirme yahu!" dedi Hohol boğuk bir sesle. "Düşüreceksin!"

“Canım çekinecek ne var?” dedi Ana hüzün dolu bir sesle. “Hadi sımsıkı kucaklaşıp öpüşün!”

“İster misin?” diye sordu Pavel.

“Olabilir!” dedi Hohol doğrulup ayağa kalkarken.

Birbirlerine atılıp sımsıkı kucaklaştılar ve birkaç saniye iki beden ve dostluk ateşiyle yanan tek bir ruh olarak öyle kımıltısız kaldılar.

Ana’nın yüzünden yaşlar süzülüyordu; ama bu kez yüreğini hafifleten yaşlardı bunlar.

“Kadınlar böyledir işte,” dedi, gözyaşlarını silerken, utangaç utangaç: “Üzülür, ağlarlar; sevinir, ağlarlar!”

Hafifçe iterek Pavel’i kendinden uzaklaştıran Hohol da parmak uçlarıyla gözyaşlarını silerken:

“Bu kadar yeter!” dedi. “Yeterince estik, gürledik, yağdık; sıra geldi çay ibadetine! Tuh, senin kömür gibi e mi! Üfür üfür, bana mısın demedi! Gözüme de duman kaçtı!”

Pavel gidip pencere küpeştesine oturdu, başını önüne eğdi, usulca:

“Gözyaşının böylesinden utanılmaz!” dedi.

Ana da gidip onun yanına oturdu. Yüreğini ılık, yumuşak bir duygu sarmıştı. Hâlâ içi acıyordu, ama sakindi. Cesareti de yerine gelmişti.

“Sofrayı kurma işini bana bırakın anacığım,” dedi Hohol, odaya geçerken. “Siz oturup dinlenin. Zaten gününüzü burnunuzdan getirdiler...”

İçerden gelen sesi daha bir ezgili gibiydi:

“Hayatı böyle iliklerimizde duymamız ne güzel! Gerçek hayatı, insan hayatını!”

Pavel anasına bir göz atarak:

“Haklısın!” dedi.

“Her şey bir başka artık!” diye mırıldandı Ana. “Keder de, sevinç de bir başka!”

“Böyle de olması gerekir!” dedi Hohol. “Çünkü, canım anacığım, yepyeni bir yürek yetişiyor, yaşam buluyor! Bir insan çıkıyor ve hayatı aklın ışığıyla aydınlatıyor ve bağırıp herkese sesleniyor: ‘Hey, siz! Bütün ülkelerin insanları, tek bir çatı altında birleşin!’ Bu çağrıyla her yüreğin en sağlam, en sağlıklı yanı tek bir yürek halinde birleşiyor: Kocaman, sesi güçlü ve ötümlü, gümüş bir çan gibi!”

Titremesinler diye dudaklarını kuvvetle sıktı Ana, göz pınarlarında biriken yaşları göstermemek için de gözlerini sımsıkı yumdu.

Pavel elini kaldırdı; bir şey söyleyecekti; ama Ana onun elini tutarak aşağı indirdi:

“Karışma... bırak konuşsun dedi!”

Hohol, mutfak kapısının ağzında dikilerek:

“Biliyor musunuz,” dedi, “insanlar daha pek çok acı çekecekler, pek çok kan akacak; ama tüm bunlar, bu acılar, akıttığım onca kan, yüreğimi ve beynimi dolduran şeylerin yanında öyle önemsiz bir bedel olarak kalacak ki! Bir yıldız ışıktan yana nasıl zenginse ben de öyleyim... artık her şeye katlanabilir, her şeye dayanabilirim. Çünkü içim müthiş bir sevinçle dolu! Kimselerin hiçbir zaman yok edemeyeceği bir sevinçle! Ve bizim gücümüz işte bu sevinçtedir!”

Çaylarını içtiler, gece yarısına dek oturdular masa başında; hayat, insanlar, gelecek üzerine konuştular. Ana bir düşünceyi iyice anladı mı, derin bir göğüs geçirerek geçmişinden acılı, ağır bir anıyı yakalar ve yüreğindeki bu ağır, acılı taşla berkitir, desteklerdi anladığı düşünceyi. Mırıl mırıl akıp giden söyleşinin tatlı ılıklığı içinde korkusu eriyip gitmişti; kendini şu anda yıllar önce babasının sert, acımasız sözlerini duyduğu zamanki gibi hissediyordu:

“Hiç öyle yüzünü buruşturup durma! Seni alacak bir salak bulmuşsun daha ne istiyorsun! Her kız bir gün evlenir, bütün kadınlar çocuk doğurur, her ana baba için çocuk bir baş belasıdır! Ne sanıyorsun kendini, herkes gibi bir insan değil misin sen de?”

Bu sözler üzerine önünde uzanmakta olan yolu görmüştü: Bomboş ve karanlık bir yerin çevresini uslu uslu dolanan kaçınılmaz bir yoldu bu. Bu yolda yürümenin kaçınılmazlığı kör bir sükunetle doldurmuştu içini. Şu anda da aynı duygular içindeydi. Yeni acıların yaklaşmakta olduğunu hissederek, kime seslendiğini bilmeden şöyle diyordu kendi kendine:

“Buyurun, alın!”

Bunu söylemek, yüreğinde gergin bir tel gibi titreşerek kendi ezgisini mırıldanan sessiz acıyı hafifletiyordu. Ve kaygı dolu bekleyiş tedirginliği içindeki ruhunun derinlerinde, fazla güçlü olmamakla birlikte, sönüp yok da olmayan zayıf bir umut ışığı titreşiyordu: Her şeyini çekip almayacaklardı elinden... ona da bir şeyler kalacaktı!”

XXIV

Sabah erken, Pavel'le Andrey henüz çıkmışlardı ki evden, Korsunova telaşla camı tıkırdatarak:

"İsay'ı öldürmüşler! Gidip bakalım hadi!" diye bağırdı.

Ana ürperdi, şimşek gibi bir hızla katilin adı çakıp söndü zihninde.

"Kim öldürmüş?" diye sordu şalını omzuna atarken.

"Öldüren, öldürdüğü adamın başında oturup bekleyecek değil ya! İşini bitirince çekip gitmiş!" dedi Mariya.

Yolda giderlerken:

"Suçluyu bulmak için şimdi yine ev ev bütün mahalleyi arayacaklar! İyi ki seninkiler dün gece evdeydiler; ben tanığım, geceyarısından sonra sizin evin önünden geçerken camdan içeri bir göz attım, hepiniz masa başında oturuyordunuz..."

Ana dehşete kapılarak:

"Ne diyorsun sen Mariya!" diye haykırdı. "Kim, nasıl suçlayabilir onları?"

"E, peki kim öldürdü öyleyse?" dedi Mariya, sonra kendinden emin ekledi: "Herhalde sizinkiler! İsay'ın sizinkileri izlediği herkesin bildiği bir şey..."

Tıkanır gibi olan Ana durdu, elini göğsüne bastırdı.

"Ne oluyorsun? Korkma! Su testisi su yolunda kırıldı! Çabuk olalım, yoksa kaldırırlar, bir şey göremeyiz..."

Vesovşçikov aklına geldikçe Ana yalpalıyordu.

"Olacağı buydu!" diye yineleyip duruyordu anlamsızca.

Fabrika duvarının hemen yanında, bu yakınlarda yanan bir evin yıkıntıları arasında kömürleşmiş kalıntıları çiğneyip, havaya küçük kül bulutları kaldırarak, arı oğulu gibi bir kalabalık uğulduyordu. Sürüyle çocuk ve onlar kadar olmasa da epeyce bir kadın vardı kalabalık içinde; bunların dışında dükkâncılar, aşçı yamakları, polisler ve göğsü madalya dolu, uzun boylu, kabarık gümüşi sakallı jandarma Petlin seçiliyordu kalabalık içinde.

İsay yerde yatıyordu; sırtı yarı yanmış bir kalasa dayalıydı; başı sağ omuzuna doğru düşmüştü. Sağ eli pantolon cebinde, sol elinin parmakları ise tutunmak ister gibi yumuşak toprağın içindeydi.

Ana onun yüzüne baktı: İsay'ın tek gözü, yorgunca açılmış bacakları arasında duran kasketine bakıyordu donuk donuk; ağzı bir hayret ifadesiyle

yarı açıktı; kızıl sakalı yüzünün iki yanında iki sivri çıkıntı halindeydi. Cılız bedeni, sivri kafası ve kemikli, çilli yüzü ölümle birlikte daha bir ufalmış gibiydi. Ana göğüs geçirerek haç çıkardı. Yaşarken nefret ettiği biriydi İsay; şimdiyse belli belirsiz bir acıma duyuyordu ona karşı.

“Hiç kan yok!” dedi kalabalıktan biri duyulur duyulmaz bir sesle. “Herhalde yumrukla bitirmişler işini...”

Bir başkası hınçla:

“İhbarcının ağzını tıkadılar!” dedi herkesin duyabileceği bir sesle.

Jandarma irkildi, kadınları elleriyle iki yana ayırarak:

“Kim söyledi onu?” dedi tehditkâr bir ifadeyle.

Adamın itip kakmaları karşısında insanlar gerilediler; kimileri iyice uzağa çekildi. Biri, öcü alınmış gibi için için sevindiğini belli eder bir şekilde güldü.

Ana evine döndü.

“Tek kişi bile acımıyordu ona!” diye düşündü.

Nikolay’ın iri yarı bedeni bir gölge gibi belirdi önünde bir an, bir çizgi halini almış gözleri soğuk ve acımasızdı; sağ eli yaralanmış gibi sarkıyordu...

Oğlu ve Andrey öğle yemeği için geldiklerinde:

“N’oldu?” diye atıldı heyecanla. “İsay olayıyla ilgili olarak tutuklanan var mı?”

“Bir şey duymadık!” dedi Hohol.

İkisinin de yüzünden düşen bin parçaydı, sarsılmış gibiydiler.

“Nikolay’ın adını anan var mı olayla ilgili olarak?” diye sordu Ana usulca.

Oğlunun sert bakışlarını yüzünde hissetti.

“Yok! Kimsenin ondan kuşkulandığını da sanmam. Bir kez kendisi burada değil. Duyduğuma göre dün öğleyin nehre gitmiş ve hâlâ dönmemiş.

Üzerinden ağır bir yük kalkmış gibi rahat bir soluk alan Ana:

“Tanrıya şükür!” dedi. “Tanrıya şükür!”

Hohol Ana’ya göz ucuyla baktı, başını önüne eğdi.

“Öylece yatıyordu orda,” diye sürdürdü Ana. “Bir şeye çok şaşırmış gibi bir ifade vardı yüzünde. Ve kimse acımıyordu kendisine. Hakkında iyi bir söz eden tek kişi çıkmadı. Öyle mini minnacıktı ki, zor seçiliyordu. Bir şeyden kopup yere düşmüş ufacık bir parça, bir kalıntı gibi öylece yatıyordu...”

Yemek yerlerken Pavel birden kaşığını masaya attı ve:

“Akıl alır gibi değil!” diye bağırdı.
“Ne?” dedi Hohol.
“İsterse karın doyurmak için olsun, bir hayvanı öldürmek bile iğrenç bir şey! Bir yırtıcıyı, tehlikeli bir hayvanı öldürmek, hadi neyse... İnsanları parçalayan bir canavara dönüşmüş bir hayvanı ben de öldürebilirim. Ama böylesine acınası bir yaratığı öldürmek için insanın eli nasıl kalkar?”
Hohol omuz silkerek:
“Verdiği zarar açısından düşünecek olursak, onun da bir vahşi hayvandan farkı yoktu,” dedi. Sonra da, “Kaldı ki,” diye sürdürdü, “bir parça kanımızı emdi diye sivrisineği de vurup öldürmüyor muyuz!”
“Orası öyle! Ama benim demek istediğim... Yani... bence bu iğrenç bir şey!”
Andrey yeniden omuz silkti:
“Elden ne gelir?”
Uzunca bir suskunluktan sonra Pavel dalgın dalgın:
“Sen böyle birini öldürebilir miydin?” diye sordu.
Hohol, toparlak gözlerini önce Pavel’e dikti, sonra Ana’ya kaçamak bir bakış fırlatarak:
“Yoldaşlarımız için, davamız için yapamayacağım şey yoktur!” dedi üzüntü dolu ama kararlı bir sesle. “Öldürmek de giriyor bunun içine... isterse öz oğlum olsun!”
Ana sessiz bir çığlık gibi:
“O nasıl söz öyle, Andrey!” diye haykırdı.
Andrey, Ana’ya bakıp gülümsedi:
“Başka türlü olmaz! Hayat böyle!”
“Doğru!” dedi Pavel de usulca. “Hayat böyle!”
Sonra Andrey birden, içinden bir itkiyle karşılaşmış gibi ani bir coşkuyla ayağa fırladı, ellerini kollarını sallayarak konuşmaya başladı:
“Ne yapıyorsunuz siz? İnsanlara karşı yalnızca hayranlık dolu bir sevgi duyacağımız zamanın gelişini çabuklaştırmak için insandan nefret etmemiz gerekiyor. Kim ki hayatın akışına engel oluyor, kim ki para için, huzur için, saygınlık için insanları satıyor, yok edilmelidir! Dürüst insanların yolu üzerinde onları ele vermek için bir Yehuda bekliyordu, onu yok etmemem durumunda ben de bir Yehuda’yım demektir! Hakkım yok mu onu yok etmeye? Ya efendilerimize ne demeli! Salt huzur içinde, rahatları bozulmadan yaşayabilmek için asker, cellat, kerhane, hapishane, sürgün ve bu türden başka bin bir türlü iğrençliğe sahip olan efendilerimiz! Kimi

zaman onların elindeki sopayı benim elime almam gerekebilir, ne gelir elden! Geri çevirmem, alırım elime bu sopayı. Onlar bizim onlarcamızı, yüzlercemizi kırıyorlar; bu da bana, elimi kaldırıp düşman kafalardan biri üzerine yumruğumu indirme hakkını veriyor... içlerinde bana en çok yaklaşmış, hayatımın davası için en tehlikeli olanının başına! Hayat böyle! Benim savaşımım hayatla... ve ben böyle bir şey yapmak istemiyorum! Düşmanlarımın kanının hiçbir şey yaratmayacağını biliyorum çünkü; verimli, üretken bir kan değildir bu. Hakikatin en harika biçimde büyüyüp gelişebilmesi, ancak bizim kanımızın sağanak yağmur gibi toprağı doya doya sulamasıyla mümkündür; onların çürümüş kanlarıysa en ufak bir iz bırakmadan yok olur gider toprakta, bunu çok iyi biliyorum ben. Yine de, gerek görürsem, her şeyi göze alır ve öldürürüm! Kendi adıma söylüyorum bunları. İşlediğim cinayet benimle birlikte toprağa gider, geleceğe en ufak bir leke sürmez, benim dışımda kimseyi lekelemez!”

Odada dolaşıyor, boşlukta bir şey kesiyormuş gibi elini yüzünün önünde sallayıp duruyordu. Ana acılı, kaygılı bir yüzle izliyordu onu. Delikanlının içinde bir şeylerin paramparça olduğunu ve bunun ona acı verdiğini hissediyordu. Cinayete ilişkin tehlikeli ve iç karartıcı düşüncelerden kurtulmuştu: ‘Vesovşçikov da değilse eğer, Pavel’in arkadaşlarından hiçbiri yapmış olamaz bunu!’ diye düşünüyordu. Pavel başı önünde dinliyordu Hohol’u. Büyük bir inatla, özgüvenle konuşuyordu Hohol.

“Dosdoğru ilerleyeceksin yolunda, gerektiğinde kendine bile karşı çıkacaksın. Her şeyden, ama her şeyden vazgeçebileceksin! Hayatını feda etmek, dava uğruna ölmek, kolay! Bundan da büyük olmalı yapacağın fedakârlık; hayatından da değerli olanı feda edebilmelisin! Senin için en değerli olan şey, hakikat, ancak bu durumda serpilip gelişebilir!”

Odanın ortasında durdu; benzi soluk, gözleri yarı kapalıydı, elini söylev verir gibi havaya kaldırarak azametli bir edayla sürdürdü:

“Şundan eminim ki, gün gelecek insanlar birbirlerini sevecekler, herkes birbirine yıldız gibi görünecek! Özgür insanlar, yüce özgürlükleriyle dolaşacaklar dünyada; herkes birbirine karşı açık yürekli olacak; herkesin yüreği hasetten, kıskançlıktan, kinden, nefretten arınmış olacak! O zaman hayat da olmayacak; hayatın yerini insana hizmet alacak; insan yüceler yücesi bir imgeye dönüşecek; özgür insanlar için bütün doruklar, yücelikler erişilebilir olacak! Hakikat ve özgürlük içinde, güzellik için yaşanacak! Dünyayı en geniş, en kapsamlı biçimde bağırlarına basabilen ve onu derinlemesine sevebilenler en iyi insanlar olarak görülecekler; en iyiler en

özgür olacaklar; en çok güzellik onlarda olacak! Böylesi bir hayatın insanları, yüce insanlar olacaklar!”

Sustu, bedenini dikleştirdi, göğüsten gelen derin bir sesle:

“Böyle bir hayat için,” dedi, “yapmayacağım şey yoktur!”

Yüzü seğirdi, gözlerinden art arda iri, ağır damlalar yuvarlandı.

Pavel başını kaldırdı; gözleri fal taşı gibi açılmış, yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı. Ana da iskemlesinde doğruldu; içindeki uğursuz kaygının gitgide büyümekte olduğunu duyumsuyordu.

“Andrey, iyi misin?” dedi Pavel usulca.

Hohol başını silkti, bedeni bir tel gibi gerildi, gözleri Ana’ya takılı, usulca:

“Gördüm... Biliyorum...” dedi.

Ana yerinden kalkıp hızla onun yanına gitti, iki elini birden tuttu. Andrey sağ elini çekip kurtarmak istedi, ama Ana sıkı tutuyordu ellerini.

“Canım benim... güvercinim... sakin ol!” diye fısıldadı heyecanla.

“Durun! Her şeyi anlatacağım size...” dedi Hohol, boğuk bir sesle.

Ana yaşlı gözlerle ona bakarak:

“Hayır, Andreyciğim... bir şey anlatma!” diye mırıldandı.

Pavel ağır ağır onlara doğru yaklaştı; nemli gözlerle arkadaşına baktı. Yüzünün rengi uçmuştu; gülümseyerek ve alçak sesle, tane tane:

“Annem onun sen olmandan korkuyor...” dedi.

“Hayır, hiç de korkmuyorum! İnanmıyorum! Gözümle görsem de inanmazdın!”

“Durun!” dedi Hohol; onlara hiç bakmıyor, başını sallıyor, hâlâ elini kurtarmaya çalışıyordu. “Ben değilim o işi yapan... ama istesem engel olabilirdim...”

“Sus, Andrey!” dedi Pavel.

Arkadaşının upuzun bedeninin titremesini durdurmak ister gibi bir eliyle onun kolunu sıkarken, öbür elini omuzuna koymuştu. Andrey başını ona doğru eğdi, kısık sesle ve kesik kesik:

“Bunun hiç istemediğim bir şey olduğunu bilirsin Pavel,” dedi. “Bak nasıl oldu iş, anlatayım: Sen önden gidince ben Dragunov’la orada kaldım; tam köşede duruyorduk ki, birden İsay göründü. Az ötemizde durup, sırıtarak bize bakmaya başladı.. Dragunov, ‘Görüyor musun,’ dedi, ‘beni izliyor... hiç peşimden ayrılmıyor... Geberteceğim onu!’ Bunları söyledi ve gitti. Ben sandım, evine gitti... Bu arada İsay yanıma yaklaştı...”

Hohol göğüs geçirdi.

“Bugüne dek hiç kimse o it kadar onurumla oynamadı!”

Ana, sessizce elinden çekiştirip duruyordu Andrey’i. Sonunda onu masa başındaki iskemlelerden birine oturtmayı başardı. Kendisi de hemen onun yanındaki iskemlelerden birine oturdu. O kadar yakın oturuyorlardı ki, omuzları birbirine değiyordu. Pavel’se asık yüzle onların karşısında dikiliyor, dalgın dalgın sakalını çekiştiriyordu.

“Herkesin ne yaptığını çok iyi bildiklerini, hepimizin jandarmanın listesinde olduğumuzu, böylece de 1 Mayıs’tan önce hepimizi toparlayacaklarını söyledi. Hiç cevap vermedim. Gülümsedim. Ama içim içimi yiyordu. Bana akıllı biri olduğumu söyledi, gittiğim yol yanlışmış... onun yerine... şey yaparsam... çok daha akıllılık etmiş olurmuşum...”

Durdu. Sol eliyle yüzünü sıvazladı. Gözleri parlıyordu.

“Anlıyorum,” dedi Pavel.

“Yasalara hizmet etmem çok daha akıllıca olurmuş...”

Yumruğunu sıkıp havada salladı:

“Yasalara hizmetmiş!” dedi dişlerinin arasından. “Suratıma bir tokat atsa bu kadar ağrıma gitmezdi; hem böylesi benim için de, kendisi için de çok daha iyi olurdu! Ama iğrenç tükürüğünü ta yüreğimin ortasında hissedince, dayanamadım!”

Çırpınırcasına bir hareketle kolunu Pavel’den kurtardı ve tiksintiyle ekledi:

“Suratına bir yumruk çakıp uzaklaştım... O sırada arkamdan Dragunov’un usulca, ‘İşte adamı böyle yaparlar!’ dediğini duydum. Anlaşılan gitmemiş, orada, köşede beklemiş...”

Sustu, bir süre bekledi, sonra:

“Dönüp bakmadım gerçi...” dedi. “Ama sezinledim... açıkçası bir vurma sesi de duydum... ama aldırış etmeden yürüyüp gittim... Sanki karşıma çıkan bir kurbağayı ayağımın ucuyla itivermiştim, hepsi bu! İşe gittim, ‘İsay öldürülmüş!’ diye bağırıyorlardı. İnanamadım. Ama elim zonkluyordu... iyi kullanamıyordum elimi... acımıyordu ama, sanki kısalmış gibiydi...”

Göz ucuyla eline baktı:

“Sanırım ömrümün sonuna dek temizleyemeyeceğim elimden bu lekeyi...”

“Önemli olan yüreğinin temizliği, güvercinim!” dedi Ana usulca.

“Hayır, kendimi suçlamıyorum!” diye sürdürdü Hohol, kararlı bir sesle. “Yine de... tiksinç buluyorum olanları... Bu kadarı benim için biraz fazla!”

“Doğrusu seni anlayamıyorum,” dedi Pavel omuz silkerek. “Bir kez onu öldüren sen değilsin... kaldı ki sen olsaydın bile...”

“Kardeş! Orda birinin öldürüldüğünü biliyor, ama buna engel olmuyorsun...”

Pavel kararlılıkla:

“İşte bunu hiç ama hiç anlayamıyorum...” dedi.

Biraz düşündükten sonra ekledi:

“Daha doğrusu... anlayabilmem mümkün elbette... ama hissetmem, hayır!”

Fabrikanın düdüğü çaldı. Hohol başını yana eğdi, düdüğün bütün sesleri bastıran egemen homurtusunu dinledi, sonra silkinerek:

“Ben işe gitmiyorum...” dedi.

“Ben de gitmeyeceğim,” dedi Pavel de.

“Ben gidip yıkanacağım!” dedi Hohol gülümseyerek; çabucak hazırlandı, bir karış suratla çıktı gitti.

Onun gidişini acıyan bakışlarla izleyen Ana, oğluna:

“Sen istediğini düşünebilirsin, Pavelciğim...” dedi. “Ama ben onu bilir, onu söylerim: İnsan öldürmek günahtır... yine de bu işte kimseyi suçlayamıyorum... İsay’a yazık oldu diye düşündüm, onu orda mini minnacık yatıyor görünce... seni ipe çektirmekle tehdit edişi geldi aklıma... yine de ne kin duydum, ne de öldü diye sevindim. Yalnızca acıdım. Şimdiyse, acımıyorum bile...”

Sustu, bir süre düşündü, sonra şaşkın şaşkın gülümseyerek:

“Ah, Tanrım!” dedi. “Neler söylediğimi duyuyor musun, Pavelciğim?”

Pavel herhalde dinlememişti bile onu. Başını önüne eğmiş, odada ağır ağır dolaşıyor, asık yüzle, dalgın dalgın söyleniyordu:

“İşe bak! Nasıl da birbirlerine düşürüyorlar insanları! İstemiyor musun? Vur, öldür! Hem de kimi? Aynen kendin gibi her türlü haktan, hukuktan yoksun birini! Üstelik o senden daha da mutsuz: Çünkü gerçekleri kavramaktan uzak bir ahmak! Polis, jandarma, muhbirler... bunların tümü düşmanlarımız! Ama öte yandan bunlar da aynen bizim gibiler: Bizim gibi kanları emiliyor, bizim gibi insan yerine konulmuyorlar! Al birini vur ötekine! Birini ötekine düşman etmişler; korkuyla gözlerini kör etmişler, ellerini ayaklarını bir güzel bağlamışlar; eziyorlar, sömürüyorlar, birini ötekinin üzerine salıp birbirlerini kırmalarını sağlıyorlar. İnsanları tüfeğe, sopaya, taşa çevirmişler... Sonra da çıkıp, ‘Bu devlettir!’ diyorlar.”

Annesinin yanına geldi.

“Cinayetten başka bir şey değil bu, Anne! Milyonlarca insanın iğrenç bir şekilde katledilmesi, ruhlarının öldürülmesi! Anlıyorsun, değil mi? Ruhlarının öldürülmesi! Bizimle onların arasındaki farkı görüyor musun? Birine yumruk attığı için nasıl utanç duyuyor bizim arkadaşımız, nasıl acı çekiyor! En önemlisi de böyle bir şeyi nasıl iğrenç buluyor! Onlarsa binlerce insanı kılları bile kıpırdamadan öldürebiliyorlar! En ufak bir acıma duymak şurda dursun, böyle bir şeyden zevk alabiliyorlar! Ve yalnızca altınlarını, gümüşlerini, insanları baskı altında tutmalarını sağlayan acınası birtakım kağıtlarını korumak adına insanları nasıl da eziyor, soluksuz bırakıyorlar! Dikkatini çekerim: İnsanları ezmeleri, öldürmeleri, ruhlarında derin yaralar açmaları kendilerini savunmak, korunmak için değil; sahip oldukları zenginlikleri korumak için!”

Annesinin ellerini tutup havada silkeleyerek sürdürdü:

“Bütün bu alçaklığı, bu utanç verici kokuşmuşluğu bir anlayabilseydin, bizim gerçeğimizi, bu gerçeğin ne denli yüce ve aydınlık olduğunu da anlayabilirdin!”

Ana ayağa kalktı; son derece heyecanlıydı; yüreğini oğlunun yüreğiyle aynı ateş içinde eritme coşkusu sarmıştı tüm varlığını.

“Dur biraz, Pavelciğim, dur biraz...” diye mırıldandı tıkanırcasına. “Sanırım, anlayabiliyorum... dur biraz!..”

XXV

Sofada bir gürültü duyunca ikisi de ürpererek birbirlerine baktılar.

Kapı ağır ağır açıldı ve olanca heybetiyle Rıbin girdi içeri. Başını kaldırıp gülümseyerek:

“Eveet!” dedi. “Kambersiz düğün olmazmış... sizin Kamber’in de canı bol yemek ve şarap istiyor... konuğunuzu selamlayın ve hemen sofraya oturtun bakalım!”

Üzerinde katran lekeleri olan gocuğu andırır bir post, ayaklarında huş kabuğundan çarıklar, başında bol tüylü bir kalpak vardı; kemerinde kara eldivenler sallanıyordu.

“Nasılsınız, iyi misiniz? Demek salıverdiler seni Pavel? Eveet. Nasılsın bakalım Nilovna?” Bembeyaz dişlerini göstererek geniş geniş güldü. Sesi daha bir yumuşak çıkıyordu. Yüzü sakalları altında tümüyle kaybolmuştu.

Ana sevinçle ona doğru yürüdü, elini uzatıp kocaman, esmer elini sıktı, keskin katran kokusunu içine çekerek:

“Ah, sen ha..? Ne hoş yeniden görmek seni!” dedi.

Rıbin’i tepeden tırnağa süzen Pavel gülümseyerek:

“Tam bir köylü olmuşsun!” dedi.

Ağır ağır gocuğunu çıkaran Rıbin:

“Evet, yeniden köylü oldum,” dedi. “Sizler yavaş yavaş efendiler arasına girerken, ben geriye doğru gidip köylü oldum... Durum bu!”

Alacalı gömleğinin eteğini çekiştirerek içeri geçti, çevresini dikkatle gözden geçirdi:

“Yeni bir eşya eklememiş gibisiniz eve... yalnız, kitaplar biraz daha çoğalmış... Ee, anlatın bakalım, ne var ne yok?”

Bacaklarını ayırarak oturdu; avuçlarını dizlerine koydu, kara gözlerini Pavel’e dikip içten bir gülümsemeyle yanıt bekledi.

“Soluk almadan çalışıyoruz!” dedi Pavel.

Rıbin bir köylü tekerlemesiyle takıldı Pavel’e:

“Toprağı süreriz, arpayı ekeriz, övünmek, avurt satmak yoktur bizde; ürünü devşirdik mi, birayı kaynatırız, sonra kendimizi yatağa atıp bir güzel oynaşırız... öyle mi?”

Pavel onun karşısına oturarak:

“İşler nasıl Mihail İvanoviç?” dedi.

“Zararı yok... yaşayıp yaşlanıp gidiyoruz. Yegildeyevo’ya yerleştim. Duydunuz mu Yegildeyevo’yu? Güzel bir köy. Yılda iki kez panayır yapıyorlar... Nüfusu iki bin dolayında. Ama halkı beş para etmez! Toprak yok. Beylerden kiralanıyor toprak... onun da niteliği çok düşük. Bir toprak ağasının yanına kapılandım... o kadar çok ki bu türden asalaklar orada: Cesede üşüşmüş sinekler gibi! Kömürden katran elde ediyoruz. Burada kazandığımın dörtte biri geçiyor elime; oysa iki kat daha fazla çalışıyorum! Yedi kişiyiz asalak herifin yanında. Benim dışımda hepsi genç ve hepsi o köyden. Okuma yazma bilmeyen yok. Hele Yefim diye bir oğlan var, ateş parçası!”

Bu haber Pavel’i canlandırmıştı:

“E, kendisiyle konuşuyor musun?”

“Bir an bile sustuğum yok. Buradaki bildirilerden de almıştım yanıma: Tam otuz dört tane! Ama ben daha çok İncil’i kullanıyorum: Orada ne istersen var; kalın bir kitap... üstelik resmi... kilise kurulu yayınlamış... ona herkes inanır!”

Pavel’e muzipçe göz kırptı, sonra gülümseyerek sürdürdü:

“Yine de tek başına yetmiyor tabii. Broşür ve bildiri almak için uğradım sana. Yefim’le birlikte geldik. Katran götürüyorduk, sana uğramak için yolumuzu biraz uzattık. Yefim gelmeden biraz bildiri ver bana... onun her şeyi bilmesinin gereği yok...”

Ana Rıbin’i süzüyordu; ona öyle geliyordu ki, yalnızca gocuğunu değil, başka bir şey daha çıkarmıştı sanki Rıbin üzerinden. Eskisi gibi ciddi, ağırbaşlı değildi; bakışları da eskisi gibi açık, içten değil, daha bir kurnazcaydı sanki.

“Anne,” dedi Pavel, “gidip bize biraz kitap getirir misiniz? Onlar bilirler hangi kitapları vereceklerini... Köy için deyin, anlarlar.”

“Olur,” dedi Ana, “semaver hazır olsun, hemen giderim...”

“Sen de mi girdin bu işlere, Nilovna?” dedi Rıbin gülümseyerek. Bizim orda kitap meraklısı çok. Öğretmen uyandırmış bu hevesi onlarda. Bir din adamının oğlu olmasına karşın aklı başında bir delikanlı olduğunu söylüyorlar. Yedi verst[9] ötedeki köyde de bir bayan öğretmen var. Ama yasak kitap istemiyor ikisi de; ne de olsa devlet memurları, korkuyorlar... Ama siz bana gene de bir yasak kitap verin: Şöyle en zehir zemberek olanından... onların ellerinin altına bırakacağım... Polis ya da papaz kitabın yasak olduğunu fark ederse, bunun öğretmenlerin işi olduğunu düşünecek! Bense köşemde her türlü kuşkudan uzak olacağım.”

Bu kurnazca buluşundan dolayı keyifle sırıttı.

‘Şuna da hele!’ diye düşündü Ana. ‘Gören de ayı sanır, ama tilkinin teki!’

“Öğretmenlerin yasak kitap dağıttıklarından kuşkulanırlarsa,” dedi Pavel, “hapse atarlar mı onları?”

“Atarlar tabii... niye sordun?”

“Ama yasak kitap onlara değil, size ait? Dolayısıyla hapse de sizin girmeniz gerekmez mi?”

“Pes vallahi, bu kadar tuhaf olunur yani!” dedi Rıbin, eliyle dizine vurup kurnaz kurnaz gülerek. “Benden kim kuşkulanır yahu? Ben, sıradan bir köylü, böyle bir işle uğraşacağım?! Olacak şey mi? Kitap beylere, efendilere özgü bir şeydir... dolayısıyla hesabını da onlar vermeli...”

Ana, Pavel’in Rıbin’i anlamadığını, gözlerini kıstığına bakılırsa hatta ona kızdığını hissediyordu; bu nedenle yumuşacık bir ses tonuyla ve sakına sakına:

“Sanırım Mihail İvanoviç’in istediği şu,” dedi. “Kendisi etkinlikte bulunacak, ama bu nedenle verilebilecek cezayı başkaları çekecek...”

“Evet, tam böyle!” dedi Rıbin, sakalını sıvazlayarak. “Günü, zamanı gelinceye dek!”

“Anne!” dedi Pavel, alabildiğine soğuk, sert. “Bizimkilerden biri, örneğin Andrey, benim adıma bir şey yaptı ve bu yüzden de beni hapse attılar... Nasıl karşılardın böyle bir şeyi?”

Ana ürperdi, anlamayan gözlerle oğluna baktı, sonra başını olumsuz anlamda sallayarak:

“Hiç arkadaşa böyle şey yapılır mı?” dedi.

“Ah-ha-a!” dedi Rıbin uzata uzata. “Seni anlıyorum Pavel!”

Ana’ya döndü, alayla göz kırparak:

“Hassas bir sorun bu, Ana!” dedi.

Yeniden Pavel’e döndü, öğüt verir gibi:

“Senin daha bir fırın dolusu ekmek yemen gerek, kardeş!” dedi. “Böyle gizli işlerde dürüstlük, onur olmaz. Düşün bir: İlk hapse atacakları kişi, üzerinde kitap bulunan çocuk olacaktır, öğretmen değil; bu bir. İkincisi, öğretmenlere verilen yasaklanmamış kitaplar var ya, onlarla yasaklanmış kitaplar öz olarak aynıdır; sözcükler farklıdır yalnızca, bir de yasaklanmamış olanlarda daha az gerçek vardır. Burdan da şu ortaya çıkıyor ki, onlar da benim istediğim şeyin aynısını istiyorlar, ama yolları biraz dolambaçlı, bense ana yoldan yürüyorum; ama yöneticiler katında

suçlarımız aynı... Doğru mu söylüyorum? Üçüncü noktaya gelince, kardeş, benim onlarla işim olamaz; neden dersen, atlıya yayadan yoldaş olmaz. Karşımdaki bir köylü olsa, herhalde böyle davranmazdım. Ama onların biri bir papaz çocuğu, biri de bir toprak beyinin kızı... Ne demeye halkı ayaklandırmak istiyorlar, anlamış değilim. Bir köylü olmam dolayısıyla beylerin, beyzadelerin düşünceleri bana tümüyle yabancıdır. Ben kendi yaptığım şeyi bilirim... onların yapmak istedikleri şey ise meçhulümdür. Beyler, paşalar bin yıl boyunca köylünün derisini yüzmüşler, derken bir sabah birdenbire, hadi, diyorlar, köylünün gözünü açalım... Ben masal sevmem, kardeş, oysa bu iş biraz fazla masal gibi! Beyler, paşalar, beyzadeler... bunların tümü de benden çok uzak... Kışın bozkırda yürüyorsun, önünde, ta ilerde kımıldayan bir şey var, acaba ne? Kurt mu, tilki mi yoksa sadece bir köpek mi? Ne bileyim ben birader... göremiyorum ki... çok uzak!”

Ana oğluna bir göz attı. Yüzü kederliydi Pavel’in.

Rıbin’in gözleriyse ışıl ışıldı. Kendinden hoşnut bir tavırla Pavel’e bakıyor, parmaklarıyla heyecanlı heyecanlı sakalını tarıyordu:

“Benim tatlı dil dökmeye, kibarmış gibi görünmeye zamanım yok. Hayat acımasız. İt damı ayrı, koyun ağılı ayrı... ve de her it sürüsünün ürümesi kendine göredir...”

Kimi tanıdık yüzler canlandı Ana’nın gözleri önünde ve:

“Öyle kibar insanlar vardır ki,” dedi, “halk için en ağır acılara katlanır, hayatları boyunca zindanlarda sürünürler...”

“Onlar ayrı,” dedi Rıbin. “Onlara saygımız baki! Köylü varsıllaşınca beye doğru kırar dümeni, bey de yoksullaşınca köylüye doğru... Cep delik olunca, ruh ister istemez temizdir. Hatırlar mısın, Pavel, bana bir zamanlar kim nasıl yaşıyorsa, öyle düşünür demiştin. İşçi evet diyorsa, patron hayır demelidir; işçi hayır diyorsa, patron, doğası gereği, evet diye haykırmak zorundadır. Burdan ne anlıyoruz: İşçiyle patronun doğaları birbirinden farklıdır! Köylünün karnı toksa, bey o gece uyuyamaz. Elbette her sosyal sınıfın kendi itoğlu itleri vardır... ve ben de tüm köylüleri savunmaya kalkışacak değilim!”

Güçlü, simsiyah bir kütle olarak ayağa kalktı. Yüzü donuklaşmıştı; dişleri takırdıyormuş gibi sakalı ince ince titreşiyordu. Sesini alçaltarak sürdürdü:

“Beş koca yılım fabrikalarda geçtiği için köyü unutup gitmiştim... Köye gidince bir baktım, ben böyle yaşayamam, dedim! Anlıyor musun?

Yaşayamam! Siz buradaki yaşamınızda öylesi bir alçalmaya tanık olmuyorsunuz. Köyde açlık bir gölge gibi izler insanı ve bir lokma ekmek bulabilme umudu sıfırdır! Açlık ruhları kemirir, sizin insan yüzünüzü silip yok eder! Vee insanlar akıl almaz bir yoksulluk içinde çürür gider... Resmi makamlar, yöneticiler fazladan bir lokma ekmeği var mı acaba diye karga sürüsü gibi gözler durur insanları... Görmeleriyle kapmaları bir olur o fazla lokmayı; bununla da kalmaz üstüne bir de adamın gözünü oyarlar!"

Rıbin çevresine bakındı, masaya elleriyle abanarak Pavel'e doğru eğildi:

"Bu hayatla yeniden karşılaşınca, inanır mısın, midem bulandı. Yok, dedim, yapamayacağım! Ama bastırdım bu duygumu; şımarma dedim kendi kendime! Burada kalacağım! Kalacağım ve onların başına öyle bir iş açacağım ki..! Evet, kardeş! İnsanları aşağılayan insanlara kinim büyük... ve bu aşağılanmışlık yüreğime saplı bir bıçak sanki, dönüp duruyor saplandığı yerde!"

Alnında terler birikmişti; ağır ağır Pavel'e yaklaştı, elini omzuna koydu. Eli titriyordu.

"Yardım et bana! Kitap ver bana, ama öyle zehir zemberek bir kitap ki, okuyan bir daha rahat huzur nedir bilmesin! Kafataslarının içine bir kirpi koymuş gibi olalım! Şu senin kentlilere söyle, sizin için yazarken bizim için de ayrıca yazsınlar! Şöyle başlarından aşağı kaynar sular dökülmüş gibi olsun milletin... olsun ki, ölümüne girişsinler mücadeleye!"

Elini kaldırdı, her sözcüğü tek tek ağızlayarak, kısık sesle:

"Onu bilir onu söylerim: Çivi çiviyi söker, ölümü ölüm paklar! İnsanlara can vermek ancak ölerek olur. On binler ölmeli ki, tüm yeryüzünde milyonlar can bulabilsin! Bu böyle! Ölmek zor değil. Tek ki insanlar canlansınlar... canlanıp ayağa kalksınlar!"

Ana semaveri getirdi; bu arada göz ucuyla Rıbin'e bakıyordu. Onun acımasız, ağır, sert sözleri içini eziyordu. Kocasını anımsatan bir şeyler vardı bu adamda: Sırıtması, kollarını sıvayışı, hatta öfkesi bile aynıydı: Aynı sessiz ama taşkın öfke! Tek fark, bu konuşuyordu. Bir de onun kadar ürkünç değildi.

Pavel silkinerek:

"Pekâlâ!" dedi. "Bize belge ve bilgi sağlayın, biz de size gazete basalım..."

Ana gülümseyerek oğluna baktı, başını salladı, sessizce paltosunu giyip, çıktı.

“Basın ya! Ne isterseniz sağlarız size! Yalnız, basit şeyler olsun yazacaklarınız... danaların bile anlayabileceği kadar basit...”

Mutfak kapısı açıldı, içeri biri girdi.

“Yefim olmalı bu,” dedi Rıbin, mutfaktan yana bakarak. “Gel, Yefim! Pavel, bu Yefim! Yefim, bu arkadaş da Pavel! Hani sana söz etmiştim...”

Pavel’in önünde genişçe yüzlü, süt mavisi gözlü, kumral bir genç dikiliyor, elindeki kasketi çevirerek kaş altından ona bakıyordu. Sırtında bir gocuk bulunan delikanlı güçlü kuvvetli birine benziyordu.

Kısık sesle:

“Selam!” deyip Pavel’in elini sıktı, sonra her iki eliyle dümdüz saçlarını sıvazladı; odaya şöyle bir göz gezdirdi, usulca, adeta kimseye sezdirmemeye çalışır gibi üzeri kitap dolu rafa doğru ilerledi.

“Hemen gördü!” dedi Rıbin, Pavel’e göz kırparak.

Yefim, dönüp Rıbin’e baktı, kitapları incelemeye başladı.

“Ne de çok kitabınız varmış!” diyordu bir yandan da. “Herhalde bunca kitabı okuyacak zamanınız yoktur burada sizin. Köydeyse bu tür işler için daha çok zamanı oluyor insanın...”

“Ama hevesleri pek olmuyor galiba?” dedi Pavel.

“Neden olmasın?” dedi delikanlı, çenesini kaşıyarak. “Hevesleri de var! Halk yavaş yavaş uyanıyor artık. Jeoloji mi? Bu da ne?”

Pavel açıkladı.

Delikanlı kitabı raftaki yerine koyarken:

“Bize gerekli değil!” dedi.

Gürültüyle göğüs geçiren Rıbin:

“Toprak nerden gelmiş, nasıl oluşmuş, köylüyü işin burası ilgilendirmez,” dedi. “Toprağın dağılımının nasıl olduğudur onu ilgilendiren. Efendilerin halkın elindeki toprağı nasıl ele geçirdikleri... Yeryüzü durduğu yerde mi duruyor, yoksa dönüyor mu, bu hiç önemli değildir. İstersen bir urganın ucuna as, sallandır yeryüzünü, istersen gökyüzüne çivile! Yeter ki ekmek versin, insanların karnını doyursun!”

Raftan yeni bir kitap alıp okudu Yefim:

“ ‘Köleliğin Tarihi’... Yoksa bizim hakkımızda mı bu?”

Pavel ona bir başka kitap uzatarak:

“Serflik hukukuna ilişkin kitaplar da var,” dedi.

Yefim kitabı aldı, evirip çevirdi, sonra bir kenara bırakarak, sakin sakin:

“Geçmişi anlatıyor bu!” dedi.

“Toprağınız var mı sizin?” diye sordu Pavel.

“Bizim mi? Var! Biz üç kardeşiz... dört desyatina[10] toprağımız var. Öyle kumlu ki, ancak bakır silmeye yarar, ekin ekmeye elverişli değil!”

Biraz sustu, sonra yeniden başladı:

“Benim toprakla falan ilgim yok! Ne ki toprak dediğin? Ekmeğimi çıkartayım desen, çıkaramazsın; ama elini kolunu öyle bir bağlar ki insanın! Dört yıldır ırgatlık yapıyorum. Güzün askere gideceğim. Mihaylo dayı ‘gitme askere, şimdi askerleri halkı tepelemeye yolluyorlar’ diyor. Ama ben gitmek istiyorum. Askerler Stepan Razin[11] zamanında da, Pugaçov[12] zamanında da halkı tepelerlerdi. Buna bir son vermek gerek artık. Öyle değil mi?”

Soruyu gözlerini Pavel’in gözlerine dikerek sormuştu.

“Öyle!” dedi Pavel, gülümseyerek. “Yalnız, bu iş o kadar kolay değil! Her şeyden önce askerlere ne söyleyeceğini, nasıl söyleyeceğini bilmek gerek...”

“Biz de öğreniriz!”

“Yakaladılar mı, kurşuna dizerler ama!” dedi Pavel, Yefim’i dikkatle süzerek.

“Ona hiç kuşku yok!” dedi Yefim, alabildiğine sakin... ve yeniden kitapları karıştırmaya başladı.

“Hadi çayını iç, Yefim, az sonra yola çıkacağız,” dedi Rıbin.

“Şimdi!” dedi delikanlı ve yeniden sordu: “Devrim demek, ayaklanma mı demek?”

Kıpkırmızı bir yüzle Andrey geldi: Tere batmıştı ve suratından düşen bin parçaydı. Bir şey söylemeden Yefim’in elini sıktı, gidip Rıbin’in yanına oturdu, yüzüne bakıp gülümsedi.

Rıbin kocaman avucuyla onun dizine bir şaplak atarak:

“Ne bu, suratından düşen bin parça?” dedi.

“Yok bir şey!” diye karşılık verdi Hohol.

Yefim başıyla Andrey’i göstererek:

“O da mı işçi?” diye sordu.

“Evet! N’olmuş?” dedi Andrey.

“İlk kez fabrika işçisi görüyor da...” diye açıkladı Rıbin. “Halkın gözünde özel yaratıklardır fabrika işçileri...”

“Ne bakımdan?” diye sordu Andrey.

Andrey’i dikkatle süzen Yefim:

“Kemikleriniz sivri,” dedi. “Köylülerinki daha yuvarlak olur...”

“Köylü bacakları üstünde rahat, sakin durur da ondan,” dedi Rıbin. “Ayaklarının altında toprağı hissetmesi yeter ona... toprak onun değilmiş, varsın olmasın! Fabrika işçisi ise kuş gibidir: Evi barkı, yurdu yuvası yoktur; bugün burada, yarın kim bilir nerededir! Kadın bile onun bir yere bağlanmasına yetmez! Ufacık bir şey olmaya görsün, hoşça kal tatlım! Kendine daha iyi bir yer aramak için yollara düşer! Köylü ise neredeyse orayı daha iyi, daha güzel yapmaya çabalar; yerinden kımıldamaz. İşte Ana da geldi!”

Yefim Pavel’in yanına giderek:

“Bana bir kitap verebilir misiniz?” dedi.

Pavel, istekle:

“Tabii, buyurun!” dedi.

Gözleri sevinçten ışıl ışıl oldu Yefim’in:

“Geri veririm size!” dedi. “Bizimkiler bu civara katran taşıyorlar, onlarla gönderirim!”

Gocuğunu giyip kemerini iyice sıkılayan Rıbin:

“Hadi,” dedi, “anca gideriz!”

Yefim, bütün yüzüne yayılan bir gülümsemeyle kitabını ona göstererek:

“Bak!” dedi. “Bir kitabım oldu!”

Rıbin’le Yefim gidince, Pavel Andrey’e:

“Nasıl buldun şeytanın çocuklarını?” dedi.

Hohol uzata uzata:

“Valla-a-a...” dedi, “cıva gibiler!”

“Mihail, değil mi?” diye bağırdı Ana. “Sanki hiç fabrikada çalışmamış... tam bir köylü olmuş! Üstelik de korkunç bir köylü!”

Pavel, masada bir karış suratla önündeki çayla dolu fincana bakmakta olan Andrey’e:

“Sen ki,” dedi, “durmadan yürekten söz edersin, biraz daha erken gelecektin ki, yüreğin ne olduğunu görecektin! Rıbin öyle bir tozu dumana kattı ki, feleğimi şaşırdım! İtiraz bile edemedim kendisine... Öylesine güvensiz ki insanlara, insanlar gözünde öylesine değersiz ki, anlatamam! Annem haklı: İnsanı ürküten bir güç var bu adamda!”

“Ben de fark ettim bunu!” dedi Hohol, hep öyle asık yüzlü. “Herkesi öyle bir zehirlediler ki, insanlar ayaklandıklarında dünyayı dümdüz edecek, taş üstünde taş bırakmayacaklar gibi geliyor bana!”

Kafası başka yerdeymiş gibi ağır ağır konuşuyordu. Ana, sakınarak yanına yaklaştı, belli belirsiz dokundu ona:

“Koyverme kendini Andreyciğim!” dedi. “Silkin... kendine gel!”

Hohol, sevecenlikle:

“Az durun, anacığım,” dedi usulca, “az durun hele!”

Sonra birden, coşkuyla elini masaya vurarak:

“Evet, Pavel, köylü bir ayaklanırsa, taş üstünde taş bırakmayacak! Tıpkı veba salgınlarında olduğu gibi, bunca zamandır aşağılanmasının bütün izlerini yok etmek, küller altında bırakmak için önüne gelen her şeyi yakıp yıkacak!”

“Sonra da yolumuza çıkıp bizim karşımıza dikilecek!” dedi Pavel duyulur duyulmaz bir sesle.

“Görevimiz, buna izin vermemek! Görevimiz, Pavel, buna engel olmak! Biz onlara herkesten daha yakınız! Bize inanır, bizim arkamızdan gelirler!”

“Biliyor musun,” dedi Pavel, “Rıbin köylüler için gazete çıkarmamızı istiyor bizden?”

“Gerekli bir şey bu!”

“Onunla tartışmaya girmediğim için öyle içerliyorum ki kendime!”

Eliyle saçlarını sıvazlayan Hohol, sakin bir tavırla:

“Tartışırız daha!” dedi. “Sen kendi sazını çalmaya bak, ayakları toprağa kök salmamış olanlar senin müziğine kalkıp oynayacaklardır! Rıbin haklı: Bizim ayaklarımızın altında toprak yok... olmamalı da! Çünkü bize düşen o toprağı sarsmak, sallamak, yerinden oynatmak! Bir sarsacağız, yığınla insan yerinden olacak! Bir daha sarsacağız, başka pek çok insanı daha sökeceğiz yerinden!”

Ana gülümseyerek:

“Bakıyorum, senin için her şey pek basit, Andreyciğim!” dedi.

“Evet, basit!” diye karşılık verdi Hohol. “Tıpkı hayat gibi!”

Birkaç dakika sonra:

“Ben çıkıp açık arazide dolaşacağım biraz!” dedi.

“Hava rüzgârlı, Andreyciğim!” diye uyardı Ana onu. “Banyo da yaptın, üşütürsün sonra!”

“Bana da gerekli olan bu!” diye karşılık verdi Hohol.

Pavel de sevecenlikle:

“Dikkatli ol, üşütme!” dedi. “Aslında en iyisi yatmandı ama...”

“Hayır, çıkıp dolaşacağım!”

Sessizce paltosunu giyip çıktı.

Ana göğüs geçirerek:

“Sıkıntılı!” dedi.

“Biliyor musun,” dedi Pavel, “demin onunla siz diye değil de sen diye konuşmakla çok iyi ettin!”

“Farkında bile değilim... nasıl oldu ben de anlamadım! Bana artık o kadar yakın ki... nasıl anlatacağımı bilemiyorum...”

“Ne iyisin anne!” dedi Pavel usulca.

“Sana... yani size, hepinize yardımım dokunabilseydi keşke! Keşke bilseydim size nasıl yardım edebileceğimi!”

“Korkma, öğreneceksin!”

Ana gülümsedi:

“Ama ben korkmamayı da bilmiyorum ki!”

“Neyse, anne, kapatalım bu konuyu... Yalnız şunu bil ki, sana gönül dolusu teşekkür borçluyum!”

Oğluna gözyaşlarını göstermemek için mutfağa gitti Ana.

Hohol akşam geç vakit yorgun argın döndü; hemen yatağın yolunu tuttu.

“Herhalde bir on verst yürümüşümdür...” dedi.

“İyi geldi mi bari?” diye sordu Pavel.

“Lütfen rahatsız etme beni, hemen uyumak istiyorum!”

Susmasıyla kaskatı bir uykuya dalması bir oldu.

Bir süre sonra Vesovşçikov geldi: Her zaman olduğu gibi hırpani, pasaklı ve canı sıkkındı.

“İsay alçağını kimin öldürdüğünü biliyor musun?” diye sordu hantal, sakar adımlarla içeri girerken.

“Hayır!” dedi Pavel.

“Böylesi bir işten iğrenmeyecek biri çıkmış demek ki! Aslında ben niyetlenip duruyordum onun işini bitirmeye! Bana göre... tam bana göre bir işti bu!”

“Bir daha böyle sözler etme Nikolay!” dedi Pavel dostça.

“Gerçekten de, nasıl sözler bunlar böyle!” dedi Ana da, sevecenlikle. “Senin gibi yufka yürekli birine yakışmıyor böyle asıp kesmeler!”

Aslında Nikolay’ın gelmesine çok sevinmişti; hatta onun çiçekbozuğu yüzünü bile sevimli buluyordu şu anda.

Nikolay omuz silkti:

“Bu tür işlerden başka hiçbir işe yaramam ben! Düşünür dururum sürekli, yerim neresi benim? diye. Ama kendime bir yer bulamam! İnsanlarla konuşmak gerektir, beceremem! Her şeyi, insanların

aşağılanışlarını, horlanışlarını görürüm, dile getiremem! Sanki sağır dilsizim!”

Pavel’in yanına gitti, başını önüne eğdi, bir yandan parmağını masaya sürterken, bir yandan da kendine hiç gitmeyen, çocuksu bir yakınmayla:

“Ağır bir iş verin bana, kardeşler!” dedi. “Böyle anlamsız, bomboş yaşayamam! Hepiniz işin bir ucundan tutmuş götürüyorsunuz... Görebildiğim kadarıyla gitgide daha da büyüyor iş! Bense, işsiz güçsüz, bir köşedeyim! Kalas, tahta taşıyıp duruyorum. Sorarım: Uğruna yaşanmaya değer bir iş mi bu? Ağır bir iş verin bana!”

Pavel, koluna girip onu kendine doğru çekti:

“Vereceğiz!”

Odayı ayıran perdenin gerisinden Hohol’un sesi duyuldu:

“Dizgici olmaya ne dersin Nikolay? Ben sana bu işin nasıl yapılacağını öğretirim!”

Nikolay hemen onun yanına geçti:

“Eğer bu dediğini yaparsan, ben de sana bıçağımı hediye ederim!”

“Hay senin bıçağına da, sana da!” diye bağırdı Hohol, sonra birden gülmeye başladı.

“Ama şahane bir bıçak!” diye üsteledi Nikolay.

Bunun üzerine Pavel de gülmeye başladı. O zaman Vesovşçikov odanın ortasında durup:

“Bana mı gülüyorsunuz siz?” diye sordu.

Yatağından aşağı atlayan Hohol:

“Evet!” dedi. “Bakın ne diyeceğim arkadaşlar: Hep birlikte dışarı, dolaşmaya çıkalım. Ay da var... çok hoş bir gece! Geliyor musunuz?”

“Tamam!” dedi Pavel.

“Ben de geliyorum!” dedi Nikolay. “Gülmeni seviyorum, Hohol...”

Hohol yine gülümsedi:

“Ben de senin hediye sözü vermeni!”

Hohol mutfakta üstünü giyinirken Ana:

“Sıkı giyin!” diye homurdandı.

Üçü birlikte çıkıp gidince Ana bir süre pencereden onları izledi, sonra duvardaki tasvire göz atarak, usulca:

“Tanrım, yardım et onlara!” dedi.

XXVI

Günler hızla birbirini kovalıyor, Ana’ya 1 Mayıs’ı düşünecek zaman bırakmıyordu. Yalnız geceleri, koşuşturma içinde geçen günün patırtısından yorgun bir şekilde kendini yatağına attığında yüreğinde ince bir sızı duyardı:

“Bir gelseydi şu gün!”

Gün doğarken fabrika düdüğünün çalmasıyla birlikte oğlu ve Andrey çabucak çaylarını yudumlayıp bir şeyler atıştırıyorlar ve ona çok sayıda görev bırakarak fabrikanın yolunu tutuyorlardı. Ve Ana bütün gün topaç gibi dönüp duruyordu: Öğle yemeğinden başka iki şey daha pişiriyordu: Biri bildirileri çoğaltmada kullanılan leylak rengi, pelte kıvamında bir sıvı, öbürü de bildirileri yapıştırmak için zamk... Bu arada eve gelip giden de hiç eksik olmuyordu; bunlar, Pavel’e iletmesi için eline birtakım pusulalar tutuşturuyorlar, heyecanlarını, coşkularını ona da bulaştırarak, geldikleri gibi sessizce gidiyorlardı.

Hemen her gece, tahta perdelere, işçileri 1 Mayıs’ı kutlamaya çağıran bildiriler yapıştırılıyordu. Karakol kapısına bile yapıştırıldığı oluyordu bildirilerin. Fabrikadaysa bildiri dağıtılmadığı gün yok gibiydi. Polis her sabah mahalleyi dolaşıyor, söve saya bildirileri yırtıyor, çitlerdeki mor afişleri kazıyorlar, öğleye doğru ise yollarda, yayaların ayakları arasında yeniden uçuşmaya başlıyordu bildiriler. Kentten gönderilen hafiyeler köşe başlarında durup, neşe içinde fabrikadan evlerine yemek için giden ve geri dönen işçileri delici bakışlarla süzüyorlardı. Polisin çaresizliği herkesin hoşuna gidiyor, hatta yaşını başını almış işçiler bile aralarında gülüşerek:

“Amma madara oldular ha!” diyorlardı birbirlerine.

İnsanlar orda burada ufak gruplar halinde toplanıyor, ateşli ateşli miting çağrılarını tartışıyorlardı. Hayat alabildiğine canlıydı; bu ilkyaz herkese daha bir ilginç geliyor, herkese bir yenilik sunuyordu: Kimilerine tepesinin atması için yeni bir gerekçe sunuyor ve bunlar ortalık karıştırıcı, bozguncu olarak gördüklerine ana avrat sövüyorlardı; kimilerinin içine bir belirsizlik ve bundan kaynaklanan kaygı salıyor; kimilerine de –bunlar azınlıktı– kendilerini herkesi uyandıracak bir güç olarak görmenin hazzını yaşatıyordu.

Pavel ve Andrey geceleri hemen hiç uyumuyorlar, nerdeyse gün doğumuna yakın, fabrika düdüğü çalmadan hemen önce, ayakta

duramayacak denli yorgun, sesleri kısılmış, benizleri solmuş dönüyorlardı. Ana onların bataklığın ardındaki ormanda toplantılar düzenlediklerini biliyordu; yine, geceleri mahallenin çevresinde atlı polislerin dolaştığından, yolları tutan hafiyelerin tek başına yürüyen işçileri çevirip üzerlerini aradıklarından, kümeleşen işçileri dağıttıklarından, hatta zaman zaman tutukladıklarından da haberi vardı. Oğluyla Andrey'in de bir gece tutuklanabileceklerini biliyor, hatta bunu diliyordu: Bunun onlar için daha hayırlı olacağını düşünüyordu.

Puantörün öldürülmesi tuhaf bir sessizlik perdesi altında unutulmuştu. Yerel polis bir iki gün süren bir soruşturma yapmış, on kadar kişiyi sorgulamış, sonra da işin peşini bırakmıştı.

Herkesle olduğu gibi güvenlik güçleriyle de arası iyi olan Mariya Korsunova, bir gün Ana'ya polislerin bu olaya ilişkin düşüncelerini şu sözlerle anlatmıştı:

"Kolay mı bu işin suçlusunu bulmak? O sabah İsay'ı belki yüz kişi görmüştür... Ve bunların en az doksanı herifin suratının ortasına bir yumruk patlatmayı geçirmiştir içinden... Yedi yıldır kan kusturdu millete!"

Hohol'da belirgin değişiklikler vardı. Yüzü süzülmüş, ağırlaşan gözkapakları, fırlak gözlerini örtemez olmuştu. Burun deliklerinden ağız köşelerine doğru ince kırışıklar uzanıyordu. Gündelik olaylardan, her gün yaşadıklarından daha az söz ediyor, buna karşılık çok çabuk parlıyor, bir anda doruklara ulaşan coşkusunu, heyecanını yanındakilere de bulaştırarak gelecek güzel günlerden, aydınlık yarınlardan, aklın ve özgürlüğün büyük zaferinden söz ediyordu.

İsay olayının küllenmeye başladığı sıralarda bir gün acılı bir gülümsemeyle ve iğrenirce şöyle dedi:

"Yalnız halkın değil, üzerimize köpek gibi saldıkları adamlarının da beş paralık değeri yok gözlerinde! Sadık Yahuda'larına değil, ona giden paraya acıyorlar..."

"Yeter, Andrey! Kapat artık bu konuyu!" dedi Pavel sertçe.

Ana da duyulur duyulmaz bir sesle ekledi:

"Çürümüş bir kütüğe bir fiske attılar, toz gibi dağıldı gitti!"

"Doğru, ama yine de insanı teselli etmiyor!" dedi Andrey, hep öyle bir karış suratlı.

Sık sık yinelediği bu söz giderek onun dilinde insanın içini buran, özel ve kapsamlı bir anlam kazanmış gibiydi.

... Sonunda o gün geldi: 1 Mayıs!

Fabrika düdüğünün her zamanki zorba, buyurgan homurtusu duyuldu. Bütün gece gözlerini bir an bile yummamış olan Ana, yatağından fırlayıp akşamdan hazır ettiği semaveri yaktı; her zamanki gibi oğluyla Andrey'in kapısını çalacaktı ki, biraz düşününce boş ver der gibi elini sallayıp bundan vazgeçti, pencerenin önüne oturup dişi ağrıyormuş gibi başını avuçlarının arasına aldı.

Soluk mavi gökyüzünde, birbiri ardınca pembe-beyaz bulutlar akıyordu hızla; borulardan fışkıran buharın kısık homurtusundan ürkmüş kocaman kuşları andırıyordu bulutlar. Ana, bulutları izliyor, kendini dinliyordu. Kafası kurşun gibi ağırdı. Uykusuzluktan kızarmış gözleri kuru kuruydu. Tuhaf bir sükunet içindeydi: Yürek atışları düzenli, gündelik işlerle meşgul kafası alabildiğine sakindi.

"Semaveri erken yaktım; kaynaya kaynaya suyu tükenecek! Ama varsın tükensin! Biraz fazla uyusunlar bugün. İkisinin de canı çıktı..."

Günün ilk ışıklarından biri güle oynaya camdan içeri düşünce, Ana ışığa elini uzattı: Elinin üzerine yerleşti ışık beneği; Ana öbür elini uzatarak sevecen, dalgın, usulca okşadı bu aydınlık lekeyi. Sonra kalktı, gürültü etmemeye çalışarak semaverin borusunu çıkardı; elini yüzünü yıkadı; arada bir haç çıkararak, dudakları kımıl kımıl, sessizce dua etmeye başladı. Yüzü apaydınlıktı; sağ kaşı bazen yavaş yavaş yukarı kalkıyor, sonra birden hızla aşağı iniveriyordu.

İkinci düdük daha zayıf öttü: Kendinden pek emin olmayan, hafif titremeli, ağır, nemli bir sesti bu ve Ana'ya her zamankinden daha uzun ötüyormuş gibi geldi bu kez düdük.

İçerden Hohol'un açık, duru, çınlayan sesi duyuldu:

"Pavel, duyuyor musun?"

Çıplak ayakların döşeme tahtalarında çıkardığı ses duyuldu, biri tatlı tatlı esnedi.

"Semaver hazır!" diye bağırdı Ana.

Pavel'in neşeli sesi duyuldu:

"Tamam! Geliyoruz!"

Sonra Hohol'un sesi:

"Güneş yükseliyor! Bulutlar birbiri ardınca koşturuyor... Ama bugün biraz fazla bulutlu gök..."

Mutfağa girdi: Saçı karmakarışık, üstü başı buruş buruştu, ama neşesine diyecek yoktu.

"Günaydın, anacığım! Nasıl, güzel uyuyabildiniz mi?"

Ana onun yanına yaklaştı, usulca:

"Andreyciğim, bugün onun yanından ayrılma, olur mu?"

"Elbette!" dedi Hohol da fısıltıyla. "Hiç ayrılmayacağız, her yere birlikte gideceğiz! Emin olabilirsiniz..."

"Ne fısıldaşıp duruyorsunuz orda?" diye bağırdı Pavel.

"Yok bir şey Pavelciğim!"

Hohol, elini yüzünü yıkamak için sofaya çıkarken:

"Bugün daha temiz yıkanmamızı söylüyor..." diye bağırdı. "Kızlar bize bakacaklarmış da..."

İçerden Pavel'in usulca bir ezgi mırıldandığı duyuldu:

"*Doğrul ve kalk, ey emekçi halk!*"

Rüzgârın bulutları dağıtmasıyla gök daha açık, aydınlık oldu. Ana çay fincanlarını hazırlarken, başını sallıyor, her şeyin ne kadar tuhaf olduğunu düşünüyordu: Sabah ikisi de gülüyor, şakalar yapıyorlar, oysa öğleye kim bilir neler bekliyor onları? Nedense kendisi de çok sakindi, hatta neşeli olduğu bile söylenebilirdi.

Bekleme süresini kısaltmak için çay işini uzattıkça uzattılar. Pavel hep yaptığı gibi şekerini eritmek için kaşıkla çayını ağır ağır karıştırdı; ekmeğin en sevdiği yeri olan kenar kabuğuna büyük bir dikkatle tuz serpti. Rahat edeceği en uygun konumu bulmak için masanın altında bacaklarını oynatıp duran –bu işi nedense ilk seferde beceremezdi– ve bir süre tavanda ve duvarda oynaşıp duran güneş ışığını izleyen Hohol, çocukluğundan bir anı anlattı:

"On yaşlarında falanken, güneşi bir bardağın içine hapsetmeyi takmıştım kafama. Bir bardak alıp hiç sezdirmeden duvara yaklaştım ve... tak! bardağın ağzını duvara vurdum. Elim kesildi ve bir de güzel dayak yedim. Dayak işi biter bitmez sokağa çıktım, baktım, güneş bir su birikintisinin içinde! Güneşi ezmek için hemen suya atlayıp tepinmeye başladım. Üstüm başım çamur içinde kaldı. Bir kez daha dayak yedim. Öfkemi çıkarmak için ne yapayım diye düşünürken, birden aklıma geldi; güneşe bağırmaya başladım: 'Seni kızıl şeytan! Dövdüler ama hiç acımadı! Hiç acımadı!'"

"Niye kızıl gibi geliyordu sana güneş?"

"Evimizin tam karşısında bir demirci vardı: Kızıl yüzlü, kızıl sakallı, neşeli, kendi halinde bir mujik! Nedense güneş ona benziyormuş gibi gelirdi bana..."

Ana artık dayanamadı ve:

“Bugün yapacaklarınız üzerine konuşsanız biraz da!” dedi.

Hohol son derece sakin:

“Kararlaştırılmış bir iş üzerinde konuşmak demek, o işi karıştırmak demektir!” dedi. “Hepimizi birden tutuklarlarsa eğer, anacığım, Nikolay İvanoviç gelip size ne yapmanız gerektiğini anlatacak!”

“Oldu!” dedi Ana göğüs geçirerek.

Pavel dalgın dalgın:

“Çıksak mı artık?” dedi.

“Hayır, henüz erken!” dedi Andrey. “Yok yere polisin dikkatini üzerine çekmenin yararı ne? Hepsi fazlasıyla tanıyor seni zaten!”

Yanakları al al, gözleri ışıl ışıl, Fedya Mazin geldi koşarak. Sevinçten içi içine sığmıyordu; bekleyişin ağır, sıkıntılı havasını bir anda dağıttı coşkusuyla.

“Başladı!” diye bağırdı. “Kimse durduğu yerde duramıyor! Yavaş yavaş sokağa dökülmeye başladı insanlar! Dokunsan patlayacaklar! Vesovşçikov, Vasya Gusev ve Samoylov fabrika kapısını tutup gelen işçilerle konuştular. Gelenlerin çoğu geri döndü! Haydin artık! Vakit tamam: Saat on oldu!”

“Ben çıkıyorum!” dedi Pavel kararlılıkla.

“Göreceksiniz,” dedi Fedya, “öğleye kalmayacak tüm fabrika ayaklanacak!”

Ve koşarak uzaklaştı.

“Rüzgâr görmüş mum alevi gibi!” diye mırıldandı Ana oğlanın arkasından, sonra kalkıp giyinmek için mutfağa geçti.

“Sen nereye anneciğim?”

“Sizinle geliyorum!”

Andrey bıyıklarını çekiştirerek Pavel’e baktı. Pavel sert bir hareketle saçını düzeltti ve annesinin ardından mutfağa geçti.

“Ben sana hiçbir şey söylemeyeceğim, anne... Sen de bana bir şey söyleme! Tamam mı?”

“Anlaştık! İsa yardımcınız olsun!” diye mırıldandı Ana.

XXVII

Sokağa çıkıp da kaygıyla bekleşen halkın uğultusu ve pencerelerle kapı önlerinde birikmiş insanların oğlunu ve Andrey'i izleyen merak dolu bakışlarıyla karşılaşınca, rengi saydam yeşille boz bulanık arasında değişen iki ıslak perde oluştu gözlerinde.

Herkes selamlıyordu Pavel'le Andrey'i... değişik, çok özel bir selamlamaydı bu. Kısık sesle ve kesik kesik dile getirilen düşünceler Ana'nın kulağına dek ulaşıyordu:

"İşte bu ikisinin başının altından çıkıyor her şey..."

"Kimin başının altından ne çıktığını nerden biliyorsun..?"

"Kötü bir şey mi söyledik?"

Bir başka yerde öfkeli bir haykırış duyuldu:

"Bir enselendiler mi, ikisini de temize havale eder polis!"

"Laf mı seninki de!"

Bir pencereden, kocasından sızlanan bir kadının çığlığı yükseldi:

"Aklını başına topla! Bekar değilsin sen!"

Bir iş kazasında bacaklarını yitirdiği için fabrikadan sakatlık yardımı alan Zosimov'un evinin önünden geçerlerken, başını pencereden uzatan Zosimov:

"Hey, Pavel olacak alçak!" diye bağırdı. "Bu ettiklerin için kafanı koparmazlarsa adam değilim! Görürsün!"

Ana ürperdi, müthiş bir öfkeyle durdu, gözlerini Zosimov'un ablak yüzüne dikti; adam küfrederek başını içeri çekti. Ana da oğluna yetişmek için adımlarını hızlandırdı.

Pavel'le Andrey, bütün bu bağırışları hiç duymuyorlarmış gibi, sakin, acelesiz sürdürüyorlardı yürüyüşlerini. Dürüst, alçakgönüllü yaşamıyla mahallede herkesin saygısını kazanmış olan yaşlı Mironov durdurdu gençleri.

"Siz de mi çalışmıyorsunuz bugün, Danilo İvanoviç?" diye sordu Pavel.

"Karım ağır ayak... doğurdu doğuracak..." dedi Mironov, sonra gözünü iki arkadaşın gözlerinin içine dikerek: "Müthiş tedirgin bir hava var mahallede," dedi. "Sizin olay çıkaracağınız, fabrika müdürünün camını çerçevesini indireceğiniz söyleniyor..?"

"Biz sarhoş muyuz?" dedi Pavel.

“Bizim bütün yapacağımız bayraklarımızı açıp yürüyüş yapmak, şarkılar söylemek,” dedi Hohol da. “Siz de dinleyin şarkılarımızı. İnançlarımızı dile getiren şarkılar bunlar!”

Mironov dalgın, düşünceli:

“Ben sizin inançlarınızı biliyorum... Şu dağıttığınız kağıtları okudum,” dedi. Sonra zeki gözlerinin içi gülerek Ana’ya baktı: “Vay, Pelageya Nilovna! Sen de mi isyancılara katıldın?”

“Bir ayağın çukurda bile olsa hakikat yolunda yürüyeceksin!”

“Vay be! Fabrikaya yasak kağıtlar soktuğunu söylüyorlardı... demek doğruymuş!”

“Kim bunu söyleyenler?” diye sordu Pavel.

“Canım ortalıkta konuşulan laflar... Akıllı olun ve yanlış bir şey yapmayın çocuklar! Hoşça kalın!”

Ana sessizce gülümsedi; hakkında böyle söylenmesi hoşuna gitmişti.

“Sana da hapishane yolu gözüktü anne,” dedi Pavel gülümseyerek.

Güneş yükseldikçe yükseldi, baharın diri serinliği yerini sıcacık bir güne bıraktı. Bulutların hareketi iyice yavaşladı, gölgeleri daha bir inceldi, saydamlaştı. Yolların ve damların üzerinden usulca kayan bulutlar insanları sarıp sarmalıyor, evlerin çatı ve duvarlarından toz ve pisliği, insanların yüzlerinden can sıkıntısını uzaklaştırarak tüm mahalleyi temizleyip arıtıyordu. Herkesin neşesi artıyor, sesler daha bir çınlıyor, fabrikanın uzak, boğuk homurtusu bu seslerin ardında yitip gidiyordu.

Dört bir yandaki pencerelerden, avlulardan, sokak aralarından kaygılı, kinli, neşeli, düşünceli sesler çalındı yine Ana’nın kulağına. Ama o bu kez itiraz etmek, teşekkür etmek, açıklamak, bir şekilde bugünkü canlı, renkli yaşama katılmak, müdahale etmek istiyordu.

Caddeye açılan dar bir sokağın köşesinde yüz kadar insan toplanmıştı; kalabalık içinde Vesovşçikov’un gür sesi duyuluyordu. Yaptığı benzetmelerin beceriklice olduğu söylenemezdi:

“Frenküzümü sıkar gibi kanımızı emiyorlar!”

Birkaç ses birden bir uğultu halinde onayladı kendisini:

“Doğru! Çok doğru!”

“Aferim bizim oğlana!” dedi Hohol. “Gidip arka çıkayım kendisine!”

Eğildi, tirbuşonun mantara girmesi gibi bir anda çevik bir hareketle kalabalığın içine dalıverdi; Pavel engel olmayı başaramadı bile kendisine. Az sonra da ezgili sesi duyuldu:

“Yoldaşlar! Dünyada çeşit çeşit halk olduğunu söylüyorlar: Yahudiler, Almanlar, İngilizler, Tatarlar, falan... Bence bu doğru değil. İki halk vardır yalnızca, iki uzlaşmaz halk: Varsıllar ve yoksullar! İnsanların giyim kuşamları, konuştukları diller farklı farklı, ama siz gidin de varsıl Fransızların, Almanların, İngilizlerin işçilere nasıl davrandıklarına bakın: Bu davranışın adı altta kalanın canı çıksındır!”

Kalabalık içinden biri güldü.

“Madalyonun bir de öbür yanına bakacak olursak görürüz ki, Fransız işçi de, Tatar işçi de, Türk işçi de aynen bizim gibi, Rus işçiler gibi sefil bir yaşam sürmektedirler!”

Kalabalık giderek artıyordu. Yeni gelenler usulca kalabalığa sokuluyorlar, ayak ucunda yükselerek, boyunlarını uzatarak konuşmacıyı görmeye çalışıyorlardı.

Andrey sesini biraz daha yükseltti:

“Yabancı ülkelerin bu yalın gerçeği anlayan işçileri, bu 1 Mayıs gününü...”

“Polis!” diye bağırdı biri.

Cadde yönünden gelen dört atlı polis, kamçılarını sallayarak, köşe başında toplanmış insanların üzerine sürdüler atlarını.

“Dağılın!” diye bağırıyorlardı bir yandan da.

İstemeye istemeye yolu atlara açan insanların yüzleri asıldı; kimileri ezilmemek için tahta perdelere tırmandı.

Bu sırada coşkulu, ateşli bir haykırış duyuldu:

“Ata binmiş domuzlar, kendilerini bir halt sanıyorlar!”

Hohol bir başına kalakalmıştı kavşakta; başlarını tehditkâr bir şekilde savurarak iki at az kalsın tepeleyecekti kendisini, bir anda kendini yana atarak kurtuldu. Aynı anda da birinin kolundan yakaladığı gibi kendisini çekip götürdüğünü fark etti. Ana’ydı bu.

“Sözde Pavel’i hiç yalnız bırakmayacaktı, kendisi tek başına belanın içine içine giriyor!” diye homurdanıyordu bir yandan da.

Hohol gülümseyerek:

“Özür dilerim!” dedi.

Ana tedirgindi ve kendini müthiş bitkin hissediyordu; midesi bulanıyor, başı dönüyordu. Kederle sevinç tuhaf bir şekilde yer değiştirip duruyordu içinde. Bir an önce fabrikanın öğle arası düdüğünün çalmasını istiyordu.

Kilise meydanına vardılar. Çocuklardan ve gençlerden oluşan beş yüz kişilik neşeli bir kalabalık toplanmıştı burada. Kimi oturuyor, kimi ayakta

duruyordu. Kalabalık ara ara dalgalanıyor, insanlar tedirginlikle başlarını kaldırıp bir şey bekler gibi uzaklara bakıyorlardı. Büyük bir coşku içinde oldukları görülüyordu. Kimileri dalgın, düşünceli gibi dururken, kimileri de abartmalı bir yiğitlik sergiliyordu. Tutuk, kısık kadın sesleri duyuluyor; erkekler öfkeyle bu seslere arkalarını dönüyorlar, kimi kez de duyulur duyulmaz bir küfürle karşılık veriyorlardı. Bu alaca bulaca kalabalıkta kimi kez sürtüşmeler de yaşanıyordu.

"Mitenka... n'olur dikkatli ol!" diye seslenen titrek, çekingen bir kadın sesine şöyle bir yanıt gelebiliyordu örneğin:

"Kapa gaganı!"

Sizov, ölçülü, ağırbaşlı bir ses tonuyla inandırıcı şeyler söylüyordu:

"Hayır, gençleri feda edemeyiz! Onlar bizden daha akıllı ve... daha yürekli çıktılar! Bataklığı kurutma parası diye kesilen kapikleri kim engelledi? Onlar! Bunu hiç unutmamamız gerek! Bu yüzden onları yaka paça hapislere attılar! Ama kazanan hepimiz olduk!"

Birden fabrika düdüğünün bütün sesleri bastıran böğürtüsü duyuldu. Bir ürperti dolaştı kalabalıkta. Oturanlar ayağa kalktılar. Bir an herkes dondu kaldı. Herkes diken üstündeydi. Pek çok yüz, kağıt gibi bembeyaz kesilmişti.

Aynı anda da Pavel'in güçlü, çın çın öten sesi duyuldu:

"Yoldaşlar!"

Kuru, yakıcı bir duman dolmuş gibi yandı Ana'nın gözleri; birden dinçleşip dikleşiveren bedeniyle bir hamlede oğlunun hemen ardında yerini aldı. Demir kırıntılarının mıknatısa yönelmesi gibi herkesin yüzü Pavel'e döndü, onun çevresinde halka oldular.

Ana, oğlunun yüzüne bakıyor ve yalnızca onun gururlu, korkusuz, kor gibi yanan gözlerini görüyordu.

"Yoldaşlar! Bugün bizim günümüz! Bugün kim olduğumuzu açıklama günü! Bugün bayrağımızı: Bilincin, gerçekliğin ve özgürlüğün bayrağını yükseltme günü!"

Upuzun, bembeyaz bir bayrak direği parladı havada bir an; sonra aşağı indi, kalabalığı yardı, kalabalığın arasında gözden yitti; bir süre sonra, hepsi havaya yönelmiş insan yüzleri üzerinde işçi sınıfının kan kırmızı bayrağı kızıl bir kuş gibi dalgalanmaya başladı.

Pavel kolunu iyice yukarı kaldırdı; bayrak direğinin bir an yalpalar gibi olmasıyla onlarca el birden uzandı bembeyaz direğe doğru; eller arasında Ana'nın eli de vardı.

“Yaşasın emekçi halk!” diye bağırdı Pavel.

Yüzlerce ses bir yankı gibi yineledi aynı sözleri.

“Yaşasın Sosyal Demokrat İşçi Partisi! Yoldaşlar, unutmayın: Partimiz, bizim manevi yurdumuzdur!”

Kalabalık iyice coşmuştu. Kalabalık içinde bayrağın anlamını bilenler, kendilerine yol açıp ona doğru ilerlediler. Böylece Mazin, Samoylov, Gusev kardeşler de Pavel’in yanına geldiler. Nikolay başını eğmiş yaklaşanları geri itiyordu; ayrıca Ana’nın tanımadığı, gözleri ateş saçan birkaç genç Ana’yı da iteklediler...

“Yaşasın bütün ülkelerin işçileri!” diye bağırdı Pavel; bir araya gelmekle güçlerini de sevinçlerini de birleştirip çoğaltan yüzlerce ağız yürek ürperten bir yankı halinde yineledi haykırışı.

Ana Nikolay’la tanımadığı birinin daha elini yakaladı, gözlerine yaşlar hücum ediyordu, ama ağlamıyordu. Bacakları titrerken, çatlamış dudaklarıyla:

“Canlarım... Yavrularım...” diye mırıldanıyordu.

Nikolay’ın çiçekbozuğu yüzü geniş bir gülümsemeyle aydınlanmıştı; bayrağa bakıyor, ona uzanmaya çalışıyor ve anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyordu. Sonra birden bayrağa uzattığı kolunu Ana’nın boynuna doladı, onu öptü ve geniş geniş güldü.

Birden Hohol’un sakin, yumuşak sesi duyuldu; kalabalıktan yükselen uğultuyu bastırarak:

“Yoldaşlar!” dedi. “Bayraklarımızla yeni bir tanrı adına yürüyoruz! Aydınlığın ve hakikatin, bilincin ve iyiliğin tanrısıdır bu tanrı! Hedefimiz çok uzak, başımıza konacak dikenli taç ise burnumuzun dibinde! Hakikatin gücüne inanmayanlar, onu ölümüne savunma cesareti olmayanlar, kendine güvenmeyenler ve acı çekmekten korkanlar yollarını bizden ayırsınlar! Zaferimize inananlar gelsin bizimle! Nihai amacımızı göremeyenler bizimle gelmesin, çünkü onları bekleyen yalnızca acıdır! Safları sıklaştırın yoldaşlar! Yaşasın özgür insanların bayramı! Yaşasın 1 Mayıs!”

Kalabalık, safları sıklaştırdı. Pavel bayrağı sallıyordu; kızıl bayrak sere serpe açılmış, göz kamaştırıcı güneş altında kıpkırmızı, gepgeniş gülümsüyordu...

Fedya Mazin çınlayan sesiyle başladı:

Eski dünyayı reddediyor ve onun...

Onlarca ses yumuşak, güçlü bir dalga halinde getirdiler gerisini:

Küllerini silkeliyoruz ayaklarımızdan!..

Ana, dudaklarında yakıcı bir gülümseme, Mazin'in ardı sıra yürüyor, onun başının gerisinden oğluna ve dalgalandırdığı kızıl bayrağa bakıyordu. Çevresinde renk renk gözler, neşeli yüzler vardı. En önde oğlu ve Andrey yürüyorlardı. Seslerini duyuyordu onların: Andrey'in yumuşacık ve nemli sesiyle Pavel'in ağır, bas sesi öyle hoş bir uyum içindeydi ki:

Doğrul ve kalk, ey emekçi halk,
Ve siz, ey açlar, yürüyün savaşa!

Halk kızıl bayrağa doğru koşuyordu. Pavel bağırarak bir şeyler söylüyor, sonra kalabalığın içinde gözden yitiyor, sonra yeniden en önde görünüyordu. Bağırışı marşın ezgisi içinde yok olup gidiyordu. Evlerde usul usul söylenen bu marş şu anda sokakta güçlü bir ırmak gibi dolu dizgin akıyordu. Marşın çelik gibi bir irade ve cesaret duyumsanan sözleri, insanları geleceği yaratacak çileli ve uzun yola çağırırken, tam bir dürüstlükle bu yolun ne denli zahmetli olduğunu da söylemekten geri durmuyordu. Marş değil, kocaman bir akkor ırmağıydı bu: Sakin sakin süzülen bu kor ateş içinde geçmişin kapkara cürufu, eski alışkanlıkların ve duyguların ağır tortuları da akarken, yeniye karşı duyulan o kahrolası korku da yanıp yok oluyordu.

Birinin hem korku hem sevinç okunan yüzü belirdi Ana'nın yanında; yanı sıra da kısık, hıçkırığı andıran bir ses:

"Mitya! Dur... nereye?"

Ana bir solukta şunları söyledi:

"Bırakın gitsin! Hiç kaygılanmayın! Ben de çok korkmuştum... Ama benimki en önde... Bayrağı tutan... O benim oğlum!"

"Hey, haydutlar! Nereye? Askerler var orada!"

Birden kemikli bir el yakaladı Ana'nın kolunu; uzun boylu, zayıf kadın, bağırarak:

"Canım benim, ne sevimlisiniz!" dedi. "Ne de hoş söylüyorlar... Mitya'm da söylüyor..."

"İçiniz rahat olsun!" diye mırıldandı Ana. Bu mukaddes bir iş... Düşünün: Uğruna ölenler olmasaydı, Hazreti İsa, Hazreti İsa olur muydu?"

Bu düşünce birden gelmişti aklına ve içerdiği açık, yalın gerçeklikle kendisini müthiş etkilemişti. Kolundan sımsıkı tutmakta olan kadının yüzüne baktı ve gülümseyerek yineledi:

"Gerçekten de... uğruna ölenler olmasaydı, Tanrımız, İsa Efendimiz olmazdı!"

Sizov’u gördü yanında. Çıkardığı şapkasını marşın temposuna uygun bir biçimde sallıyordu.

“Nasıl da açıktan açığa yürüyüşe geçtiler ama Ana? Ya marşa ne dersin? Ne de güzel yakıştırmışlar sözleri!”

Orduları için asker gerek çara,

Oğullarınız delikanlılarınız gerek...

“Hiç korkmuyorlar!” diye sürdürdü Sizov. “Ama benim oğulcuğum mezarda...”

Kalbi sıkışır gibi oldu Ana’nın ve gitgide geride kalmaya başladı. Kalabalık bir anda yana itekleyiverdi onu, tahta perdelere doğru sıkıştırdı; hemen önünden dalgalana dalgalana gerçek bir insan seli akıyordu. Böyle müthiş bir kalabalığı görmekten mutlu oldu.

Doğrul ve kalk, ey emekçi halk!..

Muazzam bir bakır boru çalıyordu sanki; çalıyor ve kimilerinde tek vücut alıp mücadeleye girme arzusu; kimilerinde belli belirsiz bir sevinç, dumanlı bir önsezi, yakıcı bir merak, kimilerinde çok da belirgin olmayan bir umuda ilişkin kaygılı kıpırtılar uyandırıyor, kimilerinin içinde ise yılların biriktirdiği kin ve öfkenin boşalacağı bir çıkış kapısı aralıyordu. Herkes ileriye, en öne, bayrağın sere serpe dalgalandığı noktaya bakıyordu.

Müthiş coşkulu bir ses:

“İşte yürüyüşe geçtiler!” diye haykırdı. “Helal olsun çocuklar size!”

Sıradan sözcüklerle dile getirilemeyecek denli şiddetli şeyler hissediyor olmalıydı ki, ana avrat küfretmeye başladı adam. Ama savurduğu ağız dolusu küfürlerde, yılan gibi kıvrılarak tıslayan kara, kör bir köle kini de duyumsanıyordu.

Adamın biri de pencereden sarkmış, yumruğunu sallayarak kısılmış sesiyle haykırıyordu:

“Sizi din sapkınları sizi!”

Ciyak ciyak öten, kulak tırmalayıcı bir ses izledi bunu:

“İmparatorumuz efendimize, majesteleri çar hazretlerine başkaldırmak ha?!”

Ana’nın önünden kimi korkmuş, kimi gergin yüzleriyle insanlar geçiyor; erkekler kadınlar sıçrıyor, koşuşuyorlardı. Kalabalık koyu, kara bir lav gibi akıp gidiyor, marşın coşkulu temposuyla yoldaki her şeyi deviriyor, yıkıyor, temizliyordu sanki. Ta ötelerdeki kızıl bayrağa bakarken, oğlunun göremediği yüzü, bronz alnı, inancının ateşiyle kor gibi yanan gözleri canlanıyordu Ana’nın gözlerinde.

Ana artık kalabalığın en gerisindeydi. Buradaki insanlar arada bir yürüyüş kolunun başına kayıtsızca göz atarak, hiç acele etmeden, izledikleri temsilin sonunu bilen seyircilerin ilgisizliğiyle yürüyorlar, arada bir de alçak sesle, ama kendilerinden emin yargılarda bulunuyorlardı:

“Bir bölük okula, bir bölük de fabrikaya yerleşmiş...”

“Vali de burada...”

“Gerçekten mi?”

“Gözümle gördüm geldiğini!”

Birisi keyifle küfrederek:

“Korktuklarını gösterir bu,” dedi. “Bir yandan askerler, bir yandan vali...”

Yüreği sıkıştı Ana’nın:

“Canlarım benim... yavrularım!” diye geçirdi içinden.

Ama çevresinden kulağına cansız, soğuk sözler çalınıyordu. Bu insanların yanından uzaklaşmak için adımlarını hızlandırdı; onların ağır, tembel tempolarını aşmak canlandırdı Ana’yı.

Kalabalığın başı sanki bir şeye toslamış gibi, kalabalığın gövdesinde bir duraksama oldu, geriye doğru sessiz, kaygı dolu bir uğultu yankılandı. Marş da kesilir gibi oldu, sonra yeniden ve daha gür başladı. Sonra yeniden geriye doğru kaygılı bir uğultu duyuldu, sesler giderek alçaldı, birbiri ardınca koptu, söndü; sonra birkaç kişinin marşı yeniden coşturma, eski temposuna ulaştırma girişimi oldu:

Doğrul ve kalk, ey emekçi halk!..

Ey açlar, yürüyün düşman üstüne!..

Ama eski kaynaşmışlıktan, güvenden, birlikten uzaktı artık bu çağrı; tam tersine, seslerde kaygı, tedirginlik duyumsanıyordu.

İlerde neler olup bittiğini bilmiyordu Ana; bu nedenle önündekileri telaşla itekleyerek hızla öne yürümeye başladı. Onun geldiğini görenlerin kimi geriliyor, kimi kaşlarını çatıp başlarını öne eğiyor, kimi utangaç bir gülümsemeyle gülümsüyor, kimi de alaycı, arsız, ıslık çalıyordu. Ana’nın bu yüzleri inceleyen kederli gözleri bakışlarıyla onlara neden durduklarını soruyor, yalvarıyor, ilerlemelerini söylüyordu...

“Yoldaşlar!” Pavel’in sesiydi bu. “Askerler de bizim gibi insan. Bize el kaldırmazlar. Ne diye el kaldırsınlar ki? Herkesin gereksindiği doğruları dile getirdiğimiz için mi? Onların da gereksinimi var bu doğruları bilmeye. Şimdilik bunları bilmiyorlar, ama onların da saflarımıza katılmaları; soygunun, sömürünün, cinayetlerin değil, bizim saflarımızda, özgürlük

bayrağının altında toplanmaları yakındır! Bizim dile getirdiğimiz doğruları daha çabuk anlayabilmeleri için hiç durmamalı, ileri yürümeliyiz. İleri yoldaşlar! İleri! Her zaman ileri!”

Güçlü, kararlı, açık, anlaşılır, tok bir sesle söyledi Pavel bunları. Ama kalabalık yavaş yavaş dağılmaya başlamıştı. İnsanlar birbiri ardınca sağa sola sapıyorlar, evlerinin yolunu tutuyorlar, kimileri de tahta perdelere yaslanıyordu. Yürüyüş kolu şimdi turnaların gökte uçuş biçimini almıştı: Sivri ucunu Pavel’in oluşturduğu dar bir açıydı bu; Pavel’in başının üzerindeyse emekçi halkın bayrağı olanca kızıllığıyla göz alıyordu. Kalabalık, kanatlarını genişçe açmış, havalanmaya hazır kara bir kuşu andırıyordu... ve Pavel bu kuşun gagasıydı...

XXVIII

Yolun sonunun, yüzleri seçilmeyen, tek tip giyimli külrengi bir duvarla kapatılmış olduğunu fark etti Ana. Adamların her birinin omuzları üzerinde süngülerin ince, soğuk pırıltısı seçiliyordu. Ve bu sessiz, kımıltısız duvardan, işçilere doğru buz gibi bir rüzgâr esiyor, rüzgârın dondurucu soğuğu Ana'nın içine işliyordu.

Hepsi de en önde, bayrağın çevresinde duran tanıdığı insanların yanına varabilmek için kalabalığın içine daldı. Bir ara iyice sıkıştırdılar kendisini; uzun boylu, tıraşlı bir adam vardı hemen yanında. Tek gözü kör olan adam ona bakmak için başını sertçe çevirdi.

“Hey! Sen de kimsin?” diye sordu adam.

Ana bacaklarının titrediğini, alt dudağınınsa elinde olmadan sarktığını duyumsayarak:

“Pavel Vlasov'un annesi!” dedi.

“Ya!” dedi tek gözlü.

Yeniden Pavel'in sesi duyuldu bu sırada:

“Yoldaşlar! Her şey, bütün hayat ileride! Bizim için bir başka yol yok!”

Kaskatı bir sessizlik çöktü ortalığa. Bayrak iyice yükseldi, insanların başları üstünde nazlı nazlı dalgalanarak ileriye, askerlere, külrengi duvara doğru süzüldü. Ana ürperdi, gözlerini kapadı, sessiz bir haykırış koptu içinde: Pavel, Andrey, Samoylov ve Mazin, yalnız dördü kopmuştu kalabalıktan.

Aynı anda da Fedya Mazin'in aydınlık, duru sesi yükseldi yavaş yavaş:

Vurulup bir bir düştünüz...

ve sürdürdü:

Girdiğiniz son... savaşta...

Ağır bir iç çekişi andıran, boğuk iki ses eşlik ediyordu Mazin'e yalnızca. İnsanlar ayaklarını uyumla yere vurarak ileri doğru kımıldadılar. Havada ışıltılı bir kordela gibi dalgalandı açık, duru sesi Fedya'nın:

Her şeyinizi verdiniz...

Yoldaşları da Fedya'ya katıldılar:

Özgürlük için...

Yan taraftan birisi kin kusar gibi bağırdı:

“Ah-ha! Demedim mi size: Cenaze havasına geçti itoğlu itler!”

Bir başkası hınçla karşılık verdi ona:

“Dağıtın şunların suratlarını!”

Ana iki elini çapraz yapıp göğsüne bastırdı; daha önce yolu hıncahınç dolduran kalabalığın kararsızca duraksadığını gördü; insanlar bayrağın çevresindeki birkaç kişinin ilerleyişini izliyorlardı. Bayrağın arkasından gidenlere on-on beş kişi daha katılır gibi olduysa da, yürüdükleri yol, yol değil kızgın demirmiş de tabanlarını yakıyormuş gibi, her adımda bunlar da birer ikişer sağa sola sıvışı sıvışıverdiler.

Fedya’nın ağzından kehanette bulunan dizeler dökülüyordu:

Zorba düzen son bulacak...

Kendinden emin, güçlü, tok sesler onun kaldığı yerden sürdürüyordu:

Halk ayaklanacak...

Su gibi akıp giden marş, fısıltı gibi, tedirgin sözlerle kesildi:

“Saldırı emri veriyorlar...”

İlerden, külrengi duvarın oradan sert bir komut duyuldu:

“Süngü ta-ak!..”

Süngülerin havada yay çizen soğuk ışıltıları, hep birden sinsi bir tebessümle bayrağı hedef aldı.

“İleri Ma-arş!”

“Başladı!” dedi tek göz ve ellerini cebine sokup geniş adımlarla yan tarafa doğru uzaklaştı.

Ana gözlerini dikmiş izliyordu. Külrengi duvar hareketlendi, sokağı enlemesine kaplayacak şekilde genişledi, seyrek, gümüşi çelik dişler dümdüz ileri uzandı. Oğluna daha da yakın olmak için kendinden umulmayacak bir çeviklikle ileri atılan Ana, Andrey’in de kendini siper etmek için Pavel’in önüne fırladığını gördü.

Pavel sertçe:

“Önümden çekil... yanıma geç yoldaş!” diye bağırdı.

Andrey ellerini arkasında kavuşturmuş, başını iyice havaya dikmiş, marş söylüyordu. Pavel ona bir omuz attı ve yeniden bağırdı:

“Önümde durmaya hakkın yok yoldaş! Yanıma geç! En ön bayrağın yeri!”

Ufak tefek bir subay kılıcını savurarak incecik bir sesle bağırdı:

“Dağılın!”

Bacaklarını dizlerinden hiç kırmadan iyice yukarı kaldırıyor ve ayaklarını büyük bir coşkuyla rap rap yere vuruyordu. Ana onun pırıl pırıl çizmelerinden gözünü alamıyordu.

Onun biraz yan gerisinden uzun boylu bir subay daha geliyordu: Hohol gibi elleri arkasına bağlı yürüyordu; tıraşlıydı, ama kırlaşmış gür bıyıkları vardı; kırmızı astarlı, uzun, külrengi bir paltoyla, sarı şeritli geniş bir pantolon giymişti; adam bıyıkları gibi kırlaşmış gür kaşlarını kaldırmış Pavel'e bakıyordu.

Bu kadarı artık fazlaydı Ana için; aldığı her solukla her an patlayabilecek müthiş bir çığlık birikmişti göğsünde; bu çığlık boğuyordu onu; ama Ana iki elini birden göğsüne bastırarak çığlığın kopmasına engel oluyor, tutuyordu onu. Sürekli itiliyor, sendeler gibi oluyor, ama yine de, nerdeyse bilinçsizce, ilerlemeye çabalıyordu. Kafileden ardında kalanların iyice azaldığını hissediyordu; üzerlerine gelen buz gibi dalga darmadağın ediyordu hepsini.

Kızıl bayrağın çevresindeki bir avuç insanla, külrengi, sımsıkı bir duvar oluşturan askerler birbirlerine iyice yaklaşmışlardı; artık genişlemesine tüm sokağı kirli-sarı bir şerit gibi tutan askerlerin yüzleri seçilebiliyordu; yüzlerin oluşturduğu kirli-sarı şerit üzerine düzensiz bir sıralamayla değişik renklerde gözler tutturulmuştu; hepsinin önündeyse süngülerin acımasız, donuk ışıltıları göz alıyordu. İnsanların göğüslerine çevrilmiş bu çelik dişler daha hiçbir yere değmeden göstericileri birbiri ardınca kalabalıktan koparıyor, iki yana doğru savurup atıyordu.

Ana, arkasından kaçanların ayak seslerini duydu. Korku dolu, bezgin, boğuk haykırışlar duyuluyordu her yandan:

"Dağılın çocuklar!"

"Vlasov kaç!"

"Ulan Pavel, kaçsana!"

"Bayrağı at Pavel!" diye bağırdı Vesovşçikov sertçe. "Bana ver, saklayayım!"

Uzanıp bayrak direğini yakaladı; bayrak geriye doğru salındı.

"Bırak!" diye haykırdı Pavel.

Bir anda yanmış gibi çekti elini Nikolay. Marş söyleyen de yoktu artık. Birkaç gösterici Pavel'i sıkı bir çember içine aldılar, ama Pavel çemberi yarıp ileri atıldı. Bir an herkes sustu; sessizlik, sanki yukardan görünmez, saydam bir bulut gibi inip bütün göstericileri sarmalamıştı.

Bayrağın altında topu topu yirmi kadar gösterici duruyordu; sayıları çok değildi, ama sımsıkı bir halka oluşturmuşlardı. Ana onlar için korkuyor, belirsizce de olsa içinde onlara bir şeyler söyleme isteği duyuyor ve adeta bir çekimle onlara doğru yaklaşıyordu.

Birden uzun boylu ihtiyarın tekdüze sesi duyuldu:

“Teğmen! Şu... şeyi alın elinden!”

Elini uzatmış bayrağı gösteriyordu.

Ufak tefek subay Pavel’e doğru atıldı, bayrak direğine yapıştı, ciyak ciyak bir sesle:

“Bırak!” diye bağırdı.

Pavel tok bir sesle:

“Çek elini!” diye haykırdı.

Bayrak iki yana kızıl ışıklar saçarak şöyle bir gidip geldikten sonra yeniden dimdik havaya kalktı; ufak tefek subay da birkaç adım öteye fırlayıp kıçının üstüne oturdu. Nikolay’ın kolu ileride, yumruğu sıkılı olarak hızla önünden geçtiğini gördü Ana; şimdiye dek hiç tanık olmadığı bir şeydi onun böylesine hızlı hareket etmesi. Yaşlı subay ayağını yere vurarak böğürdü:

“Yakalayın şunları!”

Birkaç asker öne atıldı; biri dipçiğini savurdu; bayrak sarsıldı, savruldu ve külrengi asker yığını arasında gözden yitti.

“Ah!” diye üzgün bir bağırış duyuldu.

Ana’dan da canhıraş bir savaş çığlığı yükseldi. Asker kalabalığı içinde yitip gitmiş Pavel’se şu sözlerle karşılık verdi annesinin çığlığına:

“Hoşça kal anne! Hoşça kal canım benim...”

Şu iki düşünce aynı anda doğdu zihninde Ana’nın:

“Yaşıyor! Ve aklında ben varım!”

Ardından, Andrey’in sesini duydu:

“Hoşça kal anacığım!”

Ayak uçlarında yükselip, kollarını ileri geri sallayarak onları görmeye çalıştı. Askerlerin kafaları üstünde Andrey’in değirmi yüzünü gördü: Bu yüz gülümsüyor, kendisini selamlıyordu.

“Canlarım benim... Biricik Andreyim, biricik Pavelim!..” diye bağırdı.

Külrengi asker yığını içinde büsbütün gözden yiten bayraktarların sesi son kez duyuldu:

“Hoşça kalın, yoldaşlar!”

Camlardan, çatılardan yükselen kesik, kopuk birtakım yankılar yanıtladı bu vedayı.

XXIX

Biri göğsünden itti. Gözünü perdeleyen yaşlar arasından ufak tefek subayı zor bela seçebildi:

“Çekilsene kocakarı!” diye bağırıyordu adam, kıpkırmızı bir yüzle, ıkınır gibi.

Adama tepeden tırnağa şöyle bir baktı; yerde, ayaklarının dibinde kırılmış bayrak direğini gördü; direğin parçalarından birinde hâlâ bir kızıl kumaş parçası görülüyordu. Eğilip onu yerden kaldırdı. Bayrak parçasını elinden kapan subay ayaklarını hınçla yere vurarak:

“Çekil diyorum sana!” diye bağırdı yeniden.

Askerlerin arasından marşın ezgisi yeniden parlayıverdi:

Doğrul, kalk, ey emekçi halk!..

Her şey dönüyor, sallanıyor, titreşiyordu. Havada telegraf tellerinin donuk mırıltısını andırır yoğun, kaygılı bir uğultu vardı. Subay çileden çıkmıştı sanki; ciyak ciyak bağırdı:

“Kesin şu zırıltıyı! Başçavuş Kraynov...”

Ana sendeleyerek subayın fırlattığı kırık bayrak direğine gitti, yeniden kaldırdı yerden.

“Sustur şunları!”

Sesler kesildi, koptu, marş iyice silindi, söndü. Biri Ana’yı omuzundan tuttu, gerisin geri çevirdi ve sırtından iterek:

“Git hadi, git... git!..” dedi.

“Yolu açın!” diye bağırdı subay.

Ana, bulunduğu yerden on adım kadar ötede yine yoğun bir kalabalığın birikmiş olduğunu gördü. İnsanlar bir yandan bağırıyor, homurdanıyor, ıslık çalıyor, bir yandan da ağır ağır sokağın gerisine doğru çekiliyor, oracıktaki avlulara giriyorlardı.

Ana’nın yanına sokulan genç, bıyıklı bir asker onu kaldırıma doğru iterken, iyice kulağına doğru eğilerek:

“Git buradan şeytan karı!” diye bağırdı.

Kırık bayrak direği parçasına dayanarak bir iki adım attı Ana; dizleri bükülü bükülüveriyordu. Düşmemek için öbür eliyle de duvara ya da tahta perdelere tutunuyordu. Hemen önünde göstericiler geriliyor, yanı başında ve arkasında ise askerler:

“Çekilin! Çekilin!” diye bağırarak ilerliyorlardı.

Askerler kendisini geçip gidince Ana durdu, çevresine bakındı. Geride, yolun sonunda seyrek bir sıra halinde duran askerler, alan girişini kapatıyorlardı. Alan artık boştu. Öndeyse, yine külrengi gölgeler, göstericilerin üzerine doğru ağır ilerleyişlerini sürdürüyorlardı...

Ana geriye dönmek niyetindeydi, ama elinde olmadan yine ileriye doğru yürüdüğünü fark etti. Köşe başına gelince, artık kimseciklerin olmadığı dar sokağa döndü.

Yeniden durdu, derin derin soluk alıp verdi, etrafa kulak kabarttı: İlerde bir yerlerden kalabalığın uğultusu geliyordu.

Bayrak direği kalıntısına dayana dayana yürümeyi sürdürdü. Kaşları inip inip kalkıyordu yürürken; birden ter içinde kaldı. Dudakları kımıl kımıldı. Kolunu genişçe açtı, yüreğinde kimi sözcüklerin kıvılcımlandığını, kıpır kıpır kıpırdadığını, yüreğini sıkıştırmaya başladığını duyumsadı. İçini yakıyordu sözcükler, haykırıp kendilerini boşaltmasını istiyor gibiydiler ondan.

Dar sokak keskin bir dönüşle sola kıvrıldı. Köşeyi döner dönmez Ana kalabalık sayılabilecek bir grup gördü. Gruptan birinin sesi yükseldi:

“Sırf şirretlik olsun diye süngülerin üstüne yürünmez arkadaşlar!”

“Nasıldılar ama? Askerler üzerlerine yürürken kımıldamadılar bile! Öylece durdular, kardeşler! Korkunun zerresi yoktu hiçbirinde!”

“Doğru! Mesela Pavel Vlasov!”

“Ya Hohol’a ne dersiniz?”

“Şeytanın oğlu... ellerini ardına bağlamış, gülümsüyordu...”

Kalabalığı yarmaya çalışan Ana:

“Canlarım benim... ey iyi insanlar!” diye bağırdı. Herkes önünde saygıyla geri çekiliyordu.

Ama biri kendini tutamayıp güldü:

“Bakın hele şuna! Elinde bayrak var! Bayrak taşıyor!”

“Kes sesini!” diye sertçe bağıran biri susturdu onu.

Ana kollarını genişçe açtı:

“İsa aşkına dinleyin! Hepiniz canım, ciğerimsiniz benim! Olup bitenleri korkusuzca görmeye çalışın! Bizim çocuklarımız, bu yürüyenler! Kanımız, canımızın yongaları!.. Gerçek adına... ve hepimiz için yürüyor onlar! Sizler için... hepiniz için... Bebeleriniz, çocuklarınız için bilseniz ne çileli bir yol seçtiler onlar kendilerine! Aydınlık, güzel günleri getirmeye çalışıyorlar! O yeni hayatı hakikatte ve adalette arıyorlar!.. Herkes için iyiyi, güzeli istiyorlar!”

Şerha şerha yarılan yüreği göğsüne sığmıyor, kuruyan boğazı yanıyordu. Yüreğinin derinlerinde her şeyi ve herkesi sevgiyle kucaklayan, dilini yakan, onu gitgide daha güçlü, daha özgür kılan kocaman sözcükler doğuyordu.

Baktı; herkes susmuş, kendisini dinliyordu. Kendisini çepeçevre saran bu insanlar dinlemekle kalmayıp düşünüyorlardı da... hissediyordu bunu. İçinde bir arzu yükseldi: Bu kez ne olduğu çok daha belirgin bir arzuydu bu... İnsanları oğlunun ve Andrey'in ardından, askerlerin elinde tek başlarına ve savunmasız bıraktıkları öbür gençlerin ardından sürüp götürmek...

Çevresini saranlarda gezdirdi gözlerini: Hepsinin kaşları çatık, bakışlarıysa dikkatle kendisine yönelmişti. Sakin, yumuşak, ama kararlı bir tavırla sürdürdü:

"Çocuklarımız sevince erişmek, bizlere sevinci taşımak için yürüdüler! Hepimiz adına, İsa gerçekliği adına yürüdü onlar... Bizim elimizi kolumuzu bağlayan, bizleri ezen, boğan, soluksuz bırakan kötülere karşı, doymak bilmezlere, açgözlülere karşı yürüdü onlar! Canlarım benim! Canımızın yongası olan bu gençler tüm halk için, tüm dünya için, tüm emekçi insanlar için yürüdüler! Yolunuzu onların yolundan ayırıp onlardan yüz çevirmeyin, onları yadsımayın, çocuklarınızı hepimiz için yürüdükleri yolda yapayalnız bırakmayın! Acıyıcı olun... Ana olarak, baba olarak yüreğinizin sesini dinleyin ve bu sese güvenin! Onlar hakikati ortaya çıkardılar ve hakikat yolunun neferleri olarak, onun uğruna canlarını ortaya koydular. Onlara inanın!"

Sesi koptu, gücü tükendiği için olduğu yerde ileri geri sallandı, biri koltuk altlarından tutup yere yığılmasını önledi.

Müthiş heyecanlanan birisi, boğuk bir sesle bağırdı:

"Tanrının sesi bu! Ey iyi insanlar... bu sesi dinleyelim!"

Bir başkası acıyarak:

"Ah, nasıl da helak ediyor kendisini!" dedi.

Buna hemen itiraz edenler oldu:

"Hiç de kendini helak ettiği yok... Anlamıyor musun: Yaptığı şey, kendimize gelmemiz için biz ahmakları silkelemek!"

Heyecandan titreyen tiz bir ses yükseldi kalabalık arasından:

"Ey Hıristiyanlar! Benim tertemiz yürekli Mitya'm ne yaptı? Sevdiği insanların, yoldaşlarının ardı sıra yürüyüp gitti! Hanım doğru söylüyor:

Çocuklarımızı ne diye yüzüstü bırakacakmışız? Kötü ne yaptı ki onlar bize?”

Bu sözler öyle dokundu ki Ana’ya, birden sessiz sessiz hıçkırmaya başladı.

İhtiyar Sizov yüksek sesle:

“Hadi evine git, Nilovna!” dedi. “Hadi anacığım... tükendin, bittin, yeter artık!”

Yüzü solgundu; dağılmış sakalı titriyordu. Birden kaşlarını çattı, sert, delici bakışlarını kalabalık üzerinde gezdirdi, duruşunu dikleştirdi... Alabildiğine açık, anlaşılır şeylerdi söyledikleri:

“Biliyorsunuz, oğlum Matvey fabrikada bir iş kazasında ezilerek öldü. Ama şimdi sağ olsaydı, kendi ellerimle... onların... o gençlerin yanına yollardım onu: ‘Git oğlum,’ derdim. ‘Sen de git Matvey’im! Doğru, haklı, onurlu bir yol bu!’”

Sesi koptu, sustu; herkesin yüzü asıktı ve herkes susuyordu. Yeni ve çok büyük, ama artık onları korkutmayan bir duygunun etkisi altındaydı herkes. Sizov kolunu kaldırıp havada salladı:

“Kocamış bir adam söylüyor bunları size. Hepiniz beni tanırsınız. Otuz dokuz yıldır burada çalışıyorum... ve elli üç yıldır şu dünyadayım. Tertemiz, akıllı bir çocuk olan yeğenimi de götürdüler bugün. En öndekilerleydi o da... Vlasov’un yanı başında, bayrağın altında!”

Elini salladı, boynunu içine çekip büzüştü, Ana’nın elini tuttu:

“Bu kadın gerçeği söyledi. Çocuklarımız dürüst, onurlu, akılcı bir yaşam istiyorlar. Ama işte biz bir başlarına bırakıverdik onları... evet, bırakıp kaçtık! Hadi, git artık Nilovna!”

Ana, yaşlı gözlerle çevresine baktı:

“Canlarım benim! Çocuklar içindir hayat... çocuklar içindir dünya!..”

“Hadi git, Nilovna!” dedi yeniden Sizov, bayrak direğinin kırık parçasını uzatarak: “Al şu sopanı da git!”

Herkes acıyla, saygıyla bakıyordu Ana’ya. Sevgi, sevecenlik mırıltılarıyla uğurladılar onu. Sizov usulca insanları uzaklaştırıp Ana’ya yol açtı; herkes sessizce kenara çekildi, sonra gizemli bir gücün etkisi altına girmiş gibi aralarında mır mır bir şeyler konuşarak topluca Ana’nın ardı sıra yürüdüler.

Evinin kapısına varınca bayrak direği kalıntısına dayanarak Ana dönüp onlara baktı, başıyla hepsini selamladı, minnet dolu bir sesle:

“Hepinize teşekkür ederim...” dedi usulca.

Sonra, nedense kendisine yüreğinde doğmuş gibi gelen, yeni düşüncesini anımsayarak:

“Uğruna ölenleri olmasaydı, Yüce İsa’mız da olmazdı...” dedi.

Kalabalık sessiz, kımıltısız, ona bakıyordu.

Bir kez daha herkesi selamladı ve evine girdi; Sizov da başı önde, onun ardından içeri girdi.

Kalabalık bir süre daha kaldı orada; aralarında bir şeyler konuştular.

Sonra sessizce, ağır ağır dağıldılar.

İkinci Bölüm

I

Günün kalanı, bedeninin de ruhunun da lime lime olduğu hissini veren bir yorgunluk ve puslu, kopuk kopuk anılar arasında geçti. Ufak tefek subay, külrengi bir benek gibi hoplayıp zıplıyor, Pavel'in bronz yüzü ışıyor, Andrey'in gözleri gülüyordu.

Odada gitti geldi, pencerenin önüne oturdu, sokağa baktı, yeniden kalkıp dolaştı; bu sırada kaşlarını kaldırıp indiriyor, titriyor, çevresine bakınıyor, ne olduğunu bilmeden sanki bir şeyler aranıyordu. Kafasının içi bomboştu. Su içti, ama susuzluğunu geçirmeye damla etkisi olmadı içtiği suyun; bağrında duyduğu derin acı ve o kahredici alçalma duygusu içini cayır cayır yakmayı sürdürdü. Gün ikiye ayrılmıştı: İlk bölümünün dolu dolu bir içeriği vardı; ikinci bölümü ise bomboştu; ilk bölümü dolduran her şey boşalıp gitmişti ve şimdi önünde yanıtsız koskoca bir soru dikilip duruyordu:

"Ne yapmalı?"

Kapı çalındı, Korsunova geldi. Ellerini kollarını sallayarak, bağırdı, ağladı, coştu, ter ter tepindi, bir şeyler önerdi, bir şeyler vaat etti, birilerini tehdit etti.

Bütün bunları boş boş izledi Ana. Mariya susmak bilmiyor, cırlak sesiyle bağırıp duruyordu:

"E-e, milletin damarına basarsan böyle olur! Bütün fabrika, bütün herkes nasıl da ayaklanıverdi!"

"Öyle, öyle," diyordu Ana usulca, başını sallayarak; sabit bakışlarıysa geçmişi –şimdi artık ancak geçmiş diye adlandırılabilecek şeyleri– arıyordu: Andrey ve Pavel'le birlikte kendisinden uzaklaşıp gitmiş şeyleri... Ağlayamıyordu; sıkışan kalbi kuruyup kalmıştı sanki; dudakları da kurumuştu, ağzının içi de kupkuruydu. Elleri titriyor, sırtı ince ince ürperiyordu.

Akşam jandarmalar geldi. Ne şaşırttı, ne de korkuttu onu bu ziyaret. Büyük bir gürültü patırtıyla daldı adamlar içeri; pek bir neşeli, keyifli gibiydiler. Sarı suratlı subay pis pis sırıtarak:

"Ee, keyifler nasıl?" dedi. "Yanılmıyorsam bu üçüncü karşılaşmamız?"

Ana kupkuru dilini dudakları üzerinde gezdirdi, karşılık vermedi. Subay konuştu da konuştu; nasihatler verdi; konuşmaktan büyük keyif duyduğu belli oluyordu. Ancak adamın sözlerinden bir teki bile ulaşmadı Ana'ya,

dolayısıyla da zerre kadar etkilemedi onu bu konferans. Ta ki, “Oğluna Tanrı ve Çar sevgisi aşılayamadığın için sen de de suç var anacığım,” diyene dek. Ana dikilmekte olduğu kapı ağzından subayın yüzüne bakmadan:

“Evet, çocuklarımız ayıplayacaklar bizi,” dedi. “Onları yürüdükleri böylesi bir yolda tek başlarına bıraktığımız için haklı olarak ayıplayacaklar bizi!”

“Ne diyorsun?” diye bağırdı subay. “Daha yüksek sesle konuş... seni duyamıyorum!”

Ana göğüs geçirerek sözlerini yineledi:

“Çocuklarımız, diyorum, bizi ayıplayacaklar!”

Bunun üzerine subay çabuk çabuk, kızgın kızgın bir şeyler söyledi; ama sözlerinin hiçbiri Ana’ya dek ulaşmadı.

Mariya Korsunova tanık olarak çağrılmıştı. Ana’nın hemen yanında duran, ancak ona hiç bakmayan Korsunova, subay kendisine bir şey sorduğunda, yerden bir selamdan sonra hızlı hızlı ve tekdüze bir şekilde hep aynı yanıtı veriyordu:

“Bilmiyorum, ekselansları... Cahil bir kadınım ben... ufak bir işim var... aptalın teki olduğumdan aklım hiçbir şeye ermez... o yüzden de hiçbir şey bilmiyorum...”

“Tamam, kes kes!” diyordu subay bıyıklarını çekiştirerek.

Korsunova yine yerden bir selam veriyor, ancak bu arada subayın arkasından işaret ve ortaparmağı arasına başparmağını sokarak yumruk sallamayı da ihmal etmiyordu.

“Sen de yapsana!” diye fısıldıyordu hatta Ana’ya da.

Vlasova’nın üzerini aramasını emrettiklerinde gözlerini önce bir kırpıştırdı, sonra fal taşı gibi ayırarak ürkek ürkek:

“Ekselansları,” dedi, “inanın ben o işin nasıl yapıldığını bilmem!”

Subay öfkeyle ayağını yere vurdu, bağırdı, tehditler savurdu. Bunun üzerine Mariya gözlerini yere indirerek usulca Ana’ya rica etti:

“Madem öyle... Pelageya Nilovna, düğmelerini çözer misin?”

Ana’nın üzerini, giysilerini iyice yokladı; bir anda öfkeden yüzü kıpkırmızı oldu:

“Ah, köpekler!” diye fısıldadı.

Aramanın yapıldığı köşeye dönen subay sertçe:

“Ne söyleniyorsun sen orda?” diye bağırdı.

“Kadın işi, ekselansları, anlarsınız ya!..” diye mırıldandı Mariya ürkek ürkek.

Subay arama tutanağını imzalamasını emredince Ana ağır, tutuk hareketlerle ve mürekkebi çokça biriktirdiği için ışıl ışıl parlayan kalın kalın kitap harfleriyle şunları yazdı:

“Bir işçinin dul karısı Pelageya Vlasova.”

“Bu da ne? Ne gereği vardı bunun?” diye bağırdı subay, yüzünü iğrenir gibi buruşturarak; sonra da hafif bir gülümsemeyle ekledi: “Yabaniler, n’olacak!”

Jandarmalar gidince Ana pencerenin önüne dikilip, kollarını göğsünde kavuşturdu, gözlerini hiç kırpmadan, hiçbir şey görmeden uzun uzun, boş boş baktı durdu; kaşlarını iyice yukarı kaldırmış, dudakları incecik bir çizgiye dönüşmüştü; çenesini öyle kuvvetle sıkıyordu ki, az sonra dişleri sızlamaya başladı. Gazı tükenen lambada fitil çıtırdıyor, iyice ufalan alev can çekişiyordu. Lambaya üfleyerek karanlıkta kaldı. Zihninde tek bir açık, belirgin düşünce yoktu; ve bu kahredici zihinsel boşluk kara bir bulut gibi göğsünü dolduruyor, yüreğinin vuruşlarını zorlaştırıyordu. Öyle uzun sürdü ki bu kımıltısız duruşu, bacakları da, gözleri de yoruldu. Penceresinin altına gelen Mariya’nın sarhoş bir sesle bağırdığını duydu:

“Pelageya? Uyuyor musun? Acıların kadını... kara bahtlım benim, uyu, uyu!”

Üzerini bile çıkarmadan kendini yatağa attı Ana; aynı anda da güçlü bir girdabın kollarında kalmış gibi kendinden geçip, derin bir uykuya daldı.

Düşünde, bataklığın arkasında, kente giden yol üzerindeki sarı kum tepeciğini gördü. Kum çekildiği için uçurum gibi derin bir çukur oluşmuştu tepenin bir yanında; Pavel burada, çukurun başında duruyor ve Andrey’in o hoş, çın çın öten sesiyle usul usul marşlarını mırıldanıyordu:

Doğrul ve kalk, ey işçi halk...

Ana kum tepesinin hemen önünden geçiyor ve elini alnına koyup oğluna bakıyordu. Göğün masmavi fonu üzerinde oğlunun çizgileri olanca açıklığıyla görülebiliyordu. Oğlunun yanına gitmeye, ona daha fazla yaklaşmaya utanıyordu Ana, çünkü gebeydi. Ayrıca kollarında da bir bebek vardı. Yürümesini sürdürdü. Kırlarda top oynayan çocuklar vardı, bir sürü çocuk... oynadıkları top kırmızıydı. Birden, kucağındaki bebek kollarını top oynayan çocuklara doğru uzatıp canhıraş bir sesle ağlamaya başladı. Ana, bebeğe meme verdi ve geri döndü; kum tepesinde bu kez askerler vardı ve süngülerini ona çevirmişlerdi. Hızla bozkırın ortasında yükselen kiliseye

doğru koştu; bembeyaz, bulutlardan yapılmış gibi hafif ve olağanüstü yüksekti kilise. Birini toprağa veriyorlardı sanki; kapağı sıkı sıkıya çakılı, kocaman, kara bir tabut duruyordu orta yerde. Papazla yardımcısı beyaz ayin cüppeleri içinde ilahi okuyorlardı:

Dirilip kalktı İsa babamız, ölüler arasından...

Papaz yardımcısı buhurdanı salladı, başını eğerek Ana'yı selamladı, gülümsedi. Kızıla çalan sarı saçları ve güler yüzüyle Samoylov'a benziyordu. Kubbeden havlu gibi geniş güneş ışınları dökülüyordu. Her iki yandaki koro yerinde çocuklar ilahi okuyorlardı:

Dirilip kalktı İsa babamız, ölüler arasından...

"Yakalayın şunları!" diye bağırdı birden papaz; kilisenin tam ortasında duruyordu, üzerindeki beyaz ayin cüppesi kaybolmuş, yüzünde kırlaşmış, sert bir bıyık belirmişti. Herkes kaçışmaya başlamıştı. Buhurdanı bir yana fırlatıp, başını tıpkı Hohol gibi elleri arasına alan papaz yardımcısı da kaçıyordu. Ana, kucağındaki bebeği yere düşürdü; kaçışan insanlar bebeğe basmamaya özen göstererek yanından dolaşıyorlar, küçücük çıplak bedene ürkek bakışlar fırlatıyorlardı.

Ana diz çökerek:

"Yavrumu bırakmayın, onu da götürün!" diye haykırdı.

Ellerini ardında kavuşturmuş, gülümseyerek ilahi okuyordu:

Dirilip kalktı İsa babamız, ölüler arasından...

Eğilip bebeği yerden kaldırdı Ana ve kaplamalık tahta yüklü bir arabaya koydu. Nikolay da arabanın yanında yürüyor ve kah kah gülerek:

"Zor bir iş verdiler bana," diyordu.

Sokak çamurluydu; pencerelerden başlarını uzatan insanlar ıslık çalıyor, bağırıyor, el sallıyorlardı. Çok güneşli, sıcak bir gündü ve hiçbir yerde gölge yoktu.

"Siz de ilahi okusanıza anacığım..." diyordu. "N'aparsınız, hayat böyle!"

Ve herkesin sesini bastırarak ilahi okumayı sürdürüyordu. Ana onun ardı sıra yürüdü. Sonra birden tökezledi ve inlemelerin yükseldiği dipsiz bir derinliğe yuvarlandı...

Titreyerek uyandı. Ama nasıl bir titreme! Tüm bedeni sarsılıyordu... Pürtük pürtük, ağır, kaba bir el yüreğini avuçlamış, oyun oynar gibi sıktıkça sıkıyordu. Fabrikanın düdüğü çaldı; ısrarlı, inatlı çalışından bunun ikinci düdük olduğunu çıkardı Ana. Oda karmakarışıktı, her şey yere savrulmuştu: Kitaplar, giysiler... döşeme tahtaları da çamur içindeydi.

Kalktı, elini yüzünü yıkamadan, dua da etmeden, ortalığı toplamaya girişti. Mutfakta, ucunda kırmızı bez kalıntısı bulunan kırık bayrak direği ilişti gözüne; eğilip hınçla aldı direği ve o öfkeyle sobaya atmak istedi; sonra bir göğüs geçirdi, ucundaki kırmızı bez parçasını çıkardı, özenle katlayıp cebine koydu; sopasını ise dizinde kırıp, ocağın yanındaki odun gözünün içine attı. Camları ve yerleri soğuk suyla temizledi, semaveri yaktı, giyindi, mutfak penceresinin önüne oturdu ve... zihninde yine aynı soru canlandı:

"Ne yapmalı?"

Daha dua bile etmediği aklına gelince, gidip kutsal tasvirlerin önünde birkaç saniye ayakta durdu, sonra yerine dönüp yine oturdu. Yüreği bomboştu.

Tuhaf bir sessizlik vardı ortalıkta: Dün dışarda bağırıp çağıran onca insan bugün sanki evlerine kapanmış, oturup sessizce yaşadıkları sıradışı günü düşünüyordu.

Birden gençliğinde tanık olduğu bir görüntü canlandı belleğinde: Büyük toprak sahiplerinden Zausaylov ailesine ait asırlık park içinde, yüzü baştan sona ak nilüferlerle kaplı kocaman bir göl vardı. Havanın kapalı olduğu bir güz günü oradan geçerken, gölün ortasında bir sandal görmüştü. İnsanın içine hüzün salan sapsarı yapraklarla kaplı gölün karanlık, kıpırtısız sularına yapışmış gibiydi sandal. Ölü yapraklar arasında tek başına, kımıltısız duran bu küreksiz, boş sandaldan derin bir hüzün ve gizemli denebilecek bir keder yayılıyordu. Göl kıyısında uzunca bir süre öylece durup kayığı kıyıdan oraya kimin, ne için itmiş olabileceğini düşünmüştü. Aynı gün akşam, Zausaylov'ların kahyasının karısının gölde boğulduğunu öğrenmişti; hafif adımlarla, hızlı hızlı yürüyen, kara saçları hep dağınık, ufak tefek bir kadındı bu.

Elini yüzünde gezdirdi, dünkü heyecan verici olaylar canlandı zihninde. Kafası bunlarla dolu, uzunca bir süre olduğu yerde oturup, bakışlarını soğuyan çayına dikti; alçakgönüllü ve akıllı biriyle oturup konuşmak, ona kafasını dolduran soruları sormak için büyük bir istek duyuyordu içinde.

Onun bu isteğini yerine getirmek içinmiş gibi sanki, öğleden sonra Nikolay İvanoviç geldi. Ama onu görmek müthiş endişelendirdi Ana'yı; konuğunun selamını bile almadan, usulca:

"Ah, anam babam," dedi, "buraya gelmeniz büyük ihtiyatsızlık! Gördüler mi hemen yakalarlar sizi!"

Ana'nın elini kuvvetle sıktıktan sonra gözlüklerini düzelten Nikolay, başını iyice ona doğru yaklaştırarak kaygılı ama sevecen bir tavırla:

"Pavel ve Andrey'le birlikte bir karar almıştık," dedi: "Onları tutuklayacak olurlarsa, hemen ertesi gün ben sizi kente götürüp bir yere yerleştirecektim. Evde arama yaptılar mı?"

"Yaptılar. Her yeri karıştırdılar. Utanmaz, vicdansız herifler, benim üzerimi bile aradılar!"

Nikolay omuz silkerek:

"Niye utansınlar ki!" dedi ve ona neden kentte yaşaması gerektiğini anlatmaya başladı.

Ana ona solgun bir gülümsemeyle bakarak, kendisi için kaygılanan dost sesini dinliyordu. Kentte yaşamasının gerekçeleri olarak sıraladığı şeyleri kavrayamamasına karşın, nasıl olup da ona böylesine sevecenlik ve güven duyabildiğine kendisi de şaşıyordu.

"Pavel'imin de isteği böyle olduğuna göre... ve tabii bir de size yük olmayacaksam..."

Nikolay onun sözünü keserek:

"O konuda içiniz rahat olsun!" dedi. "Ben yalnız yaşıyorum... arada bir ablam gelir, o kadar!"

Ana yüksek sesle düşünür gibi:

"Yalnız, çalışıp yediğim ekmeği kendim kazanmak isterim," dedi.

"İstiyorsanız, bir iş ayarlarız size!"

Oğlunun, Andrey'in ve öbür gençlerin işten, çalışmaktan anladıkları neyse, artık Ana da onu anlıyordu.

Nikolay'a yaklaştı ve gözünü gözlerinin içine dikerek:

"Bulacak mısınız bana iş?" dedi.

"Evim küçüktür, bekar evi..."

"Hayır... benim dediğim öyle iş değil..." dedi Ana usulca.

Onun kendisini doğru anlamamış olmasına incinerek, üzgün üzgün iç çekti. Ama Nikolay, miyop gözlerinin içi gülerek, dalgın dalgın:

"Pavel'in görüşüne gittiğinizde, kendileri için gazete çıkarılmasını isteyen köylülerin adreslerini öğrenmeye çalışın..." dedi.

"Ben tanıyorum onları!" diye bağırdı Ana sevinçle. "Onları bulur ve ne yapmamı isterseniz yaparım! Benim yasak yayın taşıyabileceğim kimin aklına gelir? Tanrının yardımıyla fabrikaya öyle çok taşıdım ki onlardan!"

Sırtında bir torba, elinde bir sopa, yollara düşmek, dere tepe demeden, o köy senin bu köy benim dolaşmak arzusu duydu birden.

“Canım benim! Sizden çok rica ediyorum, lütfen bu işi bana verin. Her yere giderim. Başka illere, uzak bölgelere bile... her yerde yolumu bulurum! Yaz kış, gezginler gibi tıpkı, ta mezara dek dolaşır dururum. Böyle bir yazgıdan insan ancak övünç duyar!”

Kendini, o köy senin bu köy benim, yoksul kulübelerinin pencereleri altında bir dilim ekmek dilenen yersiz yurtsuz, gezgin bir gariban olarak düşününce hüzünlendi.

Nikolay uzanıp usulca elini tuttu onun ve sımsıcak avuçlarının içine alıp sevecenlikle okşadı. Sonra saatine bakarak:

“Bu konuyu sonra konuşuruz,” dedi.

“Canım benim!” diye haykırdı Ana. “Canımız, ciğerimiz çocuklarımız özgürlüklerini, hayatlarını koyuyorlar ortaya, gözlerini kırpmadan ölüme atılıyorlar... Ben bir ana olarak eli kolu bağlı nasıl dururum?”

Nikolay’ın yüzü bembeyaz oldu; Ana’ya sevecenlikle bakarak:

“Biliyor musunuz,” dedi usulca, “ilk kez duyuyorum böyle sözleri!”

“Ah, bilemiyorum bilemiyorum!” dedi Ana, başını hüzünle sallayarak; sonra ellerini çaresizlikle iki yana açtı: “Şu ana yüreğimde kopan fırtınayı dile getirecek sözleri bir bulabilsem...”

İçinde kabaran, bir türlü dile getiremediği öfkenin kor ateşi yüreğini dağlamış gibi hop diye yerinden fırladı:

“İki gözü iki çeşme ağlatırdım herkesi...” dedi. “Vicdansızları ve kötü yüreklileri bile!”

Saatine yeniden bakan Nikolay da yerinden kalktı:

“Nasıl, anlaştık, değil mi? Kente gelip, benim yanıma yerleşiyorsunuz.”

Başını sallayarak sessizce onayladı Ana onu.

“Peki ne zaman taşınabilirsiniz?” dedi Nikolay; sonra yalvarırca: “Ne kadar çabuk olursa o kadar iyi olur...” diye ekledi. “Yoksa gözüm arkada kalacak... sizin için kaygılanıp duracağım!”

Şaşkınlıkla baktı Ana karşısındaki adama: Üzerinde basit bir kara ceket, kambur, miyop, başı önünde, utangaç utangaç karşısında duruyor, başka derdi tasası yokmuş gibi kendisi için kaygılanacağını söylüyordu... Her şeyi başkasından ödünç alınmış gibi, üzerinde iğreti duruyordu.

Gözlerini yere indirerek:

“Paranız var mı?” diye sordu Nikolay.

“Yok!”

Hemen cebinden cüzdanını çıkardı, içinden aldığı parayı Ana’ya uzattı:

“Buyrun!”

“Şaşılacak şey!” dedi Ana. Her şey nasıl da farklı! Paranın bile değeri yok! Oysa ruhlarını satılığa çıkarıyor insanlar para için... sizin içinse ha var ha yok! Yalnızca başkalarına yardım etmek için tutuyorsunuz onu sanki!”

Nikolay belli belirsiz bir gülümsemeyle:

“Müthiş sıkıntı verici, tatsız bir şeydir para!” dedi. “Alması da sıkıntı, vermesi de sıkıntı...”

Elini uzatıp Ana’nın elini kuvvetle sıktı, ricasını yineledi:

“Şu taşınma işini... ne kadar çabuk gerçekleştirirseniz o kadar iyi olur!”

Ve hep yaptığı gibi sessizce uzaklaştı.

Ana bir süre baktı onun arkasından.

“Ne iyi bir insan!” diye düşündü. “Ve bana hiç acımıyordu...”

Nikolay’ın kendisine acımaması keyfini mi kaçırmıştı, yoksa buna yalnızca şaşırmış mıydı; bunu kendisi de anlayamadı.

II

Nikolay’ın bu ziyaretinden dört gün sonra yola çıktı Ana kente doğru. İki sandık içinde toparladığı eşyalarını yüklediği araba işçi mahallesini ardında bırakıp da bozkıra çıktığında dönüp geriye bakan Ana, hayatının en karanlık, en ağır diliminin geçtiği bu yerleri sonsuza dek bıraktığını, günleri büyük bir hızla ve birbiri ardınca yutan yeni acı ve sevinçlerle dolu, bambaşka bir hayatın başlamakta olduğunu duyumsadı birden.

Göğü delen bacalarıyla, koyu kırmızı dev bir örümcek gibi yayılıyordu, is karası topraklar üzerinde yükselen fabrika. Fabrikanın yakın çevresi, sıkış tepiş tek katlı işçi evleriyle doluydu. Bataklığın yanı başına sıkışmış küçük küçük, külrengi, basık evler, ufacık, puslu pencerelerinden derin bir hüzünle bakıyorlardı birbirlerine. Evlerin hemen üzerinde, yine fabrika gibi koyu kırmızı tuğladan yapılmış kilise yükseliyordu; ancak fabrikanın bacaları kilisenin çan kulesinden daha yüksekti.

Ana göğüs geçirerek, bluzunun boğazını sıkan yakasını gevşetti.

Dizginleri atın sırtında sallayan arabacı:

“De-eh!” diyordu, homurdanır gibi bir sesle.

Yaşı belli olmayan, eğri bacaklı, seyrek, kır saçlı ve sakallı, donuk bakışlı bir adamdı. İki yana yalpalayarak arabanın yanıbaşında yürüyor ve her halinden, ne yana gitmekte olduklarının kendisini zerre kadar ilgilendirmediği belli oluyordu. Üzerleri kurumuş çamur kaplı, ağır çizmeler içindeki çarpık bacaklarıyla paytak paytak yürürken ikide birde:

“De-eh!” diyordu, renksiz, sıradan bir sesle, homurdanır gibi.

Ana, çevresine bakındı: Ruhu gibi, bozkır da ıssızdı.

Başını bezgince sallayarak, ayaklarını güneşin ılıttığı kalın kum tabakasına kuvvetle basan atın yürüyüşünden usul hışırtılar yükseliyordu. Doğru dürüst yağlanmamış eski araba gıcırdıyor, bütün sesler, yükselen toz tabakasıyla birlikte geride kalıyordu.

Nikolay İvanoviç kentin dış mahallesinde, bomboş bir sokakta, eskilikten yıkıldı yıkılacak, kararmış, iki katlı bir eve ek olarak yapıldığı anlaşılan küçük, yeşil bir evde oturuyordu. Evin önündeki bol yeşillikli küçük bahçede yer alan leylak ve akasyaların dallarıyla, kavakların gümüşsü yaprakları evin üç odasının pencerelerine sevecen bakışlar fırlatıyorlardı. Evin odaları temiz, sessizdi; döşeme tahtaları üzerinde

yaprakların tırtıklı gölgeleri titreşiyor, duvarlarda sıkış tepiş yüklü kitap raflarıyla, sert bakışlı birilerinin portreleri yer alıyordu.

Konuğunu bir penceresi küçük bahçeye, öbür penceresi her yanını gür otların kapladığı avluya bakan küçük bir odaya alan Nikolay:

“Nasıl,” dedi, “rahat eder misiniz burada?”

Bu odanın da bütün duvarları tıka basa kitap dolu raflarla, kitaplıklarla kaplıydı.

“Mutfakta kalsam ben...” dedi Ana. “Aydınlık, pırıl pırıl orası...”

Bir şeyden korkmuş gibiydi sanki Nikolay; ama utana sıkıla onu bu küçük odada kalmaya ikna edince, birden sevindi.

Odaların üçünün de özel bir havası var gibiydi; insanın kolayca soluk alıp verdiği, kendini rahat, hafif hissettiği bir hava; buna karşılık insan elinde olmadan sesini kısıyor, duvarlardan bir noktaya takılı bakışlarıyla dingin düşüncelere dalmış gibi görünen insanların katı sessizliklerini bozmaktan korkarak alçak sesle konuşuyordu.

Pencerelerdeki saksıların toprağını eliyle yoklayan Ana:

“Çiçekleri sulamak gerek!” dedi.

“Haklısınız!” dedi ev sahibi, suçlu suçlu. “Severim çiçekleri, ama uğraşacak zaman bulamıyorum...”

Bir gözlemi oldu Ana’nın: Kendisine ait bu rahat evde bile Nikolay sakınarak hareket ediyordu; kendisini çevreleyen her şeye karşı yabancı ve uzaktı sanki. Baktığı şeye yüzünü iyice yaklaştırıyor, sağ elinin incecik parmaklarıyla gözlüğünü düzeltiyor, gözlerini kısıp sessiz bir soru sorar gibi bakışlarını ilgisini çeken nesneye odaklıyordu. Kimi kez baktığı şeyi eline alıp yüzüne iyice yaklaştırıyor, gözleriyle enine boyuna yokluyordu: Sanki Ana’yla birlikte o da bu odaya ilk kez giriyordu, Ana’ya olduğu gibi ona da buradaki her şey yabancı, yadırgıydı. Onu kendi evinde böylesine yabancı görünce, Ana birden kendini evinde gibi hissetmeye başladı. Nikolay’ın ardı sıra bütün odaları dolaştı, neyin nerde olduğunu belledi; evdeki yaşam düzeni hakkında sorular sordu; hiçbir şeyi gerektiği gibi yapmadığını bilen, ama bundan başka türlüsü de elinden gelmeyen insanların suçlu havasıyla yanıtladı Nikolay Ana’nın sorularını.

Çiçekleri sulayıp piyanonun üzerinde dağınık bir şekilde duran nota sayfalarını düzelten Ana semavere bir göz atarak:

“Bunu da güzelce bir ovmak gerek!” dedi.

Nikolay donuk metale parmağını sürdü, sonra burnuna doğru götürdüğü parmağına ciddi ciddi baktı. Ana sevecenlikle gülümsedi ona.

Akşam uyumaya çekildiklerinde, Ana başını yastığından kaldırıp şaşkınlıkla çevresine bakındı. Hayatında ilk kez yabancı birinin evinde kalıyordu ve bundan hiç tedirginlik duymuyordu. Üzerine titrerce Nikolay’ı düşündü; onun yaşamına sıcaklık, sevecenlik katacak hoş bir şeyler yapma isteği duydu içinde. Nikolay’ın sıkılganlığı, gülünç beceriksizliği; hayatın her günkü, sıradan yönlerine olan yabancılığı ve bunlar karşısında bocalayıp kalması, ışıl ışıl parlayan gözlerindeki çocuksu denebilecek bilgelik duygulandırıyordu kendisini. Sonra oğluna kaydı düşünceleri... ve 1 Mayıs’a... Bu tarih artık yepyeni sesler ve yepyeni, coşkulu bir anlamla bağlantılıydı. Bu günün getirdiği acı da, tıpkı günün bütünü gibi çok özeldi: Kahredici bir yumruk gibi insanın tepesine inip başları yere eğdiren bir acı değil, yüreğe iğne iğne batan ve insanda sessiz bir öfke yaratarak iki büklüm olmuş belleri doğrultan bir öfkeydi bu.

Kentin gece yaşamından ulaşan yabancı seslere kulak kabartarak:

“Çocuklar yürüyorlar dünyada!” diye düşündü. Küçük bahçedeki ağaçların yapraklarını hışırdatarak açık pencereden içeri giren sesler, çok uzaktan geldikleri için buraya ulaşana dek güçlerini yitirip soluyor, odaya girdiklerinde de sessizce sönüyor, eriyordu.

Sabah erkenden kalkıp semaveri ovdu, temizledi, doldurup yaktı; kap kacağı gürültü çıkarmadan topladı, sonra mutfakta oturup Nikolay’ın uyanmasını bekledi. İlkin öksürüğü duyuldu ev sahibinin; sonra Nikolay mutfak kapısında göründü: Bir eliyle gözlüğünü tutuyor, öbürüyle boğazına bastırıyordu. Ana onun selamına karşılık verdikten sonra semaveri içeriye götürdü. Bu sırada Nikolay yerlere su sıçratarak elini yüzünü yıkadı, sabunu ve diş fırçasını yere düşürdü, beceriksizliğinden dolayı kendine söylendi.

Çaylarını içerken Nikolay:

“Yerel yönetimde çalışıyorum,” dedi. “İnsanı dehşetli hüzünlendiren bir işim var: Köylülerimizin nasıl soyulduklarına tanık oluyorum her gün...”

Sonra gülümseyerek suçlu suçlu yineledi:

“Açlıktan bir deri bir kemik kalan bu insanlar vaktinden önce ölürler... Zaten cılız doğan çocukları da yetersiz beslenmeden güzün sineklerin kırılması gibi telef olur giderler... Tabii bütün bunları gayet iyi biliyoruz, bu felaketin nedenleri de hiç yabancımız değil. Bunları inceleyip araştırdığımız için bize maaş ödüyorlar zaten. ‘Ya sonra?’ diyecek olursanız, sonrası koca bir hiç!”

“Peki siz... öğrenci misiniz?”

“Hayır, öğretmenim. Babam Vyatka’da bir fabrikanın müdürü... ben öğretmen oldum. Ama bir köyde okumaları için köylülere kitap dağıtmaktan tutuklayıp hapse attılar. Hapisten çıkınca bir kitapçıda tezgahtar olarak çalışmaya başladım; ama burada da dikkatsiz davrandım, yine tutukladılar ve bu kez Arhangelsk’e sürdüler. Arhangelsk’te valiyle sürtüşme çıktı aramızda; bunun üzerine Beyaz Deniz kıyısında, beş yıl kalacağım küçük bir köye yolladılar beni.”

Güneşin cömertçe doldurduğu aydınlık odada alabildiğine sakin, tekdüze bir sesle konuşuyordu. Ana pek çok kez dinlemişti bu türden öyküleri ve doğrusu nasıl olup da bunları kaçınılmaz şeylermiş gibi böylesine sakin anlatabildiklerini hiç anlayamamıştı.

“Kız kardeşim bugün geliyor!” dedi Nikolay.

“Evli mi kendisi?”

“Dul. Kocası Sibirya’da sürgündeydi, ama kaçtı oradan ve iki yıl önce yabancı bir ülkede veremden öldü.”

“Sizden küçük mü kız kardeşiniz?”

“Altı yaş büyük. Ona çok şey borçluyum. Öyle güzel piyano çalar ki! Bu piyano onun... Aslında buradaki pek çok şey onun, kitaplar benim...”

“Nerde oturuyor?”

“Her yerde!” dedi gülümseyerek, Nikolay. “Nerde gözü pek birine ihtiyaç duyulsa, o oradadır...”

“O da mı... o işle uğraşıyor?”

“Kuşkusuz!”

Nikolay az sonra işine gitti, Ana ise insanların her gün bıkıp usanmadan, ama sakin bir şekilde uğraşıp durdukları “o iş” üzerinde düşündü. Bu insanların karşısında kendini gece karanlığında bir dağla karşılaşmış gibi duyumsuyordu.

Öğle saatlerine doğru uzun boylu, düzgün vücutlu, siyah, şık giysili bir kadın geldi. Ana kapıyı açınca kadın elindeki küçük, sarı bavulu yere bıraktı ve hızla elini uzatıp Vlasova’nın elini sıktı ve:

“Siz... Pavel Mihayloviç’in annesi olmalısınız?” dedi.

“Evet!” dedi Ana, kadının şık giyimi karşısında utandığı için sıkıntıyla.

Kadın, aynanın önünde şapkasını çıkarırken:

“Ben de tam böyle canlandırmıştım sizi gözümde!” dedi. “Kardeşim, yazdığı mektupta yanına taşınacağınızı bildirmişti! Pavel Mihayloviç’le eski dostuz, sizden çok söz etti bize...”

Sesi kısıktı, yavaş konuşuyordu; buna karşılık hareketleri canlı, çevikti. Gençlik ışıkları saçan çelik mavisi gözlerinin içi gülüyordu. Şakaklarında incecik kırışıklar seçiliyor, yer yer ağarmış saçları kulaklarının üzerinde gümüşsü ışıklar saçıyordu.

“Karnım aç!” dedi. “Bir fincan kahve olsa ne güzel olurdu şimdi...”

“Hemen yaparım!” dedi Ana. Sonra raftan cezveyi alırken usulca sordu: “Demek Pavelciğim size benden söz etti?”

“Hem de kaç kez!”

Küçük, meşin bir tabaka çıkardı, içinden aldığı sigarayı yaktı. Odada ileri geri dolaşırken:

“Çok mu korkutuyor oğlunuzun durumu sizi?” diye sordu.

Ana, gözleri ispirto ocağının titreşerek yanan mavi alevinde, gülümsedi. Bu zarif giyimli, hoş kadın karşısında duyduğu çekingenlik bir anda yüreğini dolduran sevinç içinde yitip gitmişti.

‘Canım benim, demek arkadaşlarına benden söz ediyormuş!’ diye düşündü.

Bir yandan bunu düşünürken, bir yandan da sorulan soruyu yanıtladı:

“Kolay değil tabii... Ama eskiden daha da kötüydü. Şimdi hiç değilse yalnız olmadığını biliyorum...”

Sonra başını kaldırıp, şık giyimli hoş kadının gözlerinin içine bakarak:

“Adınız ne?” diye sordu.

“Sofia!”

Ana dikkatle süzdü muhatabını: Bu kadında aşırı ölçüde serbestlik, gözüpeklik, acelecilik gibi bir şeyler vardı.

“Önemli olan hiçbirinin hapiste uzun süre kalmamaları ve bir an önce yargı önüne çıkarılmaları! Sürgüne yollanır yollanmaz Pavel Mihayloviç’i kaçırmanın bir yolunu buluruz. Ona burada çok ihtiyaç var...”

Sesinde, sözlerinde tam bir kendine güven okunuyordu.

Ana kulaklarına inanamıyormuş gibi bakıyordu Sofia’ya; sigarasını söndürecek bir yer arayan Sofia ise hiçbir şey bulamayınca saksılardan birinin toprağına bastırıverdi sigarasını.

“Çiçeği mahvettiniz!” dedi Ana, elinde olmadan.

“Bağışlayın!” dedi Sofia. “Nikolay da hep aynı şeyi söyler...” Ve izmariti saksıdan alıp açık camdan dışarı fırlattı.

Ana utanarak baktı ona, sonra suçlu suçlu:

“Asıl siz beni bağışlayın!” dedi. “Düşünmeden, öylesine söylenmiş bir sözdü benimkisi! Size ders vermek bana mı düşer?”

Sofia omuz silkerek:

“Neden düşmesinmiş!” dedi. “Şapşalın, pasaklının tekiysem eğer...” Sonra kahvenin hazır olduğunu görünce: “Demek kahvemiz oldu,” diye ekledi. “Teşekkür ederim! Ama neden yalnızca bir fincan? Siz içmiyor musunuz?”

Birden Ana’yı iki omuzundan tutup kendine doğru çekti, gözünü gözlerine dikerek, şaşırmış gibi:

“Yoksa çekiniyor musunuz?” dedi.

“Çekinsem,” dedi Ana gülümseyerek, “saksıda söndürdüğünüz sigarayla ilgili olarak sizi uyarır mıydım?”

Sonra, şaşkınlığını gizlemeden, sorar gibi ekledi:

“Daha dün geldim size, ama kendimi evimdeymiş gibi hissediyorum; hiçbir şeyden korkmuyorum, aklıma geldiği gibi konuşuyorum...”

“Öyle de olmalı!” dedi Sofia.

“Başım dönüyor... kendimi tanıyamıyorum...” diye sürdürdü Ana. “Eskiden birine içten bir şeyler söylenecekse, o insanla epeyce bir samimiyetin ilerlemesi beklenirdi. Şimdiyse yürekler apaçık, eskiden aklından bile geçmeyen şeyi, pat diye söyleyiveriyorsun...”

Sofia yeni bir sigara yaktı; çelik mavisi gözlerinin sevecen, suskun bakışları Ana’nın yüzünü aydınlatıyordu.

“Pavel’i sürgünden kaçıracağınızdan söz ettiniz... Peki kaçakken nerde, nasıl yaşayacak?”

Ana’yı epeyce kaygılandırdığı anlaşılıyordu bu konunun.

“Hiç sorun değil bu!” dedi Sofia, kendine bir fincan daha kahve doldururken. “Öbür kaçaklar nasıl yaşıyorlarsa, o da öyle yaşayacak! Daha bugün bir kaçak arkadaşımızla buluşup görüştüm... O da çok değerli biridir... beş yıl için gönderilmişti sürgüne hepi topu üç buçuk ay kaldı...”

Ana, gözleri Sofia’nın gözlerinin içinde, gülümsedi ve başını sallayarak, duyulur duyulmaz bir sesle:

“Sanırım şu... 1 Mayıs günü beni dehşetli etkilemiş,” dedi. “Öyle tuhaf bir durum ki... sanki aynı anda iki farklı yoldan yürüyorum: Hem artık her şeyi anlıyormuşum gibi geliyor, hem de, sisler arasında yitip gitmişim gibi! Şimdi de siz çıkıverdiniz karşıma... size bakıyorum, tam bir hanımefendisiniz ve... bu işle uğraşıyorsunuz... Pavelciğimi tanıyorsunuz, ona değer veriyorsunuz... teşekkür ederim bunun için size!”

“Asıl biz size teşekkür ederiz!”

Ana göğüs geçirerek:

“Bana mı?” dedi. “Bütün bunları ona öğreten ben değilim ki!”

Sofia biten sigarasını fincanının tabağına bıraktı; başını silkeledi, altınsı ışıklar saçan saçları dalga dalga sırtına doğru indi.

“Üzerimdeki şu gözalıcı giysileri çıkarayım artık!” diyerek odadan çıktı.

III

Akşama doğru Nikolay geldi. Hep birlikte yemeğe oturdular. Sofia yemekte gülerek, sürgünden kaçan bir arkadaşıyla nasıl buluşup onu gizlediğini; bu sırada ispiyonculardan nasıl korktuğunu, gördüğü herkesi ispiyoncu sandığını, kaçağın davranışlarının da pek gülünç olduğunu anlattı. Edası, ses tonu, zor bir işin üstesinden gelen bir işçinin başarısıyla övünüşünü andırıyormuş gibi geldi Ana'ya.

Külrengi, rahat, bol bir giysi vardı üzerinde. Bu giysiyle boyu daha bir uzamış, gözleri daha bir koyulaşmış, hareketleri daha bir durulmuş gibiydi sanki.

Yemek bitince, Nikolay:

"Yeni bir görev çıktı sana Sofia!" dedi. "Köylülere yönelik bir gazete çıkarma niyetimiz vardı, biliyorsun. Ancak, son tutuklamalarla bu kesimden arkadaşlarla bağlantılarımızı yitirdik. Pelageya Nilovna, çıkaracağımız gazetenin köylerde dağıtımını üstlenecek kişileri bulmamızda bize yardım edecek. Hemen yola çık onunla. Ne kadar çabuk olursanız, o kadar iyi olur!"

Sigarasından bir nefes çeken Sofia:

"Tamam!" dedi. "E, gidiyor muyuz, Pelageya Nilovna?"

"Gidiyoruz elbet."

"Uzak mı gideceğimiz yer?"

"Seksen verst kadar..."

"Harika!.. Şimdi biraz piyano çalmak istiyorum. Müzikle aranız nasıl, Pelageya Nilovna? Rahatsız olmazsınız umarım?"

Ana divanın ucuna ilişirken:

"Beni boş verin siz," dedi. "Yokmuşum gibi davranın..."

İki kardeşin kendisine aldırış etmiyorlarmış gibi görünmekle birlikte, sezdirmemeye çalışarak, sürekli konuşmalarına katılmasını sağladıkları dikkatini çekmişti.

"Dinle, Nikolay! Bir Grieg bestesi. Bugün getirdim... Pencereleri kapa."

Notaları açtı. Sol eliyle usulca tuşlara dokundu. Titreşen tellerden yoğun, zengin sesler yükseldi. Derin bir iç çekiş gibi yeni ve daha dolu dolu sesler serpildi bu ilk seslerin üzerine. Sağ elinin parmakları altından ışıltılı, telaşlı, saydam sesler havalandı; sonra da, ürkmüş bir kuş sürüsü gibi kalın notaların kara koyu fonu üzerinde bir süre iki yana doğru salındı.

Bu sesler ilkin Ana'yı etkilemedi; kulağına gelen yalnızca bir karmaşa, bir ses curcunasıydı. Telaş telaşa uçuşan yığınla nota arasında ezgiyi yakalayamıyordu kulağı. Geniş divanın öbür ucunda bağdaş kurmuş oturan Nikolay'a yarı uyuklar durumda bakıyor, gözleri arada bir de Sofia'nın sert profiline ve onun dalga dalga dökülen altınsı, gür saçlarına kayıyordu. Önce Sofia'nın başına ve omuzlarına düşen güneş ışınları, daha sonra piyanonun tuşları üzerinde uçuşan parmakları aydınlattı. Odayı doldurdukça dolduran müzik, hiç farkına varmadan Ana'nın yüreğini de uyarıyordu.

Geçmişin karanlık kuyusunda çoktan unutulmuş, ama şu anda, üstelik de iç burkucu bir gerçeklikle bir anının canlanmakta olduğunu fark etti Ana.

Bir gün rahmetli kocası geç vakit eve zil zurna sarhoş gelmiş ve kendisini, yatakta yatmaktayken kolundan tuttuğu gibi yere fırlatmış, sonra da böğürlerini tekmelemişti.

"Bıktım senden! Gözüm görmesin bir daha bu evde seni rezil karı!" diye bağırmıştı.

Tekmelerden korunabilmek için hızla iki yaşındaki oğlunu kapmış, sonra da diz çöküp yere kapanarak, kollarında korku içinde çırpınan, ağlayan bebeğinin çıplak, sıcak bedenini kendine kalkan yapmıştı!

"Gözüm görmesin seni!" diye gürlüyordu Mihail.

Ayağa kalkıp mutfağa koşmuş, sırtına bir bluz geçirip, çocuğu da bir şala sarmış ve ağlayıp sızlamadan, bağırıp çağırmadan, yalınayak, sessizce, iç gömleğinin üzerine geçirdiği incecik bir bluzla dışarı çıkmıştı. Aylardan mayıstı ve gece bayağı serindi; yolun tozu soğuk soğuk parmak aralarına giriyor, bebekse ağlıyor, debeleniyordu. Memesini çıkarıp çocuğunu çıplak göğsüne bastırarak dehşet içinde yürüyüp durmuştu karanlık yolda.

"E-e-e!.." diyordu bir yandan da usulca bebeğine.

Gün ağarmak üzereydi; birileri kendisini böyle yarı çıplak görecek diye utanç ve korku içinde bataklığa doğru inmiş, dip dibe bitmiş genç titrekkavakların altına, yere oturmuştu. Uzunca bir süre, fal taşı gibi ayırdığı gözlerini çepeçevre uzanan karanlığa dikip kımıltısız durmuş, hem uyuyakalan bebeğini, hem de kırık kalbini avutmak için biteviye ninni söylemişti:

"Ee-ee-ee-e!.."

Orada öylece otururken başının üzerinden kara, sessiz bir kuşun havalanıp uzaklara doğru kanat çırpmasıyla uyanıp yerinden kalkmış ve artık alıştığı dehşet verici dayağa ve yeni aşağılamalara göğüs germek üzere, soğuktan titreye titreye evinin yolunu tutmuştu.

Piyanoda soğuk, umursamaz akorlar son bir kez iç çeker gibi usulca titreşti, söndü.

Sofia kardeşine dönerek:

“Nasıl, beğendin mi?” diye sordu yavaşça.

Nikolay uykudan uyandırılmış gibi:

“Çok!” dedi. “Çok!..”

Ana’nın yüreğinde anıların ürpertisi sürüyordu. Bir yandan da zihninde bambaşka bir düşünce usulca uç veriyordu:

‘İşte, huzur içinde, alabildiğine dingin bir biçimde yaşayan insanlar. Ne birbirlerine küfrediyorlar, ne votka içiyorlar, ne de beş paralık şeyler için birbirlerini yiyip tüketiyorlar!’

Sofia bir sigara yaktı kendine. Çok sigara içiyordu; nerdeyse hiç söndürmeden artsız arasız içiyordu.

“Işıklar içinde yatsın, Kostya’nın en sevdiği parçaydı bu!” dedi, sigarasından derin bir nefes çekerek. Sonra usulca, hüzünlü bir akor bastı: “Ne çok severdim ona bu parçayı çalmayı! Ne kadar ince ruhlu, duygulu bir insandı! Her şeye ve herkese karşı!”

‘Kocasından söz ediyor herhalde...’ diye düşündü Ana. ‘Gülümsüyor da...’

“Öyle mutlu etti ki beni!” diye sürdürdü Sofia; hafif bir akor basarak konuşmasına eşlik ediyordu. “Tam bir yaşama ustasıydı!..”

“Evet!” dedi Nikolay sakalıyla oynayarak. “Şakıyan bir ruhtu...”

Sofia sigarasını fırlatıp atarak Ana’ya döndü:

“Gürültümle sizi rahatsız etmemişimdir umarım?”

Ana, engelleyemediği bir sıkıntıyla:

“Beni boş verin dedim ya size!” dedi. “Hiç anlamam ben müzikten. Oturmuş dinliyor ve kendi dertlerimi düşünüyorum...”

“Hayır, anlamalısınız!” dedi Sofia. “Hele dertliyse bir kadının müzikten anlamaması düşünülemez!”

Tuşlara kuvvetle vurdu; korkunç bir haberle yüreği dağlanan birinin, insanı allak bullak eden çığlığına benzer sarsıcı bir çığlık koptu piyanodan. Telaşla ve darmadağın bir şekilde genç sesler titreşti havada; sonra bütün sesleri bastıran kalın, öfkeli bir ses duyuldu. Sanki bir felaket olmuştu: Öfke değil, yakınma yaratan bir felaket! Bunu, dinleyenleri ardı sıra gelmeye çağıran, bunun için diller döken yalın, sevecen, güçlü bir ezgi izledi.

Bu güzel insanlara hoş bir şeyler söyleme isteğiyle dolup taşıyordu Ana’nın yüreği. Kendini iki kardeşe yararlı olabilecek, onların

gereksindikleri şeyleri yapabilecek gibi duyumsuyor, müziğin verdiği sarhoşlukla gülümsüyordu. Yapacak iş bulabilir miyim diye çevresine şöyle bir göz gezdirdikten sonra, semaveri hazırlamak için usulca mutfağa geçti.

Ancak içinde yükselen istek hâlâ dinmemişti; çayları doldururken utangaç bir gülümsemeyle konuşuyordu; sıcak, sevecen sözleri onlara olduğu kadar, yaralı yüreğinin acısına belki iyi gelir diye kendine de yönelikti sanki:

“Biz, kara, kasvetli bir yaşam sürenler her şeyi duyumsarız, ama dile getiremeyiz... anladığımız halde, anladığımızı anlatamamaktan utanırız... ve çoğu kez utandığımızdan, kendi düşüncelerimize kızarız. Dört yanımızdan durmaksızın silleler indirir hayat üzerimize... bitkin düşeriz... dinlenmek isteriz, ancak düşünceler dinlenmemize izin vermez.”

Nikolay dinliyor, gözlüklerini siliyordu; piyanoya yarı dönük oturan Sofia, elinde sönmüş sigarası, iri gözlerini fal taşı gibi açmış Ana’ya bakıyor, arada bir sağ elinin incecik parmaklarıyla hafif hafif tuşlara dokunuyordu. Çıkan uyumlu sesler, Ana’nın yalın, içten sözleriyle kaynaşıyor, onlara nefis bir fon oluşturuyordu.

“Ben, mesela, ancak şimdi şimdi gerek kendime, gerekse başka insanlara dair bir şeyler söyleyebilirim; çünkü artık anlayabiliyor, dolayısıyla da karşılaştırma yapabiliyorum. Eskiden öylece yaşardım, karşılaştırma yapamazdım. Bizde herkesin yaşamı birbirinin aynıdır. Ben şimdi başkalarının nasıl yaşadıklarını görüyorum, kendimin nasıl yaşadığımı anımsayabiliyorum; zor, acı bir yaşamdı bu!”

Sesini alçaltarak sürdürdü:

“Belki de yanlış şeyler söylüyorum şu anda, ya da belki de hiç konuşmamam gerekiyor; çünkü siz zaten her şeyi biliyorsunuz...”

Sesi ağlamsıydı; iki kardeşe gülümseyerek bakıyordu.

“Sizlere içimi açtım, çünkü sizin için gönlümden en iyi, en güzel şeyleri geçirdiğimi görmenizi istiyorum.”

“Bunu görüyoruz,” dedi Nikolay usulca.

İçinde yükselen arzuyu hâlâ tümüyle giderememişti Ana; kendisi için yeni olan ve ona son derece önemli görünen şeylerden söz etmeye başladı yeniden. Aşağılanmalardan ve acılara sessizce katlanmadan ibaret yaşamını anlattı. Sesinde en ufak bir kin, hınç duyumsanmıyordu. Dudaklarında acıyla karışık alaycı bir gülümseme, kederli günlerini, kocasından yediği dayakları sayıp döktü ve böylesine entipüften gerekçelerle dayak yemiş

olmasına ve bunlardan kaçınmayı, kurtulmayı başaramamış olmasına kendi de şaştı.

Anlatılan alabildiğine yalın öyküdeki derin anlamın allak bulak ettiği iki kardeş ağızlarını açmadan dinliyorlardı Ana'yı: Hayvan yerine konulmuş bir insan vardı karşılarında ve bu insan yıllar yılı hiç yakınmaksızın kendini, yerine konulduğu şey olarak görmüştü. Başka binlerce kişi de yaşamını dile getiriyordu sanki onun ağzında. Yaşadıklarının tümü sıradan ve basit şeylerdi; ama dünyada sayısız insan böyle basit ve sıradan şeyler yaşıyordu; böylelikle de Ana'nın öyküsü bir simge niteliğine bürünüyordu. Nikolay, dirsekleri masaya dayalı, başı avuçlarının arasında, gerginlikten kısılmış gözleriyle gözlüklerinin gerisinden, kımıldamaksızın ona bakıyordu. Sofia, sandalyesinin arkalığına doğru kaykılmış, arada bir ürpererek başını olamaz böyle şey der gibi sallıyordu. Yüzü büsbütün süzülmüş, solmuştu; sigara da içmiyordu.

Başını yere indirerek, usulca:

"Bir vakitler kendimi mutsuz sayardım," dedi. "Bir karabasan gibi görünürdü hayat gözüme. Sürgündeydim... Küçük bir taşra kasabası... yapacak, düşünülecek hiçbir şey yok, kendini düşünmekten başka. Bu boşluk içinde, yaşadığım mutsuzlukları bir bir gözden geçiriyor, tartıyordum: Babamla çok kötü tartışmıştık, oysa severdim kendisini; liseden kovulmuş, üstüne üstlük bir de hakarete uğramıştım; derken hapishane ve kendime yakın bulduğum bir arkadaşın ihaneti... kocamın tutuklanması, yeniden hapishane ve sürgün; sonra kocamın ölmesi. Dünyanın en mutsuz insanı olduğumu düşünürdüm o günlerde. Oysa benim mutsuzluklarımın tümü, hatta onların on katı, sizin çektiklerinizin bir ayı bile etmez, Pelageya Nilovna! Yıllar boyunca insanın her gün işkence çekmesi! Bütün bu acılara katlanacak gücü nerden buluyor insanoğlu, hayret!"

Derin bir göğüs geçiren Ana:

"Alışılıyor," dedi.

"Bana hep hayatın anhasını minhasını kavramışım gibi gelirdi," dedi Nikolay, dalgın dalgın. "Ama kitaplardan okuduğum ya da kendi biriktirdiğim izlenimlerin dışındaki asıl hayatla yüz yüze gelince... bunun ne denli korkunç bir şey olduğunu gördüm! En küçük ayrıntılar bile korkunçtu; hiç denilebilecek şeyler, birike birike yılları oluşturan dakikalar... her şey, her şey böyleydi!"

Söyleşi su gibi akıp gidiyor, “kara, kasvetli yaşam”ı bütün yönleriyle kapsayarak derinleşiyordu. Anılarına gömülen Ana, geçmişin karanlığından her gün uğradığı aşağılamaları bulup çıkarıyor, sessizce katlandığı, gençliğini yutup giden kahır dolu hayatına ilişkin ürpertici bir tablo çiziyordu.

“Ah, çenem açıldı!” dedi sonunda. “Oysa sizin dinlenmeniz gerek. Her şeyi bir anda anlatamazsın ki!..”

İki kardeş sessizce vedalaştılar kendisiyle. Nikolay her zamankinden daha fazla eğilmiş ve elini her zamankinden daha güçlü sıkmış gibi geldi Ana’ya. Sofia ise onu odasına dek götürdü ve kapıda:

“Dinlenin,” dedi usulca. “İyi geceler!”

Sesi ılık, hoş bir esinti gibiydi; çelik mavisi gözleri Ana’nın yüzünü yumuşacık okşuyordu...

Sofia’nın elini elleri arasına alıp sıkarken:

“Teşekkür ederim!” diye karşılık verdi Ana.

IV

Birkaç gün sonra Ana'yla Sofia, üzerlerinde eski püskü basma elbiselerle Nikolay'ın karşısına dikildiler. Omuzlarında bir torba, ellerinde de birer sopa vardı. Bu yeni giysiler içinde Sofia'nın boyu daha bir kısalmış, yüzü ise daha sertleşmiş gibiydi.

Kız kardeşiyle vedalaşırken Nikolay onun elini kuvvetle sıktı ve iki kardeş arasındaki ilişkinin yalınlığı, gösterişten uzaklığı bir kez daha dikkatini çekti Ana'nın. Ne öpüşüyor, ne sevgi sözcükleri söylüyorlardı birbirlerine; ama davranışları öyle candan, öyle özen doluydu ki! Onun geldiği yerdeyse insanlar durmadan öpüşür, ikide bir sevgi sözcükleri sayar döker, ama öte yandan da aç köpekler gibi dalaşır dururlardı.

Kent sokaklarını konuşmadan geçtiler; kırlara çıkınca iki yanı yaşlı kayın ağaçlarıyla kaplı geniş, toprak yolda yan yana yürümeye başladılar; öylesine yakındılar ki, omuzları birbirine değiyordu.

"Yorulmayacak mısınız?" diye sordu Ana, Sofia'ya.

"Benim pek yürümediğimi düşünüyorsunuz herhalde? Oysa alışkınım..."

Çocukluktaki yaramazlıklarıyla övünür gibi, neşeyle devrimci çalışmalarından söz etmeye başladı Sofia. Adını değiştirerek, sahte kimlikle yaşamış, sivil polislere yakayı kaptırmamak için kılık değiştirmiş, ağırlığı bir pud'u geçen yasak kitapları kentten kente taşımış, sürgüne gönderilen yoldaşları kaçırıp sınıra kadar götürerek yurtdışına çıkmalarını sağlamıştı. Evinde gizli bir basımevi bile kurulmuştu. Durumu öğrenen jandarmalar arama için eve girmeden bir dakika önce hizmetçi kılığına girerek evden çıkmış ve davetsiz konuklarıyla kapıda karşılaşmıştı; sonra da elinde bir gaz tenekesi, başında incecik bir eşarpla –üzerinde bir palto bile olmadan– o dondurucu kış ayazında kenti bir uçtan bir uca aşmıştı. Bir kez, dostlarını ziyaret için yabancısı olduğu bir kente gitmişti; merdivenleri tırmanırken, gittiği evde arama yapılmakta olduğunu sezmiş, geri dönmek için çok geç olduğundan, gözüpek bir kararla bir alt dairenin kapısını çalmış, elinde bavul, hiç tanımadığı insanların evine girerken durumunu onlara açıklamaktan çekinmemişti:

"İsterseniz beni ele verebilirsiniz, ama ben sizin böyle bir şey yapmayacağınıza inanıyorum," demişti tam bir kendine güvenle.

Çok korkmuşlardı evdekiler; her an kapılarının çalınabileceği endişesiyle gece boyunca gözlerini kırpmamışlar, ama yine de onu jandarmalara teslim etmeye elleri varmamıştı. Sabah olunca da onunla birlikte bir güzel alay etmişlerdi jandarmalarla. Bir kezinde de rahibe kılığına girerek peşindeki sivil polisle aynı vagonda, hatta aynı sırada oturarak yolculuk yapmıştı. Adam işinde ne kadar usta olduğunu anlatarak böbürlenip durmuştu. İzlediği kadının bu trende olduğundan emindi, herhalde ikinci sınıf vagonlardan birindeydi. Her istasyonda fırlayıp yerinden kalkıyor, treni kontrol ediyor, dönüşünde de:

"Göremedim kendisini," diyordu. "Uyuyor olmalı... E, tabii onlar da yorulurlar... bizim gibi zor bir yaşamları var onların da..."

Ana Sofia'nın öykülerini gülümseyerek dinliyor, yüzüne sevecen bakışlarla bakıyordu. Dal gibi ince, uzun bir kadın olan Sofia hafif, çevik adımlarla yürüyordu. Tavrında, sözlerinde, sesinin tınısında –boğuk olmasına karşın canlı bir sesi vardı–, genel olarak tüm varlığında tam bir ruh sağlığı, neşe dolu bir ataklık gözleniyordu. Her şeye ilgiyle bakıyor, her şey içindeki gençliğe, sevince sevinç katıyordu.

"Ah, ne harika bir çam!" diye haykırıyordu, Ana'ya bir ağacı göstererek. Ana durup bakıyordu: Ne öteki çamlardan daha uzun, ne de dalları daha gür, herhangi bir çamdı gösterdiği.

"Güzel bir ağaç!" diyordu Ana, gülümseyerek. Ve Sofia'nın kulaklarının üzerindeki ağarmış saç tellerinin rüzgârda oynaşmasına bakıyordu.

"Çayırkuşu!"

Çelik mavisi gözlerinde sevecen ışıklar beliren Sofia'nın bedeni sanki yukarda, görülmeyen bir yerlerden gelen kuş cıvıltısına doğru yükseliyordu. Zaman zaman çevik bir hareketle eğilip yerden bir çiçek koparıyor, incecik parmaklarını titrek yapraklar üzerinde hafifçe dolaştırarak çiçeği seviyordu. Sonra da usulca, ama çok hoş bir şarkı tutturuyordu.

Bütün bunlar karşı konulmaz biçimde Ana'yı bu aydınlık gözlü kadına yaklaştırıyor, adımlarını onun adımlarına uydurmaya çalışırken, elinde olmadan ona sokuluyordu.

Ama bazen de Sofia'nın sözlerinde Ana'ya göre hiç de gerekli olmayan bir sertlik duyumsanıyordu. Böyle durumlarda tedirgin oluyor, "Mihail pek hoşlanmayacak ondan..." diye düşünüyordu.

Biraz sonra Sofia yeniden yalın, içten konuşmaya başlayınca, Ana gülümseyerek bakıyordu onun yüzüne. Bir ara, göğüs geçirerek:

“Ne kadar gençsiniz!” dedi Sofia’ya.

“Genç mi? Otuz iki yaşımdayım!” diye haykırdı Sofia.

Vlasova, gülümsedi.

“O değil benim sözünü ettiğim... Yüzünüze bakan sizin daha da yaşlı olduğunuzu düşünebilir. Ancak gözlerinize bakan ya da konuşmalarınızı dinleyen birinin şaşıp kalmaması elde değil... genç kız gibisiniz. Zor, çetin bir yaşamınız var... tehlikelerle dolu, tedirginliklerle dolu. Ama yüreğinizden sevinç, neşe taşıyor!”

“Bilmem... bana hiç zor, çetin gibi gelmiyor yaşamım! Ve kendim için bundan daha güzel, daha ilginç bir yaşam da düşünemiyorum... Size bundan sonra Nilovna diyeceğim; Pelageya adı size yakışmıyor.”

“İstediğinizi deyin,” dedi Ana dalgın dalgın. “Hangi adla çağırmak istiyorsanız, o adla çağırın... Ne zamandır size bakıp duruyorum... bakıyorum, dinliyorum, düşünüyorum. İnsanın kalbine giden yolu avucunuzun içi gibi bilmeniz ne güzel! İnsan sizin yanınızda hiç korkmadan kendisi olabiliyor, ruhunu çırılçıplak soyabiliyor. Sizleri düşündüğümde, kötülüğü yenecek bunlar, diyorum; kesinlikle yenecekler!”

Sofia güvenle ve oldukça yüksek sesle:

“Evet, yeneceğiz, çünkü biz emekçi halkla el eleyiz!” dedi. “Bütün olanaklar halkın bağrında gizlidir; halkla birlikteyseniz, her şeyi elde edebilirsiniz! Yapılacak tek şey halkın bilinçlenmesini sağlamak; özgür olmadığı için bilinçlenemiyor halk!”

Sofia’nın sözleri Ana’nın yüreğinde karmaşık duygular uyandırdı; nedense acıyordu ona; ama karşısındakini gücendirmeyecek dostça bir acımaydı bu.

“Bütün bu yapıp ettiklerinize karşılık kim ödüllendirecek sizi?” dedi usulca ve üzünçle.

Sofia’nın yanıtında gurur varmış gibi geldi Ana’ya:

“Biz ödülümüzü aldık bile! Bizi her bakımdan tatmin eden, bütün içsel güçlerimizi kullanabildiğimiz bir hayatımız var... insan başka ne ister?”

Ana ona göz ucuyla baktı, başını önüne indirdi, yeniden aynı düşünce geçti aklından: “Mihail pek hoşlanmayacak kendisinden...”

Hava harikaydı; mis kokulu, taze, diri havayla ciğerlerini dolduruyorlar, fazla hızlı olmamakla birlikte yavaş da olmayan, tempolu bir yürüyüşle yürüyorlardı; Ana’ya sanki kutsal yerleri ziyarete, hacca gidiyormuş gibi geliyordu. Çocukluğu geldi aklına; bir yortu dolayısıyla köyünden uzak bir

manastıra gidişleri... mucizeler gerçekleştiren bir ikona vardı manastırda; çok hoş, sevinç dolu bir yolculuktu.

Sofia zaman zaman sesini fazla yükseltmeden, ama pek güzel bir şarkı tutturuyordu: Gökyüzü üzerine, aşk üzerine, yeni şarkılardı bunlar. Ya da birden kırlar, ormanlar ya da Volga üzerine şiirler okuyordu. Ana gülümseyerek şiiri dinliyor ve elinde olmadan kendini şiirin müziğine kaptırıp, ritmine uygun biçimde başını sallıyordu.

Bir yaz gecesi küçük, eski bir bahçedeymişçesine sıcacık, sessiz, sakin bir dalgınlık alemine gömülmüş gibiydi yüreği.

V

İki gün sonra bir köye vardılar; Ana tarlada çalışan bir köylüye katran farikasının nerede olduğunu sordu; az sonra orman içinde, ağaç köklerinin adeta merdiven basamakları oluşturduğu dik bir keçiyolundan inip yuvarlacık, küçük bir açıklığa çıktılar. Açıklıkta her yan kömür, yonga gibi ince ince kesilmiş dal parçaları ve katranla doluydu.

“İşte geldik!” dedi Ana, tedirginlikle çevresine bakınarak.

Dal ve sırıklardan yapılmış bir kulübenin yanında, yere çakılı kazıklara tutturulmuş üç kalın tahtadan oluşan masanın çevresine Rıbin, Yefim ve iki delikanlı oturmuş yemek yiyorlardı. Rıbin’in yüzü gözü kapkaraydı ve gömleğinin göğüs düğmeleri çözüktü. Gelenleri ilk Rıbin gördü; elini gözüne siper ederek bir süre baktı ve sessizce beklemeye başladı.

“Merhaba, Mihaylo kardeş!” diye bağırdı Ana, uzaktan.

Mihaylo gelenleri karşılamak için kalktı, Ana’yı tanıyınca durdu, gülümsedi, kapkara eliyle sakalını sıvazladı.

“Hacı olmaya gidiyoruz!” diye bağırdı Ana yaklaşırken. “Hadi, dedim, geçerken bir uğrayayım kardeşime! Bu da arkadaşım, adı Anna...”

Buluşu pek hoşuna gitti, gururla Sofia’nın sert, ciddi yüzüne baktı göz ucuyla.

“Merhaba!” diye karşılık verdi Rıbin, yarım bir gülümsemeyle; Ana’nın elini sıktı, başıyla Sofia’yı selamladı, sonra: “Bırak yalanı!” dedi. “Burası kent değil... yalana gerek duyulmaz burada... Ve aramızda yabancı da yoktur...”

Yefim masada oturup hac yolcularına dikkatle bakıyor ve öbür iki gence bir şeyler söylüyordu. Kadınlar masaya iyice yaklaşınca, yerinden kalkıp sessizce eğilerek selamladı onları; öbür iki genç ise konukları görmemişlerdi sanki, aldırışsız oturuyorlardı.

Rıbin, Vlasova’nın omuzuna şaplak atar gibi hafifçe vurarak:

“Valla keşişler gibi yaşıyoruz burada!” dedi. “Kimse ziyaretimize gelmiyor, bizim patron köyde değil, karısı hastanede; kahya olarak buralar şimdi benden soruluyor. Buyurun, masaya oturun. Çay içer misiniz, karnınız aç mı? Yefim, hadi biraz süt getiriver!”

Yefim ağır ağır kulübeye yöneldi; yolcular omuzlarından torbalarını indirdiler; gençlerden zayıf, uzun boylu olanı yerinden kalkıp onlara yardım etti; tıknaz, eski püskü giysili olanı ise dalgın, düşünceli masaya dirseklerini

dayamış onlara bakıyor, arada bir başını kaşıyarak duyulur duyulmaz bir sesle şarkı mırıldanıyordu.

Ağır bir katran kokusu, çürümüş yaprak kokusuna karışıyor, insanın başını döndürüyordu. Zayıf, uzun boylu delikanlıyı gösteren Rıbin:

“Bunun adı Yakov,” dedi. “Bu da İgnatiy... Senin oğlundan ne haber?”

“Hapiste!” dedi Ana, göğüs geçirerek.

“Yine mi?” diye bağırdı Rıbin. “Pek sevdi galiba...”

İgnatiy şarkıyı kesti. Yakov, Ana’nın elindeki sopayı alarak:

“Otursana!” dedi.

Rıbin de Sofia’ya dönerek:

“Ne duruyorsunuz, otursanıza!” dedi. Sofia dikkatle Rıbin’i süzerek sessizce bir kütüğe oturdu.

Kendisi de Ana’nın karşısına oturan Rıbin:

“Ne zaman götürdüler?” diye sordu; sonra başını iki yana sallayarak, “Talih yüzüne gülmüyor hiç Nilovna,” dedi.

“Ne gelir elden!” dedi Ana.

“Yani? Alışıyor musun duruma?”

“Hayır, alışmıyorum, ama işlerin ancak böyle yürüyebileceğini görüyorum.”

“Pekala!” dedi Rıbin. “Hadi anlat şimdi olup bitenleri...”

Yefim çanak içinde süt getirdi, masadaki fincanlardan birini suyla çalkaladı, sonra süt doldurup Sofia’nın önüne sürdü; bu sırada dikkatle Ana’nın anlattıklarını dinliyordu. Yürürken, süt koyarken son derece sessiz ve dikkatliydi. Ana’nın kısa öyküsü bittiğinde bir süre kimse konuşmadı; herkes kendi önüne bakıyordu. İgnatiy tırnağıyla masanın tahtasına bir desen çizmeye çalışıyor; Yefim, Rıbin’in arkasında, dirseğiyle onun omuzuna dayanmış, ayakta duruyor; ellerini göğsünde çapraz kavuşturmuş Yakov ise bir ağacın gövdesine dayanmış, başı önünde duruyordu. Sofia kaş altından köylüleri inceliyordu.

Olup bitenlere canı sıkılan Rıbin ağır ağır ve uzata uzata:

“Ya-a, işte böyle!” dedi. “Adamlar açık açık yapıyorlar yapacaklarını!”

“Burda öyle bir yürüyüş düzenleseydik, köylüler anamızı ağlatırlardı bizim!” dedi Yefim kederli bir gülümsemeyle.

“Vallahi öyle!” dedi İgnatiy başıyla Yefim’i onaylayarak. “Ellerinden kimse kurtaramazdı bizi! Ben fabrikada çalışacağım... orası daha iyi...”

“Pavel’i yargılayacaklarını söylüyorsun...” dedi Rıbin. “Peki ne ceza verirlermiş, duyduğun bir şey var mı?”

“Ya kürek cezası ya da ömür boyu Sibirya’ya sürgün...” dedi Ana usulca.

Delikanlıların üçü birden Ana’ya baktılar; Rıbin’se başını önüne eğip ağır ağır:

“Bu işe girişirken başına gelecekleri biliyordu herhalde?” dedi.

Yanıt Sofia’dan geldi; sert bir sesle, bağırır gibi:

“Biliyordu!” dedi.

Herkes sustu, kimse kımıldamıyordu; akıllarına gelen buz gibi bir düşünceyle donup kalmışlardı sanki.

“Evet!” dedi Rıbin, azametli bir tavırla ve sertçe. “Bence de biliyordu! Başına neler geleceğini bilmeden, onlara katlanabilmeyi göze almadan bir işe girişmeyecek kadar ciddi bir delikanlı çünkü kendisi! Görüyorsunuz, değil mi, gençler? Askerin, elindeki süngüyü kendisine saplayabileceğini; kürek, sürgün cezalarına çarptırılabileceğini biliyor, yine de yürümekten vazgeçmiyor! O anda anası ayaklarına kapansa, üzerinden atlar geçerdi. Geçerdi değil mi Nilovna?”

Ana ürperdi, çevresine bakındı, derin bir göğüs geçirerek:

“Geçerdi!” dedi.

Sofia usulca elini okşadı onun; sonra kaşlarını çatıp sert sert Rıbin’e bakmaya başladı.

“İşte adam diye buna derim ben!” dedi Rıbin usulca ve kara gözlerini çevresindekilerde gezdirdi. Altı kişi yeniden sustu. Havada asılı güneş ışınları incecik altın teller gibiydi. Bir karganın kendinden emin bir sesle gakladığı duyuldu. 1 Mayıs’ta olup bitenleri, oğlunun ve Andrey’in başına gelenleri anımsayan Ana içi ezilerek çevresine bakınıyordu. Küçücük orman açıklığında, orda burda boş katran fıçıları, kesilmiş ağaç kütükleri görülüyordu. Orman açıklığını dört yandan sıkı sıkıya saran meşe ve kayınlar, sessizce açıklığa doğru ilerleyerek boş alanı daraltıyorlar; kımıltısız, koyu, ılık gölgelerini toprağa seriyorlardı.

Yakov birden yaslandığı ağaçtan ayrılıp ileri doğru üç beş adım yürüdü, sonra durup başını salladı ve kuru bir sesle, bağırarak:

“Yani Yefim’le beni bunun gibi insanların üzerine mi sürecekler?” dedi.

“Ya sen kimin üzerine süreceklerini sanıyordun?” dedi Rıbin ters ters. “Kendi ellerimizle boğuyorlar bizi! Ve işin püf noktası da tam burada!”

Yefim, sesini fazla yükseltmeden, ama dediğim dedikçi bir tavırla:

“Olsun!” dedi. “Ben yine de gideceğim askere...”

“Uğurlar olsun!” dedi İgnat. “Gitmezsen hatırım kalır!” Ve Yefim’in gözünün damarına bakıp gülümseyerek: “Yalnız bana ateş edeceğin zaman tam başıma nişan al ve işimi hemen bitir... Sakat makat bırakma beni!”

“Tamam tamam!” dedi Yefim sertçe. “Daha önce de kaç kez söyledin bunları!”

Rıbin, delikanlıların her ikisinin birden gözlerine bakarak:

“Durun çocuklar!” dedi, sonra elini ağır ağır kaldırıp Ana’yı göstererek: “Şu kadına bir bakın!” dedi. “Oğlu mahvolmuş bir kadındır o...”

“Niye böyle şeyler söylüyorsun?” dedi Ana üzgün bir sesle, usulca.

“Niye?” dedi Rıbin ters ters. “Saçların boşuna mı ağardı? Evet çocuklar, oğlunu koparıp almakla ve sürgünlere yollamakla öldürebilmişler mi bu kadını? Nilovna, bize kitap getirdin mi?”

Ana ona şöyle bir baktı, bir süre karşılık vermedi, sonra:

“Getirdim...” dedi.

Rıbin, açık avucunu şak diye masaya vurdu ve:

“Ev-vet! Seni görür görmez anlamıştım bunu!” diye bağırdı. “Kitap getirmeyecek olduktan sonra buralara niye gelsin ki, dedim! Görüyorsunuz, değil mi gençler? Saflarda oğlundan boşalan yeri o almış!”

Yumruğunu gözdağı verirce savurarak ana avrat küfretmeye başladı.

Ana’yı bayağı ürküttü onun bu hali; Rıbin’in esaslı bir şekilde değişmiş olduğunu fark etti: Yüzü zayıflamış, sakalı şekilsizleşmişti; sakalının altından elmacık kemikleri belli oluyordu. Uzunca bir süredir uyumamış gibi mavimtırak gözaklarında incecik, kırmızı damarlar seçiliyordu; kıkırdak dokusu daha bir sertleşmişe benzeyen burnu yırtıcı kuşların gagaları gibi aşağıya doğru eğilmişti. Bir zamanlar kırmızı olduğu anlaşılan gömleğinin katrana bulanmış açık yakasından köprücük kemikleriyle, gür siyah göğüs kılları görünüyordu. Genel olarak hali, havası eskiye göre daha bir içkarartıcı, elemli gibiydi. Kor gibi yanan gözlerinin donuk pırıltısı, öfkenin ateşiyle aydınlatıyordu kararmış yüzünü. Sofia, yüzü bembeyaz, gözlerini bir an bile köylülerden ayırmıyor, susuyordu. İgnat, gözlerini kısmış, başını sallıyor, Yakov ise geçip yine kulübenin oraya dikilmiş, katrandan kararmış parmaklarıyla öfke içinde hemen yanındaki sırıkların kabuklarını koparıyordu. Yefim uzun masa boyunca –Ana’nın hemen arkasında– volta atıp duruyordu.

Rıbin konuşmasını sürdürdü:

“Geçenlerde yerel yönetim başkanı çağırdı, gittim... ‘Papaza ne dedin sen ulan, aşağılık herif?’ dedi. ‘Bi dakka,’ dedim, ‘niye aşağılık

oluyormuşum? Yediğim iki lokma ekmeği alnımın teriyle kazanıyorum! Kimseye bir kötülük yapmışlığım da yok!’ Vay sen misin bunları diyen! Herif çileden çıktı, nasıl bağırıyor, anlatamam! Yetmedi, ağzımın ortasına bir tane indirdi. Yetmedi, üç günlüğüne de içeri attırdı. Ben halk değil miyim? Ve demek siz halkla böyle konuşuyorsunuz! Böyle? O halde benden bağış bekleme şeytan herif! Ben olmazsam bir başkası, senden olmazsa senin çocuklarından bana bu yaptıklarının öcü alınacak, yaz bunu bir kenara! Mademki demir pençelerinizle halkın göğsünü yarıp oraya kin tohumları ektiniz; artık bağış beklemeyin bizden! Şeytanın dölleri sizi!”

Öylesine çileden çıkmıştı ki, sesindeki öfke titreşimleri Ana’yı korkuttu.

Biraz yatışır gibi olunca kaldığı yerden sürdürdü:

“Toplantıdan sonra sokakta baktım, köylüleri başına toplamış, insanların bir sürü oldukları, başlarına kesinlikle bir çoban gerektiği gibi şeyler söylüyor. Aynen böyle! Bunun üzerine ben de şaka yollu, ‘Tilkiyi ormana yönetici atamışlar, etraf tüyden geçilmiyor, ama ara ki bir tek kuş bulasın!’ dedim. Bana şöyle kaş altından ters ters bir baktı, sonra vaaza başladı: Halk sabretmeliymiş, kendisini sabırdan yoksun bırakmaması, daha da sabır vermesi için Tanrıya yakarmalıymış, falan filan. Bunun üzerine ben de, halkın sürekli dua ettiğini, ama anlaşılan Tanrı’nın bu duaları dinlemeye zamanının olmadığını söyledim. Bana iyiden iyiye bozulmaya başladı papaz efendi ve hangi duaları ettiğimi sordu. Bütün halk gibi benim de ömrüm boyunca bildiğim tek bir duayı ettiğimi söyledim: ‘Yarabbim, bana beylerin konaklarına tuğla taşımayı, taş yemeyi ve odun kusmayı nasip et!’ Sözümü bitirmeme izin vermedi...” Rıbin anlatısını yarıda kesip Sofia’ya döndü ve “Siz bir hanımefendisiniz herhalde?” diye sordu.

Sofia bu beklenmedik sorudan ürpererek:

“Niye hanımefendi oluyormuşum?” dedi.

Rıbin gülümsedi:

“Niyeymiş! Yazgınız bu olduğu için! Bir hanımefendi olarak doğduğunuz için! Başına yazma bağlamakla, soylu günahı halktan gizlenebilir mi sanıyorsunuz? Çadırbezi giysilere de bürünse papazın papaz olduğunu yine anlarız biz. Demin dirseklerinizi ıslak masaya dayayınca ürpererek yüzünüzü buruşturdunuz. Sırtınız da hiçbir emekçinin sırtının olamayacağı denli dik...”

Kaba sesi ve alaylarıyla Rıbin’in Sofia’yı incitebileceğinden korkan Ana telaşla atılarak:

“O benim arkadaşımdır, Mihail İvanoviç!” dedi sertçe. “Kendisi çok iyi bir insandır ve saçlarını da bu dava uğruna koşuşturarak ağartmıştır. O bakımdan kendisine fazla...”

Rıbin derin bir göğüs geçirerek:

“Ben onu gücendirecek ne dedim ki?” dedi.

Sofia ona baktı, sonra soğuk bir tavırla:

“Bana söylemek istediğiniz bir şey mi vardı?” dedi.

“Benim mi? Evet! Geçenlerde yeni bir arkadaş geldi buraya; Yakov’un kuzeni; kendisi hasta... verem... Onu da çağırabilir miyiz buraya, diyecektim.”

“İstiyorsanız elbette çağırabilirsiniz!” dedi Sofia.

Rıbin gözlerini kısarak ona baktı, sonra:

“Yefim!” dedi usulca. “Git çağır kendisini. Bu gece burada olsun!”

Yefim kasketini giydi, hiç kimsenin yüzüne bakmadan, telaşsız, sakin ormana dalıp gözden yitti. Rıbin, başıyla onu göstererek:

“Acı çekiyor!” dedi. “Askere gidecek... O da, Yakov da... Yakov, ben gidemem, diyor. Aslında o da gidemez, ama gitmek istiyor... Giderse askerlerin kafalarını karıştırabileceğini düşünüyor. Bana kalırsa, kimse kafasıyla vura vura bir duvarı yıkamaz... İşte görüldü: Süngülerini taktılar ve yürüdüler. Evet... acı çekiyor... İgnat da gereksiz yere onun yürek yarasını deşip duruyor.”

“Hiç de gereksiz yere değil!” diye homurdandı İgnat, ona bakmadan. “Orda bir güzel beynini yıkayacaklar ve o da öbürleri gibi süngü takıp yürüyecek!”

“Sanmam!” dedi Rıbin dalgın dalgın. “Ama tabii bu işe hiç bulaşmamak en iyisi. Mümkünse kaçacaksın. Rusya büyük ülke, kolay mı birini bulabilmek? Kendine bir kimlik uydurdun mu, o köy senin bu köy benim dolaşır durursun.”

Sustular. Havada dönüp duran arılar ve eşekarıları, vızıltılarıyla sessizliği daha da koyultuyorlardı. Kuşlar cıvıldıyor, uzaklardaki tarlalardan belli belirsiz bir şarkı sesi geliyordu. Bir süre susan Rıbin:

“Bizim çalışmamız gerek,” dedi. “Siz de belki biraz dinlenmek istersiniz? Barakada tahta ranzalar var. Yakov sen konuklar için biraz kuru yaprak topla... Sen de, Ana, kitapları ver...”

Ana’yla Sofia torbalarını çözerken Rıbin de eğilip getirdiklerine baktı.

“Vay be, amma çok kitap getirmişsiniz!” Sonra Sofia’ya döndü: “Çoktandır mı bu işlerin içindesiniz? Adınız neydi?”

“Anna İvanovna! On iki yıldır... niye sordunuz?”

“Hiç... hapis de yatmışsınızdır?”

“Yattım...”

“Gördün mü?” dedi Ana usulca; sitem vardı sesinde. “Demin ne kadar kaba konuştun onunla...”

Karşılık vermedi Rıbin; kucağı kitapla dolu, sırıtarak:

“Lütfen gücenmeyin!” dedi. “Köylü kısmıyla efendiler katranla su gibidir; birlikte olamaz, karışıp kaynaşamazlar!”

“Ben efendi değil, insanım!” dedi Sofia, yumuşacık bir gülümsemeyle.

“Olabilir,” dedi Rıbin. “Köpek de köpek olmazdan önce kurtmuş. Gidip şunları gizleyeyim...”

İgnat’la Yakov, Rıbin’in yanına geldiler, kollarını uzatarak:

“Ver şunların birazını!” dediler.

“Hepsi aynı kitap mı?” diye sordu Rıbin, Sofia’ya.

“Hayır, değişik kitaplar... Gazete de var aralarında...”

“Öyle mi?”

Üçü birden hızla kulübeye yürüdüler.

Dalgın bakışlarla onları izleyen Ana, usulca:

“Sabırsızlıktan yanıp tutuşuyor mujik!” dedi.

“Evet,” diye karşılık verdi Sofia da usulca. “Bugüne dek onunki gibi bir yüz görmedim... Büyük bir çilekeşin yüzü gibi sanki... Hadi biz de kulübeye gidelim... onlara bakmak istiyorum...”

“Konuşması sert olduğu için kızmayın ona,” dedi Ana usulca.

Sofia gülümsedi.

“Ne kadar iyisiniz Nilovna!”

Kalkıp kulübeye gittiler. Kapının eşiğinde Ana’yla Sofia’yı gören İgnat, dizleri üstüne yaydığı gazeteden başını kaldırıp onlara şöyle bir baktı, sonra parmaklarını kıvırcık saçlarına daldırıp yeniden gazetesine döndü. Ayakta dikilen Rıbin, kulübenin tavanındaki çatlaktan içeri sızan güneş ışığını elindeki sayfaya denk getirmeye çalışarak, ışığın oynamasına göre o da olduğu yerde hafifçe oynayarak, dudakları kımıl kımıl, gazetesini okuyordu. Diz çöküp göğsünü ranzaya dayayan Yakov da okuyordu.

Ana geçip ranzalardan birine oturdu. Sofia da yanına oturup kolunu onun omuzuna attı ve sessizce içerdekileri izlemeye başladı.

“Bize, mujiklere esaslı giydirmişler Mihayil dayı!” dedi Yakov, başını okuduğu gazeteden kaldırmadan.

Rıbin Yakov’a baktı, gülümseyerek:

“Bizi sevdiklerinden!” dedi.

İgnat, göğüs geçirdi, başını kaldırdı, gözlerini kapayarak:

“Köylü, insan olmaktan çıktı, diye yazıyor burada da,” dedi. “Elbette çıktı! İnsan denecek hal mi bıraktılar köylüde!”

Açık, saf yüzünde içerlemişliğin gölgeleri titreşiyordu.

“O akıldaneler gelip benim postumun içine girsinler, benim yaptığım işi yapsınlar, bakalım kendilerinin insan denecek halleri kalıyor mu!”

“Ben biraz uzanacağım,” dedi Ana usulca Sofia’ya. “Yorulmuşum... Bir de şu koku, başımı döndürüyor. Siz? Uzanmayacak mısınız?

“Hayır... canım istemiyor.”

Ana ranzaya uzandı, uyuklamaya başladı. Sofia onun hemen yanında oturuyor, bir yandan okuyan köylüleri izliyor, bir yandan da sarı arılar ya da hezen arıları Ana’nın yüzü üzerinde vızıldayacak oldular mı, hamaratça bir özenle onları kovalıyordu.

Ana’nın yattığı ranzaya yaklaşan Rıbin:

“Uyuyor mu?” diye sordu.

“Evet.”

Bir süre sessizce durup Ana’nın yüzünü inceledi Rıbin, göğüs geçirdi, sonra duyulur duyulmaz bir sesle:

“Kim bilir,” dedi, “oğlunun ardı sıra, oğlunun yolunda yürüyen ilk Ana odur belki de!”

“Kendisini rahatsız etmeyelim,” dedi Sofia. “Çıkalım buradan.”

“Bizim de çalışmamız gerek zaten,” dedi Rıbin. “Oturup söyleşimizi sürdürmek isterdik, ama, akşama artık... Gidelim çocuklar!”

Sofia’yı kulübenin önünde bırakıp üçü birden uzaklaştılar. Ana ise şöyle düşünüyordu:

‘Uyuştular çok şükür! Korktuğum başıma gelmedi...’

Ve ormanın hoş kokusuyla keskin katran kokusunu soluyarak derin bir uykuya daldı.

VI

Akşama doğru işlerini bitirmiş olmanın keyfiyle döndü katrancılar kulübeye. Onların seslerine uyanan Ana, esneyerek kulübeden çıktı, hepsine okşayıcı bakışlarla baktı ve gülümseyerek:

“Siz çalışırken ben burada bir hanımefendi gibi uyudum! dedi.

“Seni bağışlıyoruz!” dedi Rıbin; sanki daha bir sakinleşmiş gibiydi; yorucu çalışma aşırı coşkusunu dizginlemişti. “İgnat!” diye seslendi sonra, “hemen çay işine giriş! Biz burada ev işlerini sıraya bindirdik. Bugün sıra İgnat’ta; çayımızı da, çorbamızı da onun elinden içeceğiz...”

“Sıramı isteyene hemen devredebilirim!” dedi İgnat ve ateş yakmak için çalı çırpı toplamaya girişti. Bir yandan da kulak kesilmiş, konuşmaları dinliyordu.

Geçip Sofia’nın yanına kurulan Yefim:

“Konuklar herkes için ilginçtir!” dedi.

“Sana yardım edeyim İgnat,” dedi Yakov usulca ve kulübeye gidip bir somun ekmek getirdi, kesmeye başladı.

“Şşt!” dedi Yefim usulca. “Öksürüklerini duyuyorum!”

Rıbin başıyla onu onaylayarak:

“Evet, geliyor!” dedi.

Sonra Sofia’ya dönerek:

“Şimdi bir tanık gelecek buraya,” dedi. “Aslında halkın dinlemesi için onu kent kent dolaştırarak meydanlarda konuşturmak isterdim. Gerçi anlattığı hep aynı şeydir, yine de, bunun, herkesin dinlemesi gereken bir şey olduğunu söylemeliyim...”

Sessizlik de, alacakaranlık da yoğunlaştı; bu yoğunluk içinde insanların sesleri daha bir yumuşamış gibiydi. Sofia ve Ana köylüleri gözlemliyorlardı: Hareketleri çok yavaştı, tuhaf bir sakınganlık içindeydiler sanki... ve onlar da iki kadını gözlemliyorlardı.

Uzun boylu, kambur bir adam çıktı ormandan; bütün ağırlığıyla elindeki sopaya abanarak yavaş yavaş yürüyordu, hırıltıyla soluk alıp veriyordu.

“Aha, ben geldim!” dedi ve öksürmeye başladı.

Uzun, topuklarına dek inen, eprimiş bir palto vardı üzerinde. Yuvarlak, eciş bücüş olmuş şapkasının altından sarı, pırasa gibi dümdüz, güçsüz, seyrek saç tutamları dökülüyordu. Kemikli, solgun yüzünde açık sarı, seyrek sakalları seçiliyordu. Ağzı yarı açıktı. Alnının altındaki iki derin ve

karanlık çukura gömülmüşe benzeyen gözleri, o karanlıkta hummalı pırıltılar saçarak kor gibi yanıyordu.

Rıbin kendisini Sofia'yla tanıştırınca, hemen:

"Kitap getirmişsiniz diye duydum?" dedi.

"Getirdim."

"Teşekkür ederim... halk adına..! Henüz gerçeği anlayamadığı için halk, gerçeği anlamış biri olarak onun adına ben teşekkür ediyorum size."

Havaya susamış gibi doymazca ve sık aralıklarla, ama azar azar soluk alıp veriyordu. Konuşurken sesi kesiliyor, paltosunun düğmelerini iliklemek için güçsüz elinin kemikli parmaklarını göğsünde dolaştırıp duruyordu.

"Böyle geç vakit ormanda dolaşmak sizin için çok zararlı," dedi Sofia. "Geceleyin orman çok ıslak, havası boğucu... ve sizin bu boğucu havada soluk alabilmeniz çok zor."

"Benim için ne zararlı değil ki artık!" dedi adam, tıkanırcasına. "Benim için yararlı tek şey ölüm..."

Onu dinlemek insanı altüst ediyordu; genel görünüşü ise, durumu değiştirecek gücü olmadığını bilmenin derin bir öfkeyle insanın içini karartmasından başka sonuç vermeyen gereksiz bir acıma uyandırıyordu insanda. Dizlerini, kırılacağından korkarmış gibi büyük bir dikkatle bükerek bir fıçıya oturdu. Saçları kuru, cansızdı.

Ateş yakılmıştı. Göğe yükselen alevlerin aydınlığında çevrede her şey titreşirken, gölgeler alevlerden ürkmüş gibi ormana sığınıyordu. Alevlerin üzerinde zaman zaman İgnat'ın toparlak yüzü belirip yitiyordu. Ateş sönmeye yüz tuttu, bir duman kokusu kapladı havayı ve hastanın hırıltılı konuşmasını dinlemek ister gibi yeniden sessizlik ve sis çöktü orman açıklığına.

"Yine de, bir suçun tanığı olarak halka yararlı olabilirim... Bir bakın bana... yirmi sekiz yaşımdayım, ama ölüyorum! Daha on yıl önce omuzuma 12 pud yük vursalar, bana mısın demezdim. Bu sağlıkla, tökezlemeden bir yetmiş yıl yaşarım diye düşünürdüm. Oysa sadece on yıl yaşayabildim. Fazlası mümkün değil. Soydu patronlar, yağmaladılar beni; kırk yılımı, tam kırk yılımı çaldılar!"

Rıbin boğuk bir sesle:

"İşte, şarkısı bu!" dedi.

Ateş yeniden canlandı, hem bu kez daha güçlü, daha canlıydı; gölgeler yeniden ormana kaçıştı, yeniden ateşe döndü ve ateşin çevresinde sessiz, hınç dolu bir dans tutturarak titremeye, oynamaya başladı. Ateşe atılan

budaklı kuru dallardan çatırtılar, sızlanmaya benzer sesler yükseldi. Isınan hava dalgasının oynattığı yapraklar usulca hışırdadılar, fısıldaştılar. Sarı, kırmızı, şen, canlı alev dilleri oynaşıp kucaklaşarak, kıvılcımlar saçarak yukarı doğru yükseliyor, alevlerin üzerinde kavrulmuş bir yaprak ordan oraya uçuyor ve yıldızlar, el edip yanlarına çağırır gibi kıvılcımlara gülümsüyordu.

“Bu tek benim şarkım değil; aynı şarkıyı söyleyen binlerce insan var; gelgelelim, bu insanlar mutsuz yaşamlarının halk için nasıl şifalarla dolu bir ders içerdiğinin farkında değiller. Çalışırken sakatlanmış, kötürüm, çolak kalmış ne çok bahtsız açlıktan ölüyor...” İki büklüm olup sarsıla sarsıla öksürmeye başladı.

Yakov, masaya bir bakraç kvas koydu, bir demet yeşil soğan attı ve hastaya:

“Gel, Saveliy,” dedi, “süt getirdim sana...”

Saveliy başını olumsuz anlamda sallayınca Yakov onu koltuk altlarından tutup kaldırdı ve masaya götürdü.

Sofia Rıbin’e dönerek usulca:

“Niçin çağırdınız onu buraya, sorabilir miyim?” dedi, çıkışır gibi. “Görmüyor musunuz halini, her an ölebilir...”

“Olabilir!” dedi Rıbin. “Ama o zamana dek varsın konuşsun! Sağlığını bir hiç uğruna yitirdi... insanlar uğruna da varsın biraz acı çeksin... o kadar önemli değil... önemli değil!”

“Siz sanki bundan keyif duyar gibisiniz!” diye haykırdı Sofia.

“İsa’nın çarmıhta inleyişinden efendiler keyif duyarlar; biz ise insandan öğreniriz ve sizin de öğrenmenizi isteriz!”

Ana tedirginlikle kaşını kaldırıp Rıbin’e:

“Hadi, uzatma artık!” dedi.

Masada hasta yeniden konuşmaya başladı:

“Neden insanları canları çıkasıya çalıştırırlar? Neden hayatlarını çalarlar insanlardan? Evet, soruyorum: Neden? Bizim patron –Nefedov’un fabrikasında tükettim ben hayatımı– bizim patron bir şarkıcı kadına elini yüzünü yıkaması için altın bir ibrik ve leğen, hatta bir de altın lazımlık hediye etti! Benim gücüm, benim ömrümdür o lazımlık. Görüyor musunuz, bir insanın hayatının ne uğruna tükendiğini! Adam benim kanım, canım pahasına altından lazımlık alıyor metresine... sevinsin diye!”

“İnsan Tanrının görünüşünde ve tıpkı ona benzer yaratılmıştır,” dedi Yefim gülümseyerek. “Ne uğruna harcandığına bakın, Tanrı suretindeki

varlığın!"

"Susmak yok!" diye bağırdı Rıbin, yumruğunu masaya indirerek.

"Katlanmak da yok!" diye ekledi usulca Yakov.

İgnat belli belirsiz gülümsedi.

Ana, delikanlıların üçünün de konuşmaları, aç ruhların doymak bilmez dikkatiyle dinlediklerini fark etti; hele Rıbin konuşurken hep bu anı bekliyorlarmış gibi kulak kesilip bakışlarını ona yöneltiyorlardı. Saveliy'in sözleri tuhaf, kekre bir gülümseme yaratmıştı yüzlerinde. Hastaya karşı bir acıma duyumsanmıyordu bu gülümsemede.

"Söyledikleri doğru mu?" dedi Ana, Sofia'ya eğilerek, usulca.

"Doğru!" dedi Sofia yüksek sesle, "Gazeteler de yazmıştı... Moskova'da olmuş..."

"Ve ceza falan da verilmedi herife!" dedi Rıbin boğuk bir sesle. "Oysa cezalandırılması gerekirdi. Halkın gözü önünde parçalara ayırıp iğrenç etini köpeklere atmak gerekirdi. Ama, bir doğrulup kalksın, en büyük cezayı halk verecek! Yaşadığı bütün o kahır dolu hayatın izlerini temizlemek için çok kan dökecek halk, çok! Ama unutmamak gerek: Bu kan halkın kendi kanı, onun damarlarından emilmiş kan... bu kanın sahibi halktır!"

"Soğuk!" dedi hasta.

Yakov kalkmasına yardım etti, ateşe götürdü hastayı.

Ateş canlıydı; büyük bir şaşkınlıkla alevlerin neşeli dansını izleyen, yüzleri belirsiz birtakım gölgeler titreşiyordu çevresinde.

Saveliy, bir kütüğün üzerine oturup kuru, neredeyse saydam ellerini ateşe uzattı. Rıbin başıyla onu göstererek Sofia'ya:

"Kitaplardan çok daha güçlü bu! Makineler bir işçinin kolunu kopardığında ya da onu öldürdüğünde, suç kendisindedir, denilir. Ama bir insanın kanını, iliğini emip onu bir paçavra gibi bir köşeye fırlatıp attıklarında bunun hiçbir açıklaması yoktur. Adam öldürmenin her türlüsünü aklım alır... ama bir insana zevk için işkence edilmesi anlayabileceğim şey değildir! Niçin eziyet ediyorlar halka, niçin hepimizin canını çıkarıyorlar? Zevk için, keyiflenmek için, dünyada şen şakrak yaşayabilmek için, insanların kanları pahasına şarkıcılardan metres tutabilmek, atlar, gümüş bıçaklar, altın kap kacak, çocuklarına pahalı oyuncaklar satın alabilmek için. Sen çalış, daha çok çalış, durmadan çalış, ben de senin emeğin üzerinden paralar biriktireyim, metresime altın lazımlık alayım!"

Ana dinliyor, çevresine bakınıyor ve bir kez daha Pavel'le arkadaşlarının yürüdükleri yolun karanlıkta bir ışık şeridi gibi parlayarak uzadığını görüyordu.

Yemek bitince hep birlikte ateşin çevresine oturdular; önlerinde odunları telaşla yalayıp yutan ateş parlıyor, geride ormanı, gökyüzünü sarıp sarmalayan karanlık gece uzanıyordu. Hasta, gözlerini fincan gibi ayırmış ateşe bakıyor, biteviye öksürüyor, zangır zangır titriyordu; sanki hayat adına içinde kalan son birkaç kırıntı da hastalığın tükettiği bu bitkin bedeni bir an önce terk edebilmek için sabırsızlıkla göğsünü zorlayıp duruyordu. Alevlerin yansısı yüzünde titreşiyor, ancak ölü benzine canlılık katmıyordu. Yalnız gözleri, sönmeye yüz tutmuş bir çift kor gibi parlıyordu.

"İstersen kulübeye git Saveliy," dedi Yakov, hastaya doğru eğilerek.

"Neden?" dedi hasta, zorlanarak. "Oturuyorum şurada. İnsanlarla birlikte olacak fazla zamanım kalmadı..."

Bakışlarını herkesin yüzünde gezdirdi, bir süre sustu, sonra solgun bir gülümsemeyle sürdürdü:

"Sizin yanınızda kendimi iyi hissediyorum. Sizlere bakıyor ve belki de bunlar açgözlülerin inim inim inlettikleri, soyup yağmaladıkları halkın öcünü alırlar... diye düşünüyorum."

Kimse bir şey söylemedi; az sonra uyuklamaya başlayan hastanın başı güçsüzce göğsüne düştü. Bir süre ona bakan Rıbin kendi kendine konuşur gibi usulca:

"Gelir buraya," dedi, "oturur ve hep aynı şeyi, horlanan, alay edilip aşağılanan insanın öyküsünü anlatır. Bütün varlığını bu öyküye bağlamıştır; uğradığı alaylar gözlerini akıtmış gibi bundan başka hiçbir şey görmez."

"Bundan başka görecek ne var ki zaten?" dedi Ana, dalgın, düşünceli. "Patronlar keyiflerince saçıp savursunlar diye her gün binlerce insanın çalışmaktan canı çıkıyorsa, görecek başka ne var?"

"Sıkıcı ama onu dinlemek..." dedi İgnat usulca. "Bir kez dinlediğinde de insanın unutamayacağı bir öykü bu. Ama o, ha babam de babam aynı öyküyü anlatıyor!"

"Nasıl anlamazsın?" dedi Rıbin ters ters. "Onun her şeyi, bütün yaşamı bu öykünün içinde! Ben belki on kez dinledim onun yaşadıklarını, yine de kimi kez insan duyduklarına inanamıyor... Öyle iyi anları oluyor ki insanın, çirkefleşmenin, çılgınlaşmanın bu kadarını aklı almıyor, inanmak istemiyor duyduklarına... yoksula acıdığın gibi varsıla da acıyorsun... varsıl da şaşırır yolunu! Birini açlık şaşırtırsa, öbürünü de para, altın şaşırtır. Bre insanlar,

bre kardeşler! diye düşünürsün. Silkinin şöyle, silkinin ve dürüstçe, kendinize acımadan düşünün!”

Hasta sendeledi, gözlerini açtı, kalkıp yere uzandı. Rıbin gürültü çıkarmadan kulübeye gitti, oradan getirdiği bir gocuğu hastanın üzerine örttü, yeniden Sofia’nın yanına oturdu.

Ateşin kızıltısı, çevresine dizili insanların gece karanlığı içindeki yüzlerini aydınlatıyor, insan sesleri yanan odunların çıtırtısına karışıyordu.

Sofia, halkların, yaşama hakkı için tüm dünyada verdikleri savaşımı, uzak geçmişte Alman köylülerinin verdikleri savaşımı, İrlandalıların yaşadıkları talihsizlikleri, Fransız işçilerinin özgürlük kavgasında kazandıkları yüce zaferleri anlatıyordu...

Gecenin kadifesini giyinmiş ormanda, üzeri karanlık gökle kapanmış, çevresi ağaçlarla sarılmış şu küçük orman açıklığında yanan ateşin karşısında toklar dünyasını da, açlar dünyasını da sarsan olaylar canlanıyor, savaşların tükettiği, kan revan içindeki yeryüzü halkları birbiri ardınca geçit yapıyor, özgürlük ve hakikat savaşçılarının adları anılıyordu.

Geçmişten geliyormuşa benzeyen boğuk bir sesle, usul usul anlatıyordu Sofia; sesi umut, inanç, güven aşılıyor ve insanlar çıt çıkarmadan ruh kardeşlerinin öykülerini dinliyorlardı. Sofia’nın solgun, zayıf yüzüne bakarlarken, tüm dünya halklarının kutsal davası, özgürlük uğruna girişilen sonsuz savaşım olanca açıklığıyla canlanıyordu gözlerinde. Karanlık, kanlı bir perdenin gerisinde kalan uzak geçmişte ve yabancısı olduğu halkların arasında herkes kendi heveslerinden, düşüncelerinden bir şeyler buluyor, içsel olarak –gönlü ve kafasıyla– bir parçası haline geldiği bu dünyada düşünce birliği içinde olduğu, hak ve adaleti gerçekleştirme kararlılığını paylaştığı –çekilen hadsiz hesapsız acılarla kutsallaştırılmış bir kararlılıktı bu– aydınlık, sevinçli, yepyeni bir hayatın zaferi uğruna kendileriyle birlikte sel gibi kan akıttığı dostları olduğunu görüyordu. Tüm insanlarla, hızla gelişen bir manevi yakınlaşmanın doğduğunu duyumsuyorlardı içlerinde; her şeyi anlamak, her şeyi kendinde birleştirmek için yanıp tutuşan yeni bir yeryüzü yüreği doğuyordu.

“Gün gelecek,” dedi Sofia güven dolu bir sesle, “tüm ülkelerin işçileri başlarını kaldıracak ve yetti artık, diyecekler, daha fazla sürdürmek istemiyoruz bu yaşamı! O zaman açgözlü muktedirlerin hayali güçleri yıkılıp gidecek, yer ayaklarının altından kayacak ve tutunacak hiçbir şey bulamayacaklar!”

“Evet, böyle olacak!” dedi Rıbin, başını eğerek. “Kendimizi korumaktan vazgeçersek, üstesinden gelemeyeceğimiz şey yoktur!”

Ana, kaşlarını iyice yukarı kaldırmış, yüzünde donup kalan sevinç dolu bir gülümsemeyle, dinliyordu. Sofia’nın aşırılıkları olarak gördüğü keskinlik, kabına sığmazlık gibi şeyler yine onun anlattığı öykünün coşkulu, engin akıntısında kaybolup gitmişti. Gecenin sessizliği, alevlerin oyunları, ateşten yükselen çıtırtılar, Sofia’nın yüzü, ama hepsinden çok mujiklerin dikkat kesilmişlikleri hoşuna gitmişti. Anlatılan öykünün sessiz akışını bozmaktan, kendilerini dünyaya bağlayan ışıklı ipliği koparmaktan korkar gibi kımıldamadan oturuyorlardı. Yalnız, zaman zaman, içlerinden biri ateşe dikkatle odun atıyor, atılan odunla birlikte ateşten yükselen kıvılcım ve dumanların kadınların üzerine gelmemesi için havada elini kolunu sallıyordu.

Bir ara Yakov yerinden kalktı, usulca:

“Bir dakika bekleyin...” dedi.

Bir koşu kulübeye gitti, birkaç parça giysi getirdi; bunları İgnat’la birlikte sessizce kadınların omuzlarının, bacaklarının üstüne örttüler. Yine Sofia konuşuyordu: Güçlerine güven duygusu aşılamak istercesine onlara zafer gününü anlatıyor, şiş göbeklerin ahmakça eğlenceleri için ömür tüketen öbür insanlarla ortak bir bilinçte buluşmalarını sağlıyordu. Sofia’nın sözleri Ana’yı heyecanlandırmıyordu; ama bu sözlerdeki herkesi kucaklayan yüce bir duyguyla dolduruyordu onun da yüreğini: Büyük tehlikeleri göze alarak, işlerine bukağılarla bağlanmış kölelerin yanlarına giden ve onlara, gerçeğe duydukları sevginin, dürüstlüklerinin ve akıllarının nimetlerini götüren insanlara karşı duyulan gönül borcuna benzer ilahi bir duyguydu bu.

‘Tanrım, sen yardım et onlara!’ diye yakarıyordu, gözlerini yumarak.

Şafak sökerken, iyice yorgun düşen Sofia sustu ve gülümseyerek çevresindeki düşünceli, aydınlanmış yüzlere baktı.

“Vakit geldi, gidelim artık!” dedi Ana.

“Vakit geldi!” diye onayladı Sofia da onu.

Delikanlılardan biri gürültüyle göğüs geçirdi.

“Yazık ki gidiyorsunuz,” dedi Rıbin, onda pek görülmeyen bir yumuşaklıkla. “Ne güzel konuşuyorsunuz! İnsanları birbirine yakınlaştırmak azımsanacak iş değil! Dünya üzerinde milyonlarca başka insanın da bizim istediğimiz şeyleri istediklerini öğrenince insanın yüreği bir hoş oluyor, iyilikle doluyor... Ne büyük bir güç var iyilikte!”

Yefim gülümseyerek:

“Sen gidersin ona iyilikle, o senin üstüne yürür süngüyle!” dedi usulca, sonra fırlayıp yerinden kalkarken, “Gitmeleri gerek Mihaylo dayı,” dedi. “Hazır ortalıkta onları görecek kimseler yokken... Yarın kitapçıkları dağıtınca, nerden çıktı bunlar, kim getirmiş olabilir, diye emniyet araştırmaya başlayacak... Sonra birileri hatırlayıverecek: Yahu buralardan iki gezgin kadın geçmişti, sakın onlar olmasın...”

“Zahmetlerin için sağ olasın, Ana!” dedi Rıbin, Yefim’in sözünü keserek. “Seni gördüm mü hep Pavel aklıma geliyor. İyi bir yol seçtin kendine!”

İyice yumuşamış gibiydi. Tertemiz, sevecen, geniş bir gülümseme yayıldı yüzüne. Hava serinceydi, ama onun göğsünü olduğu gibi açıkta bırakan yakası bağrı açık tek bir gömlek vardı üzerinde. Onun iri yarı bedenini yukardan aşağı süzen Ana:

“Üzerine bir şeyler al,” dedi. “Dışarısı serin!”

“Benim içerim yanıyor!” dedi Rıbin.

Üç delikanlı ocak başında usul usul konuşuyorlardı. Ayaklarının dibinde de üzerine bir gocuk örtülmüş, hasta yatıyordu. Hava usuldan ağarıyor, gölgeler eriyor, güneşi bekleyen yapraklar ürperiyordu.

“Pekâlâ, hoşça kalın!” dedi Rıbin, Sofia’nın elini sıkarken. “Sizi kentte nasıl bulabiliriz?”

“Sen beni bul, yeter!” dedi Ana.

Delikanlılar birbirlerine sokulmuş olarak Sofia’ya yaklaştılar, hiçbir şey söylemeden, sevimli, sevecen bir beceriksizlikle elini sıktılar. Üçünün de hoşnutlukla, gönül borcuyla, dostluk duygusuyla dolu oldukları açıkça görülüyordu; ve yeni tattıkları bir duygu olduğu için olsa gerek üçü de utanıyordu bundan ve gizlemeye çalışıyorlardı duygularını. Uyumadan geçirdikleri gecenin kuruttuğu gözleriyle sessizce gülümseyerek bakıyorlardı Sofia’ya ve habire ayak değiştiriyorlardı.

“Yola çıkmadan önce birer bardak süt içmez miydiniz?” diye sordu Yakov.

“Süt var mı ki?” diye sordu Yefim.

İgnat utangaç utangaç saçlarını sıvazlayarak itiraf etti:

“Aslında yok... kazayla döktüm kalan sütü...”

Üçü birden gülümsedi.

Sütten söz ediyorlardı, ama Ana onların kafalarından geçenin bambaşka bir şey olduğunu anlamıştı: Onlar gerçekte Sofia’ya ve ona iyi bir şeyler

söylemek istiyor, ama bunu dile getiremiyorlardı. Sofia'ya da dokunmuş olmalıydı onların bu halleri; çünkü heyecanlanmış, utanmış, tertemiz bir alçakgönüllülükle, ancak şu iki sözcük dökülebilmişti duyulur duyulmaz bir sesle ağzından:

"Teşekkürler, yoldaşlar!"

Bu sözler kendilerini hafifçe sarsmış, silkelemiş gibi gençler birbirlerine baktılar.

Hastanın boğuk öksürükleri duyuldu.

Ateş sönmeye yüz tutmuştu.

"Hoşça kalın!" dedi mujikler usulca... ve bu hüzünlü uğurlama sözü, uzunca bir süre eşlik etti iki kadına.

Sabah alacasında acelesiz, ağır ağır yürümeye başladılar, ormanın içlerine dalan patika boyunca. Sofia'nın ardı sıra yürüyen Ana bir yandan da izlenimlerini aktarıyordu:

"Her şey öyle iyi geçti ki... rüya gibi nerdeyse! Ah, canım, insanlar nasıl da susamışlar gerçeği öğrenmeye! Tıpkı kilisede olduğu gibi... büyük bir sabah ayini öncesi... papaz henüz gelmemiş... kilisenin içi loş, sessiz... ürküntüye kapılırsın... usul usul insanlar doluşmaya başlar kiliseye... tasvirlerin önünde birer ikişer mumlar yanar, sağda solda gölgeler belirir... derken karanlık terk eder Tanrının evini, her yan ışığa keser!"

"Doğru!" diye atıldı Sofia, neşeyle. "Yalnız, burada Tanrının evi bütün dünya!"

Ana başını sallayarak, dalgın dalgın:

"Bütün dünya!" diye yineledi. "Ah, her şey öyle iyi gitti ki, insanın inanası gelmiyor! Siz de... siz de ne kadar güzel konuştunuz, canım benim! Oysa ne korkmuştum sizden hoşlanmayacaklar diye..."

Sofia karşılık vermedi. Bir süre sonra alabildiğine ciddi:

"Onlarla birlikteyken," dedi, "daha yalın, daha olduğu gibi oluyor insan!"

Yürüyor ve Rıbin'den, hastadan, anlatılanları çıt çıkarmadan dinleyen delikanlıların sevimli beceriksizliklerinden ve kadınlara duydukları dostluk ve gönül borcu duygularını gösterme gayretinden kaynaklanan alçakgönüllü çabalarından, o saf, temiz titizlenişlerinden söz ediyorlardı. Orman arkalarında kaldı, bozkıra çıktılar. Güneş tam karşılarında doğuyordu. Henüz kendisi görünmeye başlamadıysa da, pembe ışın tozlarından saydam yelpazesi gökyüzünde belirmeye başlamıştı; onunla birlikte de rengârenk kıvılcımlar gibi otların üzerine serpilmiş çiğ damlacıkları baharın neşesini,

dinçliğini yansıtırcasına ışıldıyorlardı. Kuşlar uyanmışlar, neşeli cıvıltılarıyla sabahı canlandırıyorlardı. Telaşla gaklayan tombul kargalar, ağır kanatlarını güçlükle çırparak uçuyor, ötede bir yerlerden sarıasma kuşlarının tedirgin ötüşleri duyuluyordu. Ufka doğru uzaklar belirginleşiyor, güneşle birlikte tepelerden gecenin gölgeleri siliniyordu.

Ana, dalgın, düşünceli duygularını aktarmayı sürdürüyordu:

“Bazen biri çıkar, konuşur ha konuşur, tek kelime bir şey anlamazsın söylediklerinden... Ne zaman ki ağzından her nasılsa çok yalın, çok sıradan bir sözcük çıkar, o basit sözcükle bir anda her şey aydınlanıverir. Şu deminki hastayla da aynı şey oldu. Pek çok kez duydum, ayrıca kendim de biliyorum, işçilerin fabrikalarda nasıl ezildiklerini. Ama insan buna yavaş yavaş alışıyor, aldırmamaya başlıyor. Ama deminki hasta birden insanı inanılmaz derecede alçaltan, öyle iğrenç bir şey söyledi ki... Tanrım! Patronlar kendileriyle alay etsinler diye mi bütün ömürlerini çalışarak geçiriyor insanlar? Hak adaletle damla ilgisi yok bunun!”

Ana’nın aklı hastanın anlattığı öyküye takılmıştı; bu olay özünde taşıdığı kabalık, hoyratlık ve küstahlıkla, bir vakitler iyi bildiği, ama çoktan unuttuğu benzer olayları canlandırmıştı zihninde.

“Besbelli, karınlarını öylesine doyuruyorlar ki, daha sonra mideleri bulanıyor! Bir ilçe yöneticisi vardı bir vakitler. Atını köyde dolaştırır, mujiklerden atı selamlamalarını ister, selamlamayanları hapse atardı. Niye böyle yapardı, gel de anla!”

Sofia, usuldan, sabah kadar canlı, coşkulu bir şarkı tutturdu...

VII

Tuhaf denecek kadar sakin bir yaşam sürüyordu Nilovna. Bu sakinlik zaman zaman kendisini de şaşırtıyordu. Oğlu hapisteydi ve ağır bir cezaya çarptırılacağını biliyordu, yine de bu konu ne zaman aklına gelse, elinde olmadan Andrey'in, Fedya'nın ve başka bir dizi insanın daha yüzü canlanıyordu gözünde. Oğlu, yazgı birliği ettiği öteki insanların da timsali olup çıkmıştı sanki; Pavel imgesi gözünde büyüdükçe büyüyor, Pavel'e ilişkin düşünceleri farkında olmadan iç dünyasında ötekileri de kapsayacak şekilde dallanıp budaklanıyordu. Oğluna ilişkin düşünceleri incecik ışık iplikleri halinde dört yana atılıyor, her şeye, herkese dokunuyor, her dokunduğunu aydınlatmak, tek bir resim içinde toplamak istiyor ve bir tek kişi üzerinde yoğunlaşmasını, başına gelenlerden dolayı oğlu için üzülmesini, korkmasını önlüyordu.

Çok geçmeden, Sofia yeni bir yerlere gitti. Beş gün sonra, canlı, pür neşe döndü, birkaç saat sonra yeniden kayboldu, iki hafta sonra yeniden döndü. Sanki hayatın içinde uzun, hızlı birtakım turlar atıyor, arada bir de evini canlılık ve müzikle doldurmak için kardeşine uğruyordu.

Müzikten artık hoşlanıyordu Ana. Müzik dinlerken yüreğine bir sıcaklık dolduğunu duyumsuyordu; yüreği daha düzenli vuruyor, derince sürülmüş, bolca sulanmış bir topraktaki tohum gibi düşünceler müziğin uyarıcı gücüyle kafasında gürbüzce gelişiyor, en güzel sözcükleri kolayca buluyordu.

Eşyalarını sağa sola fırlatan, sigarasının küllerini ortalığa döken, izmaritleri rastgele yerlere atan Sofia'nın bu pasaklı hallerini bir türlü hoş göremiyordu Ana; hele konuşma biçimi, o özensiz, keskin sözleri en dayanılmaz olanıydı. Her zaman yumuşak, ama ciddi, sakin, ağırbaşlı bir insan olan Nikolay'ın yanında özellikle göze batıyordu onun bu halleri. O bakımdan Sofia, insanları ilginç birer oyuncak gibi gören ve kendini yetişkin gibi göstermeye çalışan bir yeniyetme gibi görünüyordu gözüne. Durmadan emeğin kutsallığından söz eder, ama pasaklılığıyla Ana'nın işini çoğaltırdı anlamsızca; özgürlükten dem vurur, ama sürekli tartışmaları, keskinliği ve sabırsızlığıyla hafakanlar bastırırdı herkese. Kısacası çelişkiler içindeydi, bu yüzden de Ana ona karşı, Nikolay'a duyduğu sevecenlik ve sıcaklıkla ilgisi olmayan gergin bir ihtiyatlılık ve gözetici bir dikkat içindeydi.

Nikolay her zaman kaygılıydı; ölçülü, tekdüze bir yaşamı vardı. Sabah sekizde çay içer, gazete okur, Ana'ya haberleri aktarırdı. Onu dinlerken hayatın insanları nasıl acımasızca öğütüp paraya dönüştürdüğü olanca açıklığıyla gözünde canlanırdı Ana'nın. Andrey'le ortak yanları var gibiydi Nikolay'ın. O da tıpkı Hohol gibi hınçtan, kinden uzak söz ederdi insanlardan; bütün herkesi sorumlu tutardı toplumdaki kötü gidişten. Ancak, yeni bir hayata karşı duyduğu inanç, Andrey'inki kadar coşkulu ve açık seçik değildi. Her zaman sakin bir sesle, dürüst ve sert bir yargıç gibi konuşurdu. Korkunç şeyler anlatırken bile yüzünde her ne kadar sessiz, yazıklanan bir gülümseme belirirse de, gözlerinde sert, soğuk bir ışıltı görülürdü. Onun gözlerinde bu ışıltıları fark ettiği zaman Ana onun kimseyi hiçbir şekilde bağışlamayacağını, böyle bir şeyi istese bile yapamayacağını anlar ve bu denli katı olmanın ona da zor geldiğini duyumsayarak Nikolay'a acırdı. Tüm bu özellikleri nedeniyle gitgide daha çok bağlanıyordu Nikolay'a.

O saat dokuzda işe gidince Ana ortalığı toparlar, yemeği yapar, yıkanır, üzerine temiz giysiler giyer ve odasında oturup kitapların resimlerine bakardı. Okumayı öğrenmişti gerçi, ama okumak yoğun bir dikkat gerektirdiği için okurken çabucak yoruluyor, sözcükler arasındaki bağ kopup gidiyordu. Ama kitapların resimlerine bakmak bir çocuk gibi alıp götürüyordu onu. Oysa resimlere bakmak, neredeyse elle dokunabileceği, yepyeni ve harika bir dünya açıyordu önünde. Koca koca kentler, yepyeni ve göz alıcı yapılar, makineler, gemiler, anıtlar, insanlarca yaratılmış sayısız güzellikler ve doğanın, insanın aklını allak bullak eden sonsuz zenginlikleri canlanıyordu gözünde. Hayat, önünde bütün katmanlarıyla sınırsızca açılıyor, uyuyan aç ruhunun her gün sayısız mucizeyle, güzellikle, zenginlikle uyarıldığını duyumsuyordu. Özellikle de, bir zooloji atlasına hayrandı; yabancı dilde olmasına karşın yeryüzünün güzelliğine, varsıllığına enginliğine ilişkin tasavvurlarını en çok etkileyen kitaptı bu.

"Dünya ne büyük!" diyordu Nikolay'a.

Kendisini en etkileyen, en sevecenlik duyduğu hayvanlar böcekler, özellikle de kelebeklerdi. Kelebek resimlerine büyük bir şaşkınlıkla bakar:

"Nasıl da güzeller, öyle değil mi Nikolay İvanoviç?" derdi. "Aslında her yeri dolduruyor bu tatlı güzellik, ama biz göremiyoruz, bize görünmeden yanımızda yöremizde uçuşup duruyorlar! İnsanlarsa telaşlı bir koşturu içindeler; hiçbir şey bilmiyor, hiçbir şeyden zevk almıyorlar; ne zamanları var, ne de istekleri bu hazzı duyabilmek için! Dünyanın ne denli varsıl, ne

denli hayranlık verici şeylerle dolu olduğunu bir bilseler, kim bilir nasıl da sevinçle dolar taşardı yürekleri. Her şey hepimiz için ve her birimiz, her şey içiniz; öyle değil mi?”

“Tam da öyle!” diye karşılık verirdi Nikolay, gülümseyerek ve resimli yeni kitaplar getirirdi.

Çoğu akşam arkadaşları gelirdi: Aleksey Vasilyeviç, solgun yüzlü, siyah sakallı, ciddi, suskun, hoş bir adamdı; Roman Petroviç, yüzü yılancıklı, tostoparlak kafalı, birileri için yazıklanıyormuş gibi sürekli ağzını şaklatan biriydi. İvan Daniloviç, ufak tefek, zayıf, sivri sakallı, şiş gibi ince, sivri, keskin sesli, ateşli bir adamdı. Yegor hem kendisiyle, hem arkadaşlarıyla, hem de sürekli ilerleyen hastalığıyla dalga geçip duran şakacının tekiydi. Başkaları da vardı; kimileri uzak kentlerden gelirdi; Nikolay onlarla sessiz sessiz, uzun uzun konuşurdu. Konu hep aynıydı: Dünya emekçileri. Heyecanla tartışırlar, ateşlenirler, ellerini kollarını sallayarak konuşurlar, bardak bardak çay içerlerdi; kimi kez Nikolay onca patırtının arasında oturur bildiri yazar, yazdıklarını arkadaşlarına okur, sonra hep birlikte bunları kitap harfleriyle çoğaltırlardı... Ana, yırtılıp atılan karalamaları toplar ve götürüp yakardı.

Boşalan çay bardaklarını doldururken işçi milletinin yazgısı, emekçiler arasında gerçeğin en çabuk ve en iyi nasıl yaygınlaştırılacağı, emekçilerin nasıl coşturulup harekete geçirileceği gibi konularda yürüttükleri tartışmalarda neden böylesine ateşlendiklerini anlayamaz, hayretler içinde kalırdı. Sık sık görüş ayrılığına düşer, öfkelenir, birbirlerini bir şeycilikle suçlar, küser bir kenara çekilirler, sonra yeniden tartışmaya başlarlardı.

Kendisi işçilerin yaşamını bu insanlardan daha iyi biliyormuş gibi gelirdi Ana’ya. Yine, onların ne büyük bir iş üstlenmiş olduklarını da kendisinin onlardan daha açık seçik gördüğü kanısındaydı; bu nedenle de biri anne, öbürü baba olup, nasıl fırtınalarla dolu bir ilişkinin oyuncuları olduklarını anlamadan evcilik oynayan küçük çocukları izleyen bir yetişkin gibi, biraz hüzünlü bir hoşgörüyle bakardı onlara. Elinde olmadan onların konuşmalarını oğlunun ve Andrey’in konuşmalarıyla karşılaştırır ve her seferinde –önceleri tam anlamlandıramadığı– bir fark görürdü aralarında. Burada işçi mahallesinden daha çok bağırılıyordu sanki. Bunu şöyle açıkladı kendi kendine:

‘Daha çok şey bildikleri için daha çok bağırıyorlar...’

Ama sık sık şöyle bir şey de görüyordu: Bu insanlar sanki bile isteye kızdırıyorlardı birbirlerini ve bağırıp çağırmaları da biraz gösterişe

yönelikti; sanki her biri ötekilerden gerçeğe daha yakın olduğunu, kendisinin gerçeğe onların verdiğinden daha büyük değer verdiğini göstermek ister gibiydi. Ötekiler doğallıkla buna alınıyor, gerçeğe yakın olanın asıl kendileri olduğunu kanıtlama telaşıyla kabalaşıyor, tartışmayı sertleştiriyorlardı. Her biri, ötekilerden daha yükseğe sıçrama telaşındaydı sanki ve bu durum Ana'yı kaygılandırıyor, üzüyordu. Kaşları hızla inip kalkarken yalvaran bakışlarını onlara dikiyor, şöyle düşünüyordu:

'Pavelciğimi ve arkadaşlarını unutup gitmiş gibiler...'

Her zaman gerginlikle dinlerdi tartışmalarını. Kuşkusuz bir şey anlamazdı kulağına çalınanlardan, ama sözcüklerin gerisinde bir duygu ararken hep şunu görürdü: İşçi mahallesinde iyiden söz edilirken kavram bir bütün olarak ele alınırdı, burada ise her şey küçük parçalara ayrılıyor, ağırlığını yitiriyordu; orada duygular daha derin, daha güçlüydü, burada ise keskin sözlerle düşünceler deşiliyor, yarılıyor, parçalara ayrılıyordu. Ve burada daha çok eski düzenin yıkılmasından söz ediliyordu, orada ise yeni düzenin düşleri kurulurdu, bu nedenle de oğluyla Andrey'in konuşmalarını daha anlaşılır, kendine daha yakın bulurdu Ana.

Bir şey daha vardı Ana'nın ayrımına vardığı: Eve bir işçi geldiği zaman Nikolay inanılmaz ölçüde senli benli oluyor, yüzünde tatlı bir anlam beliriyor ve her zamankinden daha farklı konuşuyordu: Ama kaba da, hor görürce de değildi konuşması...

'Kendisini anlamaları için böyle konuşuyor...' diye düşünüyordu Ana.

Yine de bu düşünce içini rahatlatmıyordu. Konuk-işçinin de eli kolu bağlanmış gibi gergin, tedirgin durduğunu, basit, sıradan bir kadın olarak kendisiyle konuştuğu zamanki gibi rahat, serbest konuşamadığını görüyordu. Nikolay'ın dışarı çıktığı bir gün delikanlının birine:

"Ne sıkılıp duruyorsun öyle, sınava girmiş çocuk gibi?" demişti.

Oğlan geniş geniş gülerek:

"Alışkın olmadıkları ortamda yengeçler de kızarırlar..." demişti. "Nerden baksan bizden biri olmadığı apaçık bu arkadaşın!"

Saşenka uğrardı bazen. Hiçbir zaman uzun oturmaz, konuşmaları hep işle sınırlı olur, konuşurken hiç gülmez, gitmeden önce de Ana'ya muhakkak Pavel'i sorardı:

"Pavel Mihayloviç nasıl? Sağlığı yerindedir umarım?"

"Çok şükür!" derdi Ana. "Sağlığı da, keyfi de yerinde!"

"Selamlarımı iletin kendisine!" derdi kız ve gözden yiterdi.

Ana, kimi kez Pavel'in bunca süre geçmiş olmasına karşın daha yargılanmasına bile başlanmamış olmasından yakınırdı. Saşenka kaşlarını çatar, susardı; bu sırada parmakları hızlı hızlı oynardı.

Nilovna hep, "Canım benim, onu sevdiğini biliyorum ben..." demek isterdi genç kıza, ama cesaret edemezdi: Saşenka'nın gergin yüzü, sıkılmış dudakları, konuşmalarını hep işle sınırlı tutması daha baştan engellerdi böyle okşayıcı sözleri. Ana göğüs geçirip, kendisine uzatılan eli sessizce sıkar ve:

'Mutsuz yavrum benim!' diye düşünürdü.

Bir gün de Nataşa geldi. Orada Ana'yı gördüğüne çok sevindi, doymazca öptü onu, sonra da, söz arasındaymış gibi, usulca:

"Anneciğimi kaybettim!" diye fısıldadı. "Ölüverdi zavallıcık!.."

Başını salladı, hızlı bir el hareketiyle gözünde biriken yaşları sildi ve:

"Öyle yandı ki içim!" diye sürdürdü. "Ellisinde bile değildi daha... uzun bir yaşamı olabilirdi oysa... Ama öte yandan da, ölümün, onunki gibi yaşamı olan biri için kurtuluş olduğunu düşünmeden edemiyor insan. Yapayalnızdı, herkes için bir yabancıydı, kimseye gerekli değildi, babamın bağırıp çağırmalarından sinmişti. Yaşamak denebilir mi buna? İyi, güzel bir şeyler bekleyen insan yaşar; onunsa aşağılanmadan başka bir beklentisi yoktu..."

"Çok doğru bu söyledikleriniz Nataşa!" dedi Ana, biraz düşündükten sonra. "İyi, güzel bir şeyler bekleyen insanlar yaşar... Beklediğin bir şey yoksa, yaşamak denmez buna." Sonra kızın elini hafifçe okşayarak sordu: "Yalnız kaldınız şimdi, değil mi?"

"Evet!" dedi Nataşa usulca.

Ana bir an sustu, sonra gülümseyerek:

"Hiç önemli değil!" dedi. "İyi insan yalnız kalmaz, her zaman geleni gideni, arayanı soranı olur!"

VIII

Nataşa ilçedeki dokuma fabrikasında bulunan okula öğretmen olarak girdi, böylece de Ana ona yasaklanmış broşür, bildiri, gazete taşımaya başladı.

Bu artık onun işi olmuştu. Ayda birkaç kez bazen rahibe, bazen dantel ve el dokumaları satıcısı, bazen varlıklı bir burjuva kadın, bazen de kutsal yerleri ziyaret için dolaşan dindar bir gezgin kılığına giriyor, bazen sırtında bir torbayla, bazen de elinde bir bavulla il sınırları içinde orası senin burası benim dolaşıp duruyordu. Trende, vapurda, otelde ya da handa, her yerde son derece yalın, rahat davranır, tanımadığı insanlarla konuşmayı ilk o başlatır, sevimli konuşması, çok şey görmüş, çok şey yaşamış bir insanın kendine güvenen davranışlarıyla çevresindekilerin dikkatlerini korkusuzca üzerine çekerdi.

İnsanlarla konuşmak, onların yaşama dair anlattıkları, yakındıkları ve onları şaşkınlığa düşüren şeyleri dinlemekten hoşlanırdı. Karşısındaki kişide, kaderin darbelerine karşı koyarken, insanın zihnini dolduran sorulara gergin bir şekilde yanıt arayanlarda görülen türden bir hoşnutsuzluk görünce kalbi sevinçle dolardı. Ekmek kavgası, kaygıları, telaşlı koşuşturmalarıyla insan yaşamı, gitgide daha geniş, daha renkli bir tablo halinde canlanıyordu gözünde. İnsanı aldatma, soyma, insanın kanını içme ve ondan olabildiğince çok yararlanma hevesleri olanca kabalığı ve küstahlığıyla her alanda apaçık görülüyordu. Dünyanın bin bir zenginlikle dolu olmasına karşın halkın yoksulluk içinde ve yarı aç yaşadığını görüyordu. Kentlerde birbirinden gösterişli kiliseler vardı ve bu kiliseler Tanrı için hiç gerekli olmayan altın ve gümüşlerle doluydu ağzına kadar, oysa aynı kiliselerin eşiğinde yoksullar soğuktan titreşerek, avuçlarına atılacak bir bakır beşliği bekliyorlardı. Zengin kiliselerde, altın süslemeli cüppeler giyen papazlarla, sefil kulübelerinde üstleri başları perişan yoksulları daha önce de görmüştü gerçi, ama eskiden bu ona doğal gelirdi, şimdiyse bunu, kiliseyi kendilerine varsıllardan daha yakın bulan ve ona varsıllardan daha çok ihtiyacı olan –bunun böyleliğinden kesin emindi– yoksullara yönelik bir aşağılama olarak görüyor, kabul edilemez buluyordu.

İsa’yı gösteren resimlerden, ona ilişkin anlatılanlardan, onun yoksulların dostu olduğunu, çok sade, gösterişsiz giyindiğini biliyordu. Bu böyleydi ama, yoksulların teselli bulmak için doldurdukları kiliselerde onu,

yoksulları gördüğünde tiksintiyle hışırdayan altın ve ipeklere sarınmış olarak gösteriyorlardı. Elinde olmadan Rıbin'in sözleri geliyordu aklına:

"Tanrıyla bile aldatıyorlar bizi!"

Artık daha az dua ediyor, ama İsa'yı daha çok düşünüyordu: Hiç farkına varmamıştı kendindeki bu değişimin. Düşündüğü birileri daha vardı: İsa'nın adını hiç ağızlarına almamakla, hatta onu hiç tanımamakla birlikte, tam onun öğütlerine göre yaşayan, dünyayı bir yoksullar diyarı gibi görüp tüm dünya nimetlerini insanlar arasında eşitçe bölüştürmek isteyen insanlar... Zihninde evirip çevirdikçe iyice genişlemiş, derinleştikçe derinleşmiş, gördüğü, duyduğu her şeyi kapsayarak, ışığıyla karanlık dünyayı, tüm yaşamı, tüm insanları aydınlatan pırıl pırıl bir duaya dönüşmüştü bu düşünce. Korkunun umutla, sevecenliğin hüzünle iç içe geçtiği karmaşık duygularla sevdiği İsa'yı bile şimdi kendine daha yakın buluyordu; daha bir yüce, daha bir belirgindi İsa şimdi onun için; yüzü daha bir sevinçli, aydınlıktı; insanlığın bu bahtsız dostunun adını bile haykıramadan onun adına cömertçe kan döken insanların sıcacık kanlarıyla yıkanıp, bu kanlarda can bularak gerçekten yaşama dönmek üzere dirilmişti sanki. Yolculuklarından hep sevinçle dönerdi Nikolay'a: Yollarda görüp duyduğu şeylerin coşkusu, görevini yerine getirmenin keyfi, diriliği, dinçliği içinde olurdu.

"Böyle çok yer gezip, çok şey görmek ne güzel!" derdi, akşam, Nikolay işten dönünce. "Hayatı anlıyorsun. Halk, hayatın kenarına itilmiş, aşağılanmış, yüzüstü bırakıldığı yerde didinip duruyor. Ama bir yandan da düşünüyor: Neden böyle bütün bunlar, diye... Neden beni bir kenara itiyorlar? Neden her şeyden dolu dolu varken, ben açım? Neden her yan akılla doluyken ben aptalım ve kafamın içi gece yarısı gibi karanlık? Ve esirgeyen, bağışlayan Tanrı nerede? Varsıl yoksul ayırt etmeden herkesi evlatları gibi seven, bağrına basan Tanrı?.. Sürdürdüğü yaşam yavaş yavaş kızdırıyor halkı, böyle kendini düşünmemeye devam ederse, eşitsizliğin onu boğacağını duyumsuyor!"

Ve insanlarla hayattaki haksızlıklar üzerine kendi diliyle, kendi bildiği gibi konuşmak için gitgide daha şiddetli bir istek duyuyor ve zaman zaman bu arzusunu bastırmada zorlanıyordu.

Nikolay onu resimli kitaplara bakarken yakaladı mı, gülümser ve muhakkak onu hayretten hayrete düşüren, inanılması güç şeyler anlatırdı. İnsanların dudak uçuklatıcı şeyleri kendilerine iş edinmeleri, tansıksal

denebilecek birtakım görevler üstlenme cesaretini gösterebilmeleri Ana'yı hayretler içinde bırakır ve kuşkuyla sorardı Nikolay'a:

"Gerçekten olmuş mudur böyle bir şey?"

Kehanetinin doğruluğuna sarsılmaz bir inanç duyan Nikolay, gözlüklerinin ardından sevecenlikle bakarak ona gelecek güzel günleri bir masal gibi anlatırdı.

"İstekleri sınırsızdır insanın... ve gücü, tükenmez! Ama yine de, manevi yönden dünya çok yavaş zenginleşiyor. Çünkü bağımlılıktan kurtulmak, özgürleşmek isteyen herkes bilgi değil, para biriktirmek zorunda. İnsanlar içlerindeki açgözlülük canavarını yok ettikleri ve zorunlu çalışma denilen kölelikten kurtuldukları zaman..."

Onun sözlerinin anlamını nadiren anlardı Ana, ama bu sözlere can veren sakin inancı her gün biraz daha iyi anlıyordu.

"Talihsizlik şurada ki, pek az özgür insan var dünyada..."

Bunu anlayabiliyordu Ana. Açgözlülükten, kin ve öfkeden kurtulmuş insanlar tanıyordu; dünyada böyle insanlar daha da çoğalsa, hayatın karanlık ve korkunç yüzünün silinip gideceğini, daha aydınlık, daha güler yüzlü, daha yalın, daha güzel bir hayatlarının olacağını anlayabiliyordu.

"İnsan ister istemez acımasız olmak zorunda!" derdi Nikolay, hüzünle.

Ana da Hohol'un sözlerini anımsar, Nikolay'ı onaylarca başını sallardı.

IX

Her zaman titiz, düzenli bir insan olan Nikolay bir gün işten eve her zamankinden daha geç döndü ve üzerini bile çıkarmadan, heyecanla ellerini ovuşturarak acele acele:

"Biliyor musunuz, Nilovna," dedi, "bugün bir arkadaşımız hapishaneden kaçtı. Ama kim olduğunu bir türlü öğrenemedik..."

Ana ayakta duruyordu; öyle heyecanlandı ki, bir an yer çekiliyormuş gibi oldu ayaklarının altından, dayanamadı, bir sandalyeye oturdu.

"Belki de Pavelciğimdir..?" dedi fısıldayarak.

Nikolay, kim bilir der gibi omuzlarını kaldırdı:

"Olabilir! Ama saklanması için ona yardım etmemiz gerek, bunun için de önce onu bulmalıyız. Demin sokaklarda dolandım durdum, belki rastlarım kendisine diye... Biliyorum, aptalca, ama bir şeyler yapmamız gerek! Ben yeniden çıkıyorum..."

"Ben de!" diye haykırdı Ana.

"Siz Yegor'a gidin, sorun bakalım bir şey biliyor muymuş..." dedi Nikolay ve anında gözden kayboldu.

Tepeden tırnağa umut kesilen Ana atkısını başına attı, Nikolay'ın ardından hemen o da çıktı. Gözleri kararıyor, deli gibi atan yüreği sanki "yürüme, koş!" diye buyuruyordu ona. Başını eğmiş, çevresindeki hiçbir şeyin ayırdına varmadan umuda doğru yürüyordu.

"Varınca bir bakmışsın, o da orada!"

Zihnini yoklayan bu belli belirsiz umut sanki uçuruyordu onu.

Sıcaktı hava, yorgunluktan soluk soluğaydı; Yegor'un evine varınca, merdivenlerin önünde durdu: Merdivenleri çıkacak gücü yoktu. Dönüp arkasına bakınca şaşkınlığından sessiz bir çığlık attı, bir an gözlerini yumdu: Giriş kapısında Nikolay Vesovşçikov duruyordu sanki; elleri pantolonunun cebindeydi. Yeniden bakınca kimsenin olmadığını gördü.

"Hayal gördüm!" diye mırıldandı kendi kendine ve kulak kesilerek merdivenleri tırmanmaya başladı. Aşağıdan, ağır ağır yürüyen birine ait boğuk ayak sesleri geliyordu. Merdiven sahanlığında durup aşağı baktı ve yeniden kendisine gülümsemekte olan çiçekbozuğu yüzü gördü. Onunla bir an önce karşılaşmak için merdivenleri gerisin geri inmeye başladı.

Düş kırıklığına uğrayabileceği korku ve heyecanıyla yüreği adeta yanarken:

“Nikolay! Nikolay!” diye seslendi birkaç kez.

Nikolay, elini sallayarak:

“Geliyorum! İnme, çık... çık!” dedi usulca.

Geri dönüp hızla çıktı merdivenleri, Yegor’un odasına daldı, onu divanda yatar görünce, soluğu tıkanarak:

“Nikolay... hapisten kaçmış!” diye fısıldadı.

Başını yastıktan kaldıran Yegor çatlak bir sesle:

“Hangisi?” dedi. “İki Nikolay vardı hapiste?”

“Vesovşçikov... buraya geliyor!”

“Harika!”

Bu arada Vesovşçikov girdi içeri, kapıyı kapatıp sürgüsünü sürdü, şapkasını çıkardı, saçlarını sıvazlayarak belli belirsiz gülümsedi. Yegor dirsekleriyle iki yanına dayanarak yattığı yerde doğruldu, gırtlağını temizledi, başını sallayarak:

“Buyursunlar!..” dedi.

Nikolay yüzünde geniş, aydınlık bir gülümsemeyle Ana’nın yanına gitti, elini elleri arasına alarak:

“Seni görmeseydim, doğruca hapishaneye dönecektim!” dedi. “Burada kimseyi tanımıyorum, bizim oraya dönsem, hemen enselerler. Bir yandan yürüyor, bir yandan da ‘Aptalın tekisin!’ diyordum kendime. ‘Ne halt etmeye kaçtın?’ Derken ne göreyim, Nilovna! Koştura koştura gidiyor... hemen ardına takıldım!”

“Hapishaneden nasıl kaçtın?” diye sordu Ana.

Nikolay divanın kıyısına iğreti bir şekilde ilişti, utangaçça omuz silkerek:

“Bir fırsat geçti elime,” dedi. “Avluda volta atıyordum, adi mahkûmlar bir gardiyanın üzerine atılıp dövmeye başladılar. Adam, pisliğin teki; hırsızlık yaptığı için görevine son verilmiş eski bir jandarma... ispiyonculuk, curnalcilik, ne istersen var... kimseye soluk aldırmıyor! Mahkûmlar adamı döverlerken ortalık öyle bir karıştı ki! Jandarmalar korkup kaçmaya başladılar, düdükler, bağırışlar, ortalık toz duman! Bu arada bir baktım, ana kapı açık: Az ötede bir meydan, sonra da kent! Hiç acele etmeden, sakin sakin yürüyerek –rüyada gibiydim!– çıkıp gittim. Bir süre yürüdükten sonra aklım başıma geldi: Nereye gidiyordum? Dönüp arkama bakınca ne göreyim: Hapishanenin kapısı kapanmamış mı!”

“İyi de, sayın bayım,” dedi Yegor, “geri dönüp, kapıyı kibarca çalabilir ve ‘affedersiniz, bir dalgınlıktır oldu, kaptırıp gitmişim kendimi’ deyip sizi

yeniden içeri almalarını rica edebilirdiniz!”

“Gerçekten de aptallıktı yaptığım!” dedi gülümseyerek Nikolay. “Bir kez, kendilerine hiç haber vermediğim için yoldaşlara karşı tatsız bir duruma düşmüş olacaktım. Neyse, yürürken yürürken, bir cenaze alayına rastladım, küçük bir çocuğun cenazesi. Hemen aralarına katılıp, başımı önüme eğdim, kimseye bakmadan yürümeye başladım. Bir süre mezarlıkta kalıp hava aldım. Derken aklıma bir fikir geldi...

“Tek bir fikir mi?” dedi Yegor, sonra göğüs geçirerek ekledi: “Herhalde hiç yer sıkıntısı çekmemiştir kafanda bu fikir!”

Vesovşçikov şakaya alınmadı, gülümseyerek başını silkeledi:

“Kafam artık eskisi gibi boş değil!” dedi. “Peki, sen, Yegor İvanoviç, hâlâ hasta mısın..?”

Yegor ince ince öksürerek:

“Benim elimden gelen de bu kadar!” dedi. “E, sonra?”

“Sonra kışlık müzeye gittim. Dolaştım, oraya buraya baktım, sürekli olarak ‘Şimdi ne yapacağım, nereye gideceğim?’ diye düşünüyor, kendime kızıp duruyordum... karnım da öyle bir acıkmıştı ki! Dışarı çıkıp yeniden yürümeye başladım... yaptığım iş canımı sıkıyordu... Polislerin herkesi dikkatle süzdüklerini görüyordum. ‘Bu suratla ilahi adaletin pençesine düşmem işten değil!’ diye düşünüyordum. Birden karşıdan Nilovna’nın koştura koşura geldiğini gördüm... biraz yan tarafa uzaklaştım, sonra onun ardına takıldım...hepsi bu!”

“Bense seni hiç fark etmedim,” dedi Ana, suçlu suçlu. Dikkatle Vesovşçikov’a bakıyor ve onu eskisi kadar itici bulmuyordu.

Nikolay başını kaşıyarak:

“Kesin merak edeceklerdir arkadaşlar...” dedi.

“Ya hapishane yönetimi?” dedi Yegor. “Onlara hiç acımıyor musun? Onlar da herhalde epey kaygılıdırlar?” Ağzını açtı, dudakları sanki havayı çiğniyormuş gibi oynuyordu. “Neyse, bu kadar gevezelik yeter! Seni saklamamız gerek... her ne kadar zevkliyse de, o kadar kolay bir iş değil... Ben bir ayaklanabilseydim...” Tıkanır gibi oldu, ellerini göğsüne götürüp güçsüz, cılız hareketlerle göğsünü ovdu.

“Sen bayağı hastasın Yegor İvanoviç!” dedi Nikolay ve başını önüne eğdi.

Ana göğüs geçirdi, kaygılı bakışlarını hızla dolaştırdı daracık odada.

“Bu benim kişisel sorunum!” dedi Yegor. “Siz de, anacığım, Pavel’i sorsanıza! Niye çekiniyorsunuz?”

Vesovşçikov geniş geniş gülümseyerek:
“Pavel aslan gibi!” dedi. “Bizim başımız gibi orada kendisi! Müdüriyetle görüşmeleri o yürütür, herkes onun sözünü dinler, herkes saygı duyar ona!”
Vlasova, Nikolay’ı dinlerken başını sallıyor, arada bir, göz ucuyla, Yegor’un morarmış, şiş yüzüne bakıyordu. Dona kalmış gibi anlamdan yoksun, dümdüz bir yüzdü bu; yalnız gözleri canlı gibiydi, neşeyle bakıyordu.
“Yahu allah rızası için yiyecek bir şeyler verin, karnım çok aç!” diye bağırdı birden Nikolay.
“Anacığım,” dedi Yegor, “şu rafta ekmek olacaktı... sonra koridorda, soldan ikinci kapıyı çalın, bir kadın açacaktır, ona yenilebilecek nesi varsa hepsini alıp buraya getirmesini söyleyin!”
“Canım niye hepsini diyorsun?” diye karşı çıktı Nikolay.
“Dert etme! Zaten pek bir şeyi yoktur...”
Ana koridora çıktı, söylenen kapıyı çaldı, kapının gerisindeki sessizliği dinlerken, hüzünle Yegor’u düşündü:
“Fazla yaşamaz...”
“Kim o?” diye sordu bir ses kapının gerisinden.
“Yegor İvanoviç gönderdi beni,” dedi Ana, usulca. “Kendisine kadar gelmenizi rica ediyor...”
“Hemen geliyorum!”
Kapı açılmamıştı. Ana bir süre bekledi, sonra yeniden çaldı kapıyı. Bu kez hemen açıldı kapı; uzun boylu, gözlüklü bir kadın göründü. Bluzunun buruşuk kollarını telaşla düzeltirken, kuru bir sesle:
“Ne istemiştiniz?” dedi.
“Yegor İvanoviç gönderdi beni...”
“Tamam, gidelim...” dedi kadın, sonra birden: “Ah, sizi tanıyorum ben!” diye bağırdı usulca. “Merhaba! Burası epey loş...”
Vlasova kadına bir göz attı ve onun zaman zaman Nikolay’a uğradığını anımsadı. “Her yerde bizimkiler!” diye düşündü.
Kadın, Vlasova’ya önden yürümesi için yol verdi; onun ardından gelirken:
“Kötü mü durumu?” diye sordu.
“Evet, yatıyor. Yiyecek bir şeyler getirmenizi rica etti...”
İçeri girdiklerinde Yegor’un hırıltıları karşıladı onları:

“Atalarımın yanına gitmek üzereyim, dostum! Lyudmila Vasilyevna, şu gördüğünüz adam bir yaramazlık yapmış ve resmi makamlardan izin almadan hapisten kaçmış! Kendisinin önce karnını doyurun, sonra da saklanacağı bir yer bulun ona.”

Kadın başını salladı, dikkatle hastanın yüzüne bakarak:

“Bu arkadaşlar gelir gelmez beni çağırmalıydınız, Yegor!” dedi sertçe. “İlaçlarınızı da ikinci seferdir almamış olduğunuzu görüyorum; bu ne özensizlik! Yoldaş, siz benim odama gidin! Az sonra buraya Yegor’u götürmek için hastaneden adamlar gelecek”

“Demek hastaneye götürüleceğim?” dedi Yegor.

“Evet. Ben de yanınızda olacağım.”

“Orada da mı? Aman Tanrım!”

“Saçmalamayın!”

Konuşurken bir yandan Yegor’un yorganını düzeltiyor, bir yandan keskin bakışlarla Nikolay’ı süzüyor, bir yandan da şişede kalan ilacı ölçüyordu. Tekdüze, alçak sesle konuşuyordu, hareketleri yumuşak, yüzer gibiydi; yüzü solgun, koyu renk kaşları burnunun kökünde nerdeyse birleşiyordu. Yüzü Ana’nın hoşuna gitmemişti, kendini beğenmiş bir ifade vardı yüzünde, gözlerinde ise ne gülümseme, ne ışıltı vardı... Ayrıca, sürekli buyruk verir gibi konuşuyordu.”

“Biz çıkıyoruz!” diye sürdürdü. “Ben az sonra dönerim. Siz şu şişedeki ilaçtan bir çorba kaşığı içirin Yegor’a. Konuşmasına da asla izin vermeyin!”

Nikolay’ı da yanına alarak, odadan çıktı.

“Harika bir kadın!” dedi Yegor göğüs geçirerek. “Tek kelimeyle, eşsiz! Ah, anacığım, siz asıl onun yanında kalmalıydınız: Öyle yoruluyor ki!”

“Konuşma! Aç ağzını da şunu iç!” dedi Ana, yumuşacık.

Gözlerini yumarak ilacı içen Yegor:

“Sussam, sanki ölmeyeceğim!..” dedi.

Dudakları gülümsemek ister gibi belli belirsiz oynadı. Ana başını eğdi, öyle acıyordu ki ona, gözünden nerdeyse yaşlar boşanacaktı.

“Ne olmuş!” dedi usulca, “son derece doğal bir şey bu! Ölüm, yaşamdan alınan hazzı izleyen bir zorunluluktur...”

Elini onun başına koydu, yine usulca:

“Sus istersen artık...” dedi.

Göğsünden gelen hırıltıları dinler gibi gözlerini yumdu Yegor, sonra inat ederce aynı konuyu sürdürdü:

“Ne olacak ki susunca, anacığım! Ne kazanacağım susmakla? Can çekişmem fazladan birkaç saniye daha sürecek, bunu mu? Güzel bir insanla çene çalmanın keyfine tercih edilir mi hiç böyle bir şey? Bu dünyadaki kadar güzel insanların olduğunu hiç sanmam öbür dünyada...”

Ana telaşla onun sözünü kesti:

“Bak, o hanım şimdi dönecek ve konuştuğunu görünce de sana değil, bana kızacak!”

“Hanım değil o; bir devrimci... yoldaş... harika bir insan! Doğru, kızacaktır size, kesin kızacaktır. Hep kızar o...”

Ve Yegor ağır ağır, dudaklarını bin bir güçlükle oynatarak komşusunun yaşam öyküsünü anlatmaya başladı. Gülümseyen gözlerinden Ana onun salt kendisine takılmak için konuştuğunu görebiliyordu; onun morarmış, terli yüzüne bakarken kaygıyla, “Ölmek üzere...” diye düşünüyordu.

Lyudmila geldi, kapıyı ardından özenle kapadı ve Vlasova’ya bakarak:

“Arkadaşınız kılık değiştirmeli ve olabildiğince çabuk ayrılmalı burdan!” dedi. “Dolayısıyla, siz, Pelageya Nilovna, gidip ona uyan giysiler bulun ve hemen buraya getirin. Ne yazık ki Sofia burada değil, yoksa adam saklamak tam onun uzmanlık alanı!”

Atkısını omzuna atarken:

“Yarın burada kendisi!” dedi Ana.

Kendisine verilen görev ne olursa olsun, her seferinde işi en çabuk ve en iyi biçimde halletme arzusuyla dolar, verilen görevden başka bir şey düşünemezdi. Şu anda da kaşlarını kaygıyla devirip iş bilir bir edayla sordu:

“Nasıl bir kılık düşünüyorsunuz kendisi için?”

“Fark etmez... Nasılsa gece, karanlıkta ayrılacak buradan...”

“Gece doğru olmaz... sokaklar tenhalaşır, daha çok dikkat çeker... öte yandan kendisinin de pek hünerli olduğu söylenemez...”

Yegor hırıldar gibi güldü.

“Hastanede ziyaret edebilecek miyiz seni?” diye sordu Ana, Yegor’a dönerek.

Yegor öksürdü, evet anlamında başını salladı. Lyudmila kara gözleriyle Ana’ya baktı ve:

“Benimle nöbetleşe refakat eder misiniz ona?” diye sordu. “Kabul mü? O halde hemen giysileri getirin...”

Sevecen, ama aynı zamanda buyurgan bir tavırla Ana’nın elini tutup onu kapıya kadar götürdü, duyulur duyulmaz bir sesle:

“Sizi buradan apar topar uzaklaştırdığım için lütfen gücenmeyin bana...” dedi. “Konuşmak çok zararlı kendisi için... Ve ben hâlâ umudumu yitirmedim...”

Parmaklarını avucunda sıkıp çıtlattı, gözkapakları yorgunca indi gözlerinin üstüne.

Bu açıklamayla kafası müthiş karışan Ana:

“Sahi mi söylüyorsunuz?” diye mırıldandı.

“Bakın bakalım, çevrede sivil polis var mı?” dedi Lyudmila usulca. Elini yüzüne götürüp şakaklarını ovdu; dudakları titriyordu, yüzü daha bir yumuşamıştı.

Ana bilmiş, gururlu:

“Anladım, biliyorum!” dedi.

Çıkış kapısında kısa bir süre durdu, atkısını düzeltir gibi yapıp, belli etmeden dikkatle çevresine bakındı. Kalabalık içinde sivil polisleri hemen hemen hiç yanılmadan ayırt edebiliyordu artık. Yapmacık kaygısız halleri, aşırı senli benlice tutumları, yüzlerindeki yorgun ve sıkıntılı hal, bütün bunların ardında gizlemeye çalıştıkları, ama hiç de başaramadıkları küçük, sevimsiz gözlerindeki ürkek, suçluluk dolu ışıltılar Ana’nın yabancısı değildi.

Etrafta bu tiplerden hiçbirinin olmadığını görünce telaşsız, sakin yürümeye başladı. Biraz ilerleyince bir araba tuttu ve çarşıya çekmesini söyledi. Nikolay için giysi satın alırken çekişe çekişe pazarlık etti satıcıyla, bu arada hemen her ay tepeden tırnağa yeni giysiler satın almak zorunda kaldığı ayyaş kocası hakkında atıp tutmayı da unutmadı. Bu safça yalanlar hiç mi hiç etkilemedi satıcıyı, ama Ana’nın pek hoşuna gitti buluşu. Yolda giderken, “Elbet polis de düşünecek Nikolay’ın giysi değiştirmek zorunda olduğunu ve çarşıya hafiyeler gönderecekler,” diye düşünüyordu. Almayı akıl ettiği bu türden saf önlemleri kafasında evirip çevirerek döndü Yegor’un evine, daha sonra yeni giysilerini giyen Nikolay’a kent dışına dek eşlik etti. Birisi yolun bir tarafından, öbürü öbür tarafından yürüdüler. Başını iyice önüne eğerek yürüyen Vesovşçikov’un, kırmızıya çalan sarı paltosunun etekleri çok uzun olduğu için her adım atışında bacaklarına dolanması ve ikide bir burnuna düşen şapkasını düzeltmesi Ana’nın pek komiğine gitti. Kent dışında tenha bir sokakta Saşenka bekliyordu onları. Vesovşçikov’a başıyla bir selam veren Ana, eve döndü.

“Pavelciğim ise hapiste... Andreyciğim de öyle...” diye düşünüyordu kederle.

X

Nikolay kaygılı bir haykırışla karşıladı onu:

“Biliyor musunuz, Yegor çok kötü! Hastaneye yatırdılar kendisini. Az önce Lyudmila buradaydı ve hemen kendisine uğramanızı rica etti.

“Nereye, hastaneye mi?”

Sinirli bir hareketle gözlüğünü düzelten Nikolay, ona paltosunu giymesinde yardım etti, sonra kuru, sıcacık eliyle elini sıkıp titrek bir sesle:

“Evet!” dedi. “Şu paketi de götürün... Vesovşçikov işinde bir aksilik çıktı mı?”

“Her şey yolunda...”

“Yegor’a ben de uğrayacağım...”

Yorgunluktan Ana’nın başı dönüyor, Nikolay’ın kaygılı ruh hali içini daha da karartmıştı; tedirgin edici önseziler hücum ediyordu zihnine...

“Ölmek üzere...” düşüncesi, beynini uğuldatıyordu.

Ne var ki, küçücük, ama tertemiz ve apaydınlık hastane odasına girip de yatağında, bembeyaz yastık yığınları arasında oturan Yegor’un hırıldaya hırıldaya gülümsediğini görünce, içindeki bütün kaygılar uçup gitti. Gülümseyerek kapı ağzında dikildi ve hastanın doktorla konuşmasını dinlemeye başladı:

“Şöyle söyleyeyim: Tedavi, reforma benzetilebilir...”

Doktor incecik sesiyle:

“Bırak maskaralığı, Yegor!” diyerek susturdu onu.

“Ben bir devrimciyim ve reformlardan nefret ederim...”

Doktor dikkatle Yegor’un elini kaldırıp, dizine koydu; sandalyesinden kalktı, düşünceli düşünceli sakalıyla oynadı bir süre, sonra parmaklarıyla hafifçe hastanın yüzündeki şişlikleri yokladı.

Ana doktoru çok iyi tanıyordu; Nikolay’ın yakın arkadaşlarından biriydi İvan Daniloviç. Yegor, kendisine doğru yaklaşan Ana’yı fark edince ona dilini çıkardı. Bunun üzerine doktor başını geriye çevirdi ve ziyaretçiyi gördü:

“O, Nilovna! Merhaba! O elinizdeki nedir?”

İnce sesli, ufak tefek bir adamdı.

“Kitap herhalde,” dedi Ana.

“Ona okumak yasak!”

“Beni burada iyice ahmaklaştırmak istiyor!” diye yakındı Yegor.

Yegor'un göğsü doluydu; güçlükle soluk alıyordu; hırıltılı, kısa, kesik kesikti solukları. Yüzünün her yanını minik minik ter damlacıkları kaplamıştı. İyice ağırlaştıkları için söz dinlemeyen ellerini güçlükle ve ağır ağır kaldırıp alnında biriken terleri siliyordu. Su toplayıp şişmiş yüzündeki tuhaf kımıltısızlık, kocaman, sevimli yüzüne hiç de hoş olmayan bir hava veriyordu; bütün yüz çizgileri bir ölü maskesinin altında silinip gitmiş gibiydi. Şişler içindeki yüzünde yalnız, çukurlarının en dibine çekilmiş gibi duran gözleri sevimli, hoşgörülü bir gülümsemenin aydınlığıyla ışıyordu.

"Hey, bay bilim! Yoruldum, biraz uzanabilir miyim?" diye sordu Yegor.

Doktorun yanıtı çok kısaydı:

"Olmaz!"

"O zaman ben de sen gidince uzanırım..."

"Bakın, Nilovna, sakın izin vermeyin uzanmasına! Yastığını düzeltin ve lütfen onunla konuşmayın... konuşması hiç doğru değil..."

Anladım der gibi başını salladı Ana. Doktor odadan ayrıldı; hızlı, küçük adımlarla seker gibi yürüyordu. Yegor, başını geriye attı, gözlerini yumdu ve öylece, kımıltısız kaldı; yalnızca parmakları belli belirsiz oynuyordu. Bembeyaz duvarlardan kuru bir soğuk ve donuk, puslu bir hüzün yayılıyor gibiydi küçük odaya. Odanın geniş penceresinden ıhlamur ağaçlarının yaprağa kesmiş tepeleri görülüyordu; tozlu yapraklar üzerinde ışıyan sarı benekler, yaklaşmakta olan güzün soğuk dokunuşlarını duyumsatıyordu.

"İsteksizce de olsa, yavaş yavaş yaklaşıyor ölüm..." diye mırıldandı Yegor; bunları söylerken ne gözlerini açmış, ne de kımıldamıştı. "Sanırım bana acıyor... Benim gibi uysal bir delikanlıya..."

Ana usulca elini okşayarak:

"Konuşma ne olur Yegor İvanoviç!" dedi yalvarır gibi.

"Az daha sabır, tam susacağım."

Tıkanarak, sözcükleri bin bir zorlukla ağızlayarak ve gücü tükendiği için duraklayarak, her sözünden sonra uzun aralıklar vererek konuşuyordu.

"Bizimle olmanız ne güzel! Yüzünüzü görmek ne güzel! 'Başına neler gelecek acaba?' sorusu gelir aklıma hep sizi görünce. Sizi de herkes gibi hapishane ve bütün öteki rezilliklerin beklemekte olduğunu bilmek insanı kahrediyor... Korkmuyor musunuz hapishaneden?"

"Hayır!"

"Öyle ya, tabii... Ama yine de hapishane iğrenç bir yer ve benim bu hale düşmemin nedeni de hapishanedir. Dürüst olmak gerekirse... ölmek istemiyorum..."

“Ölmezsin belki de...” demek istedi Ana, onun yüzüne şöyle bir göz atınca, sustu.

“Oysa çalışabilirdim daha... Ama madem çalışamıyorsun, yaşayıp da ne olacak... niye yaşayacaksın?”

Elinde olmadan Andrey’in sözünü anımsadı Ana ve derin bir göğüs geçirdi:

“Doğru, ama insanı teselli etmiyor!”

Yorucu bir gün geçirmiş ve karnı acıkmıştı. Hastanın tekdüze hırıltısı, odayı dolduruyor, kaygan duvarlarda adeta sürünüyordu. Ihlamur ağaçlarının camlardan görünen tepe noktaları alçalmış bulutları andırıyor ve insanın içine hüzün salan karartılarıyla şaşırtıcı bir görüntü çiziyorlardı. Geceyi beklemenin kederiyle, iç karartıcı bir kımıltısızlık içinde dona kalmış gibiydi her şey.

“Ah, hiç iyi değilim!” dedi Yegor ve gözlerini yumup sustu.

“Uyumaya çalış!” dedi Ana. “Belki iyi gelir...”

Hastanın soluk alıp verişlerini dinledi bir süre, çevresine bakındı, içini üşüten derin bir kedere gömülerek birkaç dakika kımıltısız oturdu, içi geçti sonra, uyuklamaya başladı.

Gürültü çıkarmadan kapıyı açmaya çalışan birinin tıkırtılarına uyandı, ürpererek Yegor’un gözlerinin açık olduğunu gördü.

“Uyuyakalmışım, bağışla!” dedi usulca.

Yegor da fısıldayarak:

“Asıl sen beni bağışla...! dedi.

Akşam alacası çökmüştü havaya; boz bulanık bir serinlik insanın gözlerine baskı yapar gibiydi; her şey tuhaf bir şekilde bulanıklaşmış, hastanın yüzü seçilmez olmuştu.

Önce bir hışırtı duyuldu, hemen ardından da Lyudmila’nın sesi:

“Karanlıkta oturmuş fıs fıs ne konuşuyorsunuz? Elektrik düğmesi nerede?”

İnsanı rahatsız eden, bembeyaz bir ışıkla doldu oda bir anda. Lyudmila, baştan ayağa siyahlar giyinmiş, upuzun, dimdik duruyordu odanın ortasında.

Yegor’un bütün bedeni şiddetle titredi; elini kaldırıp göğsüne götürdü.

Lyudmila ona doğru koşarak:

“N’oldu?” diye bir çığlık attı.

Yegor’un iyice büyüyen ve tuhaf bir şekilde parlayan gözleri Ana’ya takılıp kalmış gibiydi.

Derken, ağzını genişçe açtı, başını kaldırdı, elini öne uzattı. Ana onun elini ellerinin arasına aldı, soluğunu tutarak yüzüne baktı. Birden boynu şiddetle kasıldı Yegor'un; başını geriye attı,

"Dayanamıyorum... bitti!" diye bağırdı.

Bedeni ürperir gibi hafifçe titredi, başı güçsüzce omzuna düştü. Yatağın hemen üzerinde yanan lambanın soğuk ışığı, kocaman açılmış gözlerinde ölü pırıltılarla yansıyordu.

"Güvercinim benim..." diye mırıldandı Ana.

Lyudmila usulca pencereye gitti, gözleri uzaklarda bir noktaya takılı, Ana'nın daha önce ondan hiç duymadığı güçlü bir sesle:

"Öldü..." dedi.

Sonra eğildi; dirseklerini pencere kenarına dayadı ve birden, sanki başına sertçe vurulmuş gibi dizlerinin üstüne yığılıverdi, yüzünü elleriyle kapayıp bir inilti kopardı.

Ana, Yegor'un ağırlaşmış kollarını göğsünde kavuşturdu, yine, tuhaf denecek kadar ağırlaşmış başını yastığa yerleştirdi, sonra gözlerini dolduran yaşları silerek pencereye, Lyudmila'nın yanına gitti, eğilip usulca onun gür saçlarını okşadı. Lyudmila, ağır ağır yüzünü ona çevirdi: Donuklaşmış gözleri akıl almaz ölçüde büyümüştü, dudakları titreyerek:

"Sürgünde de, hapishanede de birlikteydik..." dedi. "Koşullar zaman zaman dayanılmazdı; iğrençti; pek çok kişi ruhen çöktü, koyverdi kendini..."

Boğazı düğümlendi, sesi çatallandı, ancak kendini tuttu; hüzün ve sevecenlikle yumuşamış, gençleşmiş yüzünü Ana'nın yüzüne yaklaştırdı, hıçkırarak, ama gözlerinden yaş akmadan fısıltıyı andırır bir sesle hızlı hızlı konuşarak tamamladı sözlerini:

"Ama o hep neşeliydi, şakalar yapar, güler, acılarını yiğitçe gizlerdi. Güçsüzleri yüreklendirirdi. İyi yürekli, duyarlı, cana yakındı. Orada, Sibirya'da hareketsizlik insanın ahlakını bozar, hayata karşı olumsuz duygular geliştirir kişide... nasıl, nasıl mücadele ederdi bu olumsuzluklara karşı. Bir bilseydiniz nasıl bir yoldaş olduğunu! Kişisel yaşamı bin bir güçlükle, acıyla doluydu; ama hiç kimse, hiçbir zaman kendisinden en ufak bir yakınma duymamıştı! En yakın dostlarından biriydim ben... Öyle çok şey borçluyum ki onun yüreğine! Aklından, yüreğinden verebileceği her şeyi vermişti bana... ve, onca yalnızlığına, yorgunluğuna karşın, verdiklerine karşılık olarak ne sevecenlik, ne ilgi beklerdi..."

Yatağa gitti, eğilip Yegor'un elini öptü, derin bir acıyla:

“Yoldaşım, aziz dostum, canım benim, teşekkür ederim...” diye mırıldandı. “Bütün kalbimle teşekkür ederim! Elveda! Tıpkı senin gibi ömrüm boyunca yorulmak nedir bilmeden, hiç kuşkuya kapılmadan çalışacağım ben de... Elveda!”

Sarsıla sarsıla hıçkırıyordu; hıçkırıklardan boğulur gibi olunca başını yatağa, Yegor’un ayak ucuna koydu. Ana, sessizce ağlıyor, ama gözünden sel gibi yaşlar boşanıyordu. Her nedense gözyaşlarını tutmak, bir de, Lyudmila’ya çok sevecen, çok özel, okşayıcı, gönül alıcı şeyler söylemek ve Yegor’u nasıl sevdiğini, onun için nasıl yüreğinin yandığını anlatmak istiyordu. Gözyaşları arasında Yegor’un çökmüş yüzüne, yumuşacık kapanmış gözkapaklarının uykudaymış izlenimi verdiği gözlerine, uçuk bir gülümsemenin donup kaldığı morarmış dudaklarına bakıyordu. Can sıkıcı bir aydınlık ve kaskatı bir sessizlik egemendi odaya.

Her zamanki gibi küçük, hızlı adımlarla İvan Daniloviç girdi içeri, birden odanın ortasında durdu, ellerini hızla cebine soktu, sinirli bir sesle:

“Çok oldu mu?” diye bağırdı.

Sorusu karşılıksız kaldı. Olduğu yerde usulca ileri geri sallandı, alnını sildi, yatağa yaklaşıp Yegor’un elini sıktı, geri çekildi.

“Beklenmedik yanı yok! Bu yürekle altı ay önce de olabilirdi aynı şey! En azından...”

Zorlama bir sakinliği yansıtan ve bu anda oldukça yersiz kaçan aşırı yüksek sesi birden koptu; sırtını duvara dayayıp sinirli parmak hareketleriyle sakalını karıştırdı, ikide birde gözlerini kırpıştırarak yatağın yanında durmakta olan iki kadına baktı.

“Bir kayıp daha!” dedi usulca.

Lyudmila pencereye gidip camı açtı. Bir dakika kadar sonra, üçü birden pencerenin önünde durup iyice birbirlerine sokularak iç karartıcı güz gecesini seyre daldılar. Ağaç karartılarının üzerinde ve gerisinde yıldızlar ışıyor, göğün uçsuz bucaksızlığını büsbütün derinleştirip sonsuzluğa dönüştürüyorlardı...

Lyudmila Ana’nın koluna girdi, sessizce başını onun omzuna yasladı. Doktor başını iyice eğmiş, kelebek gözlüğünü siliyordu. Pencerenin gerisindeki sessizlikte kentin kara uğultusu yorgunca göğüs geçiriyor, soğuk esinti yüzlerde dolaşıyor, saçları oynatıyordu. Lyudmila ürperdi, yanağından aşağı bir gözyaşı damlacığı yuvarlandı. Hastane koridorundan sessiz, ürkek fısıltılar, hızlı ayak sesleri, inlemeler, bezginlik dolu konuşmalar geliyordu. Pencerenin önündeki üç kişi kımıldamadan duruyor,

sessizce karanlığa bakıyordu. Ana birden kendini orada fazla gördü, kolunu usulca Lyudmila’nın elinden kurtardı, önünde eğilerek Yegor’u selamladıktan sonra kapıya yöneldi.

Doktor dönüp ona bakmadan:

“Gidiyor musunuz?” diye sordu usulca.

“Evet...”

Yolda giderken Lyudmila’yı, onun gözyaşlarını esirgeyerek ağlayışını düşündü.

“Ağlamayı bile bilmiyor...” diye geçirdi içinden.

Yegor’un ölmeden önceki sözleri geldi sonra aklına; usulca içini çekti. Ağır ağır yürürken onun canlı, ışıl ışıl gözlerini, şakalarını, hayata dair anlattıklarını düşündü.

“İyi insanlar için yaşamak zor, ölmek kolay... Benim ölümüm nasıl olacak acaba?”

Sonra o aşırı aydınlık, bembeyaz odada Lyudmila ile doktoru pencerenin önünde ayakta dururlarken getirdi gözünün önüne; Yegor’un ölü gözleri arkalarından bakıyordu ikisine... insanlara karşı dehşetli bir acıma duygusu yükseldi içinde, derin derin göğüs geçirdi, adımlarını iyice hızlandırdı: Neyin nesi olduğunu kestiremediği belirsiz bir duygu acele etmesini söylüyordu.

Kendisini içinden usulca iten bu hüzünlü, ama diri, gözüpek güce boyun eğerek:

“Acele etmeliyim!” diye düşündü.

XI

Bütün ertesi gün cenaze töreni hazırlıklarının koşuşturmacasıyla geçti. O akşam, Nikolay ve Sofia'yla çay içerlerken çat kapı Saşenka geldi. Şaşılacak derecede konuşkan, canlı, hareketliydi genç kız; yanakları al al, gözleri ışıl ışıldı; baştan ayağa neşe ve umutla doluydu sanki. Onun bu havası, ölüyle ilgili anıların ağır hüznünü bir anda dağıtıp yok etti, karanlıkta ansızın fışkıran alevler gibi herkesin gözünü kamaştırdı. Nikolay parmaklarıyla masada dalgın dalgın trampet çalarken:

"Bugün sizi tanıyamıyorum Saşa!" dedi. "Bugün kendinize hiç benzemiyorsunuz..."

"Öyle mi? Olabilir!" dedi Saşa ve mutlulukla güldü.

Ana, sitemle baktı Saşa'ya, ama bir şey söylemedi. Sofia ise ihtar-ikaz arası bir tonla:

"Yegor İvanoviç'ten söz ediyorduk biz de..." dedi.

"Ah, ne olağanüstü bir insandı, öyle değil mi?" diye haykırdı Saşa. "Hiç asık yüzlü görmedim kendisini; her zaman güler, şakalar yapardı. Ve o ne çalışkanlıktı öyle! Bir sanatçı gibi yaklaşırdı devrime... devrimci düşünceyi eksiksiz özümsemiş bir büyük ustaydı. Yalanı, zorbalığı, haksızlığı öyle yalın, öyle güçlü betimleyiverirdi ki!"

Gözlerinde dalgın bir gülümseyiş, usul usul konuşuyordu; ancak bu dalgın gülümseyiş, bakışlarındaki –nedenini kimsenin anlamadığı, ama herkesin açıkça gördüğü– bayramsı coşku pırıltılarını söndürmüyordu.

Ötekiler, Saşa'nın getirdiği coşkunun, yoldaşlarını yitirmenin hüznünü yok etmesini, ya da bu hüznün yerini almasını istemiyorlar, yüreklerinin acıyla yanmasını bir hak gibi görerek bilinçsizce bu haklarını savunuyor, ellerinde olmadan genç kızı da kendi havalarına sokmak istiyorlardı.

Sofia gözlerini genç kızın gözlerine dikerek, ısrar ederce:

"Ve işte bu insan öldü..." dedi.

Saşa, soran gözlerle onlara şöyle bir baktı, kaşlarını çattı, başını önüne eğdi, bir süre sustuktan sonra, ağır ağır saçlarını düzeltirken:

"Öldü mü?" dedi nerdeyse bağırır gibi ve yeniden bakışlarını meydan okurca onların yüzlerinde dolaştırdı. "Ne demek öldü? Ölen ne? Yegor'a duyduğum saygı mı? Yoldaşım için beslediğim sevgi mi? Onun eylemleriyle, düşünceleriyle ilgili anılarım mı, yoksa bu eylemlerin, düşüncelerin kendisi mi? Onun, yüreğimde uyandırdığı duygular, yiğit,

dürüst bir insan olarak onun hakkındaki tasavvurlarım mı? Ölen, yok olan, yitip giden ne? Yoksa bunların hepsi birden mi öldü? Şunu çok iyi biliyorum ki, bunlar benim için asla ölmeyecek şeyler. Ve bana, bir insan için 'öldü' demekte biraz fazla acele ediyoruz gibi geliyor. Onun dudakları öldü, ama dudaklarından dökülen sözleri sağ kalanların yüreğinde sonsuza dek yaşayacak!"

Çok heyecanlanmıştı; yerine oturdu, dirseklerini masaya dayadı; buğulu gözlerle yoldaşlarına gülümseyerek, daha durulmuş, daha düşünceli bir tavırla sürdürdü sözlerini:

"Belki de saçma şeyler bütün bu söylediklerim... ama, yoldaşlar, bütün o şaşırtıcı karmaşa ve çeşitlilikteki olgularıyla, benim için yüreğim kadar değerli, bana yüreğim kadar yakın düşüncelerin gelişip serpilmesine tanık olma bahtiyarlığıyla sevinçten başımı döndüren böylesi bir hayatı, böylesi bir mutluluğu yaşamama neden olan dürüst, onurlu insanların ölümsüz olduklarına inanıyorum ben. Duygularımızı açıklamakta yeterince eli açık değiliz gibi geliyor bana; daha çok düşünce planında yaşıyor, akılla hareket ediyoruz, bu da birtakım çarpıklıklara yol açıyor hayatımızda; duymak, hissetmek yerine sürekli ölçüp biçiyor, sürekli aklımıza başvuruyoruz..."

"Size sevinç, mutluluk veren güzel bir şeyler mi yaşadınız bu aralar..?" dedi Sofia, gülümseyerek.

Başını salladı Saşa:

"Evet! Hatta hem de çok güzel şeyler! Dün bütün gece Vesovşçikov'la sohbet ettik. Eskiden sevmezdim onu, kaba, kara cahil biri gibi görürdüm. Galiba, öyleydi de. Herkese karşı kapkara bir öfkeyle doluydu yüreği. Durmadan kendini ortaya atar, son derece kaba, kindar bir biçimde habire ben, ben, ben der dururdu! İnsanın tepesini attıran, içine darallar bastıran küçük burjuvaca bir tutum sergilerdi..."

Gülümsedi, sevinçle ışıyan bakışlarını yeniden onların yüzlerinde dolaştırdı.

"Şimdiyse, yoldaşlar diyor, başka bir şey demiyor. Onun ağzından duymalısınız bu sözcüğü... Öyle hoş söylüyor ki! Biraz utanırca ve son derece yumuşacık bir sevgiyle... ah, bunu anlatabilmek olanaksız, kendiniz duymalısınız! Şaşılacak derecede sade, yalın, içten biri olup çıktı! Ve nasıl çalışma coşkusuyla dolu, anlatamam! Kendini yeniden buldu sanki, kendi gücünü tanıyor, kendinde neyin olup neyin olmadığını biliyor! En önemlisi de kendisinde gerçekten yoldaşça bir duygunun doğmuş olması..."

Vlasova Saşa'yı dinliyor ve o sert kızın gidip yerine yumuşamış, yaşama sevinciyle dolu bir kızın gelmesine seviniyordu. Bununla birlikte, yüreğinin derinlerinde bir yerlerde, kıskançlığa benzer bir duygu da uç veriyordu:

"Peki ya Pavelciğim..?"

"Yoldaşlar, diyor başka bir şey demiyor," diye sürdürdü Saşa. "Ve beni neye ikna etti biliyor musunuz? Bir plan yapıp hapisteki yoldaşlarımızı kaçırmamıza... evet! Bunu kolaylıkla başarabileceğimizi söylüyor..."

Sofia başını kaldırdı, canlı, coşkulu bir şekilde:

"Ya siz Saşa..?" dedi. "Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?"

Ana'nın elinde çay fincanı titredi. Saşa kaşlarını çattı, heyecanını bastırdı, bir süre sustu, sonra ciddi bir sesle, ama sevinçle gülümseyerek, biraz tutarsız bir yanıt verdi:

"Durum gerçekten de onun dediği gibiyse, denemeliyiz bunu! Bir yerde görevimiz sayılır bu!"

Kızardı, sandalyesine oturdu, sustu.

'Canım benim... bir tanem!' diye düşündü Ana, gülümseyerek.

Sofia da gülümsedi, Nikolay ise, Saşa'nın yüzüne yumuşacık bakarak, bıyık altından gülümsedi. Bunun üzerine genç kız başını kaldırdı, herkesin yüzüne sertçe baktı, yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı, gözleri kor gibi yanıyordu; soğuk soğuk, gücenmiş bir sesle:

"Gülüyorsunuz..." dedi. "Sizi anlıyorum... Bu işle kişisel bir ilgimin bulunduğunu düşünüyorsunuz."

Yerinden kalkıp onun yanına oturan Sofia, üstüne üstüne gider gibi:

"Niye öyle düşünelim, Saşa?" dedi.

Ana'ya göre gereksiz, genç kızı gücendirebilecek bir soruydu bu. Kaşlarını yukarı kaldırıp göğüs geçirdi, Sofia'ya sitemle baktı.

"Madem öyle, ben de reddediyorum!" diye bağırdı Saşa. "Madem bunu benim kişisel sorunum olarak görüyorsunuz, bu konunun içinde yer almayı reddediyorum!"

Nikolay, hiç sesini yükseltmeden, sakin sakin:

"Tamam Saşa, uzatmayın!" dedi.

Ana, Saşa'nın yanına gitti, eğilip usulca başını okşadı. Saşa Ana'nın elini tuttu, kıpkırmızı kesilen yüzünü kaldırıp ona baktı. Utanmış gibiydi. Ana gülümsedi, aklına söyleyecek bir söz gelmeyince kederli kederli içini çekti. Saşa'nın hemen yanındaki iskemlede oturan Sofia, kolunu onun omzuna attı, meraklı bir gülümsemeyle onun gözlerinin içine bakarak:

“Tuhafsınız!” dedi.

“Evet, saçmaladım galiba...”

“Nasıl düşünebilirsiniz, bizim...” diye sürdürecek oldu sözlerini Sofia, ama Nikolay asıl konuya dönme zamanının geldiğini duyumsatan ciddi bir tavırla onun sözünü keserek:

“Eğer olanaklıysa, kesinlikle bir kaçış planlamalıyız; bu konuda hiçbir kuşkuya yer yok... Yalnız, daha önce hapisteki yoldaşların böyle bir şey isteyip istemediklerini öğrenmeliyiz...”

Saşa başını önüne eğdi. Sofia bir sigara yakıp kardeşine baktı, geniş bir kol hareketiyle kibriti bir köşeye fırlattı.

Ana içini çekerek:

“Canım niye istemesinler?” dedi. “Ama ben bunun mümkün olabileceğini sanmıyorum...”

Kimse karşılık vermedi; oysa nasıl da isterdi, kaçışın mümkün olduğunu savunmalarını.

“Benim Vesovşçikov’la bir görüşmem gerek,” dedi Sofia.

“Yarın size söylerim, nerde, ne zaman görüşebileceğinizi,” dedi Saşa usulca.

Sofia odada ileri geri dolaşarak:

“Çalışabileceği bir iş ayarlandı mı?” diye sordu.

“Yeni açılan bir basımevinde dizgici olarak çalışmasına karar verildi. Bu iş gerçekleşene dek orman koruma memurunun yanında kalacak.”

Saşa’nın kaşları çatılmış, yüzü her zamanki katı ifadesine bürünmüştü, sesi de kuru, donuktu. Nikolay, fincanları yıkamakta olan Ana’nın yanına gitti ve:

“Yarın değil öbür gün ziyaretine gittiğinizde Pavel’e küçük bir pusula vermeniz gerekiyor,” dedi. “Anlıyorsunuz, değil mi, bu konuda ne düşündüklerini bilmemiz gerek...”

“Anlıyorum, anlıyorum!” dedi Ana çabuk çabuk. “Veririm...”

Saşa:

“Ben gidiyorum!” dedi ve başkaca bir şey söylemeden herkesin elini sıkıp, özellikle sert, soğuk bir ifadeyle, dimdik yürüyüp çıktı.

Sofia, elini Ana’nın omuzuna koydu, onu sandalyesinde ileri geri sallayarak, hafif bir gülümsemeyle sordu:

“Böyle bir kızınız olsun ister miydiniz, Nilovna?” dedi.

Vlasova, her an ağlamaya hazır:

“Ah, Tanrım! Bir tek gün olsun, onları birlikte görebilsem!..” diye haykırdı.

“Evet...” dedi Nikolay, usulca. “Bir parçacık mutluluk herkese iyi gelirdi... Ama kimse bir parçacık mutluluk istemez... Ve mutluluk çok oldu mu, ucuzlaşır... kıymeti kalmaz...”

Sofia piyanonun başına oturdu, hüzünlü bir parça çalmaya başladı.

XII

Ertesi sabah hastane kapısında kadın erkek yirmi beş otuz kadar kişi toplanıp yoldaşlarının tabutunun dışarı çıkarılmasını beklemeye başladı. Küçük kalabalığın çevresinde pür dikkat dolaşan sivil polisler, duyarlı kulaklarıyla en küçük sesleri bile yakalamaya, yüzlerdeki ifadeleri, el kol hareketlerini, tek tek sözcükleri belleklerine kazımaya çalışıyorlardı. Yolun karşı yanına ise, belleri tabancalı polisler dizilmiş, dikkatle kalabalığa bakıyorlardı. Sivil polislerin pervasız, küstah havaları, resmi polislerin alaycı gülümseyişleri ve her an güç kullanmaya hazır havaları kalabalığı sinirlendiriyordu. Kimileri kızgınlığını gizleyip şakalar yapıyor, kimileri aşağılamaları görmemek için yüzleri bir karış, bakışlarını yere çeviriyor, kimileri ise öfkesini tutamayıp tek silahları söz olan insanlardan böylesine çekinen polislerin gözlerinin içine bakıp alayla gülümsüyordu. Soluk mavi güz göğü, yuvarlak, kurşuni taşlarla kaplı sokağı aydınlatıyor, rüzgâr yola dökülmüş sarı yaprakları havalandırıp insanların ayaklarına doğru savuruyordu.

Ana da bekleşenler arasındaydı ve kalabalık içinde tanıdığı yüzler arayıp hüzünle düşünüyordu: “Pek azsınız, pek az! Hele işçi, emekçi takımından hemen hiç kimse yok...”

Kapılar açıldı; kapağında kızıl kurdelelerle süslü bir çelenk bulunan tabutun görünmesiyle birlikte, başların üzerinden sanki kara bir kuş sürüsü havalandı: Herkes aynı anda şapkalarını çıkardı. Kırmızı yüzünde gür, kara bıyıkları dikkat çeken uzun boylu bir komiser, kalabalık içine daldı, ardından da insanları kabaca ite kaka, ağır çizmeleriyle yolun taş kaplamalarını döve döve polisler ilerledi. Komiser, kısık ama buyurgan bir sesle:

“Lütfen kurdeleleri çıkarın!” dedi.

Komiserin çevresini saran kadınlı erkekli bir grup heyecanla el kol sallayarak, birbirlerini itekleyerek kendisine bir şeyler söylediler. Dudakları titreyen, heyecanlı, solgun yüzler belirip yok oldu Ana’nın gözleri önünde; olup bitenleri onuruna yediremeyen kadının birinin yanaklarından aşağı yaşlar yuvarlanıyordu...

Sesinden genç olduğu anlaşılan biri:

“Kahrolsun zorbalık!” diye bağırdı, ancak tartışmanın gürültüsü içinde yitip gitti sesi.

Ana'nın da yüreği acıyordu, hemen yanında duran yoksul giyimli delikanlıya dönerek, öfkeyle:

"Bırakmıyorlar ki yoldaşlarının istediği gibi toprağa verilsin adam! Bu nasıl iş böyle!" dedi.

Gerginlik büyüyor, başların üzerinde tabut bir oraya bir buraya gidip geliyor, rüzgârla dalgalanan kurdeleler kuru bir hışırtı çıkararak insanların başlarına dolanıyor, yüzlerine sürünüyordu.

Olası bir çatışmanın korkusunu duymaya başlayan Ana, bir sağına, bir soluna dönerek:

"Ne olacak sanki..." dedi. "Çıkaralım gitsin kurdeleleri... Vazgeçecek gibi görünmüyorlar..."

Bütün gürültüleri bastıran gür, keskin bir ses duyuldu:

"İşkencelerden geçirdiğiniz arkadaşımızı son yolculuğuna dilediğimiz gibi uğurlamak istiyoruz! Bize engel olmayın!"

Birisi yüksek sesle bir şarkıya başladı:

"*Savaşta düşüp öldünüz siz...*"

"Lütfen kurdeleleri çıkarın! Yakovlev, kes şunları!"

Kınından sıyrılan bir kılıç şakırtısı duyuldu. Çığlık çığlığa bağırışlar bekleyen Ana gözlerini yumdu. Ama beklediği gibi olmadı, sesler dindi, ortalık yatıştı. Kimileri homurdanmaya devam ediyor, öfkeli kurtlar gibi dişlerini gösteriyordu. Sonra herkes başını eğip sessizce yürümeye başladı, yere sürünen ayak sesleriyle doldu sokak. En önde, havada, çelengi parçalanmış, kurdeleleri kesilmiş tabutun bir o yana bir bu yana savrula savrula ilerlediği görülüyordu. Bir kısım atlı polis de cenaze alayının önünde gidiyordu. Ana kaldırımdan yürüyor, nasıl olduğunu kimse anlamadan bir anda büyüyen ve tüm yolu kaplayan yoğun kalabalıktan tabutu göremiyordu. Cenaze alayının arkasında da atlı polislerin kurşuni siluetleri seçiliyordu; iki yanda, elleri kılıçlarının kabzasında yaya polisler ilerliyor, kalabalık arasında ise bıçak çentiği gözleriyle sürekli insanları inceleyen, Ana'nın artık iyi tanıdığı çok sayıda sivil polis görülüyordu.

İki güzel ses hüzünle sürdürüyordu:

"Hoşça kal, yoldaşımız, hoşça kal..."

"Susalım arkadaşlar!" diye bağırdı biri. "Sessiz olalım!"

Sert, saygı uyandıran, ikna edici bir sesti bu. Hüzünlü şarkı kesildi, uğultular dindi, bütün sokakta sert, uyumlu, boğuk ayak seslerinden başka bir ses duyulmaz oldu. Bu boğuk ses, başlar üzerinde yükseliyor, açık, duru havada, henüz uzak bir fırtınaya ait ilk gök gürleyişlerin yansısı gibi

titreşiyordu. Karşı yönden esen buz gibi bir rüzgâr gitgide güçlenerek, kent sokaklarından kaldırdığı her türden toz ve süprüntüyü düşmanca yüzlere çarpıyor, etekleri, saçları havalandırıyor, gözleri körleştiriyor, göğüsleri, bacakları kamçılıyordu.

Din adamlarının görülmediği, iç karartıcı ilahilerin duyulmadığı bu sessiz cenaze alayı, bu derin düşüncelere dalmış yüzler, çatılmış kaşlar, tüyler ürpertici bir felaket duygusu uyandırıyordu Ana'da; kafasında ağır ağır dönüp duran düşüncelerse, cenaze törenine ilişkin izlenimlerini hüzünlü sözcüklere dönüştürüyordu.

“Siz, hakikat savaşçıları, ne kadar az sayıdasınız...”

Başı önde yürüyor ve Yegor'u değil de, çok alıştığı, kendisine yakın ve gerekli olan bir şeyi gömmeye gidiyorlarmış gibi geliyordu. Bu yüzden üzüntülü ve çok tedirgindi. Yegor'a bu son yolculuğunda eşlik edenlerinkiyle bağdaşmayan, kaygılandırıcı, tedirgin edici duygularla doluydu yüreği.

“Evet, Yegorcuğum Tanrıya inanmazdı... burdakilerin hepsi de öyle...” diye düşünüyordu.

Ama düşüncesinin gerisini getirmiyor, yüreğini daraltan ağırlığı defetmek için derin derin göğüs geçiriyordu.

“Ey Tanrım, ey Hazreti İsa! Yoksa ben de mi... ben de mi böyle...”

Mezarlığa geldiler, alçacık beyaz haçlarla kaplı açık bir alanda kazılmış çukura gelene dek, mezarlar arasındaki daracık yollarda epeyce bir döndüler, dolaştılar. Mezar başında toplanıp sessizce beklediler. Yaşayanların, ölüler diyarındaki bu kaskatı sessizliği korkunç bir şeylerin habercisi gibiydi; bu nedenle de Ana yüreği daralarak, ürpertilerle bekliyordu. Rüzgâr, haçlar arasında uluyor, ıslıklar çalıyor, tabutun üzerindeki ezilmiş çiçekler hüzünle titreşiyordu...

Polisler diken üzerindeydiler, ikide bir uzanıp amirlerine bakıyorlardı. Uzun boylu, uzun saçlı, kara kaşlı, solgun yüzlü, şapkasız bir delikanlı çıktı mezarın üzerine. Aynı anda da polis şefinin kısık sesi duyuldu:

“Bakın baylar...”

Kara kaşlı delikanlı polisin sesini bastıran güçlü, ezgili bir sesle:

“Yoldaşlar!” diye başladı.

“Müsaade buyurun!” diye bağırdı polis. “Herhangi bir konuşma yapmanıza izin veremem...”

Delikanlı, son derece sakin bir tavırla:

“Sadece bir iki kelime...” dedi. “Yoldaşlar! Gelin, öğretmenimiz ve dostumuzun mezarı başında ant içelim: Onun bize öğrettiklerini asla unutmayacağız! Yurdumuzun iç içe olduğu tüm yıkımların kaynağı olan şer gücünün, halkımızı ezen çarlığın mezarını kazmak için hepimiz tüm yaşamımız boyunca durup dinlenmeden çabalayacağız!”

“Tutuklayın!” diye bağırdı polis şefi, ancak sesi dört yandan yükselen haykırışlar arasında eriyip gitti:

“Kahrolsun çarlık!”

Kalabalığı ite kaka, konuşmacıya doğru atıldı polisler, ama delikanlı dört yanından arkadaşları tarafından sarılmıştı ve var gücüyle haykırıyordu:

“Yaşasın özgürlük!”

Ana bir yana doğru itildi, korkuyla bir haça yaslanıp gözlerini yumarak inecek darbeyi bekledi. Dört yandan yükselen ve adeta kasırgayı andıran haykırışlar kulağını sağır etmişti; ayaklarının altında toprak oynuyor gibiydi; sert esen rüzgâr ve yüreğini sıkıştıran korku nedeniyle soluk alıp vermede zorlanıyordu. Polis düdüklerinden yükselen canhıraş sesler dalgalanıyordu havada; sert, kaba buyruklara, kadınlardan yükselen isterik çığlıklar karışıyor, mezarlığı çevreleyen tahta perdeler çatırtıyla yıkılırken, kuru toprakta koşuşan kalabalığın ayak sesleri boğuk bir uğultuyu andırıyordu. Bu itiş kakış epey sürdü, bunca süre gözü kapalı durmak katlanılır gibi değildi.

Gözlerini açtı, açmasıyla da müthiş bir haykırışla kollarını öne uzatarak ileri atılması bir oldu. Az ötede, mezarlar arasındaki daracık bir patikada polisler uzun saçlı delikanlının çevresini sarmışlar, dört yandan üzerlerine atılan kalabalığı püskürtmeye çalışıyorlardı. Havada, tahta perdelerden kırılmış parçalar uçuşuyor, başlar üzerinde ıslık çalarak uçan ve hızla yere inen kınlarından sıyrılmış kılıçların soğuk beyazlıkları göz alıyordu. Çatışan kalabalıktan yükselen çığlıkların eşlik ettiği bu vahşi dans içinde bir ara uzun saçlı delikanlının solgun yüzü görüldü, hemen ardından da öfke uğultusunu bastıran güçlü sesi duyuldu:

“Yoldaşlar! Ne uğruna çabalıyoruz?”

Koşarak uzaklaşmaya başladı. Ötekiler de onu izlediler: Ellerindeki sopaları atarak geri çekildiler. Önleyemediği bir gücün etkisi altındaki Ana ise, kalabalığı yararak öne atılışını sürdürüyordu. Bir an Nikolay’ı gördü: Şapkası ensesine kaymış, bir yandan öfke sarhoşu kalabalığı geriye doğru itmeye çabalarken, bir yandan da onlara çıkışıyordu:

“Delirdiniz mi? Yeter artık, sakinleşin!”

Bir eli kırmızı gibi geldi Ana’ya. Ona doğru atılarak:

“Nikolay İvanoviç, hemen gidin buradan!” diye bağırdı.

“Peki siz nereye böyle? Döverler sizi orda...”

Ana birinin kendisini omzundan yakaladığını hissetti; Sofia’ydı bu, saçları darmadağın, hemen yanı başında duruyor, çocuk denecek yaşta bir delikanlıya yardım ediyordu. Çocuk, kan içindeki yaralı yüzünü silerken, titreyen dudaklarıyla:

“Bırakın! Bir şeyim yok...” diye söyleniyordu.

Çocuğun elini Ana’nın eline veren Sofia, çabuk çabuk:

“Bununla ilgilenin... bize götürün!” dedi. “Şu eşarbı da yüzüne sarın! Çabuk uzaklaşın buradan, tutuklamaya başladılar!”

Kalabalık, mezarlığın dört yanına dağılmıştı, arkalarından da, mezarlar arasında güçlükle yürüyerek, kaputlarının etekleri bacaklarına dolandıkça küfürler yağdırarak, kılıçlarını sallaya sallaya polisler geliyordu. Çocuk, kurt bakışlarıyla izliyordu polisleri.

Ana, eşarpla onun yüzündeki kanları silerek:

“Hemen uzaklaşalım buradan!” dedi usulca.

Oğlan, kan tükürerek:

“Merak etmeyin, bir yerim ağrımıyor...” dedi. “Kılıcının kabzasıyla vurdu... Ama ben de elimdeki sopayı öyle bir indirdim ki suratına... Nasıl böğürdüğünü görmeliydiniz!”

Kanlı yumruğunu salladı, kopuk kopuk:

“Görürsünüz siz!” dedi. “Bütün emekçiler bir ayaklanalım, nasıl ezeceğiz sizi!”

“Acele etmeliyiz!” dedi Ana ve hızla mezarlığı çevreleyen tahta perdelerdeki küçük kapıya doğru yürümeye başladı. Ona öyle geliyordu ki, polis, tahta perdelerin gerisinde gizlenmiş, kendilerini bekliyordu; gizlendikleri yerden çıkar çıkmaz üzerlerine atılıp onlarla esaslı bir kavgaya tutuşacaktı... Ama kapıyı dikkatle açıp da sağına soluna bakınınca, sonbahar alacakaranlığının boz giysilerine bürünmüş bozkırın tam bir ıssızlık, sessizlik içinde olduğunu görünce, rahat bir soluk aldı.

“Gelin de yüzünüzü şu eşarpla sarayım...” dedi.

“Hiç gereği yok... yaramdan utanmıyorum ben! Hem, dayak yemiş de değilim, o bana vurduysa ben de ona vurdum, ödeştik...”

Ana çabucak yarayı sardı. Kan görmek içini sızlattı. Parmaklarında kanın ılık ıslaklığını duyumsayınca tüm bedeni ürperdi. Yaralı çocuğu

kolundan tutup, hiçbir şey konuşmadan hızla yürümeye başladı. Oğlan ağzını sargıdan kurtarınca, gülümseyerek:

“Böyle sürür gibi nereye götürüyorsunuz beni yoldaş?” diye sordu. “Kendi başıma da yürüyebilirim ben.”

Ama Ana onun sendelediğini hissetmişti; ayakları yere sağlam basmıyor, kolu da titriyordu. Gitgide cılızlaşan bir sesle konuşuyor, yanıtlarını beklemediği sorular soruyordu.

“Bana tenekeci İvan derler... ya siz kimsiniz? Yegor İvanoviç’in hücresinde üç kişiydik biz... yani tenekecilerin sayısı üçtü, yoksa toplam on bir kişiydik hücrede. Çok severdik kendisini. Allah rahmet eylesin! Her ne kadar Tanrıya falan inanmasam da...” Bozkır bitip de kentin dış semtlerine ulaşınca Ana bir araba çevirdi ve delikanlının kulağına:

“Artık susmalısınız...” diye fısıldadı ve eşarpla oğlanın ağzını yüzünü sıkıca bağladı.

Elini yüzüne götürüp ağzını açmak istediyse de başaramadı çocuk, güçsüzce dizlerine düştü eli. Ama yine de, örtünün altından da olsa, homurdanıp söylenmeyi sürdürdü:

“Ben de sizden bu kılıç yarasının hesabını sormazsam ne olayım... Yegor İvanoviç’ten önce Titoviç adlı bir üniversite öğrencisi vardı... ekonomi politiği o öğretti bize... sonra kendisini tutukladılar...”

Ana İvan’a sıkıca sarılıp başını göğsüne bastırdı; delikanlı bu baskı karşısında kımıldayamaz oldu, sustu. Korkudan içi içine sığmıyordu Ana’nın; kaş altından iki yanına bakınıyor, az sonra bir köşe başından fırlayacak polisler, yüzü gözü bağlı İvan’ı görecekler, yakalayıp öldüreceklermiş gibi geliyordu.

Bu arada arabacı başını arkaya çevirip tertemiz bir gülümsemeyle:

“Çok mu içmiş?” diye sordu.

“Küp gibi!” dedi Ana iç çekerek.

“Oğlun mu?”

“Evet, kunduracı kendisi... ben de aşçılık yapıyorum...”

“Çileli iş... ama ne gelir elden...”

Atına bir kırbaç sallayıp yeniden döndü, sesini kısarak:

“Biliyor musun,” dedi, “az önce mezarlıkta çatışma çıkmış! Siyasi birini toprağa veriyorlarmış... hani şu hükümete karşı olanlardan biri... tören sırasında yetkililerle aralarında bir sorun çıkmış galiba... haliyle, gömenler de yine onun takımından birileriydi galiba, arkadaşları falan... birden ‘kahrolsun hükümet!’ diye bağırmaya başlamışlar... bu hükümettir halkı

soyan diyorlarmış... polis de girişmiş bunlara... hem de ölümüne... dediklerine göre polisten de yaralananlar varmış...” Sustu, başını sallayarak tuhaf bir sesle sürdürdü: “Ölüleri rahatsız ediyorlar... son uykularına yatmış insanları uyandırıyorlar!”

Araba taş yolda hoplaya zıplaya ilerliyor, İvan’ın başı hafif hafif Ana’nın göğsünü dürtüyordu. Arabacı yarı dönük:

“Halk huzursuz,” diye mırıldandı dalgın dalgın. “Her yerde karışıklık var... Dün gece komşumuzun evini jandarmalar bastı... sabaha kadar bir şeyler aradılar... sabahleyin de bir demirci ustası vardı, onu alıp götürdüler. Dediklerine göre, gece nehre atıp boğacaklarmış adamcağızı. Oysa adam gibi bir adamdır o demirci...”

“Adı neydi?” diye sordu Ana.

“Demircinin mi? Savel... lakabı, Şevçenko... genç daha, ama her şeyden anlar, her şeyi bilirdi. Anlaşılan, anlamak yasak bu memlekette! Bazen bize gelir, ‘Siz arabacıların da hayatı hayat değil!’ derdi. ‘Doğru söze ne denir!’ derdik biz de... ‘Hayat değil, it rezilliği bizimkisi!’”

“Burda dur!” dedi Ana.

Arabanın birden durmasının sarsıntısıyla İvan hafifçe inledi.

“Delikanlı da tam olmuş ha!” dedi arabacı. “Hey, votkacı! Şişede durduğu gibi durmaz o meret!”

İvan, Ana’nın desteğiyle yalpalaya yalpalaya yürürken:

“Bir şeyim yok... kendi başıma yürüyebilirim...” diye söyleniyordu.

XIII

Sofia evdeydi; dişlerinin arasına sıkıştırdığı sigarasıyla, heyecanlı, telaşlı karşıladı Ana'yı.

Yaralıyı divana yatırıp, becerikli ellerle başındaki sargıyı çözdü, sigaranın dumanından gözlerini kısarak buyruklar yağdırmaya başladı:

"İvan Daniloviç, geldiler! Yoruldunuz mu Nilovna? Korktunuz, değil mi? Dinlenin biraz! Nikolay, Nilovna'ya bir kadeh şarap ver!"

Yaşadıklarından sersemlemişe benzeyen Ana güçlükle soluyor, göğsü sancıyordu.

"Beni merak etmeyin... iyiyim..." diye mırıldandı.

Oysa yüreği kıpır kıpır, tüm varlığıyla birazcık ilgi, gönül alıcı, okşayıcı bir çift söz bekliyordu.

Bitişik odadan Nikolay'la doktor İvan Daniloviç geldiler; Nikolay'ın eli sargılıydı; doktorunsa perişan bir görünüşü vardı, saçları kirpi gibi diken dikendi. Hemen hastanın başına gitti, eğilip yaralara bakarken:

"Su, bol su!" dedi. "Ve temiz bez... pamuk!"

Ana hemen mutfağa seğirtti, ama Nikolay onu kolundan tutup yemek odasına yöneltirken:

"Size değil, Sofia'ya söylüyor," dedi, sonra sevecen bir sesle ekledi "Canım benim! Çok heyecanlandınız, değil mi?"

Onun ilgi, sevgi dolu bakışlarını görünce, Ana daha fazla dayanamadı ve hıçkırarak:

"Ah, güvercinim benim! O nasıl şeydi öyle... insanları resmen doğruyorlardı kılıçlarıyla!"

Nikolay bir bardağa şarap doldururken, başını sallayarak onayladı onu:

"Gördüm! Her iki taraf da biraz fazla heyecanlandı. Ama içiniz rahat olsun; kılıcın tersiyle vuruyorlardı. Ağır yaralı bir kişi var. Ona vururlarken yanı başındaydım ve hemen olay yerinden uzaklaştırdım kendisini..."

Nikolay'ın yüz ifadesi ve ses tonu, odanın ılık, aydınlık havası Vlasova'yı yatıştırmıştı. Nikolay'a minnettarlıkla bakarak:

"Size de vurmuşlar galiba?" dedi.

"Kendi kendimi yaraladım ben... dikkatsiz bir hareket yaptım herhalde... elim bir yere takıldı, derim sıyrıldı. Şu çayı için... hava soğuk, ama siz ince giyinmişsiniz..."

Ana, elini fincana uzatınca, parmaklarında kurumuş kan lekeleri olduğunu gördü, eli istençsizce dizinin üstüne düştü. Eteği de nemliydi. Kaşları kalkık, gözlerini ayırarak ucun ucun parmaklarına bakıyordu. Başı dönüyor, yüreği deli gibi çarpıyordu:

“Pavelciğime de aynı şeyleri... yapabilirler!”

İvan Daniloviç geldi. Ceketini çıkarmış, yeleğiyle kalmıştı; gömleğinin kolları sıvalıydı.

“Yüzündeki yara önemli değil,” diye yanıtladı, Nikolay’ın sessiz sorusunu. “Yalnız, kafatasında çatlak var... gerçi o da fazla önemli sayılmaz... Delikanlının maşallahı var, sağlıklı, güçlü... Ne var ki, çok kan kaybetmiş. Hastaneye yatırsak mı acaba?”

“Niçin?” dedi Nikolay. “Bırak burada kalsın!”

“Bugün neyse... hadi yarın da öyle... ama öbürsü gün, hastanede olması benim işimi kolaylaştırır. Ev ev dolaşıp hasta yoklamaları yapacak zamanım yok. Mezarlıktaki olayla ilgili olarak bir bildiri yazacak mısın?”

“Tabii!” dedi Nikolay.

Ana usulca yerinden kalkıp mutfağa gitti.

“Nereye, Nilovna?” dedi Nikolay tedirginlikle. “Sofia’ya yardım etmenize gerek yok!”

“Üstüm başım kan içinde...”

Odasında üstünü değiştirirken, bir kez daha düşündü: ‘Nasıl oluyor da böylesine sakin, soğukkanlı olabiliyorlardı bu insanlar; en korkunç olaylar karşısında bile bocalamıyor, metanetlerini yitirmiyorlardı?’ Bunu düşünmek, kendine gelmesini, yüreğinden korkunun uçup gitmesini sağladı. Yaralının yattığı odaya yöneldi; Sofia da oradaydı, yaralının üzerine eğilmiş:

“Saçmalamayın yoldaş!” diyordu.

Güçsüz bir sesle itiraz ediyordu hasta:

“Ama benim yüzümden rahatsız olacaksınız...”

“Kendinize bir iyilik edin ve susun...”

Ana, Sofia’nın arkasında durdu, elini onun omzuna koydu, yaralının solgun yüzüne gülümseyerek baktı ve hep öyle gülümseyerek arabada nasıl sayıkladığını, dikkatsizce ağzından kaçırdığı sözlerle kendisini nasıl korkuttuğunu anlattı. İvan’ın gözleri kor gibi yanıyordu; Ana’yı dinlerken dudaklarını ısırdı ve utanç içinde:

“Ah, ne aptalım ben!” dedi usulca.

Sofia onun yorganını düzeltirken:

“Hadi sizi yalnız bırakalım da dinlenin biraz!” dedi.

Ana’yla yemek odasına geçtiler ve uzun uzun o günkü olaylar üzerine konuştular. Sanki uzak geçmişte kalmış bir şeyden söz ediyorlardı; geleceğe güvenle bakıyorlar; yarın kimin hangi işlere koşturacağını tartışıyorlardı. Yüzler yorgundu, ama düşünceler kıpır kıpırdı. Yapacağı işten söz ederken kimse kendinden hoşnutsuzluğunu gizlemiyordu. Doktor, sandalyesinde sinirli sinirli kıpırdanıyor, ince, kulak tırmalayıcı sesini kalınlaştırmaya çalışarak:

“Propaganda, propaganda!” diyordu. “İşçi gençlik haklı! Tek başına propaganda yetmiyor artık! Ajitasyon alanımızı genişletmemiz gerek!”

Nikolay, asık suratla ve aynı onun havasıyla:

“Her yerden yayın yetersizliğiyle ilgili yakınmalar geliyor,” dedi. “Doğru dürüst bir basımevi kurmayı bile beceremedik. Lyudmila’nın canı çıkıyor; kendisine bir yardımcı veremezsek hasta olacak!”

“Ya Vesovşçikov?” diye sordu Sofia.

“Kentte oturamaz o. Hem kendisi yeni basımevinde çalışacak. Bir adama daha ihtiyacımız var yeni basımevi için.”

“Bana ne dersiniz?” diye sordu Ana usulca.

Üçü birden Ana’ya baktı, bir an kimse konuşmadı.

“İyi fikir!” diye bağırdı Sofia.

Nikolay soğuk bir tavırla:

“Sizin için zor olur, Nilovna,” dedi. “Bir kez kent dışında yaşamak zorunda kalacaksınız, Pavel’le görüşemeyeceksiniz, sonra...”

Ana içini çekerek itiraz etti:

“Benimle görüşememesi Pavel için bir kayıp sayılmaz. Benim de zaten yüreğim paralanır gibi oluyor her görüşte! Hiçbir şey konuşamıyoruz. Oğlumun karşısında aptal aptal dikilip duruyorum... söylenmesi yasak bir şey söyleyebiliriz diye gözlerini dikip ağzımıza bakıyorlar...”

Son günlerde olup bitenler çok yormuştu kendisini ve şimdi kent dışında, oğlunun dramının uzağında yaşama fırsatını kaçırmak istemiyordu.

Ama Nikolay konuyu değiştirdi.

“Ne düşünüyorsun İvan?” dedi, doktora dönerek.

İyice masaya doğru eğdiği başını kaldıran doktor, ters ters:

“Ne düşüneceğim, sayıca ne kadar az olduğumuzu düşünüyorum!” dedi. “Çok daha enerjik olmalıyız... Bir de Pavel’le Andrey’i kaçmaya ikna etmeliyiz. Öylesine değerli iki insanın işten, eylemden uzak, eli kolu bağlı oturmaları olacak şey değil...”

Nikolay kaşlarını çattı, göz ucuyla Ana’ya bakarak, başını kuşkulu kuşkulu salladı. Kendisinin yanında oğlu üzerine konuşmaktan sıkıldıklarını anlayarak odasına çekildi Ana. Arzusuyla ilgili duyarsızlıklarından dolayı belli belirsiz bir kırgınlık duyuyordu bu insanlara karşı. Gözü açık, yatağında yatarken, kulağına usul mırıltılar olarak ulaşan seslerin eşliğinde, kendi endişelerine dalıp gitti.

Uğursuz, iç karartıcı ima ve kinayelerle dolu, anlaşılması zor bir gün geçirmişti; olup bitenlerin üzerinde durup düşünmek bile öyle zor geliyordu ki, bütün o olumsuz izlenimleri kafasından uzaklaştırıp Pavel’i düşünmeye başladı. Onu hem özgür görmek istiyor, hem de bundan korkuyordu. Kendisinin çevresinde olayların gitgide keskinleştiği, sert çatışmaların yakın olduğu gibi bir önsezi vardı içinde. Her şeye sessizce boyun eğen insanlar yoktu artık; bunun yerini gergin bir bekleyiş almıştı, insanların sinirleri tepesindeydi. Eleştiriler giderek sertleşiyor, her yerde uyarıcı bir esinti duyumsanıyordu. Yayımlanan her bildiri, çarşıda, pazar yerinde, hizmetçi-uşak takımıyla, esnaf ve zenaatkârlar arasında canlı tartışmalara yol açıyor, biri tutuklandığı zaman, tutuklamanın nedenine ilişkin olarak kimi kez ürkekçe, kimi kez olayı kavramaktan uzak, kimi kez ise, bilinçsizce de olsa, ilgilenip acıyıcı yorumlarla, değerlendirmelerle karşılanıyordu. Geçmişte kendisini çok ürküten ayaklanma, sosyalistler, politika gibi sözcükleri basit, sıradan insanların ağzından gitgide daha sık duyar olmuştu Ana. Bu sözcükleri alay eder gibi söylerlerdi, ama bu alayların gerisinde acemice gizlenmeye çalışılmış bir merak ve çeşitli sorular yatardı; hınçla, öfkeyle söylerlerdi: Hınçlarının gerisinde korku yatardı; ve dalgın, düşünceli söylerlerdi: Dalgınlıklarının gerisinde umut ve gözdağı yatardı. Kokuşmuş, karanlık hayatlarının üzerinde yavaş yavaş, ama gitgide genişleyerek bir heyecan, bir coşku dalgası yayılıyordu; uyuyan düşünce uyanıyor, gündelik olaylara ilişkin olarak bildik, alışıldık tavırlar değişiyordu. Bütün bunları çevresindekilerden daha iyi görebiliyordu o, çünkü yaşamın bezdirici yüzünü onlardan daha iyi tanıyordu ve şu anda da bu yüzde derin düşüncelere dalma ve sinirlilik kırışıklıklarını görünce hem seviniyor, hem korkuyordu. Seviniyordu, çünkü bunu oğlunun davası olarak görüyordu; korkuyordu, çünkü hapisten çıkar çıkmaz olayların tam ortasına dalıp en tehlikeli noktada yer alacağını ve... öleceğini biliyordu.

Oğlunu bazen bir masal kahramanı gibi canlandırırdı gözünde: Duyduğu bütün yüreklice sözleri, bütün onurlu davranışları, beğendiği bütün insanları, bildiği bütün güzel, aydınlık, kahramanca şeyleri kendinde

birleştiren bir kahraman! Böyle durumlarda aşırı duygulanır, gururlanır, sessiz bir sevinçle oğluna karşı içi hayranlıkla dolar, tepeden tırnağa umut içinde:

‘Her şey çok iyi olacak, her şey!’ diye düşünürdü.

Yüreğini dolduran ana sevgisi kabardıkça kabarır, coştukça coşar, yüreğini dayanılmaz biçimde acıtmaya başlardı. Sonra da insanlığa duyduğu sevginin büyümesini engelleyerek onu yakıp yok ederdi ve bu yüce duygunun yerinde kala kala, soğumuş küller gibi derin bir kaygıyla, bezdirici bir düşünce kalırdı:

‘Ölecek... mahvolacak!..’

XIV

Öğle üzeri hapishane kaleminde Pavel’in karşısında oturuyor ve dumanlı gözlerle onun sakallı yüzüne bakıyor, parmaklarının arasında sımsıkı tuttuğu pusulayı ona vermek için fırsat kolluyordu.

“Sağlığım yerinde. Arkadaşların da öyle,” dedi Pavel usulca. “Ya sen nasılsın?”

“Eh, idare ediyoruz! Yegor İvanoviç öldü!” diye karşılık verdi Ana, bir makine gibi.

“Öyle mi?” diye bağırdı Pavel ve usulca başını önüne eğdi.

“Cenaze töreninde çatışma çıktı. Polis bir kişiyi tutukladı...” diye saf saf sürdürdü Ana. Hapishane müdür yardımcısı öfkeli bir cık cık çektikten sonra yerinden fırlayarak:

“Anlasanıza artık! Yasak!” diye homurdandı. “Siyaset konuşmak yasak!”

Ana da iskemlesinden kalktı ve anlayamıyormuş gibi suçlu suçlu:

“Siyasetten değil, kavgadan söz ediyordum!” dedi. “Cenaze töreninde kavga çıktığı doğru. Hatta bir kişinin kafası yarıldı...”

“Olsun! Lütfen susun! Doğrudan doğruya sizi, evinizi, ailenizi ilgilendirmeyen hiçbir şeyden söz etmeyin!”

Ne diyeceğini şaşırarak masasına oturdu, önündeki kağıtları karıştırarak, bezgin, yorgun bir sesle okudu:

“Evet, kabul ediyorum...”

İki yanına bakınan Ana pusulayı hızla Pavel’in eline sokuşturdu, sonra rahat bir soluk alarak:

“Neyin serbest neyin yasak olduğunu insan anlayamıyor...” diye söylendi.

“Doğrusu ben de anlayamıyorum...” dedi Pavel de gülümseyerek.

“O zaman hiç görüşmeyin efendim!” dedi memur, sinirli sinirli. “Hem konuşacak şeyleri yok, hem de gelip insanı rahatsız ediyorlar...”

Bir süre susan Ana:

“Mahkemene çok var mı daha?” diye sordu.

“Geçenlerde savcı buradaydı, yakında yargılanacağımızı söyledi...”

Her ikisi için de gereksiz, önemsiz şeylerden söz ettiler; Pavel’in gözlerinin yumuşacık, sevgiyle baktığını fark etti Ana. Her zaman olduğu gibi dengeli, sakindi; hiç değişmemişti; yalnız sakalı çok uzamıştı ve

kendisini yaşlanmış gibi gösteriyordu; bir de elleri daha bir beyazlaşmış gibiydi. Pavel'e hoş bir şeyler söylemek, Nikolay'dan söz etmek istiyordu. Deminki ses tonunu değiştirmeden, sanki yine ilgisiz, önemsiz bir şeyden söz ediyormuş gibi:

"Vaftiz oğlunu gördüm," dedi.

Pavel gözlerini gözlerinin içine dikip, sessizce, soran bakışlarla baktı. Vesovşçikov'un çiçek bozuğu yüzünü hatırlatmak için parmağıyla yanağına vurur gibi dokundu Ana.

"Sağlığı, keyfi yerinde keratanın. Yakında bir işe girip çalışacak..."

Anladım der gibi başını salladı Pavel, gözleri sevinçle ışıdı:

"Bak bu iyi işte!" dedi.

Oğlunun sevincinden içi içine sığmayan Ana, kendinden hoşnut bir havayla:

"İşte böyle!" dedi.

Vedalaşırlarken Pavel kuvvetle sıktı annesinin elini:

"Teşekkürler anne!"

Oğluyla bu yürek yakınlaşmasından sevinç sarhoşuna dönen Ana kendinde ona sözle yanıt verecek gücü bulamayınca sessizce elini sıkmakla yetindi.

Döndüğünde Saşa'yı buldu evde. Genellikle Ana'nın görüşe gittiği günler uğruyordu genç kız onlara. Hiçbir zaman Pavel'e ilişkin soru sormazdı; eğer Ana kendiliğinden bir şeyler anlatmamışsa, gözlerini onun gözlerine dikip bakar, bu bakışla ne anladıysa, o kadarcığıyla yetinirdi. Ama bu kez tedirginlikle karşıladı Ana'yı ve soruyu yapıştırdı:

"E, ne var ne yok?"

"Fena değil. Sağlığı yerinde!"

"Pusulayı verebildiniz mi?"

"Vermez olur muyum! Öyle ustalıkla sokuşturdum ki eline, görmeliydiniz!"

"Okudu mu?"

"Nerde! Mümkün mü?!"

"Öyle ya, unutmuşum..." dedi genç kız ağır ağır. "Bir hafta daha bekleyeceğiz, koca bir hafta daha! Ne dersiniz, kabul edecek mi acaba?"

Kaşlarını çatmış, bakışlarını Ana'nın yüzüne saplamıştı.

"Bilmem ki..." dedi Ana, dalgın, düşünceli. "Tehlikesi yoksa niye kaçmasın?"

Saşa başını salladı, sonra soğuk bir tavırla:

“Hastaya yemek olarak ne verebiliriz?” dedi. “Karnının acıktığını söylüyor...”

“Her şeyi yiyebilir... her şeyi! Ben hemen hazırlarım!”

Mutfağa seğirtti. Saşa ağır ağır onu izledi.

“Yardım etmemi ister misiniz?”

“Teşekkür ederim, ben yaparım...”

Ana bir toprak tencere alarak ocağın üstüne eğildi. Saşa duyulur duyulmaz bir sesle:

“Bir dakika...” dedi.

Yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı, iyice açılmış gözlerinde derin bir keder vardı; titreyen dudaklarından zorlu bir çabayla, ama tutkuyla şu sözler döküldü:

“Sizden bir ricam var... Biliyorum, kabul etmeyecek! Onun aklını çelin! Davamız için gerekli olduğunu, onsuz olamadığımızı söyleyin... Hasta olmasından korkuyorum. Siz de görüyorsunuz, daha davaya hangi mahkemenin bakacağı bile belli değil...”

Güçlükle konuşuyordu. Dimdik duruyor, yanda bir noktaya bakıyordu. Sesi inişli çıkışlıydı. Gözkapakları yorgunluktan düşüyordu... dudaklarını ısırıyor, parmaklarını çıtlatıyordu.

Onun bu coşkusu derinden etkiledi Ana’yı... ama bu coşkuyu anlayabiliyordu... Yüreği heyecanla, hüzünle dolu, Saşa’yı kucakladı, usulca:

“Kimseyi dinlemez o, sevgili Saşa!” dedi. “Ve kendi doğru bildiğinden de şaşmaz!”

Birbirlerine sımsıkı sarılmış, konuşmadan öylece durdular. Sonunda Saşa usulca Ana’nın kollarından sıyrıldı ve ürpererek:

“Haklısınız!” dedi, duyulur duyulmaz bir sesle. “Aptallık bu benimkisi... sinirlerim iyice bozuldu...”

Birden ciddileşti, hiçbir şey olmamış gibi:

“Hadi hastanın karnını doyuralım!” dedi.

İvan’ın yatağına oturarak derin bir ilgi ve sevecenlikle:

“Çok ağrıyor mu başınız?” diye sordu.

“Fazla sayılmaz! Ama her şey dönüyor başımın içinde! Bir de...” Utanmış gibi yorganını çenesine dek çekti. “Güçsüz hissediyorum kendimi...” diye ekledi. Aşırı ışıktan kamaşmış gibi gözlerini kırpıştırdı. Kendisinin yanında yemek yemekten çekiniyormuş gibi geldi Saşa’ya ve odadan çıktı.

İvan yatağında oturup, Saşa’nın ardından baktı. Gözlerini kırpıştırarak:

“Güzel kız!” dedi.

Neşeli gözleri pırıl pırıl, dişleri ufak ve sıktı; sesi de daha tam yerine oturmamıştı.

“Kaç yaşındasınız?” diye sordu Ana dalgın dalgın.

“On yedi...”

“Ana babanız nerede?”

“Onlar köyde; ben on yaşımdan beri buradayım. İlkokulu bitirir bitirmez buraya geldim! Sizin adınız ne yoldaş?”

Kendisine böyle seslenmeleri Ana’yı hem güldürür, hem de dokunaklı bir yan bulurdu bunda.

“Adımı öğrenip de ne yapacaksınız?” dedi gülümseyerek.

Delikanlı utanarak sustu, sonra:

“Bizim hücrede bir üniversite öğrencisi var demiştim ya hani...” dedi. “Bize işçi Pavel Vlasov’un annesinden söz etmişti. 1 Mayıs gösterileri yapılmıştı, haberiniz var mı?”

Ana başını sallayarak evetledi, kulak kabarttı.

“Partimizin bayrağını ilk kez Pavel Vlasov açık açık taşıyıp göğe yükseltti!” diye sürdürdü delikanlı. Sesinde gurur vardı; aynı gurur Ana’nın yüreğinde buldu yankısını.

“Ben o gösteride yoktum. O sırada biz de burada kendi gösterimizi örgütlemeye çalışıyorduk... ama olmadı! Sayımız azdı o sıralar. Ama bu yıl... göreceksiniz!”

Gelecekteki gösterinin zevkiyle yutkundu, sevincinden içi içine sığmıyordu; kaşığını havada genişçe sallayarak:

“Ne diyordum?” diye sürdürdü. “Ha, Vlasova... Ana... o gösteriden sonra, o da partiye yazılmış. Harika bir kadın, inanılır gibi değil diyorlar kendisi için!”

Geniş bir gülümseme yayıldı Ana’nın yüzüne; çocuğun coşkulu övgülerini dinlemek hoşuna gitmişti. Ama utanmıştı da. Bir ara çocuğa “Vlasova benim!” demek bile geçti içinden, ama kendini tuttu, yumuşak bir gülümseme ve kederle, ‘Seni uslanmaz, kocamış ahmak!’ diye çıkıştı kendine. Sonra hastanın üzerine eğilerek coşkuyla:

“Hadi bol bol yiyin de, davamız için bir an önce ayağa kalkın!” dedi.

Kapı açıldı, nemli güz serinliğiyle birlikte Sofia girdi içeri; neşeli, yanakları al aldı.

“Sivil polislerden başımı alamıyorum!” dedi. “Zengin kız peşindeki delikanlılar gibiler, bir kur yapmadıkları eksik, inanın! Tası tarağı toplayıp hemen uzaklaşmam gerek buradan... Ee, Vanya[13], nasılsın bakalım? İyi misin? Pavel nasıl, Nilovna? Saşa burada mı?”

Bir sigara yakmış, yanıtlarını beklemeden art arda sorular soruyordu. Çelik grisi gözlerinde Ana’yı ve delikanlıyı okşayan bakışlar vardı. Ana ona baktı ve içinden gülümseyerek şöyle düşündü: ‘Ben de iyi insanlardan biri olmaya başladım galiba!’

Yeniden İvan’ın üzerine eğildi:

“Bir an önce iyileşin, oğlum!” dedi.

Ve yemek odasına geçti. Sofia burada Saşa’yla konuşuyordu:

“Üç yüz broşürü basıp bitirmiş bile! Kendini helak ediyor kızcağız! Kahramanlık budur işte! Böyle insanların arasında yaşamak, onlarla birlikte çalışmak, onların yoldaşı olmak gerçek bir mutluluk Saşa...”

“Evet!” dedi Saşa usulca.

Akşam çay içerlerken Sofia, Ana’ya:

“Yeniden bir köy ziyareti yapmanız gerekecek, Nilovna!” dedi.

“Sorun değil! Ne zaman?”

“Üç güne kadar... gidebilir misiniz?”

“Tabii!”

“Yürüyerek gitmeyin!” dedi Nikolay usulca. “Bir araba kiralayın ve bu kez bir başka yoldan, örneğin Nikolskoye bucağı üzerinden gidin...”

Sustu, kaşlarını çattı. Yüzünün sakin havasına hiç gitmiyordu kaş çatmak; tuhaf bir ifade veriyor, çirkinleştiriyordu onu.

“Nikolskoye üzerinden gitmek yolu çok uzatır,” dedi Ana. “Sonra araba tutmak da pahalı...”

“Biliyor musunuz...” diye sürdürdü Nikolay. “Ben aslında bu gezilere hepten karşıyım. O bölgeler biraz karışık gibi... tutuklamalar oldu, bir öğretmeni içeri attılar... dikkatli olmalı, uygun zamanı kollamalıyız...”

Sofia parmaklarıyla masada trampet çalarak:

“Basılı yayın dağıtımında kesinti olmamalı,” dedi. Sonra birden Ana’ya döndü: “Korkmuyorsunuz, değil mi Nilovna, oraya gitmekten?”

Kalbi kırıldı Ana’nın bu soruya.

“Ne zaman korktum ki ben?” dedi gücenik gücenik. “İlk seferinde de korkmamıştım... şimdi durup dururken...” Sözünü tamamlayamadı, başını önüne eğdi. Kendisine ne zaman korkup korkmadığını, rahat olup olmadığını, şu ya da bu işi yapıp yapamayacağını sorsalar, bu sorularda hep

bir rica havası sezer, kendisini bir kenara itiyorlarmış, ona birbirlerine davrandıklarından farklı davranıyorlarmış gibi gelirdi.

“Korkup korkmadığımı sormaktan vazgeçin artık!” dedi içini çekerek. “Birbirinize hiç böyle bir şey sormuyorsunuz!”

Nikolay telaşla gözlüklerini çıkardı, hemen sonra yine taktı, gözlerini kımıltısızca kız kardeşine dikip bakmaya başladı. İçinde utancın da duyumsandığı sessizlik Ana’yı kaygılandırdı, bir şeyler söylemek için yerinden kalktı, ama Sofia uzanıp usulca eline dokundu ve kısık sesle:

“Bağışlayın! Bir daha asla!” dedi.

Ana’yı güldürdü bu söz.

Birkaç dakika sonra hep birlikte, dostça –ve biraz da kaygıyla– Ana’nın köye yolculuğu konusunu konuşuyorlardı.

XV

Şafakla birlikte Ana posta arabasında sarsıla sarsıla ilerliyordu: Güz yağmurları yolu yol olmaktan çıkarmıştı. Nemli bir rüzgâr esiyor, havada çamur serpintileri uçuşuyordu. Arabacı yerinde yüzü yarı Ana'ya dönük oturan arabacı dalgın, düşünceli, hım hım bir sesle yakınıyordu:

"O zaman dedim ki kendisine... kardeşime yani... paylaşalım o zaman birader, dedim... bunun üzerine paylaşmaya başladık biz..."

Birden soldaki ata kamçıyı şaklattı ve hınçla bağırdı:

"Deeh! Kıpırda biraz anası kandilli!"

İyice semirmiş güz kargaları sürülmüş topraklarda kaygılı kaygılı dolaşıyor, ıslıklar çalarak üzerlerine saldıran ve tüylerini karıştıran soğuk rüzgâra karşı yanlarını dönüyor, bu da kâr etmeyip rüzgâr kendilerini bayağı bayağı sendeletmeye başlayınca da, güç karşısında gerileyip tembel tembel kanat çırparak bir başka yere doğru havalanıyorlardı.

Bu arada arabacı öyküsünü sürdürüyordu:

"Meğer payımdan daha azını ayırmış bana bizim birader... Ama iş işten geçmişti artık, yapabileceğim hiçbir şey yoktu..."

Ana, uyku arasındaymış gibi dinliyordu arabacının anlattıklarını. Belleğinde, son yıllarda yaşadığı bir dizi olay canlanıyor, bunları yeniden gözden geçirmeye başladığında sürekli olarak kendini görüyordu. Eskiden hayat kendisinden uzaklarda bir yerlerde akardı sanki: Kimler düzenlemişlerdir bu hayatı, kimler için düzenlemişlerdir, bilmezdi. Şimdiyse pek çok şey onun gözlerinin önünde, üstelik onun da yardımıyla gerçekleşiyordu. Ve bu durum hem kuşku, güvensizlik, hem de hoşnutluk gibi karmaşık duygular uyandırıyordu kendisinde... olup bitenlere akıl erdirememekle iç içe bir kederdi duyduğu...

Çevrede her şey bir ürperti içindeymişçesine belli belirsiz hareket ediyordu. Gökte külrengi bulutlar ağır ağır birbirlerini kovalıyor, yolun iki yanında ıslak ağaçlar görünüp yitiyor, dört yanda tarlalar uzanıyor, tepeler yükseliyor, her şey yayılıp belirsiz hale geliyordu.

Arabacının hım hım sesi, atların çıngırakları, rüzgârın nemli ıslığı birleşerek kıvrıla kıvrıla uzanan, çırpıntılı bir akarsu oluşturuyor ve bu su kırlara doğru azalıp eksilmeden hep aynı güçle akıp gidiyordu.

Oturduğu yerde sallana sallana öyküsünü sürdürüyordu arabacı:

“Varsıla cennet bile dar gelir demişler! Bu böyle... Bir sıkıp suyumu çıkarmadığı kaldı, biraderin... Yöneticiler arasında dostları çok tabii...”

Posta istasyonuna varınca atların koşumlarını çözdü ve umutsuz bir sesle:

“Bir beş kopek verir miydin?” dedi. “İki yudumcuk bir şey içerdim şuracıkta...”

Ana beşliği verdi, adam parayı avucunda hoplatarak, deminki ses tonuyla:

“Üçüyle votka içeceğim, ikisiyle de ekmek yiyeceğim...” dedi, rapor verir gibi.

Öğleden sonra Nikolskoye’ye vardıklarında, hoplayıp zıplamaktan Ana perişan durumdaydı ve müthiş üşümüştü. Hana gidip kendine bir çay söyledi, cam kenarına oturup, ağır bavulunu oturduğu tahta sıranın altına soktu. Camdan, çiğnenmiş sarı otların bir halı gibi kapladığı küçük bir alan, bucak müdürlüğünün boz renkli, çatısı eğrilmiş binası görülüyordu. Üzerinde yalnızca bir gömlek bulunan, uzun sakallı, dazlak bir köylü bucak müdürlüğünün merdivenlerine oturmuş, piposunu tüttürüyordu. Az ötede bir domuz dolaşıyor, kulaklarını hoşnutsuzlukla sallayarak burnuyla toprağı eşeliyordu. Gökte, birbirleri üzerine abanarak koyu bulut kümeleri yüzüyordu. Ortalık sessiz, hava kapalı, sıkıntılıydı; yaşam sanki bir yerlere çekilmiş, gizlenmişti.

Birden, dörtnala bir Kazak erbaş girdi alana, al atını bucak müdürlüğünün merdivenleri önünde durdurdu, kırbacını sallayarak pipolu köylüye bağıra bağıra bir şeyler söyledi; bağırışı hanın camlarını titreştirdiyse de sözleri duyulmadı. Köylü yerinden kalktı, kolunu boylu boyunca uzatıp öteleri gösterdi. Kazak, atından atladı, yere sağlam basamadığı için sendeledi, dizginleri köylüye fırlattığı gibi merdivenlere atıldı, tırabzanlara asılarak ağır bedenini yukarı çekti ve müdürlüğün kapısında gözden yitti...

Yeniden sessizleşti ortalık. At iki kez toynaklarıyla yumuşak toprağa vurdu. Hana sarı saçları ensesinde örgüyle toplanmış yeni yetme bir kız girdi; yüzü yuvarlak, bakışları sevecendi. Dudaklarını ısırmış, öne doğru uzattığı kollarında kenarları aşınmış, üzeri tabak, bardak dolu büyücek bir tepsi taşıyor, ikide bir başını sallayarak sağa sola selamlar veriyordu.

“Merhaba, akıllı kız!” dedi Ana, sevecenlikle.

“Merhaba!”

Masaya tabakları, çay takımlarını yerleştiren kız, birden canlanarak:

“Bir haydut yakalamışlar, buraya getiriyorlar!” dedi.

“Ne haydutuymuş bu?”

“Bilmiyorum...”

“Peki ne yapmış bu haydut?”

“Onu da bilmiyorum!” dedi kız. “Ben yalnız yakaladıklarını duydum. Bizim buranın bekçisi, komiseri çağırmaya gitti.”

Ana camdan bakınca, alanda birtakım köylüler gördü. Kimi ağır ağır, kimi hızla yürüyor, bu arada gocuklarının önünü ilikliyorlardı. Bucak müdürlüğünün merdivenlerinin önüne gelince durup hepsi sol tarafa bakmaya başladı.

Küçük kız da camdan dışarı bir göz attı ve kapıyı ardından hızla çarparak dışarı çıktı. Ana ürperdi, sıranın altındaki bavulunu iyice derine itti, şalını başına attı, içinde aniden yükselen anlaşılmaz koşma isteğini bastırarak hızla kapıya gitti.

Kapıdan dışarı adımını attığı anda şiddetli soğuk gözlerine, göğsüne battı, soluğu kesilir, bacakları uyuşur gibi oldu. Alanın tam ortasında Rıbin yürüyordu: Elleri ardından bağlıydı, iki yanında iki bekçi yürüyor, ellerindeki sopaları tempoyla yere vuruyorlardı. Bucak müdürlüğünün merdivenleri önünde sessizce bekleyen bir kalabalık vardı. Altüst olan Ana gözlerini Rıbin’den alamıyordu. Onun konuştuğunu görüyor, sesini duyuyor, ama sözleri, tir tir titreyen yüreğinin kapkara boşluğunda yankılanmaksızın yitip gidiyordu.

Sonunda kendine gelip derin bir soluk aldı. Merdivenlere duran kocaman, sarı sakallı bir köylünün mavi gözlerini dikmiş kendisine baktığını gördü. Öksürdü, korkudan gücü kuvveti kalmamış elleriyle boğazını sıvazladı ve büyük bir çaba harcayarak:

“Neler oluyor?” dedi.

“Gördüğünüz şeyler!” diye karşılık verdi adam ve başını öte yana çevirdi.

Bir başka köylü gelip durdu adamın yanına.

Bekçiler kalabalığın önünde durdular. Kalabalık hızla büyüyordu, ama sessizdi. Birden Rıbin’in kalın, gür sesi duyuldu:

“Ey ahali! Hıristiyanlar, size söylüyorum! Biz köylülerin hayatlarına dair gerçekleri dile getiren basılı kağıtları göreniniz, duyanınız var mı? İşte o kağıtlar yüzünden zulmediyorlar bana. Onları ben dağıtıyordum halka!”

Kalabalık, Rıbin’in çevresindeki çemberi daralttı. Sakin, tempolu bir sesle konuşuyordu Rıbin; Ana’nın kendine gelmesini sağladı bu.

Sonradan gelen köylü, mavi gözlünün böğrünü dürterek:

“Duyuyor musun?” dedi usulca. Yanıt vermedi mavi gözlü ve yeniden dönüp Ana’nın yüzüne baktı. Bu kez öteki köylü de baktı Ana’ya. İlkinden daha genç, zayıf yüzü seyrek siyah sakallarla ve benlerle kaplı bir köylüydü. Sonra ikisi birden merdivenlerin önünden çekilip az öteye gittiler.

“Korkuyorlar!” diye geçti Ana’nın içinden.

Dikkati büsbütün keskinleşmişti. Bulunduğu merdiven yükseltisinden Mihail İvanoviç’in yara bere içindeki kara yüzünü, kor gibi yanan gözlerini açıkça görebiliyor, onun da kendisini görmesini istediği için parmak uçlarında yükselerek, boynunu ona doğru uzatıyordu.

İnsanlar Rıbin’e asık yüzle ve kuşkuyla bakıyorlar, susuyorlardı. Yalnızca en gerilerden birilerinin mırıltıyla konuştukları duyuluyordu.

Dolu dolu, gür bir sesle konuşmasını sürdürdü Rıbin:

“Köylüler! Bu kağıtlara inanın! Onlar yüzünden belki öldürecekler şimdi beni... Onları kimden aldığımı söyletmek için dövdüler, işkence ettiler... daha da döveceklerdir... Ama ben dayanacağım! Çünkü o kağıtlarda gerçek dile getiriliyor ve gerçek bizim için ekmekten daha değerlidir! İşte bu kadar!”

“Bunları niye söylüyor?” dedi, merdivenlerin az ötesinde duran iki köylüden biri ötekine.

Mavi gözlüsü karşılık verdi:

“Onun için ne fark eder ki! Ölmüş eşek kurttan korkmaz!”

İnsanlar hep öyle sessizce duruyor, göz ucuyla bakıyorlardı çevrelerine; görünmez, ama ağır bir yükün altındaydı sanki herkes.

Bucak müdürlüğünün kapısında Kazak erbaş göründü, iki yana sallanarak, sarhoş sesiyle böğürür gibi:

“Kim o konuşan?” diye gürledi.

Sonra birden basamakları hızla indi, saçlarından tuttuğu Rıbin’in kafasını öne arkaya savurarak:

“Sen misin, itoğlu it, konuşan, ha, sen misin?” diye bağırdı.

Kalabalık dalgalandı, bir uğultu duyuldu.

Ana, güçsüzlüğün, çaresizliğin verdiği derin bir hüzünle başını önüne eğdi. Yeniden Rıbin’in sesi duyuldu:

“Görüyor musunuz, iyi insanlar...”

“Kes sesini!” diye bağıran Kazak erbaş, Rıbin’in kulak tozuna bir yumruk attı. Rıbin sendeledi, omuzlarını silkti.

“İnsanın elini kolunu bağlıyor, sonra da girişiyorlar...”

“Bekçiler! Götürün onu! Herkes açılsın!

Bir parça kemik karşısındaki zincirli bir köpek gibi hop diye Rıbin’in önüne atlayan Kazak erbaş, Rıbin’in yüzünü, göğsünü, karnını yumruklamaya başladı.

“Dövme!” diye bağırdı kalabalıktan biri.

“Neden dövüyorsun ki?” diye bir başka ses arka çıktı ona.

Mavi gözlü köylü, başıyla işaret ederek:

“Gidelim!” dedi arkadaşına. Ve ikisi birden ağır ağır Bucak binasına doğru yürüdüler, Ana sevecen bakışlarla baktı arkalarından. Rahat bir soluk aldı. Kazak erbaş yeniden olanca ağırlığıyla merdivenleri tırmandı ve oradan yumruğunu sallayarak gözü dönmüşçe:

“Getirin onu buraya! Buraya getirin, diyorum size!” diye bağırdı.

“Hayır!” diye güçlü bir ses duyuldu kalabalık arasından. Bunun mavi gözlü köylü olduğunu anladı Ana. “Bırakmayalım çocuklar! İçeri götürüp öldüresiye dövecekler! Sonra da suçu bizim üzerimize atacaklar: Köylüler öldürdü, diyecekler! Bırakmayalım!”

“Köylüler!” Rıbin, boru gibi sesiyle başladı yeniden. “Nasıl bir hayat yaşadığınızı görmüyor musunuz? Sizi nasıl soyup aldattıklarını, kanınızı içtiklerini anlamıyor musunuz? Her şey sizin üzerinizde yükseliyor, siz dünyanın en büyük gücüsünüz! Peki hiç hakkınız var mı? Tek hakkınız, açlıktan gebermek!”

Birden her kafadan bir ses çıkmaya başladı; birbirinin sözünü keserek bağırıyordu köylüler:

“Doğru söylüyor!”

“Komiseri çağırın! Komiser nerede?”

“Kazak erbaş çağırmaya gitti...”

“Yahu, sarhoş o!”

“Yöneticileri toplamak bizim işimiz değil!”

Gürültü giderek artıyordu.

“Konuş! Dövmeleri için seni onlara teslim etmeyeceğiz!”

“Ellerini çözün...”

“Yahu, yanlış bir iş yapıyor olmayalım..?”

Rıbin’in tempolu, ezgili sesi bütün sesleri bastırdı:

“Ellerim acıyor! Kaçmam ben, köylüler! İçimdeki gerçekten niye gizleneyim... o benim içimde yaşıyor!”

Birkaç kişi, aralarında alçak sesle konuşarak ve başlarını sallayarak, ciddi, azametli bir tavırla kalabalıktan ayrıldı. Ama kalabalığa durmadan yeni katılımlar oluyor, eski püskü giysilerini alelacele üzerlerine atıvermiş insanlar heyecanla koşup geliyorlardı. Rıbin'in çevresinde koyu bir köpük gibi kaynaşıyordu bu insanlar. Onların arasında ormandaki bir küçük kilise gibi duran Rıbin ise ellerini havaya kaldırmış sallıyor, bir yandan da gür sesiyle bağırıyordu:

"Sağ olun, iyi insanlar! İşte böyle birbirimizin elini çözmeliyiz! Bu iş böyle olacak... yoksa kim yardım eder bize?"

Sakalını sıvazladı, kan içinde kalan elini yeniden havaya kaldırdı.

"Bu kan benim kanım! Gerçek uğruna döküldü bu kan!"

Ana merdivenlerden indi. Ama kalabalık arasına karışınca Mihail'i göremez oldu; yeniden merdivenlere çıktı. Göğsünde bir sıcaklıkla birlikte belirsiz, sevinç dolu bir çırpıntı duyuyordu.

"Köylüler! Arayın o basılı kağıtları, okuyun; size gerçeği ulaştıranların allahsız isyancılar olduğunu söyleyen yöneticilerinize ve papazlara inanmayın! Gerçek, gizli gizli dolaşıyor yeryüzünde ve halkın arasında kendine bir yuva arıyor! Yöneticiler için bıçak ve ateştir gerçek! O yüzden onu sevmezler, istemezler... Ama gerçeğin bıçağı onları kesecek, ateşi yakacaktır! Gerçek, sizin has dostunuz, yöneticilerinse kanlısıdır! Bu nedenle ortalıkta açık açık dolaşamıyor... gizlenmesi bu nedenle!"

Yeniden sesler yükseldi kalabalıktan:

"Dinleyin, Hıristiyanlar..."

"Eh, be kardeş, bu yolda mahvolacaksın..."

"Kim ele verdi seni?"

"Papaz!" dedi bekçilerden biri.

İki köylü ana avrat dümdüz gittiler.

Birinin uyarı çığlığı duyuldu:

"Dikkat, çocuklar!"

XVI

Vilayet polis komiseri kalabalığa doğru ilerliyordu. Uzun boylu, tıknaz, yuvarlak yüzlü bir adamdı. Şapkasını yana yatırmıştı; bıyıklarından biri yukarı, öbürü aşağı doğru kıvrılmıştı; hiçbir hayat belirtisi taşımayan hödükçe bir gülümsemenin zaten çirkinleştirdiği yüzünü büsbütün çarpıtıyordu bıyıklarının bu durumu. Sol elinde kılıç vardı, sağ elini ise havada sallıyordu. Sağlam, kunt ayak sesleri duyuluyordu. O yürüdükçe, kalabalık önünde ikiye ayrılıyordu. Asılan yüzlerde bezgin bir hava görülüyordu. Gürültü gitgide azalarak, yerin dibine geçmişçesine kesildi. Ana, alın derisinin oynamaya, gözlerinin yanmaya başladığını duydu. Yeniden kalabalık içine girmek istedi; öne doğru eğildi, donup kalmış gibi, gergin bir şekilde öylece kaldı.

Tam Rıbin’in karşısında duran ve gözleriyle onu şöyle bir tartan komiser:

“Neler oluyor?” diye sordu. “Elleri niye bağlı değil bunun? Bekçiler! Bağlayın ellerini!”

Pes perdeden, çınlamalı, ama renksiz bir sesi vardı.

“Bağlıydı elleri, ama halk çözmüş herhalde...” dedi bekçilerden biri.

“Ne? Halk mı? Ne halkı?”

Karşısında yarım daire şeklinde duran insanları şöyle bir süzen komiser, deminki renksiz, tekdüze sesiyle:

“Halk da kimmiş?” diye sordu.

Kılıcının kabzasıyla mavi gözlü köylünün göğsüne vurarak:

“Yoksa sen misin halk, Çumakov?” dedi. “Kim ulan, halk?” Sağ eliyle birinin sakalını çekti: “Sakın sen olmayasın, Mişin? Tez dağılın rezil herifler! Yoksa dünyanın kaç bucak olduğunu gösteririm size!”

Yüzünde de sesinde de sinirlilik ya da tehdit belirtisi yoktu; sakin konuşuyor, uzun, güçlü kolunu uzatıp, düzgün, tempolu, alışkın olduğu belli hareketlerle insanlara vura vura ilerliyordu. İnsanlar başlarını önlerine eğiyor, yüzlerini öteye çevirerek önünde geriliyorlardı.

“E, ne bekliyorsunuz?” diye bağırdı komiser, bekçilere. “Bağlasanıza ellerini!”

Birbirinden edepsiz küfürler savurdu, sonra yeniden Rıbin’e baktı.

“Eller arkaya!” diye bağırdı sertçe.

“Ellerimin bağlanmasını istemiyorum!” dedi Rıbin. “Kaçacak falan değilim, sizinle dövüşmeyeceğim de. Niye bağlıyorsunuz ellerimi?”

“Ne?” dedi komiser ona doğru bir adım atarak.

“Yeter halka eziyetleriniz canavar herifler!” dedi Rıbin, sesini daha da yükselterek. “Yakında gününüzü göreceksiniz!”

Komiser tam karşısında duruyor ve yüzüne bakıyordu Rıbin’in; bıyıkları oynuyordu. Sonra bir adım geriledi, hayret içinde, ıslıksı bir sesle:

“Seni itoğlu it!” dedi. “Bunlar nasıl sözler ulan?”

Birden sert bir yumruk indirdi Rıbin’in yüzüne.

“Yumrukla gerçeği yok edemezsiniz!” diye bağırdı Rıbin ve adamın üzerine doğru yürüdü. “Ve de beni dövmeye hakkın yok, aşağılık köpek!”

Komiser ağır ağır, uzata uzata:

“Hakkım yok ha? Benim ha?” diye uludu.

Ve Rıbin’in başını hedefleyerek, vurmak için bir hamle daha yaptı, ancak Rıbin eğilerek hamleyi savuşturdu; hamlesinin şiddetinden sendeleyen komiser az kalsın yere kapaklanacaktı. Kalabalık arasından birileri yüksek sesle kikirdedi, sonra yeniden Rıbin’in öfkeli sesi duyuldu:

“Vuramazsın, diyorum sana, iblis herif!”

Komiser çevresine bakındı, insanlar hep öyle asık yüzlü, suskundu ve halkayı biraz daha daraltmışlardı.

“Nikita!” diye bağırdı komiser, yeniden çevresine bakınarak. “Hey, Nikita!”

Üzerinde bir gocuk bulunan, kısa boylu, bodur bir adam çıktı kalabalık arasından. Karmakarışık saçlı başını önüne eğmiş, yere bakıyordu.

Komiser bıyığını burarak, tane tane:

“Nikita!” dedi. “Şuna öyle bir vur ki, bir de yer vursun!”

Öne doğru bir adım atan köylü, Rıbin’in karşısında durdu, başını kaldırdı. Rıbin, onun gözlerinin içine bakarak kurşun gibi ağır bir gerçeği dile getirdi:

“Görün, ey insanlar, yabanıl hayvanlar gibi birbirimizi boğmamızı istiyorlar! Görün ve üzerinde iyice bir düşünün!”

Köylü kolunu yavaşça kaldırdı, tembelce, isteksizce, Rıbin’in kafasına vurdu.

“Seni itoğlu it, öyle mi vurulur ulan?” diye cıyakladı komiser.

“Hey, Nikita!” diye seslendi kalabalıktan biri. “Tanrıyı unutma!”

Köylüyü boynundan tutarak iten komiser:

“Vur diyorum, ulan!” diye bağırdı.

Köylü kenara çekildi, başını yere eğdi, asık yüzle:

“Daha fazla vuramam...” diye mırıldandı.

“Ne dedin sen?”

Komiserin yüzündeki kaslar oynadı, olduğu yerde tepinerek, küfürler yağdırarak Rıbin’in üzerine atıldı. Boğuk bir çarpma sesi duyuldu, Rıbin sendeledi, dengesini bulabilmek için kolunu havada salladı, ama ikinci vuruşuyla komiser onu yere yıktı, çevresinde zıplayarak, böğürür gibi sesler çıkararak Rıbin’in göğsünü, böğürlerini, başını tekmelemeye başladı.

Dalgalanan kalabalıktan düşmanca bir uğultu yükseldi, insanlar halkayı daraltıyor, komiserin üzerine yürüyorlardı. Bunu fark eden komiser, bir sıçrayışta halkanın dışına çıkarak kılıcını kınından çekti:

“Ne oluyor? İsyan mı ediyorsunuz? Demek öyle?”

Sesi titriyordu, sonra ince bir çığlık halini aldı, en sonra da koptu, kısıldı, hırıltıya dönüştü. Sesiyle birlikte birden gücünü de yitirdi, başını omuzlarının arasına çekti, iki büklüm olarak bomboş gözlerle dört yanına bakındı, ayaklarıyla arkasını dikkatle yoklaya yoklaya gerilemeye başladı. Bir yandan da kısık sesiyle telaşlı, kaygılı bağırıyordu:

“Pekâlâ! Alın onu, ben gidiyorum! Lanet olası, rezil herifler! Onun hükümdarımıza başkaldıran, ayaklanma çıkarmak isteyen bir siyasal suçlu olduğunu biliyor musunuz? Ve siz ondan yana çıkıyorsunuz? O zaman hepiniz isyancısınız? Öyle olsun..!”

Ana, ne kımıldayabiliyor, ne bir şey düşünebiliyordu; korku ve acıma duygularının altında ezilmiş, ağır bir uykudaymış gibi, gözlerini bile kırpmadan öylece duruyordu. Binlerce arıdan yükselen vızıltı gibi kalabalıktan yükselen kırgın, gücenik, öfkeli, hınçlı haykırışlar kafasında uğulduyor, komiserin titreyen sesi, birilerinin fıs fıs konuşmaları buna ekleniyordu...

“Suçluysa, tamam, yargılansın!”

“Lütfen bağışlayın onu, soylu efendim!”

“Gerçekten de, bu ne yahu, yasa falan tanımaz mısınız siz?”

“Olur şey değil... herkesi böyle dövecek olurlarsa işin sonu nereye varır?”

Kalabalık, iki gruba ayrılmıştı: Bir grup komiserin çevresini sarmış, bağırıyor, onu ikna etmeye uğraşıyordu; sayıları bundan daha az olan öbür gruptakilerse dövülenin çevresini sarmışlar, yüzleri asık, homurdanıyorlardı. Birkaç kişi yaralıyı yerden kaldırdı; bekçiler yeniden ellerini bağlamak isteyince de:

“Dursanıza, iblisler!” diye bağırdılar onlara.

Rıbin yüzündeki, sakalındaki kanı ve çamuru sildi, sessizce çevresine bakındı. Bakışları bir ara Ana’nın yüzünden kayıp geçince Ana ürpererek tüm bedeniyle ona doğru uzandı, istençsiz bir hareketle el salladı. Bunun üzerine Rıbin yüzünü başka yana döndü. Ama birkaç dakika sonra bakışlarını yeniden ondan yana çevirdi; Ana’ya sanki olduğu yerde doğrulmuş, başını dikmiş, kanlı yanakları ürpermiş gibi geldi... “Tanıdı mı acaba beni..?” diye geçirdi içinden Ana.

Bu dehşet verici, kahredici sevinçten ürpererek başını salladı. Ama hemen sonra mavi gözlü köylünün de Rıbin’in yanında durduğunu ve kendisine bakmakta olduğunu fark etti. Köylünün bakışları, içinde bulunduğu tehlikeyi hatırlatmıştı ona...

“Ne yapıyorum ben? Her an beni de yakalayabilirler!”

Köylü Rıbin’e bir şeyler söyledi; Rıbin başını salladı ve kesik kesik, ama açık, anlaşılır, tok bir sesle konuşmaya başladı:

“Bütün bunların hiç önemi yok! Dünyada tek başıma değilim: Tüm gerçeği ele geçirecek halleri yok ya! Bulunduğum her yerde daha sonra beni anımsayacakları bir iz kalıyor benden... bu böyle! Her ne kadar yuvayı bozdularsa da, her ne kadar dostlar, yoldaşlar eski yerlerinde değillerse de artık...”

“Bunları bana söylüyor!” düşüncesi geçti Ana’nın kafasından şimşek hızıyla.

“Bir gün kartallar özgürlüğe süzülecek, halkı özgürleştireceklerdir!”

Bir kova su getirdi kadının biri, ağıt okur gibi ahlar çekerek Rıbin’in yüzünü yıkayıp temizledi. Kadının ince, yakınan sesi Mihal’in sözlerine karışıyor ve Ana’nın bunları açık seçik anlamasına engel oluyordu. Önlerinde komiser, bir köylü grubu geldi, içlerinden biri bağırarak:

“Tutuklu için araba gerek!” dedi. “Araba verme sırası kimde?”

Sonra komiserin sesi duyuldu; deminkinden farklı, içerlemiş, gücenmiş bir sesti bu:

“Ben sana vurabilirim, ama sen bana vuramazsın, ahmak herif... buna hakkın yok!”

“Yok yahu! Sen kimsin, Tanrı mı?” diye bağırdı Rıbin.

Kalabalıktan yükselen farklı sesler arasında yitip gitti Rıbin’in sözleri:

“Bırak tartışmayı, dayı! Hükümeti temsil ediyor o!..”

“Kızmayın ona soylu efendimiz! Kendinde değil... ne dediğini bilmiyor!”

“Sussana sen ordan!”

“Şimdi seni kente götürecekler...”

“Kentte daha çok yasa vardır!”

Kalabalıktan yükselen kimi uzlaştırıcı, kimi yakarıcı çığlıklar birbirine karışıp kaynaşarak bir uğultuya dönüşüyordu; ancak, içinde umut denen şeyin bulunmadığı, insanın içini acıtan bir uğultuydu bu. Rıbin’i kollarından tutup merdivenlere yönelen bekçiler, bucak müdürlüğünün kapısından girerek gözden yittiler. Alandaki köylüler ağır ağır dağılmaya başladılar; Ana, mavi gözlü köylünün kendine doğru geldiğini gördü: Adam sürekli göz ucuyla ona bakıyordu. Bacakları titremeye başladı Ana’nın; bir bezginlik duygusu, önlenilmez bir bulantıyla yüreğini gitgide içine çekiyordu. “Gitmemeliyim,” diye düşündü Ana. “Gitmemeliyim!”

Merdiven korkuluklarına sımsıkı sarılarak bekledi.

Komiser merdivenlerde kollarını geniş geniş açarak köylülere çıkışıyordu; yeniden renksiz, ruhsuz bir tona bürünmüştü sesi.

“İtoğlu itler! Dangalaklar! Hem bir boktan anlamazsınız, hem de devlet-hükümet işlerine burnunuzu sokuyorsunuz! Hayvan herifler! Size yaptığım bu iyilik için elime ayağıma kapanmanız gerek! İstesem hepinizi küreğe yollarım...”

Yirmi dolayında köylü, şapkalarını çıkarmış, dinliyordu. Hava kararmaya başlamıştı, bulutlar iyice alçalmış gibiydiler. Mavi gözlü köylü Ana’nın yanına geldi, göğüs geçirerek:

“Bizde işler böyle işte...” dedi.

“Ya-a,” dedi Ana usulca.

Adam, açık, içten bir bakışla:

“Ne işle meşgulsünüz?” dedi.

“Köylü kadınlardan dantel, keten bezi alırım...”

Köylü, ağır ağır sakalını sıvazladı. Sonra bucak müdürlüğünden yana bakarak, keyifsiz bir havayla:

“Bizim buralarda bulunmaz öyle şeyler...” dedi.

Ana onu tepeden tırnağa süzüyor, handaki odasına dönmenin uygun anını kolluyordu. Düşünceli, hoş bir yüzü vardı köylünün; gözleri hüzünlüydü. Boyu uzun, omuzları genişti; üzerinde temiz bir basma gömlek, onun da üzerinde baştan aşağı yamalar içinde bir kaftan vardı; köy işi, bakır kırmızısı çuha pantolonla, çıplak ayaklarına geçirdiği yıpranmış pabuçlar giyimini tamamlıyordu.

Her nedense içi rahatlamıştı Ana’nın. Ansızın, pek de belirgin olmayan bir düşünceyi önceleyen bir sezginin etkisiyle, kendisini de şaşırtan bir soru yöneltti adama:

“Bu gece senin evde kalmam mümkün mü?”

Soruyu sormasıyla birlikte tüm bedeni gerildi. Gözleri adamın üzerinde, sırtını dikleştirdi. Zihnini adeta dağlayan düşünceler birbiri ardına belirip yitiyordu: “Nikolay İvanoviç’i mahvettim! Uzunca bir süre Pavel’i görmeyi de unut! Benim de canımı çıkaracaklar!”

Köylü kaftanının önünü kapattı, yere bakarak, tane tane:

“Gece benim evde kalmanız..? Mümkün tabii! Niye mümkün olmasın? Yalnız evime ev demeye bin şahit ister...”

Ana adeta içgüdüsel olarak:

“Şımarık yetişmiş biri değilim ben!” dedi.

“Mümkün tabii!” diye yineledi köylü, meraklı bakışlarla Ana’yı ölçüp biçiyordu.

Hava daha da kararmıştı; alacakaranlıkta köylünün gözleri soğuk soğuk parlıyordu; yüzü de son derece soluk görünüyordu.

Ana, dağdan aşağı yuvarlanıyormuş gibi bir duyguyla:

“Öyleyse hemen geliyorum,” dedi usulca. Sen de bavulumu alırsın...”

“Tamam.”

Köylü omuzlarını hafifçe yukarı kaldırdı, kaftanını yeniden önünde kavuşturdu,

“İşte, araba da geliyor...” dedi usulca.

Bucak müdürlüğünün merdivenlerinde Rıbin göründü; elleri yeniden bağlanmıştı, yüzü boz renkli sargıların gerisinde kaybolmuştu.

“Elveda iyi insanlar!” diye çınladı sesi, serin alacakaranlıkta. “Gerçeği arayın ve onun üzerine titreyin! Size temiz, doğru söz söyleyene inanın ve gerçek uğruna gücünüzü esirgemeyin!”

Bir yerlerden komiserin bağırdığı duyuldu:

“Kes sesini köpek! Bekçi olacak ahmak, ne bekliyorsun, sürsene arabayı!”

“Yitirmekten korkacak neyiniz var? Hayat mı şu yaşadığınız?”

Araba kımıldadı, iki yanında iki bekçi, Rıbin hâlâ boğuk sesiyle bağırıyordu:

“Açlıktan kırılıyorsunuz! Peki ne uğruna? Özgürlük için çabalayın: Ekmeğinizi de verir o size, gerçeği de... Elveda, iyi insanlar!”

Tekerleklerin telaşlı tıkırtısı, atların nal sesleri ve komiserin küfürleri arasında kaybolup gitti sesi.

“Bittin!” dedi köylü, başını silkeleyerek; sonra Ana’ya döndü, usulca: “Handa bekleyin beni, az sonra dönerim...” dedi.

Hana dönüp semaverli masasına oturdu Ana, eline bir parça ekmek aldı; bir süre ekmeğe baktı, sonra usulca yeniden tabağa bıraktı. Canı bir şey yemek istemiyordu; göğüs boşluğunun hemen altında duyduğu bulantı –gücünü kesen, yüreğindeki kanı emen, başını döndüren iğrenç bir sıcaklığı andırıyordu– yeniden başlamıştı. Mavi gözlü köylünün yüzü geldi gözünün önüne: Tuhaf bir yüzdü bu, tamamlanmamış, eksik kalmıştı sanki ve güven vermiyordu insana. Her nedense, açıkça ve doğrudan doğruya onun kendisini ele vereceğini düşünmüyordu, ama bu düşünce bir kez doğmuştu ve olanca ağırlığıyla, anlamsızlığıyla, kımıltısız, öylece duruyordu yüreğinde. ‘Kim olduğumu anladı!’ diye düşünüyordu, hiç gücü kalmamış gibi, uyuşuk uyuşuk. ‘Anladı, kim olduğumu...’ Ama düşüncesini geliştiremiyordu; balçığı andıran mide bulantısıyla, içinde bulunduğu tasa, bezginlik, bitkinlik içinde boğulup gidiyordu düşüncesi.

Kasabanın içinde bulunduğu sindirilmişliği, ürkmüşlüğü çırılçıplak açığa çıkaran bir sessizlik almıştı az önceki gürültünün yerini; ürkek, camların gerisine sinen bir sessizlikti bu ve Ana’nın yalnızlık duygusunu keskinleştirerek içini kül gibi yumuşak, boz bir alacakaranlıkla dolduruyordu.

Küçük kız geldi, kapının eşiğinde durup:

“Sahanda yumurta ister misiniz?” diye sordu.

“İstemem. Canım bir şey istemiyor... bağırışlar korkuttu beni!”

Kız yaklaştı, heyecanlı, ama alçak sesle:

“Nasıl vurdu ama komiser!” dedi. “Hemen yanlarında duruyordum, her şeyi gördüm, bütün dişleri kırıldı... bir tükürdü adam: Koyu, kara bir kan! Gözleri de hiç belli değildi! Katrancıdır o. Kazak erbaş bizde yatıyor, öyle sarhoş ki... ama hâlâ içki istiyor... Dediğine göre koca bir çeteymiş bunlar, o sakallısı da elebaşılarıymış, yani atamanları. Üçünü ele geçirmişler, ama biri kaçmış. Bir de onlarla birlikte olan bir öğretmeni yakalamışlar. Bunlar Tanrıya inanmazlarmış ve kiliseleri soyup yağmalamaya kışkırtırlarmış herkesi... Ya, böyle insanlarmış! Bizim köylüler acıyorlardı adama, ama öldürün, bitirin işini diyen köylüler de vardı... Böyle de kötü yürekli köylülerimiz var işte!”

Ana, tedirginliğini gidermek, beklemenin tasasını dağıtmak için kızın hızla anlattığı bu tutarsız öyküyü dikkatle dinliyordu. Kız da kendini dinleyen birini bulmanın sevinciyle olacak, sesini biraz daha alçaltmakla birlikte gitgide coşarak, sözcükleri yuta yuta anlatmayı sürdürüyordu:

“Babam diyor ki, bütün bunlar hep kıtlıktan, diyor! İki yıldır toprak ürün vermiyormuş, o yüzden de kimsenin dayanacak hali kalmamış! Bu türden köylülerin ortaya çıkması da bu nedenleymiş. Felaket! Her toplantıdan bağırış, çağırış, kavga dövüş! Geçenlerde vergi borcunu eksik ödedi diye Vasyukov’un bazı mallarını haczedip sattılardı; bunun üzerine o da, ‘Al sana eksik ödediğim vergi!’ deyip muhtarın yüzüne öyle bir yumruk çaktı ki..!”

Kapının ardından tok ayak sesleri duyuldu. Ana elleriyle masaya abanarak ayağa kalktı...

Mavi gözlü köylü girdi içeri, şapkasını çıkarmadan:

“Bavulunuz nerde?” diye sordu.

Bavulu kuş gibi kaldırdı, havada şöyle bir silkeledi ve:

“Boşmuş!” dedi, sonra küçük kıza döndü: “Marina, konuğu bizim eve götür!”

Ve kimseye bakmadan çıkıp gitti.

“Bu gece burada mı kalacaksınız?” diye sordu kız.

“Evet! Dantel almak için geldim... Dantel toplarım ben...”

“Bizde dantel örmezler ki! Tinkov’da, Darino’da örerler, ama bizde örülmez dantel!”

“Ben de yarın oralara giderim o zaman...”

Çay parasını öderken, üç kopek de kıza verdi. Sevindi kız paraya. Dışarda, ıslak toprak üzerinde yalınayak yürürken:

“İsterseniz,” dedi kız, “yarın bir koşu Darino’ya gidip kadınlara dantellerini buraya getirmelerini söyleyeyim? Hemen gelirler, sizin oraya kadar gitmenize gerek yok. Ne de olsa on iki verstlik yol...”

“Buna hiç gerek yok, canım!” dedi Ana.

Soğuk hava canlandırmıştı Ana’yı. Yavaş yavaş bir karar oluşuyordu kafasında. Henüz açık seçik olmaktan uzak, ama umut vaad eden ve sağlam bir şekilde gelişip ete kemiğe bürünen bu kararın olgunlaşmasını çabuklaştırmak için Ana durmadan kendi kendine:

“Ne yapmalı?” diye soruyordu. “Açıkça vicdanlarına seslenip...”

Karanlık, nemli ve soğuktu hava. Kulübelerin pencerelerinde soluk kırmızımsı ışıklar donuk donuk parlıyordu. Sessizlikte hayvanların cansız,

uyuşuk böğürmelerine, kısa, kesik bağırışlar karışıyordu. Ezici bir bezginliğin karanlık kolları sarıyordu köyü...

“Bu taraftan!” dedi kız. “Gecelemek için hiç iyi bir yer seçmemişsiniz kendinize... Pek yoksuldur bu köylü...”

El yordamıyla kapıyı açıp, canlı, çın çın öten bir sesle bağırdı:

“Tatyana teyze!”

Sonra, geri dönerek hızla uzaklaştı, hemen ardından da karanlığın içinden sesi duyuldu:

“Hoşça kalın!”

XVII

Kapının eşiğinde durup ellerini gözlerine siper ederek çevresine bakındı Ana. Küçücük, ama tertemiz bir kulübeydi; bu hemen anlaşılıyordu. Ocağın arkasından genç bir kadın başını uzatıp sessizce selam verdi, sonra gözden kayboldu. Köşedeki masaya yanan bir lamba konmuştu.

Ev sahibi masada oturuyor, parmaklarıyla masanın üzerinde trampet çalıyor ve gözlerini dikmiş Ana'ya bakıyordu.

"İçeri buyrun!" dedi bir süre sonra. "Tatyana, hemen git Pyotr'u çağır!"

Genç kadın konuğa bakmadan çıkıp gitti. Ev sahibinin tam karşısındaki tahta sıraya oturan Ana çevresine bakmaya başladı; bavulu ortalarda görünmüyordu. Ağır bir sessizlik vardı kulübede. Yalnız lambanın fitilinden belli belirsiz bir çıtırtı duyuluyordu. Köylünün kaygılı, asık yüzü Ana'yı tedirgin etti; belirgin bir anlam çıkarmak olanaksızdı bu yüzden.

Birden:

"Bavulum nerde?" diye sordu, kendisini de şaşırtan yüksek bir ses tonuyla.

Köylü omuz silkti, dalgın dalgın:

"Korkmayın kaybolmaz..." dedi.

Sesini kısarak asık yüzle sürdürdü:

"Demin, küçük kızın yanında boşmuş diye mahsus söyledim. Hayır, boş değil bavulunuz. Bayağı ağır bir şey var içinde!"

"E?" dedi Ana. "Ne olmuş?"

Köylü yerinden kalktı, Ana'nın yanına geldi, usulca:

"O adamı tanıyor muydunuz?" diye sordu.

Ana ürperdi, ama kararlı, güçlü bir sesle:

"Evet!" dedi.

Bu tek sözcük Ana'nın içini aydınlatarak en derin yerleri görünür kıldı sanki. İçi rahatlamıştı birden. Derin bir soluk aldı, oturduğu yere sıkıca yerleşti.

Köylü, yüzünde geniş bir gülümsemeyle:

"Ona işaret verdiğinizi gördüm," dedi, "o da gördü. Kulağına eğilip, merdivenlerde duran kadını tanıyor musun diye sordum..."

"O ne dedi peki?" diye sordu hemen Ana.

"O mu? Çoğuz biz, dedi. Evet! Böyle söyledi: Çoğuz biz..."

Soru dolu bakışlarla baktı konuğunun gözlerine, sonra yeniden gülümsedi.

"Çok güçlü bir adam!.. Çok da yürekli... Hiç çekinmeden, 'ben yaptım!' diyor... Dövüyorlar, bana mısın demiyor..."

Pek güçlü çıkmayan ve kendinden pek emin görünmeyen ses tonu, içtenlikle bakan mavi gözleri Ana'yı her an biraz daha rahatlatıyordu. Tasanın, tedirginliğin yerini yavaş yavaş Rıbin'e karşı yürek buran, derin bir acıma duygusu almaya başlamıştı. Kendini tutamayıp içinde yükseliveren yakıcı bir hınçla:

"Haydutlar, canavarlar!" diye haykırdı.

Ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Köylünün yüzü asıldı, başını sallayarak ondan uzaklaştı. Az sonra:

"Öyle çok dost kazandı ki bugün hükümet kendine!" dedi

Sonra birden Ana'nın yanına dönüp, usulca:

"Bir tahminim var," dedi, "bavulunuz gazete dolu... öyle değil mi?"

Ana gözyaşlarını silerken:

"Evet!" dedi, sıradan bir şey söylüyormuş gibi. "Ona getirmiştim."

Köylü kaşlarını çattı, sakalını avucunun içine aldı, gözleri daldı, sustu.

"Bize de geldi gazeteler. Kitapçıklar da geldi. O adamı da tanıyoruz... görürdük kendisini!"

Durdu, düşündü, sonra:

"Bu durumda bavulu ne yapacaksınız?" diye sordu.

Ana adamın gözlerinin içine baktı, sonra meydan okurca:

"Size bırakacağım!" dedi.

Hiç şaşırmadı köylü, karşı da çıkmadı, yalnızca:

"Bize..." diye yineledi.

Başını onaylarca salladı, avucunu açıp sakalını bıraktı, sonra parmaklarıyla taradı, oturdu.

Rıbin'in dövülüşü hiç gitmiyordu Ana'nın gözleri önünden; belleği inatla o eziyet sahnesini canlandırıyor, başka bütün düşünceler silinip gidiyordu kafasında. Onun için duyduğu acı bütün öbür duygularını bastırıyor, sonuçta da ne bavulu, ne de bir başka şeyi düşünebiliyordu. Gözünden sel gibi yaşlar boşanmakla birlikte, ev sahibi köylüye şunları söylerken sesi hiç titremiyordu:

"Lanet olasıcalar! Soyuyorlar insanları, eziyorlar, çamurların içine sokup çiğniyorlar!"

"Güçlüler!" dedi köylü usulca. "Çok güçlüler!"

“Peki kimden alıyorlar bu gücü?” diye bağırdı Ana öfkeyle. “Bizden... halktan alıyorlar! Her şeyi bizden alıyorlar!”

Köylüye kızıyordu; adamın aydınlık ama anlaşılmaz yüzü sinirlendiriyordu onu.

“Öyle..!” dedi köylü dalgın dalgın. “Bir çark ki...”

Birden kulak kesildi, başını kapıya doğru uzatıp dinledi, sonra usulca:

“Geliyorlar...” dedi.

“Kimler?”

“Herhalde bizimkiler...”

Karısı ve arkasından bir köylü girdi içeri. Köylü, şapkasını bir köşeye fırlatıp hemen ev sahibinin yanına geldi:

“Ne yapacağız?”

Öbürü başını olumlu anlamda salladı.

Mavi gözlü köylünün ocak başında duran karısı:

“Stepan!” dedi. “Konuğumuz, yoldan geldi, belki bir şeyler yemek ister?”

“Teşekkür ederim, canım benim,” dedi Ana. “Hiç aç değilim...”

İkinci köylü Ana’nın yanına gelerek:

“İzninizle kendimi tanıtayım,” dedi; hızlı konuşuyordu ve sesi kısılmıştı. “Adım Pyotr Yegorov Ryabinin, ama Şilo[14] der herkes bana. Şu sizin işlerden biraz anlarım. Okumam yazmam vardır ve aptal sayılmam...”

Ana’nın uzattığı eli tutup sallayarak ev sahibine döndü:

“Şimdi, Stepan, bak...” dedi. “Bizin beyin hanımı, Varvara Nikolayevna, allah için iyi kadın! Bütün bunların boş şeylerden, sayıklamadan başka bir şey olmadığını söylüyor. Halkın kafasını karıştıranların tümü çoluk çocuk ve birtakım üniversite öğrencileri, diyor. Gel gelelim, biz demin ne gördük hep beraber: Ciddi, aklı başında, adam gibi bir adamı tutukladılar... Şimdi de yaşını başını almış bir hanım var karşımızda ve görüldüğü gibi kendisi efendiler takımından değil. Kusura bakmayın ama sorabilir miyim: Soyunuz sopunuz nedir?”

Soluk almaksızın konuşmasına karşın sözleri açık, anlaşılırdı. Konuşurken sakalı asabi bir şekilde titreşiyordu; gözlerini kısıp hızla Ana’nın yüzünü, genel görünüşünü değerlendiriyordu. Üzerindeki lime lime olmuş giysileri, karmakarışık saçlarıyla sanki az önce biriyle dövüşmüş ve dövüşte üstün gelmiş gibi zaferinin sevinçli coşkusu içindeydi. Adamın canlı, atak hali ve dolambaçsız, yalın konuşması Ana’nın hoşuna gitmişti.

Yüzüne sevecenlikle bakarak sorusunu yanıtladı, bunun üzerine adam bir kez daha kuvvetle salladı Ana'nın elini ve hafiften, muzipçe gülümsedi.

"Gördüğün gibi, pisi pasağı olmayan, tertemiz bir iş bu, Stepan! Demedim mi ben sana, halk kendi başına harekete geçecek diye? Beyin hanımı gerçeği söyleyemez, çünkü gerçek onun zararına. Ne yalan söyleyeyim, kendisine saygı duyarım. İyi bir insan ve bizim de iyiliğimizi ister, ama çok değil, kendisine zarar vermeyecek kadar iyiliğimizi ister. Ama halk dosdoğru yürümek ister, zarar, ziyan, başına iş gelmesi umurunda değildir. Hayatın tümü zarar halk için, her yer, her şey zarar... Ne yöne gitse, nereye dönse, aynı! Dört bir yandan da kendisine sürekli 'dur!' derler, 'dur'dan başka tek söz duymaz halk!"

"Öyle!" dedi Stepan başını sallayarak, sonra ekledi: "Bavulu için kaygılanıyor."

Pyotr kurnazca göz kırptı Ana'ya, ellerini 'içiniz rahat olsun' der gibi sallayarak:

"Her şey yolunda, anacığım, hiç merak etmeyin!" dedi. "Bavulcuğunuz bende. Stepan sizden söz edip de, bu işle ilginiz olabileceğini ve o adamı da tanıdığınızı söylediğinde, kendisine, 'aman ha Stepan, bu bildiğin gibi bir iş değil, gevezelik etmeye gelmez,' dedim. İkimizi yanı başınızda dikilir görünce, galiba siz de bizim kokumuzu aldınız anacığım? Namuslu insanlar yüzlerinden şıp diye belli olur, neden derseniz, sokaklarda pek az rastlanır onlara! Bavulcuğunuz bende..."

Geçip Ana'nın yanına oturdu ve gözlerine yalvarırca bakarak:

"Onu boşaltmak gibi bir düşünceniz varsa, size seve seve yardım ederiz. Öyle bir ihtiyacımız var ki kitaba..!"

"Hepsini bize bırakmak istiyor!" dedi Stepan.

"Çok iyi, anacığım! Hepsine yer buluruz!"

Ayağa fırladı, güldü, kulübenin içinde hızla ileri geri dolaşarak keyifle konuşmaya başladı:

"Fırsat diye buna derim! Aslında son derece basit... Bir yerde kopukluk oldu, ama bir başka yerden devam ediyor! Hiç fena sayılmaz! Gazete, anacığım, iyi bir şeydir, yapacağını yapar, insanın gözünü açar! Efendiler pek hoşlanmaz ondan. Buradan yedi verst ötede çiftlik sahibi bir hanımefendinin yanında marangoz olarak çalışıyorum... Doğrusunu söylemek gerekirse, iyi bir kadın. Kitap falan verir bize. Okuruz bazen verdiklerini. Kafamıza dank eder! Aslında gönül borçlusuyuzdur kendisine. Ama bir gün, şu sizin gazetelerden birini gösterince, içerledi biraz. 'Atın

bunu Pyotr!’ dedi. ‘Aklı başında olmayan birtakım çocukların işi bunlar,’ dedi. Başımıza iş açar, bize yeni sıkıntılar getirirmiş bu yayınlar. Hapishanelerden, Sibirya’dan falan söz etti...”

Birden sustu, düşündü, sonra:

“Söylesenize, anacığım,” dedi, “yakınınız mıydı o adam sizin?”

“Hayır, yakınım değildi!” dedi Ana.

Pyotr kendinden hoşnut bir şekilde, sessiz sessiz güldü, başını salladı. Ana da, “yakın olmamak” şeklindeki bir tanımlamanın Rıbin’le aralarındaki ilişkiye uymadığını ve kendisi yönünden incitici olduğunu düşündü.

“Yakınım değil,” dedi, “ama uzun süredir tanıdığım ve öz kardeşim... ağabeyim gibi saygı duyduğum biridir.”

Uygun sözcüğü bulamıyordu ve bu da hiç hoşuna gitmiyordu. Bir kez daha kendini tutamadı ve sessiz hıçkırıklara boğuldu. Kimsenin ne yapacağını bilemediği kaygı verici bir sessizlik çöktü kulübeye. Pyotr, bir şeye kulak vermiş gibi başını omzuna doğru eğmiş ayakta duruyordu. Stepan, dirseği masaya dayalı, hep öyle dalgın, parmaklarını tıkırdatıyordu masanın üzerinde. Karısı sırtını ocak duvarına dayamış yarı karanlıkta oturuyordu; Ana onun gözlerini bir an olsun ayırmadan hep kendisine baktığını duyumsuyor, zaman zaman o da onun yağız yüzüne bakıyordu: Oval yüzlüydü kadın, düz bir burnu, sert hatlı bir çenesi vardı. Yeşilimsi gözlerinin dikkatli, delici bakışları vardı.

“Öyleyse, dostunuz!” dedi Pyotr usulca. “Kişilikli bir adam! Kendi değerinin farkında... Öyle de olunmalı! Ne dersin, Tatyana, adam gibi adam, öyle değil mi? Sen de hep derdin ki...”

Tatyana onun sözünü keserek:

“Evli mi?” diye sordu ve küçücük ağzında incecik dudaklarını kuvvetle sıktı.

“Dul!” dedi Ana; sesi üzüntülüydü.

“Ondan bu gözükaralığı!” dedi Tatyana, göğüsten gelen bir sesle, usulca. “Evli adam korkar, yapamaz onun yaptıklarını...”

“Peki, ben?” diye bağırdı Pyotr. “Evliyim, ama yine de...”

Kadın, Pyotr’a hiç bakmadan ve dudak bükerek:

“Eh, be kardeş!” dedi. “Nesin ki sen? Yalnızca konuşur, arada bir de kitap okursun. Şurada burada Stepan’la fısıldaşman ne yarar sağlar ki insanlara..!”

“Pek çok kişi dinler beni, kardeş!” dedi köylü usulca; gücenmiş gibiydi. “Ben maya gibiyimdir burada, onun için de...”

Stepan sessizce karısına baktı, yeniden başını önüne eğdi.

“Köylüler niye evleniyorlar sanki?” diye sordu Tatyana. “Dediklerine göre, yeni bir işgücüne gereksinim olduğundan... Ne iş yapacak o yeni işgücü?”

Stepan boğuk bir sesle:

“Az mı iş yapıyorsun sen?” dedi.

“Böyle iş olmaz olsun! Çalışıyoruz da ne oluyor sanki? Yarı aç yarı tok yaşıyoruz. Çalışmaktan, doğurduğumuz çocuklara bakacak zamanımız bile olmuyor... karşılığında karnımız doysa bari!”

Gelip Ana’nın yanına oturarak inatla sürdürdü sözlerini; ne dert yanma, ne de üzüntü ifadesi vardı sesinde.

“İki çocuğum oldu. Biri, iki yaşındayken kaynar suyla haşlandı; öbürü erken doğumdu ve bebek ölü doğdu. Hep şu lanet olası iş yüzünden! İşin bize verdiği sevinç bu işte! Onun için diyorum, köylüler boşuna evleniyorlar diye... Kendi elleriyle kendilerini bağlıyorlar; oysa özgür yaşasalar, daha iyi bir düzene kavuşmak için çalışırlar, o adam gibi doğruca gerçek uğruna savaşırlardı! Öyle değil mi, anacığım?”

“Öyle, canım,” dedi Ana. “Doğru söylüyorsun! Yoksa hayatın hakkından gelemeyiz!”

“Kocanız var mı?”

“Öldü, kocam. Oğlum var...”

“O nerde, birlikte mi oturuyorsunuz?”

“Hapiste.”

Bu sözcüğün her zamanki hüznün yanı sıra, göğsünü sakin bir gururla doldurduğunu duyumsadı.

“Bu ikinci hapisliği. İlahi gerçeği anladığı ve onun tohumlarını açıkça her yere ekmek istediği için geldi bunlar başına. Genç, yakışıklı, akıllı bir çocuk! Gazete çıkarmak onun fikriydi ve Mihail İvanoviç’i, kendisinden iki kat yaşlı Mihaylo Rıbin’i bu yola yönelten de odur! İşte bu nedenle yargılayacaklar oğlumu ve mahkûm edecekler... O da Sibirya’dan kaçacak ve kaldığı yerden devam edecek!”

Konuştukça yüreği kabarıyor, arttıkça artan gururu, yarattığı kahraman imgesini dile getirecek sözcükleri bulmasını istediği için boğazı düğümleniyordu. Bugün gördüğü ve anlamsız dehşeti, utanç verici acımasızlığıyla yüreğini ezen iç karartıcı olayı aydınlık, akılcı bir şeylerle dengeleme gereksinimi duyuyordu. Sağlıklı bir ruhun bu gereksinimine bilinçsizce boyun eğerek, aydınlık ve temiz olarak gördüğü, bildiği her şeyi

tek bir ateş içinde topluyor, bu ateşten yükselen tertemiz ışık gözlerini kamaştırıyordu...

“Böylesi insanlar zaten çoktular, daha da çoğalıyorlar, çoğalacaklar ve insanlara özgürlüğü getirmek, gerçeği göstermek için mücadele edecekler...”

İhtiyatlı olması gerektiğini unutup gitmişti; tek tek ad saymamakla birlikte, halkı sömürü zincirinden kurtarmak için yürütülen gizli çalışmalara ilişkin bütün bildiklerini anlattı. Kendine yakın bulduğu, sevdiği tipleri çizerken, yaşamın acı olaylarının yüreğinde en nihayet uyandırdığı tüm sevgiyi katıyordu sözlerine ve belleğinde canlanan, duygularının ışıttığı, güzelleştirdiği bütün bu insanlara kendisi de sevinç dolu bir hayranlık duyuyordu.

“Dünyanın tüm kentlerinde yürütülen genel bir çalışma bu! İyi insanların sınırsız bir gücü var ve bu güç her gün biraz daha büyüyor, zafer günümüze dek de büyümeye devam edecek...”

Sesi inişsiz çıkışsızdı, sözcükleri kolayca buluyor ve onları, yüreğini o günün kanından ve kirinden arıtma arzusunun sağlam ipliğine renk renk boncukları dizer gibi art arda sıralayıveriyordu. Konuşmaya başladığından bu yana köylülerin büyük bir ciddiyetle ve hiç kımıldamadan yüzüne baktıklarını ayrımsadı. Yanı başında oturan kadının kesik kesik soluduğunu duyuyordu. Bütün bunlar, bu insanlara söylediği, vaat ettiği şeylere duyduğu inancı daha da güçlendiriyordu.

“Güçlük içinde yaşayan, yokluğun, yoksulluğun, yasa tanımazlığın altında ezilen, varsıllar ve onların uşaklarınca hayatları zindan edilen herkes, kendileri için hapislerde çürüyen, ölümcül işkencelere katlanan iyi insanlara arka çıkmalıdır. Çünkü bu insanlar hiçbir kişisel çıkar gütmeden tüm insanları mutluluğa ulaştıracak yolu açıklıyor, yalana dolana sapmadan bu yolun çetin bir yol olduğunu söylüyor ve kimseyi kendilerini izlemeye zorlamıyorlar. Ama insan bir kez onların safında yer aldı mı, bir daha onlardan ayrılamaz, çünkü yalnızca onların yolunun doğru yol olduğunu anlar!..”

Nicedir arzuladığı şeyin gerçekleşmiş olmasının sevinci içindeydi: En sonunda işte kendisi de insanlara gerçekleri açıklıyordu.

“Halk böyle insanların safında yer alabilir, çünkü bu insanlar yalanların, kötülüklerin, açgözlülüklerin üstesinden gelmeden ne duraksayacak, ne de uzlaşacaklardır! Tüm halk tek bir ruh içinde karışıp kaynaşmadan, tüm halk

tek bir ses olup, bundan böyle efendi benim, herkes için eşit yasaları ben kendim yapacağım demeden kollarını kavuşturmazlar!”

Yoruldu, sustu, çevresine bakındı. İçinde bir ses sözlerinin boşa gitmeyeceğini söylüyordu. Köylüler, bir şeyler daha söylemesini beklercesine yüzüne bakmayı sürdürüyorlardı. Pyotr kollarını göğsünde kavuşturmuş, gözlerini kısmıştı; alacalı yüzünde belirsiz bir gülümseme uçuşuyordu. Stepan, bir dirseği masaya dayalı, tüm bedeniyle öne doğru abanmış, hâlâ dinlemeyi sürdürüyormuş gibi boynunu ileri uzatmıştı; gölgede kalan yüzü daha bir tamamlanmış gibi görünüyordu. Ana’nın yanında oturmakta olan karısı ise, dirseklerini dizine dayamış, ayaklarının ucuna bakıyordu.

“İşte böyle!” diye mırıldanan Pyotr, başını sallayarak usulca tahta sıraya oturdu.

Stepan ağır ağır yerinde doğruldu, karısına baktı, kollarını birini kucaklayacakmış gibi havada iki yana açtı, yavaşça:

“Bu işe girişilecekse,” dedi dalgın, düşünceli “gerçekten de tüm varlığımızla...”

Pyotr, çekingence ekledi:

“Ve hiç dönüp arkamıza bakmadan!..”

“Çok geniş kapsamlı bir iş bu!” diye sürdürdü Stepan.

“Dünya çapında!” diye ekledi Pyotr.

XVIII

Ana sırtını duvara dayayıp başını geriye atmış, onların alçak sesli değerlendirmelerini dinliyordu. Tatyana yerinden kalktı, çevresine bakındı, sonra yeniden oturdu. Erkeklerin yüzüne hoşnutsuz, küçümser bakışlar fırlattığında gözlerinde soğuk bir pırıltı beliriyordu.

Birden Ana'ya döndü:

"Anlayabildiğim kadarıyla çok acı çekmişsiniz?" dedi.

"Öyle!" dedi Ana.

"Güzel konuşuyorsunuz, insan kapılıp gidiyor sözlerinize, Sonra da, 'aman Tanrım, böyle insanlara, böylesi bir hayata göz ucuyla da tanık olsam,' diye düşünüyor insan! Koyun gibi yaşıyoruz! Benim okumam yazmam var, kitaplar okur, çok düşünürüm; kimi geceler düşünmekten uyuyamam. Peki ne yararı var bunca düşünmenin? Düşünsen de boş, düşünmesen de..."

Gözlerinde alaycı bir bakış vardı konuşurken... ve bazen dişleriyle bir ipliği koparır gibi konuşmasını kesiveriyordu. Erkekler susuyorlardı. Rüzgâr, kulübenin camlarını okşuyor, damdaki samanları hışırdatıyor, bacada belli belirsiz uğultular çıkarıyordu. Bir köpek uludu. Yağmur taneleri arada bir isteksiz isteksiz camlara vuruyordu. Lambada alev titreşiyor, sönecek gibi oluyor, ama hemen sonra yeniden canlanıp düzgün, güçlü bir aleve dönüşüyordu.

"Sözlerinizi dinledim... ve insanların ne için yaşadıklarını anladım. Ne tuhaf, sizi dinlerken, söylediklerinizin hepsini biliyormuşum gibi geldi bana. Oysa sizden önce bunları kimseden duymamıştım, kafamdan da böyle düşünceler hiç geçmemişti..."

"Yemeğimizi yiyip lambayı da söndürelim Tatyana!" dedi Stepan ters ters. "Yoksa herkes fark edecek: Çumakovlar'ın ışığı geç vakte kadar yandı, diyecekler. Bizim için önemli değil, ama konuğun başına bir tatsızlık gelebilir..."

Tatyana kalkıp ocağın başına gitti.

Pyotr, hafifçe gülümseyerek:

"Eve-et!" dedi. "Şu andan başlayarak kulağımızı dört açmalı, tetik olmalıyız, hısım. Köyde gazetelerin görülmesiyle birlikte..."

"Ben kendim için kaygılandığımdan söylemedim bunu," dedi Stepan. "Beni tutuklasalar ne olacak!"

Tatyana geldi masaya:

“Çekil ordan..!” dedi Stepan’a.

Stepan kalkıp kenara çekildi, karısının masayı hazırlayışını izlerken, gülümseyerek:

“Köylü kısmının değeri ne ki!” dedi. “Yığını beş metelik! O da yığında yüzlerce köylü varsa eğer...”

Ana birden acıdı ona; şimdi daha da hoşlanıyordu ondan. Deminki konuşmasıyla günün kirli ağırlığından kurtulmuş, hafiflemişti; kendinden hoşnuttu, onlara iyi, güzel bir şeyler söylemek, gönüllerini almak istedi.

“Doğru değil bu düşünceniz!” dedi. “Hiç kimse, kanına susamış olanların kendisi için biçtiği değeri kabul edemez, etmemelidir. Kendi değerinizi kendiniz biçmelisiniz; düşmanlarınız için değil, dostlarınız için taşıdığınız değeri...”

“Dost mu? Ne dostumuz olacak bizim!” diye haykırdı sessizce köylü. “Paylaşılacak en ufak bir şey ortaya çıkmaya görsün ne dostluk kalır, ne bir şey burada!”

“Ben ise diyorum ki, halkın dostları vardır...”

“Vardır var olmasına da, burada değil, sorun da bu!” dedi Stepan dalgın dalgın.

“O zaman burada dostlar edinin siz de kendinize...”

Stepan düşündü, sonra usulca:

“Evet, galiba öyle yapmalıyız...” dedi.

Tatyana’nın sesi duyuldu bu sırada:

“Yemeğe buyrun!”

Ana’nın sözlerinden yılgınlığa kapılan, biraz da kafası karışmış gibi görünen Pyotr, yemekte yeniden hızla, coşkuyla konuşmaya başladı:

“Kimsenin dikkatini çekmemeniz için erkence bir saatte ayrılmalısınız buradan, anacığım. Bir posta arabasına binip, doğrudan kente değil de, bir sonraki konak yerine dek gidin...”

“Neden?” dedi Stepan. “Ben götüreceğim onu...”

“Sakın ha! Yoksa en ufak bir şeyde yakana yapışır, sorarlar: Sende mi geceledi o kadın? Evet! Peki nereye kayboldu? Ben götürdüm! Ya, demek sen götürdün? O zaman buyur bakalım zindana! Niye acele ediyorsun hapse girmek için? Her şeyin bir zamanı var: Vakti gelir, çar bile ölür, demişler. Durum şöyle olmalı: Evet, burada geceledi, ertesi gün de bir araba kiralayıp çekti gitti! Geceyi köylülerin evinde geçiren az mı yolcu çıkıyor! Yol çatında, işlek bir köy burası...”

“Nerde öğrendin sen böyle korkmayı Pyotr?” dedi Tatyana alaylı alaylı.

Stepan eliyle dizine vurarak:

“Her şeyi bileceksin, hısım!” diye bağırdı. “Korkmayı da bileceksin, yürekli olmayı da! Bucak müdürünün gazete yüzünden Vaganov’u nasıl okşadığını unuttun mu? Şimdi Vaganov’u kessen, elini kitaba sürmez! İnanın bana anacığım, beni burada herkes maskaranın teki olarak tanır. İstediğiniz kadar kitapçık, broşür bırakın, hepsini hiç sorunsuz dağıtabilirim. Bura insanları fazla aydın değildir, ürkektirler üstelik, ancak zaman onları o hale getirdi ki, insanlar ister istemez gözlerini fal taşı gibi açıp neler olup bitiyor, diye ilgileniyorlar. Kitaplar ise onun bu sorusuna son derece yalın bir yanıt veriyor: Şunlar şunlar oluyor, düşün, kafayı çalıştır! Okuryazar olmayanlar kimi kez okuryazar olanlardan daha iyi anlıyorlar, örnekleri var, özellikle de okuryazar olanın karnı tok, sırtı pekse! Ben çok dolaşırım, pek çok şey görürüm. İnsan yaşayabilir burada, ama yaş tahtaya basmamak, paçayı kaptırmamak için akıl gerek, hüner gerek. Hükümetin de burnu keskin: Köylüden soğuk yeller estiğinin farkında; ne yüzü gülüyor köylünün, ne de sevecenlik duyuyor kendilerine, kısacası hükümetten yüz çevirmeye eğilimli... Geçenlerde, Smolyakovo diye buraya yakın bir köy var, oraya vergi toplamaya gitmişler... Köylüler, yabaya dirgene sarılıp karşı çıkmışlar. ‘Vay, itoğlu itler!’ demiş komiser. ‘Demek çara baş kaldırıyorsunuz!’ Spivakin adında bir köylü var, ‘Ulan,’ demiş, ‘senin de çarının da ananızdan avradınızdan başlatma şimdi!.. Bu nasıl çarmış ki, adamın sırtındaki son gömleği de çıkarıp alıyor!’ İşlerin nereye vardığını görüyor musunuz, anacığım? Tabii, çalyaka edip kodese tıktılar Spivakin’i, ama sözü dışarıda kaldı, ufacık çocuklar bile ezberledi Spivakin’in o sözünü... sözün sahibi hapiste, ama sözü kulaklarda çınlıyor, yaşıyor!”

Ağzına tek lokma koymuyor, hızlı bır mırıltıyla konuşuyor da konuşuyordu; kara, kurnaz gözlerinde canlı, cevval ışıltılar, kırsal yaşamdan sayısız gözlemleri Ana’nın önüne bozuk para döker gibi cömertçe saçıyordu.

Stepan bir iki kez kendisini “Yahu hiçbir şey yemedin...” diye uyarınca Pyotr ekmekle kaşığa sarılıyor, ancak hemen sonra yavru sakakuşu gibi bitmez tükenmez şakımalarına başlıyordu.

Sonunda yemek bitti, Stepan ayağa fırladığı gibi:

“Ben de gideyim artık!” dedi.

Ana’nın karşısında durup başıyla bir selam verdi, sonra elini sıkarken:

“Elveda, anacığım!” dedi. “Belki bir daha görüşemeyiz! Bilin ki, her şey çok güzel oldu! Sizinle görüşmek, konuşmanızı dinlemek harikaydı! Bavulcuğunuzda basılı kağıtlar dışında bir şeyler daha var mıydı? Yün bir atkı mı? Çok güzel, bir tane yün atkı, Stepan, unutma! Az sonra Stepan bavulunuzu getirecek. Gidelim Stepan! Hoşça kalın! Her şey gönlünüzce olsun!”

Onlar çıkınca hamamböceklerinin hışırtıları, damda gezinen, bacaya çarpan rüzgârın sesi, camlara vuran ince yağmurun tekdüze tıpırtıları duyuldu. Tatyana, ocak üzerindeki yatma yerinden giysiler getirip tahta sıra üzerine sererek Ana’nın yatacağı yeri hazırladı.

“Canlı, kıpır kıpır bir adam!” dedi Ana.

Tatyana ona kaş altından bakarak:

“Cır cır öter durur, ama sesi pek duyulmaz!” dedi.

“Ya sizin kocanız?” diye sordu Ana.

“Zararsız, iyi bir adam... içki içmez... sürtüşmesiz yaşayıp gidiyoruz... Yalnız biraz zayıf karakterli...”

Doğruldu, bir süre sustuktan sonra:

“Şimdi... yapılacak olan halkı ayaklandırmak galiba?” dedi. “Tabii ya! Herkes böyle düşünüyor, ama herkes kendi köşesinde ve içinden düşünüyor bunu. Oysa yüksek sesle dile getirmek gerek gerçeği... Bir kişinin çıkıp bu cesareti göstermesi gerek...”

Geçip tahta sıraya oturdu.

“Babaları toprak sahibi olan genç kızların da bu işle uğraştıklarını, gidip işçilere kitap okuduklarını söylediniz... yani iğrenmiyorlar işçilerden, korkmuyorlar?”

Ana’nın yanıtını dikkatle dinledi, derin derin göğüs geçirdi. Sonra, gözleri yarı kapalı, başını önüne eğdi, yeniden başladı konuşmaya:

“Bir kitapta okumuştum: Yaşam anlamsızdır, diyordu. Bununla ne demek istenildiğini hemen anladım. O tür yaşamı biliyorum çünkü: Düşünceler insanın kafasında çobansız koyunlar gibi, birbiriyle bağlantısız, kopuk kopuk dolaşır durur, onları toparlayacak kimse yoktur... Anlamsız yaşam dedikleri bu işte! Bir kaçabilsem bu yaşamdan! Dönüp ardıma bakmaksızın... insanın aklı bir şeylere erdi mi, nasıl da acı çekiyor!”

Ana bu acıyı onun yeşil gözlerinin soğuk pırıltılarında, zayıf yüzünde görüyor, sesinde duyuyordu. Okşayıcı, avutucu bir şeyler söylemek istedi genç kadına.

“Siz ne yapılacağını biliyorsunuz, canım benim!” dedi.

“Bilmek yetmez... yapabilmek gerek! Yatağınız hazır, hadi yatın artık!”

Ocağın oraya gidip tüm varlığıyla tek bir noktaya odaklanmış gibi, sessiz, dimdik, kaskatı durdu. Ana soyunmadan uzandı, bütün kemikleri sızım sızım sızlıyordu yorgunluktan; hafifçe inledi. Tatyana lambaya üfledi, kulübe zifiri karanlığa bürününce yeniden Tatyana’nın kısık, tekdüze sesi duyuldu; boğucu karanlığın dümdüz yüzünden bir şeyi kazır gibiydi sesinin tınısı:

“Dua etmiyorsunuz. Bence de Tanrı yok. Mucize diye bir şey de yok.”

Ana tedirginlikle döndü yattığı yerde. Kaskatı, kopkoyu bir karanlık, pencereden doğruca kendisine bakıyor gibiydi. Sessizlikte duyulur duyulmaz birtakım hışırtılar geliyordu kulağına. Nerdeyse fısıldar gibi ve ürkekçe:

“Tanrıyı bilmem ama İsa’ya inanırım ben... Onun sözlerine de inanırım... Yakınlarınızı sevin, kendinizi sever gibi... evet, buna inanırım!”

Tatyana susuyordu. Ana karanlıkta dimdik duran genç kadını, ocağın simsiyah fonu üzerinde gri çizgiler halinde, belli belirsiz seçebiliyordu.

“Bebelerimin ölümünden dolayı Tanrıyı da, insanları da hiçbir zaman bağışlamayacağım!”

Sesi buz gibiydi genç kadının.

Ana, tedirginlikle yattığı yerde yarı doğruldu; bu sözleri söyleten acının keskinliğini yüreğinin derinlerinde duyuyordu.

“Gençsiniz daha, yeniden çocuklarınız olur,” dedi sevecenlikle.

Genç kadın hemen karşılık vermedi; bir süre sonra fısıltıyla:

“Hayır!” dedi. “Bir yerlerim harap olmuş... Doktor bir daha doğuramayacağımı söyledi...”

Hızla kaçan bir farenin sesi duyuldu. Görülmez bir şimşeğin ardından katı, kımıltısız karanlık, kuru bir çatırtıyla yerinden oynadı sanki. Güz yağmurunun damdaki kuru otlarda çıkardığı hışırtılar duyuldu yeniden: Biri, incecik parmaklarıyla korka korka otları yokluyor gibiydi. İri damlalar, güz gecesinin ne denli ağır ilerlediğini vurgular gibi meyus, mahzun tıpırtılarla düşüyordu yere.

Uykuyla uyanıklık arasında önce yoldan, sonra sofadan boğuk ayak sesleri geldi Ana’nın kulağına. Kapı usulca açıldı. Biri hafif bir sesle:

“Tatyana, yattın mı?” diye sordu.

“Hayır.”

“Peki, o? Uyuyor mu?”

“Uyuyor galiba.”

Bir alev parladı, hemen sonra titreyerek karanlığın içinde yok oldu. Köylü, Ana'nın yattığı yere yaklaştı, gocuğu düzelterek, Ana'nın ayaklarını güzelce sardı. Bu candan davranıştaki yalınlık Ana'ya dokundu, yeniden gözlerini yumdu, gülümsedi. Stepan sessizce soyundu, ocaktaki yatma çıkıntısına tırmandı. Kulübeye sessizlik çöktü.

Uykulu sessizlikte kulak kesilen Ana kımıltısız yatıyor, gözünde Rıbin'in kana bulanmış yüzü canlanıyordu.

Ocak çıkıntısından bir fısıltı yükseldi.

"Kimler sarılmışlar işe, görüyorsun değil mi? Yaşlı başlı insanlar, cehennemi acılar çekmişler, çalışmışlar, yorulmuşlar, artık dinlenme zamanları, ama onlar bu kez bu işin ucundan tutmuşlar! Ve sen genç, aklı başında bir insan olarak Stepa..."

Köylünün tok sesi karşılık verdi:

"Böyle işlere girişmeden önce enine boyuna düşünmeli insan..."

"Hep böyle söylersin..."

Sesler kesildi, sonra yeniden Stepan'ın boğuk sesi duyuldu:

"En iyisi şöyle galiba: Önce köylülerle tek tek konuşmalı. Alyoşa Makov, mesela... gözüpek, okuryazar ve hükümete karşı. Sonra Sergey Şorin, o da akıllı bir köylü. Knyazev dürüst, yürekli bir köylü. Şimdilik bu kadarı elverir! Sonra, yaşlı kadının sözünü ettiği adamları da bir görmeli. Baltamı alıp kente giderim, sanki odun kesip para kazanacakmışım gibi... Dikkati elden bırakmamalı. Doğru söylüyor yaşlı kadın: İnsan değerini kendi biçmeli! Bugün işkence ettikleri şu köylü, mesela... kimseden korkup yılacak bir adam değil! Ya Nikita'ya ne dersin? Nasıl da utandı, vicdanı sızladı... Harika bir şey bu!"

"Gözünüzün önünde bir insanı dövdüler, siz de ağzınızı ayırıp seyrettiniz!"

"Orada dur! Dua et ki, biz de girişmedik adama!"

Epeyce konuştu köylü; sesini bazen iyice kısıyor, o zaman Ana söylediklerini duyamıyordu, bazen de boru gibi ötmeye başlıyordu sesi, o zaman da karısı uyarıyordu kendisini:

"Yavaş ol, uyandıracaksın...!"

Soluksuz bırakıcı, yoğun bir kara bulut üzerine abanmış da kollarına alıp götürmüş gibi derin bir uykuya daldı Ana.

Tatyana, Ana'yı uyandırdığında şafağın külrengi, cılız ışıkları kulübenin pencerelerinde ölgünce ışıyor, kilisenin çanı köyü saran soğuk sessizlikte uykulu uykulu geziniyordu.

“Semaver hazır... sabah sabah çay içmeden yola çıkarsanız donarsınız...”

Stepan, karmakarışık olmuş sakalını tararken, iş bilir bir edayla Ana’ya kentte kendisini nasıl bulabileceğini sordu. Bugün yüzü daha bir eksiksiz, daha bir hoş gibiydi. Çaylarını içerlerken gülümseyerek:

“İnanılır gibi değil doğrusu!” dedi.

“Ne inanılır gibi değil?” diye sordu Tatyana.

“Tanışmamız! Öyle kolayca, kendiliğinden gelişiverdi ki her şey..!”

Ana düşünceli, ama kendinden emin:

“Bu işle ilgili her şeyde böyledir bu: Şaşılası ölçüde yalın, kolay!”

Ev sahipleri ayrılık esnasında pek konuşmadılarsa da, yolculuğunun rahat geçmesi için pek çok ayrıntıyla ilgilendiler, özenli bir yakınlık gösterdiler.

Arabadaki yerine oturunca Ana, Stepan’ı düşündü; onun bir köstebek gibi dikkatli, gürültüsüz ve durup dinlenmeksizin çalışacağından emindi. Çalışmalarından hoşnutsuz olan, onları yetersiz bulan karısının sesi çınlayıp duracaktı kulaklarında; ve genç kadın yaşadığı sürece, ne o yeşil gözlerde tutuşan kor ateşler sönecek, ne de ölen çocukları için ana yüreğine çöreklenen öç duygusu yok olacaktı.

Rıbin’i anımsadı sonra, onun kanlı yüzünde kor gibi yanan gözlerini, dövülürken söylediği sözleri... Yırtıcı hayvanlar karşısındaki güçsüzlük duygusu yüreğini sıkıştırdı. Ve kente kadar, tüm yol boyunca, külrengi günün donuk, solgun fonunda, kapkara sakalı, paramparça gömleği, arkasına bağladığı elleri, karmakarışık saçları, güçlü bedeni, öfkesi ve gerçeğine inanmışlığıyla Mihail bir an olsun gitmedi gözlerinin önünden. Ve köyleri düşündü: İyice toprağa yapışmış, sinmiş köyleri; buralarda gizli gizli gerçeğin kendilerine ulaşmasını bekleyen insanlar da vardı, ömürleri boyunca hiçbir şey beklemeden, anlamsızca, sessizce çalışan insanlar da...

Hayat, toprağı sürülmemiş engebeli bir tarla gibiydi. Sıkıntılı, dilsiz ağızsız bir şekilde kendisini işleyecek insanları bekliyor ve dürüst, onurlu ellere şu sözü veriyordu:

“Gelin ve aklın, gerçeğin tohumuyla dölleyin beni! Göreceksiniz, bire yüz vereceğim size!”

Yolculuğunun başarılı geçmesini anımsamasıyla, yüreğinin derinlerinde sessiz bir çırpıntı duydu; ama utanarak bastırdı bunu.

XIX

Eve varınca kapıyı Nikolay açtı kendisine; saçı başı karmakarışık, elinde bir kitap vardı.

“Döndünüz bile demek!” diye bağırdı sevinçle. “Ne çabuk?”

Gözlüklerinin ardında sevinçle kırpıp durduğu gözleri canlı, sevecen bakıyordu. Paltosunu çıkarmasına yardım etti, içten, sevecen bir gülümsemeyle gözlerinin içine bakarak:

“Dün gece arama yaptılar burada,” dedi. “Nedenini size bağladım ve başınıza ters bir şey gelmiş olmasından korktum. Ama tutuklamadılar beni. Sizi tutuklamış olsalardı, beni de kesinlikle bırakmazlardı...”

Yemek odasına götürdü Ana’yı ve canlı, coşkulu bir şekilde sürdürdü:

“Ancak, işime son verdiler. Umurumda değil! Atı olmayan köylülerin hesabını tutmaktan bıkmıştım!”

Odanın hali içler acısıydı: Sanki aptalca yaramazlık krizine yakalanmış bir dev, içerdeki her şeyi yerle bir edene kadar dışardan odanın duvarlarına yüklenmiş ve evi sallayıp durmuştu... Duvarlarda asılı resimler yerlerde sürünüyordu, duvar kağıtları yırtılmıştı ve yer yer sarkıyordu, döşeme tahtalarının bir bölümü sökülmüştü, ocağın yanında da yerler kül içindeydi. Bu bildik tablo karşısında Ana başını salladı ve bir yenilik olduğunu hissederek dikkatle Nikolay’ın yüzüne baktı.

Masanın üzerinde sönmüş semaver, yıkanmamış fincanlar, tabakta değil de bir kağıdın içinde biraz sucuk ve peynir, sağda solda ekmek ufakları, kitaplar, semavere ait kömür parçaları görülüyordu. Ana gülümsedi, Nikolay da utangaç utangaç gülümsedi.

“Doğrusunu söylemek gerekirse bu yağma ve talan manzarasında benim de katkım var, ama aldırmayın, Nilovna, hiç önemli değil! Sanırım yine gelecekler, o nedenle ortalığı toplamadım. E, yolculuğunuz nasıl geçti?”

Bu soruyla göğsüne bir darbe yemiş gibi oldu; Rıbin geldi gözlerinin önüne ve hemen ondan söz etmediği için kendini suçladı. Sandalyesine doğru eğilerek Nikolay’a yaklaştı, soğukkanlılığını yitirmemeye çalışarak ve herhangi bir şeyi atlamaktan korkarak olup bitenleri anlatmaya başladı:

“Onu yakaladılar...”

Nikolay’ın yüzü seğirdi:

“Demek öyle?”

Ana bir el hareketiyle onu durdurdu ve sanki bir insana yapılan işkence dolayısıyla şikayetçi olmaya geldiği adaletin karşısındaymış gibi konuşmasını sürdürdü. Yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı Nikolay'ın, sandalyesinin arkalığına yaslanıp, dudaklarını ısırarak dinledi Ana'yı. Bir ara gözlüklerini çıkarıp masaya bıraktı, görünmez bir örümcek ağını temizliyormuş gibi elini yüzünden geçirdi. Yüzü süzülmüş, elmacık kemikleri daha bir belirginleşmiş gibiydi, burun kanatları titriyordu. Onu ilk kez böyle görüyordu Ana, dolayısıyla da korktu biraz.

Ana öyküsünü tamamlayınca Nikolay yerinden kalktı, ellerini pantolon ceplerinin dibine dek sokarak bir süre sessizce ileri geri dolaştı. Sonra dişlerinin arasından:

"Büyük adam!" dedi. "Hapishane epey zor gelecek kendisine, onun gibileri çok hırpalar hapishane..."

Heyecanını bastırmak ister gibi ellerini iyice dibine indirdi ceplerinin; ama yine de hissetti Ana onun heyecanını, hatta kendisine de geçiyordu onun heyecanı. Gözleri iyice kısılmış, birer bıçak ucu olmuştu. Yeniden adımlamaya başladı odayı, öfkeli, soğuk bir sesle:

"Durumun korkunçluğunu düşünebiliyor musunuz! Bir avuç ahmak yaratık, halk üzerindeki ölümcül egemenliklerini sürdürebilmek için önüne geleni eziyor, boğuyor, yok ediyor. Vahşet büyüdükçe büyüyor, acımasızlık yaşamın yasası haline geliyor! Düşünebiliyor musunuz! Kimi, cezalandırılmayacağından emin, yabanıl hayvanlar gibi vuruyor, paralıyor, eziyor; köle ruhlarıyla, vahşet alışkanlıklarından kaynaklanan güçlerini gösterme özgürlüğü verilmiş kölelerin iğrenç hastalığına yakalanmış, işkenceden kösnül zevk alan hastalar bunlar. Kimi, duyduğu derin kinle zehirlenmiş. Kimi ise ezilip tepelenmekten ahmaklaşmış, kör, sağır, dilsiz olmuş. Böyle böyle bütün bir halkı iğdiş ediyor, soysuzlaştırıyorlar!"

Durdu, sustu, dişlerini sıktı, sonra usulca:

"Böylesine yabanıl bir yaşamda ister istemez biz de yabanıllaşıyoruz!" diye ekledi.

Ama heyecanını bastırınca neredeyse tümüyle sakinleşmiş olarak, kararlılıkla parlayan gözlerini Ana'nın yaşlar içindeki yüzüne dikti.

"Yitirecek zamanımız yok, Nilovna! Değerli yoldaşım benim! Hadi bir gayret, kendimizi toparlayalım!"

Kederli bir gülümsemeyle Ana'nın yanına geldi, elini tuttu:

"Bavulunuz nerde?"

"Mutfakta!"

“Evin çevresi sivil polis kaynıyor... bu kadar çok kağıdı onlara sezdirmeden dışarı çıkarabilmemiz olanaksız... evde de saklayamayız, bu gece yine geleceklerini sanıyorum... yazık olacak ama, yakmaktan başka çare yok gibi...”

“Neyi yakacağız?” diye sordu Ana.

“Bavulunuzun içindekileri.”

Anladı, Ana. Ve içi yanmasına karşın, başarısının gururuyla yüzünde bir gülümseme belirdi.

“Hiçbir şey yok bavulda!” dedi. “Tek bir sayfa bile!”

Ve gitgide canlanarak Çumakov’la tanışmasını anlattı.

Nikolay önce tedirginlikle dinledi onu, kaşları çatıldı, sonra tedirginliğin yerini şaşkınlık aldı, en sonra da bir çığlıkla onun sözünü kesti:

“Biliyor musunuz, bu harika bir şey! Çok şanslısınız, çok!”

Ana’nın elini elleri arasına alıp sıktı, usulca haykırdı:

“İnsanlara duyduğunuz inanç beni öyle etkiliyor ki... inanın, sizi öz annem gibi seviyorum!”

Ana gülümsüyor, ilgiyle onu izliyor, ondaki bu canlanışın, coşkunun nedenini anlamak istiyordu.

Nikolay hafif, sevecen bir gülümsemeyle ve ellerini ovuşturarak:

“Harika bir şey bu!” dedi. “Şu son günlerim, biliyor musunuz, müthiş güzel geçti. Hep işçilerle birlikteydim. Kitaplar okudum onlara, konuştum, gözlemledim. Ve inanır mısınız, içimde şaşılacak derecede sağlıklı, temiz şeyler birikti! Ah, Nilovna, işçilerin ne harika insanlar olduklarını anlatamam! Genç işçiler bu sözünü ettiklerim: Sağlam, duyarlı, her şeyi anlamaya susamış gençler! Onlara baktığı zaman Rusya’nın dünyanın en parlak demokrasisini gerçekleştireceğini anlıyor insan.”

Elini yemin edecekmiş gibi kaldırdı, bir süre sustu, sonra sürdürdü:

“Burada kitaplara, sayılara gömülmüş oturmaktan, yazılar yazmaktan paslanıp gitmişim meğerse. Nerdeyse bir yıldır bu iğrenç durumdaydım. Oysa ben emekçiler arasında yaşamaya alışmış bir insanım, onlardan ayrılınca kendimi tedirgin hissederim; yeni ortamıma alışmak için kendimi epey zorlamam gerekir. Ama artık özgürüm, dilediğimce görüşebilir, ilgilenebilirim onlarla. Beni anlıyorsunuz, değil mi? Yeni doğan düşüncelerin beşiğinde bulunmaktan, genç, yaratıcı enerjiyle iç içe olmaktan söz ediyorum! Bu inanılmaz ölçüde yalın, güzel, coşturucu bir şeydir; onlarla gençleşir, sağlamlaşır, zenginleşir insan!”

Utangaççа gülümsedi; sevinç içindeydi; onun bu sevinci Ana'ya da geçti, çünkü anlayabiliyordu onu.

"Öte yandan, siz de inanılmaz bir insansınız!" diye haykırdı Nikolay. "İnsanları öyle hoş anlatıyorsunuz, o kadar iyi tanıyorsunuz ki!"

Gelip Ana'nın yanına oturdu, ama utanarak sevinç içindeki yüzünü öte yana çevirdi, saçlarını sıvazladı; sonra dönüp yüzüne bakarak onun alabildiğine yalın, su gibi akan öyküsünü doymazca dinledi.

"Şansın böylesine hayret doğrusu!" diye bağırdı. "Yakalanıp hapse atılmanız işten bile değilmiş! Köylülerin kıpırdanmaya başladıkları anlaşılıyor... aslında şaşılacak bir yanı yok bunun! Şu anlattığınız kadın... öyle iyi canlandırabiliyorum ki onu gözümde! Kırsal alandaki çalışmalar için özel adamlarımız olmalı! Ama elimizde adam yok! Yüzlerce adama ihtiyacımız var..."

"Pavelciğim... ve Andrey özgür olabilselerdi..." diye mırıldandı Ana.

Nikolay ona baktı, başını yere eğdi.

"Biliyor musunuz Nilovna, hiç hoşunuza gitmeyecek, ama ben yine de söyleyeceğim: Pavel'i iyi tanırım, hapisten kaçmayacaktır! Yargılanma gerekli ona; tüm varlığı, olanca gücüyle kendini mahkemede göstermek isteyecek ve bu kararından asla caymayacaktır... Belki de böylesi daha iyi... Sibirya'dan kaçar artık..."

Ana içini çekti, duyulur duyulmaz bir sesle:

"Ne gelir elden?" dedi. "Kendisi en doğrusunu bilir!"

Nikolay az sonra gözlüklerinin ardından gözlerini Ana'ya dikerek, düşünceli düşünceli:

"Ya şu sizin köylü bizi görmekte acele ederse?" dedi. "Rıbin olayını anlatan, köylülere yönelik bir bildiri yazmalı... Bu kadar yürekli davranabildiğine göre, böyle bir bildirinin ona herhangi bir zararı da dokunmaz... Ben hemen bugün yazarım, Lyudmila da çabucak basar... Yalnız bildirileri oralara nasıl ulaştıracağız?"

"Ben götürürüm..."

"Hayır, teşekkür ederim!" diye bağırdı hemen Nikolay. "Vesovşçikov'a ne dersiniz bu iş için?"

"Konuşayım mı kendisiyle?"

"Deneyin bir! Ve bütün ayrıntıları anlatın kendisine!"

"Peki ben? Ben ne yapacağım?"

"O konuda içiniz rahat olsun!"

Oturup yazmaya başladı. Ana bir yandan sofrayı toplarken, bir yandan da onu izliyor ve önündeki sayfayı kara kara sözcüklerle doldururken kalemin elinde titrediğini görüyordu. Arada bir ensesi ürperiyor, gözlerini yumup başını geriye atınca da çenesi oynuyordu. Bütün bunlar Ana'yı heyecanlandırıyordu.

Az sonra yerinden doğrularak:

"Tamam, hazır!" dedi. "Bu kağıdı üzerinizde saklayın... Yalnız, jandarmalar geldiğinde sizi de arayacaklarını unutmayın!"

Ana son derece sakin:

"Eşek tepsin hepsini!" dedi.

Akşam doktor İvan Daniloviç geldi.

"Yönetim niye bu kadar tedirgin oldu acaba?" dedi, odada aşağı yukarı dolaşırken. "Gece yedi ayrı eve baskın yaptılar. Peki, hastamız nerde?"

"Dün gitti!" dedi Nikolay. "Mesele şu: Bugün cumartesi, okuma günü... kaçırmak istemedi!"

"Ama bu saçmalık! Kırık bir kafatasıyla orada oturmak..."

"Ben de söyledim, ama kâr etmedi!"

"Arkadaşlarına hava atmak istemiştir..." dedi Ana. "Ben kanımı döktüm, falan..."

Doktor, Ana'ya şöyle bir baktı, yüzüne sert, gaddar bir ifade vererek:

"Siz de az kana susamışlardan değilsiniz!" dedi dişlerinin arasından.

"İvan burada yapacağın bir şey yok. Biz de konuk bekliyoruz! Nilovna, demin size verdiğim kağıdı ona verin!"

"Yine mi bildiri?"

"Hemen basımevine götür onu!"

"Peki veririm. Başka?"

"Hepsi bu. Dışarısı sivil polis dolu..."

"Fark ettim. Benim evin çevresi de öyle. Eh, hoşça kalın! Siz de hoşça kalın, gaddar kadın! Biliyor musunuz, dostlar, mezarlıktaki kavga, sonuçta bizim işimize yaradı... bütün kent ondan söz ediyor. Senin konuyu ele alan bildirin de çok iyiydi ve tam zamanında yetişti. Hep dediğim gibi: İyi bir çatışma, kötü bir barıştan her zaman daha iyidir!"

"Peki, tamam, hadi git artık..."

"Pek nazik olduğun söylenemez! Verin elinizi sıkayım, Nilovna! Ne derseniz deyin, delikanlının davranışı aptalca! Nerede oturduğunu biliyor musunuz?"

Nikolay adresi verdi.

“Yarın bir ara uğrarım kendisine... Yaman çocuk ama, öyle değil mi?”

“Çok...”

“Koruyup kollamalı onu. Sağlam bir beyni var!” dedi doktor çıkarken. “Biz dünyamızı değiştirip de sanırım sınıf çelişkileri falan bulunmayan bir yerlere yollandığımız zaman, bizim yerimizi alacak gerçek proleter entelektüelleri böyle çocuklar arasından çıkacak...”

“Amma geveze olmuşsun yahu sen...”

“Keyfim yerinde de ondan. Demek hapishane yolları göründü sana da... Eh, bir güzel dinlenmeni dilerim orada!”

“Teşekkür ederim, ama hiç yorgun değilim.”

Ana, konuşmaları dinliyor, genç işçiyle ilgilendikleri için seviniyordu.

Doktoru geçirdikten sonra sofraya oturdular, çay içip yemeklerini yiyerek gece konuklarını beklerken usul bir konuşma tutturdular. Nikolay sürgüne gönderilen, sonra da oradan kaçıp başka adlar altında eylemlerini sürdüren dostlarını anlattı uzun uzun. Odanın çıplak duvarları, hiçbir çıkar gözetmeden, kendilerini dünyanın yenilenmesi davasına adayan bu alçakgönüllü kahramanların öykülerine şaşırıyor, inanamıyormuş gibi sesini usulca geri itiyordu. Sıcacık, sevecen gölgeler sarıyordu Ana’yı, hiç tanımadığı insanlara duyduğu sevgiyle ısınıyordu yüreği ve bütün bu insanlar imgeleminde yenilmez güçte, yürekli, kocaman, tek bir insana dönüşüyordu. Bu güçlü insan yorulmak bilmeden, ağır ağır tüm yeryüzünü dolaşıyor, yaptığı işe vurgun elleriyle asırlık yalanların küfünü sıyırıp atıyor, hayatın yalın, pırıl pırıl gerçeğini seriyordu insanların önüne. Ve yeniden canlanan bu yüce gerçek herkesi, ayrım yapmaksızın tüm insanları aydınlık bir gülümsemeyle kendine çağırıyor ve arsız, aşağılık güçleriyle dünyayı mahveden, insanları yıldıran üç canavardan: Aç gözlülükten, kinden ve yalandan kurtuluşu vaat ediyordu herkese. Bu yürekli, yenilmez, kocaman insan imgesi, hayatının öbür günlerine göre daha kolay, daha sorunsuz geçmiş bir günün sonunda tasvirlerin önüne geçip de sevinçle, minnetle dua ettiği zamanlardakine benzer bir duyguyla dolduruyordu içini. Bugün artık unutmuştu o günleri, ama o günlere ilişkin duyguları çok daha geniş, çok daha ışıklı, sevinçli bir niteliğe bürünerek ruhunun derinlerine kök salmıştı.

Nikolay birden anlattığı öyküyü keserek:

“Jandarmalardan ses seda yok!” dedi.

Ana onun yüzüne baktı, bir süre bir şey söylemedi, sonra:

“Eşek tepsin hepsini!” dedi.

“Tepmesine tepsin de, yatma vaktimiz geldi, Nilovna... Kim bilir ne kadar yorgunsunuzdur siz... Şaşılası bir direnciniz olduğunu söylemeliyim! Onca heyecanı, kaygıyı nasıl da kolay atlatıveriyorsunuz! Şu var ki, saçlarınız çok hızlı ağarıyor. Hadi, yatın, dinlenin biraz!”

XX

Mutfak kapısına güm güm vurulmasıyla uyandı Ana. İnatla, hiç aralıksız vuruluyordu kapıya. Gecenin sessizliğinde bu inatçı vuruşlar kaygıyla dolduruyordu insanın içini. Çabucak üzerini giyinen Ana mutfağa geçti, kapının önünde durarak:

“Kim o?” diye sordu.

Tanımadığı bir ses:

“Ben!” diye karşılık verdi.

“Siz kimsiniz?”

Kapının ötesindeki:

“Açın!” dedi yalvarırca.

Ana çengeli kaldırdı, kapıyı ayağıyla itti: İgnat girdi içeri.

“Yanılmamışım!” dedi sevinçle.

Beline kadar çamura batmıştı; yüzü külrengiydi, gözleri yuvalarından uğramıştı; dalgalı saçları isyan eder gibi şapkasının altından her yöne doğru fışkırıyordu.

Kapıyı kapattıktan sonra:

“Başımız belada!” diye fısıldadı.

“Biliyorum...”

Delikanlıyı şaşırttı bu yanıt. Gözlerini kırpıştırarak:

“Nerden biliyorsunuz?” diye sordu.

Ana kısaca anlattı ona her şeyi.

“Ya öbür iki arkadaşın? Tutuklandılar mı?”

“Onlar yoklardı, silah altına alındıkları bildirildiği için şubeye gitmişlerdi... Mihail dayıyla birlikte beş kişiyi tutukladılar...”

Burnundan derin bir nefes aldı, gülümseyerek:

“Ben yırttım!” dedi. “Herhalde şu anda fellik fellik beni arıyorlardır...”

“Nasıl kurtuldun ellerinden?”

Bu sırada odanın kapısı hafifçe aralandı.

İgnat geçip bir sıraya oturdu, çevresine bakınarak:

“Ben mi?” dedi. “Heriflerin gelmesinden bir dakika önce orman kolcusu koşarak gelip pencereye vurdu, dikkatli olun çocuklar, galiba sizi toparlamaya geliyorlar...” dedi.

Hafifçe gülümsedi, kaftanının eteğiyle yüzünü silerek sürdürdü:

“Mihail dayı hiç kendini kaybetmez... kafasına balyozla vur istersen... Bana, ‘İgnat,’ dedi, ‘doğruca kente gideceksin! O yaşlı kadını hatırlıyor musun?’ Sonra oturup bir pusula yazdı. ‘Al bunu!’ dedi. ‘Hadi göreyim seni!’ Sürüne sürüne çalıların ardına geçtim. Kulağıma gelen seslerden heriflerin yaklaştıklarını anladım. Çok kalabalıktılar, çember içine almış, dört yandan ilerliyorlardı alçaklar! Çalıların içine uzanıp bekledim, yanımdan geçip gittiler! Hemen kalkıp yürümeye başladım... ama nasıl bir yürüme..! İki gece, bir gün, durup dinlenmeksizin yürüdüm!”

Başarısından keyif duyduğu görülüyordu: Kahverengi gözlerinin içi gülüyor, kalın, kırmızı dudakları titriyordu.

Ana telaşla semavere sarılarak:

“Sana hemen bir çay demleyeyim!” dedi.

“Getirdiğim şu pusulayı alın önce...”

Yüzünü buruşturarak, inleyerek, bin güçlükle bacağını sıranın üzerine uzattı.

Kapıda Nikolay göründü.

“Merhaba yoldaş!” dedi gözlerini kısarak. “İzin verin de size yardım edeyim!”

Ve bacağın üzerine eğilerek hızla çamur içindeki dolamaları[15] çözmeye başladı. Delikanlı Ana’ya bir göz kırparak bacağını gösterdi:

“Ne olacak bu?”

Onun bakışını fark etmeyen Ana:

“Alkolle ovmamız gerek...” dedi.

“Tabii tabii!” diye onayladı onu Nikolay.

İgnat utangaç utangaç burnunu çekti.

Nikolay pusulayı buldu, buruşmuş kağıdı eliyle düzeltti, gözüne yaklaştırarak okudu:

“İşin peşini bırakma Ana. Sayın hanımefendiye de söyle, bizim sorunlarımız üzerine daha çok yazı yazmayı unutmasın. Elveda. Rıbin.”

Nikolay pusulayı tutan elini ağır ağır indirdi.

“Harika bir şey bu!” dedi alçak sesle.

İgnat kirli ayak parmaklarını usulca oynatarak onlara bakıyordu. Ana gözyaşlarıyla ıslanmış yüzünü gizleyerek elinde bir tas suyla İgnat’ın yanına geldi, yere oturdu, elini onun ayağına uzattı. İgnat hemen ayağını tahta sıranın altına gizledi ve korkuyla:

“Ne yapacaksın?” diye bağırdı.

“Uzat çabuk ayağını...”

“Gidip alkol getireyim,” dedi Nikolay.

Delikanlı ayağını iyice sıranın altına gizleyerek:

“Ne yapıyorsunuz?” dedi. “Hastanede miyiz?”

Ana öbür ayağın dolamalarını çözmeye başladı.

İgnat gürültüyle burnunu çekti, dudaklarını gülünç bir şekilde kabarttı, başını uzatarak yukardan aşağı Ana’ya baktı.

“Biliyor musun,” dedi Ana, titreyen bir sesle, “Mihail İvanoviç’i dövdüler...”

Delikanlı usulca:

“Aa!” dedi. Korkmuştu.

“Evet. Nikolskoye’ye getirdiklerinde zaten dövmüşlerdi. Bir de orada dövdüler... komiser ve bir erbaş... yüzünü tekmelediler... kan içinde kaldı...”

Delikanlı kaşlarını çatarak:

“İyi bilirler böyle şeyleri!” dedi. Ürperdi, omuzları titredi. “Öyle korkuyorum ki onlardan! Peki köylüler vurmadılar mı?”

“Bir tanesi vurdu. Komiser emretti vurması için. Başka kimse vurmadı. Hatta karşı çıktı herkes, ‘niçin dövüyorsunuz?’ falan dediler...”

“Ya-a... Kim kendilerinden yana, kim değil, anlamaya başlıyorlar demektir...”

“Onların da içinde akıllıları var...”

“Her yerde var akıllı insan. Olmalı da! Ancak kendilerini ortaya çıkarmak zor!”

Nikolay bir şişe ispirtoyla geldi. Semavere köz koydu. Sessizce çıkıp gitti. Onu meraklı gözlerle izleyen İgnat usulca sordu:

“Doktor mu bu beyefendi?”

“Bu işte bey, efendi yok; herkes yoldaş!”

İgnat şaşkın şaşkın gülümseyerek:

“Valla kafam öyle karışık ki!” dedi inanmazca.

“Niye?”

“Ne bileyim... bir yerde insanın suratını tekmeliyorlar, bir başka yerde ayaklarını yıkıyorlar! İkisinin ortasında ne var peki?”

Kapı ardına kadar açıldı. Nikolay eşikte durarak:

“İkisinin ortasında,” dedi, “surat tekmeleyenlerin ellerini öpenlerle suratı tekmelenenlerin kanlarını emenler var... bunlar var ortada!”

İgnat saygıyla baktı Nikolay’a, bir süre sustuktan sonra:

“Galiba öyle...” dedi.

Yerinden kalktı, bir sağ, bir sol ayağının üzerine kuvvetle bastı:

“Yepyeni oldular! Sağ olun!” dedi.

Yemek odasına geçip çay içmeye başladılar. İgnat ciddi bir edayla:

“Gazetenin dağıtımı benim işim...” dedi. “Yaman bir yürüyüşçüyümdür!”

“Çok okuyan var mı gazeteyi?”

“Okuması yazması olan herkes okuyor... varsıllar bile... onlar, tabii, bizden yana değiller... ama toprağı kanlarıyla sulayan köylülerin onu paylaşacaklarını biliyorlar... hem öyle paylaşacaklar ki, ne patron ne işçi kalacak... Böyle bir şey için de savaşılmayacaksa başka ne için savaşılabilir ki?”

Öfkelenmiş gibiydi, kuşkuyla, sorgular gibi bakıyordu Nikolay’a. Nikolay karşılık vermiyor, sessizce gülümsüyordu.

“Bugün bütün dünyayla kavgaya tutuştun ve üstün geldin diyelim... yarın yine aynı şey olmayacak mı? Biri varsıl, öbürü yoksul! Neden derseniz, servet kuma benzer, durduğu yerde durmaz, ince ince bir oraya, bir buraya akar durur! Madem böyle, ne gereği var? Eksik olsun!”

“Canım niye kızıyorsun?” dedi Ana şaka yollu.

Nikolay dalgın, düşünceli:

“Rıbin’in tutuklanmasıyla ilgili bildiriyi bir an önce nasıl ulaştırabiliriz oraya?” dedi.

İgnat kulak kesildi.

“Bildiri mi var?”

“Evet.”

“Verin, ben götürürüm...” dedi ellerini ovuşturarak.

Ana hafifçe gülümsedi.

“Ama yorgunsun sen... bir de... korktuğunu söylemiştin?”

İgnat kocaman ellerini kıvırcık saçlarının arasından geçirdi, sakin, işbilir bir edayla:

“Korku ayrı, iş ayrı! dedi. “Hem niye alay ediyorsunuz? Siz de yani...”

Ana, İgnat’ın yüreğine saldığı coşku ve sevinçle:

“Pek hoşsun be çocuk!” dedi. İstemeden çıkmıştı ağzından çocuk sözcüğü.

İgnat utangaç utangaç gülümseyerek:

“Şimdi de çocuk olduk!” dedi.

Nikolay gözlerini kısıp delikanlıya sevecenlikle bakarak:

“Siz gitmeyeceksiniz oraya...” dedi.

“Niye? Ben nereye gideceğim peki?” diye sordu İgnat; tedirgin olmuştu.

“Siz değil bir başkası gidecek... Ve siz ona neler yapması, nasıl davranması gerektiğini anlatacaksınız, anlaştık mı?”

İgnat hemen karşılık vermedi, biraz sonra isteksizce:

“Tamam!” dedi.

“Size sağlam bir kimlik belgesi ayarlayıp, orman kolcusu olarak işe yerleştireceğiz...”

İgnat hızla başını kaldırdı, kaygılı kaygılı:

“Peki köylüler odun için ormana girerlerse... ya da, ne bileyim... Yakalayacak mıyım onları? Yok, hiç bana göre iş değil!”

Ana da, Nikolay da gülümsediler; yine kızdı, kuşkulandı İgnat.

“İçiniz rahat olsun!” diye yatıştırdı onu Nikolay. “Yakalamayacaksınız köylüleri... İnanın bana!”

İgnat keyifle gülümsedi:

“O zaman olur! Aslında ben fabrikada çalışmak istiyordum... dediklerine göre akıllı çocuklarmış fabrikada çalışanlar!”

Ana masadan kalktı, dalgın dalgın camdan dışarı bakarak:

“Hayat! Hayat!” dedi. “Günde beş kez güler, beş kez ağlarız! Bitirdiysen git yat artık İgnat...”

“Ama ben istemiyorum...”

“Hadi hadi...”

“Çok sertsiniz! Pekâlâ, gidiyorum... Çay için teşekkürler... sevecenliğiniz için de...”

Ana’nın yatağına uzanırken, kafasını kaşıyarak homurdandı:

“Katran kokusu sinecek her şeye... ne gereği vardı yatmanın... hiç de uykum yok... orta yerde kimlerin olduğunu ne güzel açıkladı ha! Yaman herif...”

Ve birden, ağzı yarı açık, müthiş bir horultuyla uykuya daldı; kaşlarını iyice yukarı kaldırmıştı.

XXI

Akşam, bir bodrum katta, küçücük bir odada, Vesovşçikov’un karşısında bir iskemleye oturan İgnat, kaşları çatık, alçak sesle anlatıyordu:

“Orta pencereye dört kez...”

“Dört!” diye yineledi Nikolay.

“Önce üç... bak şöyle!”

Parmağını büküp masaya vururken saydı:

“Bir, iki, üç. Sonra, biraz durup, bir kez daha...”

“Anladım.”

“Kızıl saçlı bir köylü çıkıp, ebe için mi geldiniz, diye soracak. Siz de, evet, fabrikatör gönderdi, diyeceksiniz. Başka şeye gerek yok, o anlar!”

Başlarını birbirlerine doğru eğmişler, alçak sesle konuşuyorlardı. İkisi de sağlam yapılı, güçlü kuvvetliydi. Ana, masanın yanında duruyor, ellerini göğsünde kavuşturmuş, onları izliyordu. Bütün bu gizli gizli pencere tıkırdatmaları, parolaları, işaretleri gülünç buluyor, “Çocuk bunlar!” diye düşünüyordu.

Duvara asılı lamba, odanın orasına burasına atılmış, eski, ezik kovaları, levha sac kesiklerini aydınlatıyordu. Pas, yağlıboya ve nem kokuyordu oda.

Tüylü kumaştan dikilmiş, kalınca bir palto vardı İgnat’ın üzerinde. Pek hoşuna gittiği belliydi paltonun. Onun, avuçlarıyla paltosunun kol ağızlarını okşadığını, güçlü boynunu bin bir zahmetle çevirerek kendini seyrettiğini gören Ana’nın yüreği sevecenlikle çarptı, “Yavrularım benim! Canım evlatlarım!” diye geçirdi içinden.

“Hepsi bu kadar!” dedi İgnat ayağa kalkarken. “Unutmayın: Önce Muratov’a gidip dedeyi soracaksınız...”

“Unutmam!” dedi Vesovşçikov.

Ama anlaşılan İgnat’ın içi rahat değildi Vesovşçikov’dan yana, bu nedenle bütün vuruşları, parolaları, işaretleri bir kez daha yineledi, sonunda elini uzatarak:

“Herkese benden bol bol selam!” dedi. “İyi insanlardır, göreceksiniz...”

Keyifle kendine bir göz attı, eliyle paltosunu okşadı, sonra:

“Gidebilir miyim?” diye sordu Ana’ya.

“Yolu bulabilecek misin?”

“Bulurum tabii... Hadi eyvallah, yoldaşlar!”

Ve omuzlarını kaldırıp, göğsünü kabartarak çıktı; yeni şapkasını cakayla yana yıkmış, ellerini ağırbaşlı bir edayla ceplerine sokmuştu. Yüzünün bir yanında sarı, kıvırcık bukleler neşeyle sallanıyordu.

Vesovşçikov usulca Ana'ya yaklaşarak:

“Nihayet bana da yapacak bir iş çıktı!” dedi. “Sıkılmaya başlamıştım... Hapisten boşuna kaçmış gibi oldum... Ha bire gizlen dur! Hapishanede hiç değilse bir şeyler öğreniyordum. Pavel öyle hoş şeyler öğretiyordu ki... büyük keyifti doğrusu! E, Nilovna, Pavel'lerin kaçırılması konusunda bir karara varıldı mı?”

Ana derin bir göğüs geçirerek:

“Bilmiyorum!” dedi.

Kocaman, ağır elini Ana'nın omzuna koyan Nikolay, yüzünü onun yüzüne yaklaştırarak:

“Söyle onlara, seni dinlerler...” dedi. “Çocuk oyuncağı bu iş! Bak şimdi: Şurası hapishane duvarı. Duvarın hemen dışında bir sokak lambası var. Karşısı boş arazi, solda mezarlık, sağda yol, onun hemen ötesinde de kent. Lambacı hava kararmadan gelip lambayı temizler. Merdivenini duvara dayayıp tırmanır. Yanında getirdiği ip merdivenin kancalarını duvarın tepesine takıp merdiveni hapishane avlusuna sallandırdı mıydı, vınn! İçerdekiler merdivenin salınacağı zamanı önceden bilecekler; tam o saatte adi mahkûmların bir patırtı çıkarmaları sağlanacak, ya da kendileri yapacaklar bunu... O arada da isteyenler merdivenden birer ikişer tırmanıp tüyecekler... bu kadar kolay!”

Planını açıklarken eliyle havada şekiller çiziyordu; korkulacak bir şey yoktu, tereyağından kıl çeker gibi kolayca ve ustalıkla halledilecekti iş. Ana onu ağırkanlı, hantal biri olarak bilirdi. Gözleri de her zaman kuşkuyla, öfkeyle bakardı. Oysa şimdi yüzünde yeni gözler açılmış gibiydi: Ana'yı inandıran, heyecanlandıran, sımsıcak bakışlı gözler!

“En önemlisi de bu iş güpegündüz olacak! Kimin aklına gelir, bir mahkûmun bütün hapishanenin gözü önünde, güpegündüz kaçmaya kalkışacağı?”

“Ya ateş ederlerse?” dedi Ana içini çekerek.

“Kim ateş edecek? Asker yok. Gardiyanlar dersen tabanca tutmayı bile bilmezler...”

“İyi de... nasıl bu kadar kolay olabilir her şey..?”

“Doğru söylediğimi göreceksin. Konuş onlarla. Ben her şeyi hazırladım: İp merdiven, kancalar, ev sahibim de lambacı olacak...”

Kapının ardından sesler geldi, birisi öksürdü, bir metal şakırtısı duyuldu.
“İşte kendisi de geldi!” dedi Nikolay.
Açılan kapıda sac bir banyo teknesi göründü, birinin kısık sesle:
“Girsene köpoğlu!..” diye homurdandığı duyuldu.
Derken, ak saçlı yuvarlacık bir baş, fırlak gözler, bıyıklı, tertemiz bir yüz göründü.
Nikolay yardım etti teknenin içeri sokulmasına. Böylece ev sahibi içeri girebildi; uzun boylu, hafif kambur biriydi; tıraşlı yanaklarını şişirerek öksürdü, kısık sesle selam verdi:
“Merhabalar!”
“Hadi, sor ona!” dedi Nikolay.
“Bana mı? Ne soracak bana?”
“Hapisten kaçma işini...”
“Ha-a...” dedi ev sahibi, siyah parmaklarıyla bıyığını sıvazlayarak.
“Biliyor musun Yakov Vasilyeviç, bu işin hiçbir zorluğunun olmadığına bir türlü inanmıyor...”
“Hımm... inanmıyor demek? Öyleyse kaçmalarını istemiyor? Biz seninle istiyoruz, onun için de inanıyoruz!”
Birden iki büklüm oldu, boğuk boğuk öksürmeye başladı. Öksürüğü bitince birkaç kez öhö öhö diyerek gırtlağını temizledi, eliyle göğsünü ovuşturdu. Uzunca bir süre odanın ortasında dikilip, burnunu çeke çeke, belermiş gözlerle Ana’yı inceledi.
“Pavel’le yoldaşları karar verecek buna...” dedi Ana.
Nikolay düşünceli düşünceli başını önüne eğdi.
“Pavel kim?” diye sordu evsahibi.
“Oğlum.”
“Soyadı ne?”
“Vlasov.”
Başını salladı, piposunu, tütün kesesini çıkardı, pipoyu doldurdu. Kesik kesik konuşarak:
“Duydum bu adı,” dedi. “Yeğenim tanıyor kendisini. Yeğenim de hapiste... Yevçenko, duydunuz mu? Benim adım Yakov, soyadım Gobun. Yakında bütün gençleri hapse tıkacaklar, o zaman biz yaşlılar sıkışıklıktan kurtulup onlardan boşalan yerlerde daha bir ferah yaşayacağız! Jandarma bana yeğenimi Sibirya’ya yollayacağına bile söz verdi! Yollar da itoğlu it!”
Piposundan çekti; ikide bir yere tükürüyordu; Nikolay’a dönerek:

“Madem istemiyor, kendi bilir!” dedi. “İnsanlar özgürdür: Oturmaktan yoruldun mu, yürü; yürümekten yoruldun mu, otur. Soyuluyor musun, sesini çıkarma; dövüyorlar mı, sık dişini; öldürüyorlar mı, yat, zıbar! Bunlar herkesin bildiği şeyler! Ama ben yeğenimi çekip çıkaracağım oradan! Yapacağım bunu!”

Havlamayı andıran kısa, kesik cümleleri şaşkına çevirmişti Ana’yı. Son cümlesi ise kıskançlıkla burdu yüreğini.

Soğuk bir rüzgâr ve yağmur vardı dışarıda. Ana yürürken Nikolay’ı düşünerek:

“Neydi, ne olmuş?” diye geçirdi içinden.

Gobun aklına gelince ise, nerdeyse bir dua gibi şunları geçirdi içinden:

‘Yeni bir yaşama başlayan tek ben değilim anlaşılan!..’

Hemen sonra da oğlu geldi aklına:

‘Bir razı olsa!’

XXII

Pazar günü hapishane kaleminde Pavel'le vedalaşırken, avucunda katlanmış, minicik bir kağıt hissetti. Bir anda kor tutuyormuş gibi yandığını hissetti avucunun, ürperdi, yalvarırca ve soran bakışlarla baktı oğlunun yüzüne, ama yanıt alamadı. Pavel'in mavi gözlerinde her zamanki sakin gülümseyiş vardı.

İçini çekerek:

"Hoşça kal!" dedi oğluna.

Pavel yeniden elini uzattı, yüzünde sevecen bir kımıltı oldu.

"Hoşça kal anne!"

Oğlunun elini hemen bırakmadı, bekledi.

"Üzülme ve bana kızma!" dedi Pavel.

Bu söz ve alnındaki inatçı çizgi beklediği yanıtı vermişti Ana'ya.

"Niye böyle diyorsun? Niye kızayım sana?"

Gözyaşları ve dudaklarının titreyişiyle duygularını ele vermemek için, oğlunun yüzüne bir kez daha bakmadan hızla çıktı. Oğlunun eline tutuşturduğu yanıt pusulasını avucunda sıkmaktan elinin bütün kemikleri sızlıyordu; omuz başına bir darbe yemiş gibi kolu ağırlaşmıştı. Eve varır varmaz pusulayı Nikolay'a verdi ve karşısında dikilip, sımsıkı dürülmüş kağıdı açıp düzeltmesini bekledi; yine de bir umutla, heyecanla çarpıyordu yüreği. Ama Nikolay:

"Tabii!" dedi. "Tam tahmin ettiğim gibi. Şöyle diyor: K*açamayız yoldaşlar, yapamayız böyle bir şeyi. Bir tekimiz bile kaçmayacak. Yoksa kendimize saygımızı yitiririz. Geçenlerde tutuklanan köylüyle ilgilenirseniz iyi olur. Her türlü ilgiye ve çaba harcamaya değer bir insan. Müthiş zor geçiyor burada günleri. Her gün hapishane yönetimiyle çatışıyor. Bir gün hücre cezası aldı geçenlerde. Canını çıkarıyorlar adamcağızın. Hepimiz onun için ricacı olduk. Annemi avutun, gönlünü hoş tutun. Ona durumu anlatın, anlayacaktır."*

Ana başını kaldırdı, titrek bir sesle, usulca:

"Neyi anlatacakmışsınız bana? Ben her şeyi anlıyorum!" dedi.

Nikolay hızla arkasını döndü Ana'ya, mendilini çıkardı ve gürültüyle sümkürerek:

"Bir de nezle çıktı başımıza..." diye mırıldandı.

Elini genişçe açarak gözlüğünü düzeltti, odada ileri geri dolaşırken:

“Nasılsa başaramayacaktık...” dedi.

“Varsın yargılasınlar!” dedi Ana. Kaşlarını çattı, yüreği ince ince sızlıyordu.

“Petersburg’daki bir arkadaştan mektup aldım...” dedi Nikolay.

“Sibirya’dan da kaçabilir... kaçabilir, değil mi?”

“Elbette! Arkadaşım davanın yakında görülmeye başlanacağını yazıyor. Verilecek hükmün de şimdiden belli olduğunu... hepsini sürgüne yollayacaklarmış. Görüyorsunuz değil mi durumu? Bu düzenbazlar kendi mahkemelerini bile bayağının bayağısı bir komediye çevirmekten çekinmiyorlar! Daha yargılama başlamadı, ama Petersburg’da hüküm çoktan verilmiş!”

“Bırakın bunları Nikolay İvanoviç!” dedi Ana kararlı bir ses tonuyla. “Beni avutmak için böyle açıklamalar yapmanıza gerek yok. Pavelciğim kötü bir şey yapmaz. Kendinin de, başkalarının da yok yere acı çekmesini istemez! Ve beni sever, evet! Gördüğünüz gibi, açıklayın ona, diye yazıyor, avutun onu, diyor. Öyle değil mi?”

Yüreği hızla çarpıyor, heyecandan başı dönüyordu.

Nikolay onda pek görülmeyen bir şekilde, bağırırcasına:

“Oğlunuz harika bir insan!” dedi. “Çok saygı duyuyorum kendisine!”

“İsterseniz biraz da Rıbin için neler yapabileceğimizi düşünelim...” dedi Ana.

Hemen şu anda bir şeyler yapmak, bir yerlere gitmek, yorgunluktan yıkılana dek yürümek istiyordu.

“Haklısınız!” dedi Nikolay, odada ileri geri dolaşmaya başladı. “Saşenka burada olsaydı...”

“Gelir bugün,” dedi Ana. “Pavel’le görüş günlerimde hep geldi!”

Nikolay divana, Ana’nın yanına oturdu; başını önüne eğdi, dalgın dalgın sakalıyla oynamaya başladı.

“Kız kardeşimin burada olmaması büyük şanssızlık!” diye mırıldandı.

“Pavelciğim içerdeyken bu işi halledebilirsek çok sevinirdi!” dedi Ana.

Sustular. Sonra birden Ana, usulca:

“Neden istemediğini anlayamıyorum bir türlü?..” dedi.

Nikolay ayağa kalktı; tam o sırada kapı çaldı. Bakışları buluştu.

“Saşa’dır bu!” dedi Nikolay yavaşça.

Ana da onun gibi yavaş sesle:

“Nasıl söyleyeceksin ona?” diye sordu.

“Aslında, biliyor musunuz...”

“Öyle acıyorum ki ona...”

Çıngırak bir kez daha çaldı, bu kez daha zayıfçaydı zil sesi, ziyaretçi de kararsızdı sanki. İkisi birlikte gittiler kapıyı açmaya; ama mutfak kapısına gelince Nikolay geriledi, yana çekildi:

“En iyisi sizin söylemeniz...” dedi.

Ana kapıyı açar açmaz:

“Kabul etmiyor, değil mi?” diye sordu genç kız.

“Etmiyor.”

“Biliyordum!” dedi Saşa kısaca. Ama yüzünde renk diye bir şey kalmamıştı. Paltosunun düğmelerini çözdü, sonra ikisini yeniden ilikledi, paltosunu çıkarmayı denedi, beceremedi. Bunun üzerine:

“Yağmur... rüzgâr, iğrenç bir hava!” diye mırıldandı. “Nasıl peki kendisi?”

“İyi.”

“Sağlığı, neşesi yerinde...” diye mırıldandı genç kız, ellerine bakarak.

“Rıbin’i kaçırmamızı istiyor!” dedi Ana, onun yüzüne bakmadan.

“Öyle mi? Bence de yapmalıyız bunu...”

“Bence de!” dedi, kapıda görünen Nikolay. “Hoş geldiniz Saşa!”

Genç kız ona elini uzatırken sordu:

“Sorun nedir? Herkes planın başarıyla uygulanabileceği görüşünde?”

“Kim yapacak hazırlıkları? Herkesin işi başından aşkın!”

“Ben!” diye atıldı Saşa, yerinden doğrulurken. “Vaktim var benim!”

“Pekâlâ! Ama ötekilerin de görüşünü almamız gerekir...”

“İyi ya... ben sorarım! Hemen çıkıyorum!”

İncecik parmaklarıyla, kendinden emin hareketlerle paltosunun düğmelerini yeniden ilikledi.

“Biraz dinlenseydiniz...” dedi Ana.

Belli belirsiz gülümsedi Saşa, daha yumuşamış bir sesle:

“Endişelenmeyin... yorgun değilim...” dedi.

Sessizce ellerini sıktı, yine öyle soğuk, sert, çıkıp gitti.

Ana ve Nikolay pencereye gidip genç kızın avluyu geçip kapının ardında yitişini izlediler. Nikolay usuldan bir ıslık tutturarak masaya oturdu, bir şeyler yazmaya başladı.

“Bu işle uğraşmak acısını biraz hafifletecek...” dedi Ana dalgın dalgın, usulca.

“Evet, öyle!” dedi Nikolay ve temiz yüzünde sevecen bir gülümsemeyle Ana’ya dönerek: “Siz bu derdi hiç yaşamadınız mı Nilovna?” dedi.

“Sevdiğiniz insanın özlemiyle yanmadınız mı?”

“Daha neler!” dedi Ana, elini sallayarak. “Ben kim, sevdiğinin özlemiyle yanmak kim? Biriyle evlendirirler diye ödüm kopuyordu!”

“Hoşlandığınız kimse yok muydu?”

Ana bir an düşündü.

“Anımsamıyorum, canım benim. İnsanın hoşlandığı biri olmaz mı? Benim de vardı herhalde... ama anımsamıyorum...”

Nikolay’ın yüzüne baktı, sonra sakin, hüzünle tamamladı sözlerini:

“Çok döverdi kocam beni... ondan önceki her şey silinip gitmiş belleğimden...”

Nikolay yeniden yazısına döndü; Ana bir an odadan çıktı, sonra geri geldi; Nikolay ona sevecenlikle bakarak, usulca:

“Tıpkı Saşa’nınki gibi bir olay da ben yaşadım!” dedi. Anısına karşı sevgiyle dolu olduğu belli oluyordu. Bir kızı sevdim, harika bir insandı. Yirmili yaşlarımdaydım ona rastladığımda ve çok sevdim kendisini... doğrusunu söylemek gerekirse bugün de aynı şekilde seviyorum! Bütün varlığımla, minnetle ve sonsuzcasına!..”

Ana, onun hemen önünde ayakta duruyor ve gözlerinde tutuşan sımsıcak ışıkları görüyordu, Ellerini geriye, sandalyesinin arkalığına attı Nikolay, başını ellerine dayadı, bakışları uzakta bir noktaya takılıp kaldı; zayıf, ince, ama güçlü bedeni güneşe uzanan bir dal gibi ileri doğru atılmaya çalışıyordu sanki.

“Evlenseydiniz ya!” dedi Ana.

“A-ah! Beş yıldır evli kendisi!”

“Niye daha önce evlenmediniz?”

Nikolay bir süre düşündü.

“Olaylar öyle gelişti ki... o hapisteyken, ben serbesttim, ben serbestken o ya hapisteydi, ya sürgünde... Tam Saşa’nın durumu gibi yani! Derken, on yıllığına Sibirya’ya sürdüler kendisini, cehennemin dibine! Aslında ardı sıra ben de gitmek istedim, ama o da ben de utandık bundan. Orada başka birine rastladı, benim bir arkadaşıma, harika bir insandı o da! Sonra ikisi birlikte kaçtılar, yurtdışındalar şu anda... ya, böyle işte!”

Gözlüğünü çıkarıp sildi, ışığa tutarak camlarına baktı, sonra yeniden sildi.

“Canım benim!” dedi Ana, sevecenlikle. Acımıştı Nikolay’a, ama aynı zamanda sımsıcak, anaca bir duygu da eşlik ediyordu acımasına. Bu

duyguyla gülümsedi. Nikolay oturuşunu değiştirdi, yeniden kalemi aldı eline, konuşmasının ritmine uygun bir biçimde elini sallayarak:

“Aile hayatı devrimcinin enerjisini azaltır,” dedi. “Bu her zaman böyle olmuştur. Çoluk çocuk... sonra, onların gereksinimlerinin karşılanması... çalış babam çalış! Oysa bir devrimcinin durup dinlenmeksizin enerjisini çoğaltması, daha derinlere, daha uzaklara ulaşması gerekir. Bu, zaman isteyen bir iştir; biz her zaman herkesin önünde olmalıyız, çünkü biz işçi sınıfı olarak tarihin, eski dünyayı yıkıp yeni bir hayat kurmakla görevlendirdiği insanlarız. Yorulur ya da küçük kazanımlara kendimizi kaptırır da geride kalırsak, davaya ihanet etmiş oluruz! İnancımıza aykırı düşmemesi, onu çarpıtmaması koşuluyla herkesle birlikte olabiliriz! Hiçbir zaman unutmamalıyız ki, amacımız küçük başarılar elde etmek değil, tam zafere ulaşmaktır!”

Sesi sert, kararlıydı. Yüzünün rengi uçmuştu; gözlerinde her zamanki gibi zaptedilmiş bir heyecanın sakin ışıkları tutuşuyordu. Kapının bir kez daha ve kuvvetle çalınmasıyla Nikolay’ın sözü yarıda kaldı. Gelen Lyudmila’ydı; mevsime hiç uymayan hafif bir palto vardı üzerinde, yanakları soğuktan al al olmuştu. Yırtık galoşlarını çıkarırken, öfkeyle:

“Mahkeme günü belirlendi! dedi. “Bir hafta sonra!..”

“Gerçekten mi?” diye bağırdı Nikolay içerden.

Korkudan mı, sevinçten mi telaşlandığını anlayamadan hemen Nikolay’ın yanına koştu Ana. Lyudmila da onun yanı sıra yürüyor, alçak sesle ve her zamanki alaycılığıyla:

“Gerçekten!” dedi. “Duruşmaların sonunda verilecek hükmün şimdiden hazır olduğu herkesin dilinde. Demek ki hükümet, memurlarının devlet düşmanlarına yumuşak davranmasından korkuyor! Sen tut uşaklarını ahlaksızlaştırmak için yıllarca çalış çabala, sonra da onların yeterince ahlaksız, namussuz olamayacaklarından kork!”

Avuçlarını yanaklarına sürterek divana oturdu; donuk gözlerinde hor görme ışıkları seçiliyordu, sesi hâlâ öfke doluydu.

“Boşuna nefes tüketmeyin Lyudmila!” dedi Nikolay yatıştırıcı bir sesle. “Sizi duyacak halleri yok...”

Ana büyük bir gerginlik içinde dinlemişti Lyudmila’yı, ama sözlerinden hiçbir şey anlamamıştı; elinde olmadan hep aynı sözcükleri yineleyip duruyordu:

“Mahkeme... bir hafta sonra mahkeme!”

Amasız, insanlık dışı bir şeylerin yaklaşmakta olduğunu seziyordu.

XXIII

Şaşkın, üzgün, acılı, bekleyip duruyordu. İki gün geçti, üçüncü gün Saşa geldi.

“Her şey hazır!” dedi Nikolay’a. “Bugün saat birde..!”

Nikolay şaşırdı:

“Deme!”

“Ne olacak ki! Bana düşen yalnızca Rıbin’in kalacağı bir yer ve giyeceği giysiler bulmaktı... Geri kalan her işi Gobun üstlendi. Rıbin az bir şey yürüdükten sonra, kılık değiştirmiş Vesovşçikov çıkacak karşısına ve ona bir paltoyla bir kasket atıp, yolu tarif edecek. Bana gelecek Rıbin, ben de üzerimi değiştireceğim ve kendisini alıp götüreceğim...”

“Hiç fena değil!” dedi Nikolay. “Peki bu Gobun kim?”

“Görmüştünüz kendisini... tesviyecilerle sohbet toplantısını onun evinde düzenlemiştiniz!”

“A, hatırladım! Şu tuhaf ihtiyar!”

Saşa dalgın dalgın camdan bakarak:

“Emekli asker,” dedi. “Çatı ustası. Kendini pek geliştirememiş... her türlü zorbalığa karşı içi sonsuz bir nefretle dolu... Biraz da filozof...”

Ana onu sessizce dinliyor, belirsiz bir düşünce kafasında yavaş yavaş olgunlaşıyordu.

“Gobun yeğenini kaçırmak istiyor... Yevçenko’ydu adı galiba, hani siz de hoşlanmıştınız kendisinden; biraz fazla şıklık, temizlik düşkünü bir delikanlı...”

Nikolay başını onaylarca salladı.

“Gobun kusursuz bir plan yaptı,” diye sürdürdü Saşa. “Yine de benim kuşkularım var... Bütün mahkûmlar avluda olacaklar, merdiveni gören kaçmak isterse..?”

Gözlerini yumdu, sustu; Ana ona biraz daha yaklaştı.

“Birbirlerine engel olacaklar...”

Üçü birden pencerenin önünde duruyorlardı; Ana, Nikola’yla Saşa’nın biraz gerisindeydi. Hızlı hızlı konuşmaları belirsiz, bulanık duygular uyandırıyordu içinde.

“Ben de geleceğim oraya!” dedi birden.

“Niçin?” diye sordu Saşa.

“Yo, Nilovna, başınıza bir iş gelmesinden korkarım... gitmeseniz iyi olur!”

Ana onun yüzüne baktı, usulca, ama inatla:

“Hayır, gideceğim!” diye yineledi.

Birbirlerine baktılar. Saşa omuz silkerek:

“Sizi anlıyorum...” dedi.

Sonra Ana’nın koluna girdi, tüm bedeniyle ona yaslandı; alabildiğine yalın, içten:

“Bence boşa umutlanıyorsunuz...” dedi.

Ana, titreyen elleriyle onu iyice kendine çekerek:

“Bir tanem!” dedi. “Beni de götürün. Size engel olmam! Gitmem gerek! Oradan kaçılabileceğine inanamıyorum!”

“O da gelsin!” dedi genç kız Nikolay’a.

Nikolay başını yana eğdi.

“Siz bilirsiniz!”

“Yalnız birlikte olamayız!” dedi Saşa. Siz boş tarlaların orda durur, bostanlara doğru yürürsünüz. Oradan hapishane duvarını görebilirsiniz. Ya size orada ne aradığınızı sorarlarsa?”

Ana sevinç içinde, kendinden emin:

“Elbet verecek bir cevap bulurum!” dedi.

“Gardiyanların sizi tanıdıklarını unutmayın!” dedi Saşa. “Sizi orada görecek olurlarsa...”

“Merak etmeyin, kimse görmeyecek!” diye haykırdı Ana.

İçinde küllenmiş duran umut ateşi birden olanca parlaklığıyla alevlenmiş, canlandırıvermişti kendisini.

“Bir bakmışsın, o da...” diye düşünüyordu, hızla üzerini değiştirirken.

Bir saat sonra hapishanenin arkasındaki boş arazideydi. Sert bir rüzgâr eteklerini şişirerek çevresinde dört dönüyor, donmuş toprağı dövüyor, hemen oracıktaki bir bostanın eski tahta korkuluklarını sallıyor, olanca şiddetiyle çarptığı hapishane duvarını aşarak, avludaki bağırışları toparlayıp, göğe doğru savuruyordu. Bulutlar, göğün sonsuz maviliğinde ufak ışıklı boşluklar açarak hızla akıyordu.

Gerisinde bir sebze bahçesi, önünde mezarlık, sağında, kırk adım kadar ötede hapishane vardı. Mezarlığın orda bir asker, yularından tuttuğu bir ata daire çizdirerek dolaştırıyor, az ötede duran bir başka askerse ayaklarını pat pat yere vurup bağırıyor, ıslık çalıyor, gülüyordu. Başka kimsecikler yoktu hapishane çevresinde.

Arada bir gerisine ve sağına göz atarak, askerlerin açığından geçip ağır ağır mezarlık çitlerine doğru yürüdü. Birden bacaklarının titrediğini, donup yere yapışmış gibi ağırlaştığını hissetti: Hapishanenin köşesinden, bütün lambacılar gibi hızlı hızlı yürüyen, sırtı kamburlaşmış bir adam çıkmıştı; omzunda bir merdiven vardı adamın. Ana korkuyla gözlerini kırpıştırarak hızla askerlerden yana baktı; askerler oldukları yerde ayaklarını pat pat yere vuruyorlar, at da onların çevresinde bir daire çizerek dönüp duruyordu; yeniden merdivenli adama baktı Ana; merdivenini duvara dayamış, ağır ağır tırmanıyordu. Adam avluya bir el sallayıp hızla indi merdivenden ve köşede gözden kayboldu. Ana'nın yüreği deli gibi çarpıyor, saniyeler geçmek bilmiyordu. Yer yer dökülmüş sıvalarının altından tuğlaları görünen, kararmış, kirlenmiş hapishane duvarında merdiven güçlükle seçilebiliyordu. Birden duvarın üzerinde bir kafanın karartısı belirdi, ardından ortaya çıkan gövde bir hamlede duvarın bu yanına geçti, merdivenden akar gibi indi. Tüylü bir şapka giymiş bir başka kafa göründü duvarda, kara bir yumak gibi hızla yere indi ve köşede kayboldu. Mihail'di bu; doğrulup çevresine bakındı, başını silkeledi...

"Koş... acele et!" diye fısıldadı Ana, ayaklarını yere vurarak.

Kulakları uğulduyor, bağırışlar, çığlıklar duyuyordu. Derken duvarın üzerinde üçüncü bir baş daha göründü. Ana iki elini göğsüne bastırmış, dona kalmış gibi bakıyordu hapishane duvarına. Sarı bir kafa göründü duvarda, sakalsız biri... gövdesinden ayrılmak istercesine yukarı doğru hızla atıldı kafa, ama hemen sonra duvarın öte yanında gözden yitti. Bağırışlar, çığlıklar iyice şiddetlendi; rüzgâr düdük seslerini dört yana savuruyordu. Mihail duvar boyunca yürüyordu, az sonra duvarı geride bıraktı, hapishaneyle kente ait evler arasındaki açık araziyi geçti. Ana'ya nedense çok yavaş yürüyormuş ve başını hiç gerekmediği halde yukarı dikiyormuş gibi geldi. Kim görse ömrünün sonuna dek unutmazdı şu anda yüzünü.

"Çabuk... çabuk..." diye fısıldadı Ana, heyecanla.

Hapishane duvarlarının gerisinden çarpmaya benzer boğuk bir ses duyuldu. İnce, keskin şangırtılarla bir cam kırıldı. Asker, ayaklarını kuvvetle yere basarak atı kendine çekmeye çalışıyor, öbür askerse ellerini ağzında boru yapıp, hapishaneye doğru bir şeyler bağırıyor; söylediği bitince başını o yana çevirip elini kulağına götürerek, oradan söylenenleri dinliyordu.

Ana heyecandan soluğu tutularak başını hızla bir o yana bir bu yana çeviriyor, gözlerine inanamıyordu. Ona o kadar karmaşık ve korkunç

görünen şey, inanılmaz bir hızla gerçekleşivermiş, olayların hızından kafası karışmış, zihni bulanmıştı. Rıbin görünürlerde yoktu; ötede, üzerinde uzunca bir palto bulunan, uzun boylu bir adam yürüyor, bir kız çocuğu koşturuyordu. Hapishanenin köşesinden birbirlerine sokulmuş koşan üç gardiyan göründü; üçü de sağ ellerini ileri uzatmıştı. Askerlerden biri gardiyanlara doğru koşarken, öbürü atı kendine yaklaştırıp üzerine binmeye çalışıyor, hayvanın çevresinde dönüp duruyordu. Ama at boyun eğmediği gibi, şaha kalkıyor, askerle birlikte sürekli daire çizerek koşup duruyordu. Ortalık düdük sesinden geçilmiyordu. Bu canhıraş sesler Ana'ya içinde bulunduğu tehlikeyi hatırlattı; ürperdi; mezarlık çitleri boyunca yürümeye başladı. Bir yandan da koşan üç gardiyanı izliyordu; ama gardiyanlar ve askerler hapishanenin öbür köşesini dönüp gözden kaybolmuşlardı. Hapishane müdür yardımcısı da –Ana tanıyordu onu–, üniformasının önü açık, onların kaybolduğu köşeye doğru koşuyordu. Nereden çıktılarsa birkaç polis göründü ortalıkta, halktan koşup gelenler oldu.

Rüzgâr, sevinçten dans edercesine dönüp duruyor, Ana'nın kulağına birbirine karışan çığlıkları, düdük seslerini ulaştırıyordu. Bu koşuşmalar, bağırışlarla içi sevinçle dolan Ana, adımlarını hızlandırdı.

"İstese o da kaçabilirdi!" diye düşünüyordu bir yandan da.

Mezarlık çitini dönünce birden iki polisle burun buruna geldi.

"Dur!" diye bağırdı polislerden biri, soluk soluğa. "Sakallı bir adam gördün mü?"

Eliyle sebze bahçesi yönünü göstererek, sakin bir sesle:

"Bu yana kaçtı!" dedi. "Bir şey mi oldu?"

"Yegorov! Düdük!" diye bağırdı polislerden biri ötekine.

Yerinmeye benzer, can sıkıcı bir burukluk hissediyordu eve dönerken. Açık araziyi geçip de kent yoluna girince bir at arabası gördü; başını kaldırıp da bakınca, sarışın, bıyıklı, solgun, yorgun yüzlü gençten birinin oturduğunu gördü arabada. Delikanlı da ona baktı. Arabada yan oturduğu için sağ omuzu sol omuzuna göre biraz daha yüksek görünüyordu.

Nikolay sevinçle karşıladı kendisini.

"E, anlatın bakalım!"

"Oldu gibi sanki..."

Hiçbir ayrıntıyı kaçırmamaya çalışarak kaçış öyküsünü anlatırken, sanki birinin kendisine anlattığı ve gerçekliğinden kuşku duyduğu bir öyküyü yineler gibiydi.

“Şansımız varmış!” dedi Nikolay ellerini ovuşturarak. “Sizin için nasıl kaygılandığımı bir bilseniz! Ah, hem de nasıl! Bakın, Nilovna, size dostça bir öğüt: Mahkemeden yana içiniz rahat olsun! Duruşmalar ne kadar erken başlarsa, Pavel de o kadar erken özgürlüğüne kavuşur... bana inanın! Belki de daha Sibirya yolunda kaçırırız onu! Yargılamaya gelince, şöyle söyleyebilirim size...”

Duruşmaların nasıl geçeceğini anlatmaya başladı; Ana onu dinlerken bir şeylerden korktuğunu ve kendisini yüreklendirmeye çalıştığını anladı.

“Yargıçlara bir şey söylememden, ricada falan bulunmamdan mı korkuyorsunuz?” diye sordu birden.

Nikolay yerinden fırladı, elini kolunu sallayarak:

“Aşk olsun!” dedi; kırılmış gibiydi.

“Doğru, korkuyorum! Ve neden korktuğumu da bilmiyorum!”

Sustu, bakışlarını odada gezdirdi.

“Bazen, Pavel’i aşağılayacaklarını düşünüyorum, onunla alay edeceklerini... Seni beş paralık köylü... köylü aklınla ne işlere kalkıştın bakalım, diyeceklerini... Pavelim gururludur, hak ettikleri yanıtı verir onlara! Ya da Andrey... alay edecektir onlarla... Hepsi de ateşli çocuklar... İnsan ister istemez düşünüyor: Ya birden sabırları taşarsa... Öyle ağır bir ceza verirler ki onlara, bir daha yüzlerine hasret kalırız!”

Nikolay yüzünü asmış, sakalını çekiştiriyor, karşılık vermiyordu.

“Ne yapayım, atamıyorum bu düşünceleri kafamdan...” diye sürdürdü Ana usulca. Şu mahkeme... korkunç bir şey! Tek tek her şeyi araştıracak, soruşturacaklar... Korkunç bir şey bu! Ceza değil, korkunç olan... yargılama! Çok zor bunu anlatabilmem...”

Nikolay’ın kendisini anlamadığını hissediyor, bu da korkusunu açıklamasını büsbütün zorlaştırıyordu.

XXIV

Bu korku, küf kokusu gibi, insanın soluğunu daraltan nem kokusu gibi büyüdükçe büyüdü göğsünde ve yargılanma günü geldiğinde, sırtında onu iki büklüm eden ağır, kahredici bir yük varmış gibi girdi duruşma salonuna.

Dışarıda, işçi mahallesinden gelen eski tanıdıklarla karşılaştı; asık yüzle bekleşen insanları yararken tanıdıklarını sessizce selamladı. Mahkeme koridorlarında ve duruşma salonunda, aralarında alçak sesle konuşan sanık yakınlarını gördü. Anlam veremedi buna: Söz artık gereksiz bir şeydi ona göre. Herkesin aynı acıyla kavrulduğu görülüyordu; Ana bu acılı havadan etkilendi ve acısı daha da arttı.

“Yanıma otur!” dedi Sizov, oturduğu yerde biraz yana kayarak.

İtiraz etmedi. Sessizce oturdu, giysisini düzeltti, çevresine bakındı. Birbiriyle karışıp kaynaşmış yeşil, koyu kırmızı şeritler, benekler ve sarı, incecik ışık iplikleriydi gördüğü.

“Grişa’mı senin oğlun mahvetti!” diye mırıldandığını duydu hemen yanında oturan kadının.

“Kes sesini, Natalya!” dedi Sizov ters ters.

Ana, kadına baktı: Samoylova’ydı bu, az ilerde de kocası oturuyordu: Saçları dökülmüş, gür, kızıl sakallı, temiz yüzlü bir adamdı. Yüzü kemikliydi. Gözlerini kısmış ileri bakıyor, sakalı titriyordu.

Yüksek pencerelerden salona bulanıkça ama ahenkli ışık demetleri süzülüyordu; camların dış yüzeyinde kar taneleri yol yol aşağı kayıyordu. Pencerelerin arasında, ışıl ışıl parlayan yaldızlı, kalın bir çerçeve içinde çarın kocaman bir portresi asılıydı. Portrenin iki yandaki çerçeveleri mora çalan koyu kırmızı perdelerin kıvrımları altında kalıyordu. Çar portresinin hemen önünde, nerdeyse salon boyunca, üzeri yeşil çuha kaplı bir masa uzanıyordu; sağda, parmaklıklı bir bölmenin gerisinde iki tahta sıra; solda, iki dizi halinde sıralanmış, mora çalan koyu kırmızı koltuklar görülüyordu. Göğüsleri ve karınları üzerinde yaldızlı düğmeler sıralanan, yeşil yakalı birtakım görevlilerin sessizce salona girip çıktıkları, telaşla oraya buraya koşuşturdukları görülüyordu. Usuldan, ürkekçe bir mırıltının dolaştığı salonda, eczane kokusunu andırır belli belirsiz bir koku duyuluyordu. Bütün bu renkler, ışıltılar, sesler ve kokular gözlerin üstüne bir ağırlık gibi çöküyor, göğüslere doluyor, boşalmış yüreklere alaca bulaca bir sis gibi yayılarak, insanlara bezginlik, korku salıyordu.

Birden görevlilerden biri bağırarak bir şeyler söyledi; Ana ürperdi, herkesin ayağa kalktığını görünce, Sizov'un kolundan tutarak o da ayağa kalktı.

Salonun sol köşesinde açılan yüksekçe bir kapıdan, sallana sallana gözlüklü bir ihtiyar girdi salona. Rengi atmış yüzünde seyrek, beyaz favorileri titreşiyordu; tıraşlı üst dudağı ağzının içine doğru çökmüştü; sivri elmacık kemikleri ve çenesi, cüppesinin yüksek yakalarına dayanıyordu. Boynu sanki hiç yoktu. Hemen arkasında, kolundan hafifçe tutarak, uzun boylu, gençten biri kendisine destek oluyordu; adamın yuvarlak ve kırmızı yüzü porselenden yapılmış gibiydi. Daha arkada, üniformaları baştan aşağı sırmalarla kaplı üç kişi yürüyordu ağır ağır, en arkadan da üç sivil geliyordu.

Masanın çevresindeki koltuklarına yerleşmeleri epeyce bir sürdü. Herkes yerine oturunca, üniformasının önü açık, yüzü pırıl pırıl tıraşlı olan biri etli dudaklarını tembel tembel oynatarak cansız, ölgün bir sesle ihtiyara bir şeyler söylemeye başladı. Koltuğunda tuhaf bir şekilde hiç kımıldamadan ve dimdik oturan ihtiyar söylenenleri dinledi. Ana oturduğu yerden onun gözlüklerinin ardında iki küçük, renksiz leke görüyordu.

Uzun masanın sonunda, ayrı bir çalışma masasının önünde uzun boylu, saçları dökülmüş bir adam ayakta duruyor, arada bir öksürerek önündeki kağıtları karıştırıyordu.

Yaşlı adam oturduğu yerde hafif öne uzanarak konuşmaya başladı. Söylediği bir iki sözcük anlaşıldı, öbür sözcüklerse incecik, renksiz dudakları arasında yitip gitti:

"... duruşmayı açıyorum... içeri alın..."

"Bak!" dedi Sizov, Ana'yı hafifçe dürterek ve ayağa kalktı.

Parmaklığın arkasındaki duvarda bir kapı açıldı; önde, kınından sıyrılmış kılıcı omzunda bir asker, onun ardından da Pavel, Andrey, Fedya, Mazin, Gusev kardeşler, Samoylov, Bukin, Somov ve Ana'nın adlarını bilmediği beş genç içeri girdiler. Pavel sevecenlikle gülümsüyordu, Andrey de öyle: Dişlerini açıkta bırakarak gülümsüyor, sağa sola selam verir gibi hafifçe başını sallıyordu. Gülümsemeleri ve canlı hareketleriyle asık yüzlü, gergin sessizliği dağıtıvermiş, rahat bir hava, aydınlık, sıcak bir esinti getirmişlerdi salona. Üniformaların yaydığı yaldızlı ışıltı birden sönükleşmiş, esmeye başlayan canlı, dinç, kıpır kıpır kendine güven havası Ana'yı da uyarmıştı. O ana dek sessiz, ağır bir bekleyiş içinde duran arka

sıralardakilerden de sanıkların selamlarına karşılık hafif bir uğultunun yükseldiğini duydu Ana.

Hemen yanında oturan Sizov:

“Korkmuyorlar!” diye fısıldadı Ana’ya; sağında oturan Samoylov’un annesi ise sessiz sessiz hıçkırıyordu.

Biri sertçe bağırdı:

“Sessiz olun!”

Yaşlı adam:

“Bakın uyarıyorum...” diye bir şeyler söyledi.

Pavel ve Andrey yan yana oturdular; Mazin, Samoylov ve Gusev kardeşler de, yine ilk sıraya, onların yanına oturdular. Andrey sakalsızdı, iyice uzayıp aşağıya sarkan bıyıklarıyla yuvarlak başı, kedi kafasını andırıyordu. Yüzünde de yeni bir ifade belirmişti sanki: Bakışları kararmış, ağız kenarında keskin, iğneleyici çizgiler belirmişti. Mazin’in üst dudağını iki koyu çizgi gölgeliyordu, yüzü de daha bir dolgunlaşmış gibiydi. Samoylov yine öyle kıvırcık saçlıydı, İvan Gusev’se eskiden olduğu gibi geniş geniş gülümsüyordu.

“Ah, be Fedya, canım benim!” diye mırıldandı Sizov, başını önüne eğerek.

Ana, sorularını sanıkların yüzüne bakmadan soran ve başı cüppesinin yüksek yakaları içinde kımıltısız duran yaşlı adamın anlaşılmaz sorularını ve oğlunun kısa, sakin yanıtlarını dinliyordu. Ne başyargıç, ne de öbür yargıçlar, sert, kötü yürekli olamazlarmış gibi geliyordu ona nedense. Dikkatle incelediği yargıçların yüzlerinden bir şeyler çıkarmaya çalışıyor, yüreğinde yeni bir umudun uç verdiğini seziyordu.

Porselen yüzlü adam ifadesiz bir yüzle bir kağıdı okuyor, tekdüze sesi salonu öylesine sıkıntıya boğuyordu ki, çok geçmeden donakalmışçasına bir uyuşukluğa gömüldü herkes. Dört avukat sanıklarla konuşuyordu: Konuşmaları da, hareketleri de canlı, sert, enerjikti: Dört kocaman, kara kuşu andırıyordu avukatlar bu halleriyle.

Yaşlı adamın bir yanındaki koltuğu kocaman, yağlı bedeniyle şişman, çipil gözlü bir yargıç dolduruyor, öbür yanındaki koltukta ise sırtı kamburlaşmış, kırmızımsı sarı bıyıklı, solgun yüzlü bir adam oturuyordu. Adam, ikide bir yorgun yorgun başını iskemlesinin arkalığına doğru atıyor, gözleri yarı kapalı, bir şeyler düşünüyordu. Savcının da bezgin, bıkkın bir yüz ifadesi vardı. Yargıçların hemen arkasındaki koltukta iri yarı, ciddi bir adam oturuyor, dalgın dalgın yüzünü sıvazlıyordu; belediye başkanıydı bu.

Onun yanında ak saçlı, kaba sakallı, kırmızı yüzlü, koca gözlü, temiz bakışlı bir adam olan soylular temsilcisi, onun yanında ise, herhalde utanıyor olacak ki, kısa paltosunun eteğiyle örtmeye çabaladığı göbeğini bir türlü gizleyemeyen bucak müdürü oturuyordu.

Salonda birden Pavel'in sert, kararlı sesi yükseldi:

"Burada ne suçlu var, ne de yargıç! Burada yalnızca tutsaklar ve onları tutsak alanlar bulunmaktadır!"

Kaskatı bir sessizlik oldu. Birkaç saniye Ana'nın kulakları divitin kağıt üzerindeki ince, telaşlı gıcırtısıyla, kendi yürek vuruşlarından başka hiçbir ses duyamadı.

Mahkeme başkanı da bir şey dinliyormuş gibi bekliyordu. Öbür yargıçlar oturdukları yerde kımıldanmaya başlamışlardı. Sonunda mahkeme başkanı:

"Eve-et... Andrey Nahodka!" dedi. "Suçunuzu itiraf ediyor musunuz?.."

Andrey yavaşça yerinden doğruldu, bıyıklarını burarak yaşlı adama kaş altından baktı; omuz silkip her zamanki gibi çınlayan sesiyle ağır ağır:

"Ne suçunu itiraf edeceğim?" dedi. "Kimseyi öldürmedim, hırsızlık da yapmadım... ben yalnızca bu düzene karşıyım, insanları birbirlerini soymak, öldürmek zorunda bırakan bu düzene..."

Yaşlı adam büyük çaba harcayarak, tane tane:

"Yanıtlarınız kısa olsun!" dedi.

Ana, arkasındaki sıralarda oturanlarda bir canlanma olduğunu hissetti; herkes birbiriyle fısıldaşıyordu, porselen suratlının renksiz, hım hım sözlerinin üzerlerine sardığı örümcek ağlarından arınmaya çalışır gibi kımıl kımıldı herkes.

"Nasıllar ama!" diye fısıldadı Sizov, Ana'ya.

"Fyodor Mazin, siz yanıt verin..."

"Vermeyeceğim!" diye bağırdı Fedya, ayağa fırlayarak. Heyecandan yüzü kıpkırmızı kesilmiş, gözleri kor gibi yanıyordu; ellerini nedense arkasına gizlemişti.

Sizov duyulur duyulmaz bir ah çekti; Ana'nın hayretten gözleri irileşti.

"Özellikle avukat tutmadım... size de hiçbir şey söylemeyeceğim, çünkü mahkemenizi yasadışı buluyorum! Siz kim oluyorsunuz? Bizi yargılama yetkisini kimden aldınız? Bu halk size böyle bir yetki vermedi! Sizi tanımıyorum!"

Yerine oturdu, alev alev yanan yüzünü Andrey'in omzunun gerisine gizledi.

Şişko yargıç başını mahkeme başkanına doğru eğip, bir şeyler fısıldadı. Soluk benizli yargıç gözkapaklarını kaldırıp, şaşılaştırdığı gözlerle sanıklara baktı ve kalemiyle önündeki kağıda bir şeyler çiziktirdi. Bucak müdürü başını salladı, bacaklarını dikkatle düzeltip göbeğini dizlerinin üzerine yerleştirdi, sonra da elleriyle örttü. Mahkeme başkanı başını hiç kımıldatmadan tüm gövdesiyle kızıl saçlı yargıca dönüp usulca bir şeyler söyledi; beriki başını yana eğerek onu dinledi. Soylular temsilcisi savcıya bir şeyler fısıldadı; belediye başkanı yüzünü ovuşturmayı sürdürerek onlara kulak verdi. Yeniden mahkeme başkanının cansız, sönük sesi duyuldu.

“Nasıl kestirip attı!” diye fısıldadı Sizov eğilip Ana’nın kulağına, hayranlıkla. “Doğrusu, hepsinden yaman çıktı!”

Ana, anlamadan gülümsedi. Bütün bu olup bitenler, daha sonra gelişecek ve herkesi bir anda dehşet içinde bırakacak olayların gereksiz, sıkıcı bir önsözü gibi gelmişti ona ilkin. Ama Pavel ve Andrey öyle sakin, öyle korkusuz, öyle kararlı konuşmuşlardı ki, mahkeme salonunda değil de, işçi mahallesindeki küçücük evlerindeydiler sanki. Fedya’nın ateşli çıkışı Ana’yı canlandırmıştı. Yılgınlıktan uzak, yiğitçe bir hava esmeye başladı salonda ve Ana, arkasında oturanların kımıltılarından, mırıltılarından bu havayı hissedenin bir tek kendisi olmadığını anladı.

Mahkeme başkanı savcıya dönüp sordu:

“Savcılığın görüşü?”

Dazlak denecek kadar saçları dökülmüş savcı ayağa kalktı, bir eli masaya dayalı, sayılar vererek, hızlı bir konuşma tutturdu. Korkulacak bir şeyler söylemiyor gibiydi. Yine de Ana yüreğinin iğne iğne olduğunu duyuyor, ne olduğunu tam kestiremediği, belirsiz, düşmanca denebilecek bir duygu kendisini kaygılandırıyordu. Ortada ne gözdağı, ne bağırıp çağırma vardı, ama yine de görülmez, elle tutulmaz bir şekilde büyüyüp duran bu duygu, yargıçların bulunduğu yerde, onları da içine alarak hantal, tembel bir bulut gibi sürünüyor, dışardan hiçbir şeyin yargıçlara ulaşmasına izin vermiyordu. Ana yargıçlara bakıyor ve bir türlü anlayamıyordu onları. Beklediğinin tersine Pavel’e de, Fedya’ya da kızmamışlar, onlara kırılabilecekleri hiçbir şey söylememişlerdi. Ancak, yanıtları kendilerine hiç gerekmeyecek şeyler soruyor gibiydiler çocuklara; bütün o soruları istemeden soruyor, yanıtları istemeyerek dinliyor gibiydiler ve her şeyi önceden bildikleri için hiçbir şey ilgilerini çekmiyordu sanki.

Şu anda da bir jandarma ifade veriyordu. Bas bir sesi vardı adamın.

“Kimle konuştuysam, Pavel Vlasov’un elebaşı olduğunu söyledi...”

“Ya Nahodka?” diye sordu şişman yargıç, tembel tembel.

“Onun da!”

Avukatlardan biri ayağa kalkarak:

“İzin verir misiniz?” dedi.

Mahkeme başkanı yargıçlardan birine:

“Sizin bir diyeceğiniz yok mu?” diye sordu.

Yargıçların hepsi sağlıksızlarmış gibi geliyordu Ana’ya. Yüzlerinden, duruşlarından, seslerinden yorgunluk akıyordu: Yorgunluk, bıkkınlık, inanılmaz bir bezginlik ve sıkıntı. Üzerlerindeki cüppeler, bütün o salon, jandarmalar, avukatlar, o koltuklarda oturma zorunluluğu, sorular sormak, verilen yanıtları dinlemek inanılmaz derecede rahatsızlık veriyor, ağır, zor geliyordu sanki hepsine.

Şimdi de, Ana’nın da tanıdığı sarı suratlı subay duruyordu yargıçların karşısında; azametli bir tavırla ve sözcükleri söndüre söndüre Pavel’den, Andrey’den söz ediyordu adam. Ana onu dinlerken, istemeyerek:

‘Bir şey bildiğin yok senin!’ diye geçirdi içinden.

Ve parmaklıklı bölmenin gerisindeki tutuklulara baktı: Onlar adına korkmuyordu artık; bakışlarında acıma da yoktu; yüreğine saldıkları tek duygu şaşkınlık ve... sevgiydi; yüreğini sıcacık sarıp sarmalayan bir sevgi... şaşkınlığı sakin, sevgisi sevinç, ışık doluydu. Hepsi gencecik çocuklardı, tanıkların ve yargıçların tekdüze konuşmalarına, avukatların savcıyla tartışmalarına hiç karışmıyor, duvarın hemen önündeki yerlerinde sakin sakin oturuyorlardı. Arada birisi aşağılarca gülümseyerek yoldaşlarına bir şeyler söylüyor, onların da yüzlerinde alaycı bir gülümseme uçuşuyordu. Andrey’le Pavel, Ana’nın dün Nikolay’ın evinde gördüğü bir avukatla usul usul konuşup duruyorlardı. Herkesten daha canlı, daha hareketli olan Mazin de onların konuşmalarına kulak kabartıyordu. Öte yandan Samoylov ne zaman İvan Gusev’e bir şeyler söylese, Ana her seferinde İvan’ın usulca arkadaşını dirseğiyle dürttüğünü, yüzünün kızardığını, yanaklarının kabarıp şiştiğini ve başını yana gizleyerek kahkahalarını güçlükle tuttuğunu fark ediyordu. Bir iki kez kendini tutamayıp kikirdedi İvan, sonraki birkaç dakika boyunca da yapmacık bir ciddiyetle, komik bir şekilde surat asarak oturdu. İçleri içlerine sığmıyordu gençlerin; ve bu coşkulu atılış, çocukların onu bastırma çabalarını kolayca alt ediyordu.

Sizov dirseğiyle hafifçe dürtünce Ana dönüp ona baktı ve yüzünün hoşnutluğun yanı sıra bir kaygı bulutuyla gölgelenmiş olduğunu gördü.

“Şunlara bak!” diye fısıldadı Sizov. “Hepsi daha ana kuzusu, ama nasıl da sımsıkı duruyorlar, öyle değil mi? Sanırsın hepsi anadan doğma baron!”

Tanıklar renksiz, tekdüze bir sesle ve hızlı hızlı konuşuyorlardı; yargıçlar isteksiz, ilgisiz, bezgindiler. Şişko yargıç tombul eliyle ağzını kapatarak esniyordu; kırmızımsı sarı bıyıklının rengi büsbütün solmuş gibiydi; zaman zaman elini başına götürüp şakaklarını sıkıyor, kederle ayırdığı, ama görmüyormuş izlenimi veren gözlerle tavana bakıyordu. Savcı arada bir kalemiyle önündeki kağıda bir şeyler karalıyor, sonra yeniden soylular temsilcisiyle sürdürdüğü sessiz söyleşiye dönüyordu. Soylular temsilcisi ise, ak sakalını sıvazlayarak iri, güzel gözlerini deviriyor ve başını azametli bir havayla yana eğerek gülümsüyordu. Bacak bacak üstüne atarak oturan belediye başkanı, büyük bir dikkatle parmaklarını izleyerek dizinde trampet çalıyordu. Bir tek, başı önünde oturan ve dizlerinin üstüne yerleştirdiği göbeğine elleriyle de özenle destek olan bucak müdürü dinliyordu sanki, mırıltıyı andıran tekdüze konuşmaları, bir de esintisiz bir havadaki rüzgâr gülü gibi koltuğunda dimdik ve kımıltısız oturan ihtiyarcık. Epeyce bir sürdü bu durum; yeniden bir ağırlık, uyuşukluk egemen olmuştu salona.

“Duruşmaya...” diye başladı yaşlı mahkeme başkanı, ancak kalan sözler incecik dudaklarının arasında yitip gitti.

İç çekme, mırıltılar, usul bağırışlar, öksürükler, ayak sesleri karmaşasından oluşan bir uğultu kapladı salonu. Sanıklar çıkarıldılar; çıkarken gülümseyerek, başlarını sallayarak yakınlarını, tanıdıklarını selamladılar, hatta İvan Gusev salondan birine usulca bağırdı:

“Kendini koyuverme Yegor!..”

Ana ve Sizov, birlikte koridora çıktılar.

“Bir aşçı dükkânına gidip çay içelim mi?” diye sordu ihtiyar; dostça bir ilgi, özen vardı sesinde. “Bir buçuk saat vaktimiz var...”

“Ben istemem!” dedi Ana.

“O zaman ben de gitmem. Nasıllardı ama çocuklar! Sanki bir tek onlar insan sıfatına layıktı da, geri kalan herkes süprüntüymüş gibi! Ya Fedyacığıma ne dersin!”

Şapkası elinde, Samoylov’un babası yaklaştı yanlarına. Asık yüzünde bir gülümsemeyle:

“Ya benim Grigoriy?” dedi. “Avukat tutmayı da, savunma yapmayı da reddetti! Bunu ilk düşünen o oldu! Senin oğlan ise, Pelageya, avukat

tutulmasından yanaydı, ama benim Grigoriy, ben avukat istemiyorum deyince, dört kişi daha avukat tutmayı reddetti...”

Karısı da yanındaydı. İkide bir gözlerini kırpıştırıyor, mendilinin ucuyla burnunu siliyordu. Samoylov sakalını avuçladı ve yere bakarak:

“Olacak şey değil!” dedi. “Şöyle bir kendilerine baktığın zaman, yazık oldu, yok yere kendilerini mahvettiler, diye düşünüyorsun. Ama sonra birden, ya onlar haklıysa diye düşünmeye başlıyorsun. Öte yandan fabrikada da onlara katılan katılana... ikide bir yakalıyorlar çocukları, ama onlar deredeki hani balıkları gibi çoğaldıkça çoğalıyorlar... O zaman yine düşünüyorsun: Belki de arkalarında bir güç var!?”

“Bizim bu işi kavrayabilmemiz zor, Stepan Petrov!” dedi Sizov.

Samoylov onu onaylayarak:

“Zor, evet!” dedi.

Karısı burnundan güçlü bir soluk alarak:

“Eşşek sıpaları, hepsi de turp gibi maşallah!” dedi.

Kendini tutamadı, sölpüyüp gevşemiş kocaman yüzünde bir gülümseme belirdi:

“Az önceki çıkışmam için kusura bakma Nilovna... Asıl kabahatin kimde olduğunu kim bilebilir? Baksana, jandarmalarla sivil polisler neler söylediler bizim Grigoriy için... Ne numaralar varmış meğer bizim sarı çıyanda da, bizim haberimiz yokmuş!”

Oğluyla övünüyordu, ama övünç duyduğunun farkında değildi. Ana’nın bildiği bir duyguydu bu... o yüzden kadının sözlerini dostça bir gülümseyişle karşıladı ve:

“Genç yürekler,” dedi, “her zaman herkesten daha yakındır gerçeğe...”

İnsanlar koridorlarda geziniyor, gruplar halinde toplanıyor, kimi heyecanlı, kimi dalgın, düşünceli, kısık sesle aralarında konuşuyorlardı. Tek başına duran kimse yoktu; herkesin yüzünde konuşma, sorular sorma, dinleme isteği okunuyordu. İki duvar arasındaki dar, beyaz alanda ileri geri yürüyenler, şiddetli bir rüzgâra karşı, sıkıca tutunacak bir yer arar gibiydiler.

Uzun boylu, solgun bir genç olan Bukin’in ağabeyi, hızla bir o yana bir bu yana dönüyor, elini kolunu sallayarak:

“Bucak müdürü olacak Klepanov’un ne işi var mahkemede?..” diyordu.

Kısa boylu, sevimli bir ihtiyar olan babası korkuyla çevresine bakınarak:

“Sussana sen Konstantin!” diyordu.

“Hayır, susmayacağım! Kendisi hakkında kâhyasının karısıyla ilişkisi olduğu, hatta bu yüzden kâhyasını öldürdüğü dedikoduları var... kâhyanın karısı şu anda onunla yaşıyor... durum apaçık ortada değil mi? Hırsızlığı da cabası!”

“Aman Tanrım, Konstantin!”

“Doğru söylüyor!” dedi Samoylov. “Çok doğru! Adaletli bir mahkeme değil bu!”

Samoylov’un sözlerini duyan Bukin, ardı sıra bütün ötekileri de sürükleyerek oraya geldi; heyecandan kıpkırmızı bir yüzle, elini kolunu sallayarak bağırmaya başladı:

“Hırsızlık yapanın, cinayet işleyenin cezasını jüri veriyor... jüri dediğin kim? Sıradan insanlar: Köylü, esnaf... Âlâ! Ama hükümete karşı suç işleyenlerin cezasını hükümetin kendisi kesiyor! Olacak şey mi bu? Sen bana sövüp sayacaksın, ben de suratının ortasına bir yumruk atacağım, sonra tutup suratına yumruk attım diye sen beni yargılayacaksın ve... elbette suçlu bulacaksın. Oysa sövüp sayarak olayı başlatan kim? Sen! Evet, sen!”

Ak saçlı, gaga burunlu, göğsü madalyalarla kaplı bir mübaşir kalabalığı yararak Bukin’in yanına geldi ve parmağıyla gözdağı vererek:

“Hey, sen!” dedi. “Ne bağırıp duruyorsun? Meyhanede mi sandın kendini?”

“Nişanlarınıza saygım var bayım! Ancak ben şimdi size vurur, sonra da sizi yargılamaya kalkarsam nasıl karşılarsınız bunu?”

Mübaşir:

“Şimdi seni buradan attırdım mı nasıl karşılayacağımı anlarsın!” dedi sert sert.

“Nereye attıracakmışsınız? Hem niçin?

“Dışarı! Daha fazla anırmaman için...”

Bukin, bakışlarını tek tek herkesin üzerinde dolaştırdı, sonra usulca:

“Onlar için en önemli şey, insanların konuşmamaları, hep susmaları...” dedi.

İhtiyar, sert ve bir o kadar da kaba:

“Ya sen ne sandıydın?!” diye bağırdı.

Bukin kollarını iki yana açtı, daha yavaş bir sesle:

“Sonra...” dedi, “niye halka açık yapılmıyor da yargılama, yalnızca sanık yakınları alınıyor içeri? Adaletli bir yargılama yaptığına inanıyorsan, al herkesi içeri, neden korkuyorsun?”

Samoylov ondan biraz daha yüksek sesle:

“Bak bu doğru işte!” diye onayladı onu. “İnsanın vicdanını rahatlatan bir mahkeme değil bu!”

Yargılamanın hukuka aykırı olacağına ilişkin Nikolay’dan duyduklarını söylemek istedi Ana ona, ama pek iyi anlayamamıştı Nikolay’ın sözlerini ve bir kısmını da unutup gitmişti. Sözleri anımsamaya çalışarak kalabalığın biraz dışına çekildiğinde, sarışın, bıyıklı, gençten birinin kendisine baktığını fark etti. Bir eli pantolon cebindeydi adamın, bu nedenle de sol omuzu öbüründen biraz daha kısa görünüyordu; bu duruş özelliğini Ana bir yerlerden hatırlayacak gibi oldu. Ama adam arkasını dönmüştü; Ana da anılarına gömülmüş olduğundan çabucak unuttu onu.

Ama bir dakika kadar sonra, usulca sorulan bir soru çalındı kulağına:

“Şu kadın mı?”

Ve soruya oldukça yüksek sesle ve biraz da keyifle verilen yanıt:

“Evet!”

Çevresine bakındı. Çarpık omuzlu adam kendisine yan dönmüş olarak, karşısındaki kara sakallı, kısa paltolu, çizmeli bir delikanlıyla konuşuyordu.

Yeniden bir şeyler canlanır gibi oldu belleğinde, ama bunlardan açık seçik bir şey çıkaramadı. İnsanlara oğlunun gerçeğini açıklamak için yakıcı bir istek duyuyordu içinde; insanların bu gerçeğe karşı söyleyeceklerini dinlemek ve bunlardan mahkemenin vereceği karara ilişkin bir sonuç çıkarmak istiyordu.

Sizov’a dönerek, usulca:

“Demek böyle oluyor yargılama?” dedi. “Kimin ne yaptığını soruşturuyorlar, ama o insan niçin öyle yapmış, bunu hiç sormuyorlar... Ve hepsi yaşlı, oysa gençleri gençler yargılamalı...”

“Evet,” dedi Sizov, “bu işler bizim aklımızın ereceği işler değil!” Ve düşünceli düşünceli başını salladı.

Mübaşir, salonun kapısını açıp bağırdı:

“Sanık yakınları, biletlerinizi hazırlayın!”

Sert bir ses, tane tane:

“Biletmiş!” dedi. “Sirkteyiz sanki!”

Herkes gizli bir gerginlik içindeydi ve herkese bir ataklık gelmiş gibiydi: Aralarında seslerini kısmadan, rahat tavırlarla konuşuyor, gürültü ediyor, mübaşirlerle tartışıyorlardı.

XXV

Sıralarına otururken Sizov'un homurdandığını duyan Ana:

"Ne oldu?" diye sordu.

"Hiç! Bu halk ahmak..."

Zil çaldı. Mübaşirlerden biri kayıtsız bir sesle duyurdu:

"Yargıçlar geliyor..."

Herkes ayağa kalktı, yargıçlar yine aynı düzenle içeri girip yerlerine oturdular. Daha sonra sanıklar içeri alındı.

"Şimdi sıkı dur... savcı konuşacak!" diye fısıldadı Sizov.

Ana önce başını ileri uzattı, sonra tüm bedenini öne ağdırdı, bir kez daha korkunç şeyler olmasını bekleyerek öylece, dondu kaldı.

Yargıçların çapraz karşısında duran savcı başını onlara çevirdi, derin bir soluk alarak konuşmasına başladı. Sol eli önündeki masadaydı, sağ elini havada kesik kesik sallayarak konuşuyordu. Ana, ilk sözlerini anlayamadı savcının; bazen yavaş, bazen hızlı, inişli çıkışlı bir konuşması vardı adamın; dikiş izleri gibi tekdüze bir sıra oluşturarak uzayıp giden sözcükler, birdenbire şeker parçasına konmuş karasinekler gibi hızla havalanıp dört yana dağılıveriyordu. Ama bu sözlerde ne korkutan, ne de gözdağı veren yan vardı Ana'ya göre. Kar gibi soğuk, kül gibi renksiz sözcükler, inceden inceye bir toz gibi yağıyor, bıktırıcı, sıkıntılı bir hava estiriyordu salonda. Duygudan yana yoksul, sözden yana varsıl bu konuşma Pavel ve arkadaşlarına ulaşmıyor gibiydi; savcının söyledikleri umurlarında değilmiş gibi son derece rahat bir şekilde oturuyorlardı çünkü yerlerinde ve daha önce olduğu gibi zaman zaman gülerek, zaman zaman gülüşlerini gizlemek için yapmacık biçimde kaş çatarak, aralarında usul usul konuşuyorlardı.

"Yalan söylüyor!" diye mırıldandı Sizov.

Doğrusu Ana böyle bir şey söyleyemezdi. Savcının sözlerini o da duyuyordu; adam kimseyi ayırmıyor, sanıkların topunu birden suçluyordu. Pavel'den söz ederken yanına hemen Fedya'yı ekliyor, derken Bukin'e geçip onu da onların yanına koyuyordu. Kısacası yaptığı şey, herkesi sımsıkı bir araya getirip, tek bir çuvala doldurmaktı. Sözlerinin görünürdeki anlamını doyurucu bulmadığı gibi, korkutucu ya da üzücü de bulmuyordu; hep beklediği ve savcının sözlerinde bulamadığı korkutucu şeyi, inatla ve ısrarla sözlerin dışındaki şeylerde, savcının yüzünde, gözlerinde, sesinde, arada bir havada parlayıveren bembeyaz elinde arıyordu. Bir yerlerde

korkunç bir şey vardı ve Ana'nın göremediği, ama duyumsadığı bu şey, kendini belirgin biçimde ele vermese de yüreğini kavurup duruyordu.

Yargıçlara baktı; savcının konuşmasından çok sıkıldıkları apaçık ortadaydı. Renksiz, cansız, solgun yüzlerinde hiçbir ifade yoktu. Açıkça görülmeyen bir duman gibi gözlere doluyordu savcının sözleri; yargıçların olduğu yerde çoğalıp koyulaşan bu duman, kayıtsız, bıkkın bir bekleyiş bulutuyla sarıyordu onları. Mahkeme başkanı koltuğunda kuruyup kalmıştı sanki, hiç kımıldamıyordu; gözlük camlarının ardındaki külrengi iki lekenin bazen kaybolduğu, bazen yüzünün değişik yerlerinde kayarcasına hareket ettiği görülüyordu. Onun bu inanılmaz ilgisizliği ve katı kayıtsızlığı karşısında Ana dilini yutacak gibi oluyor ve:

'Yargılama mı bu şimdi?' diye soruyordu kendi kendine.

Yüreğini sıkıştırdıkça sıkıştıran bu soru, oraya çöreklenen korkunç bir şey olacak beklentisini yok ederek boğazında küçük düşürülmekten kaynaklanan bir yanmaya neden oluyordu.

Savcının konuşması bıçakla kesilmiş gibi bir anda bitiverdi; adam büyük bir hızla anlaşılmaz son birkaç sözcük daha ekledikten sonra yargıçları başıyla selamladı ve ellerini ovuşturarak yerine oturdu. Soylular temsilcisi gözlerini devire devire başıyla bir selam verdi savcıya, belediye başkanı elini uzattı, bucak müdürü koca göbeğine bakıp gülümsedi.

Ama yargıçlar pek hoşlanmamış gibiydiler konuşmadan; hiç sevinmiş gibi bir halleri yoktu ve hiçbirinde en ufak bir kımıltı olmamıştı.

"Söz sırası..." dedi mahkeme başkanı, yüzünü bir kağıda iyice yaklaştırarak: "Fedoseyev, Markov ve Zagarov'un avukatında."

Ana'nın Nikolay'ın evinde gördüğü avukat ayağa kalktı. Temiz bir yüzü vardı; kocaman yüzünde, gülümseyen küçücük gözleri neşeli ışıklar saçıyordu: Kızıla çalan sarı kaşlarının altında iki bıçak ucu, daha doğrusu iki makas ağzı, havada bir şeyler kesiyordu sanki. Tane tane, ve açık seçikti konuşması, ama Ana anlayamadı ne dediğini, çünkü Sizov kulağına eğilmiş bir şeyler fısıldayıp duruyordu:

"Duydun mu ne dediğini? Duydun mu? Bunların, diyor, aklı başında değil! Çılgın bunlar, diyor... Fyodor çılgın ha?"

Ağır bir hayal kırıklığının altında ezilen Ana karşılık vermedi. Büyüdükçe büyüyen aşağılanmışlık duygusu içini acıtıyordu. Şimdi anlayabiliyordu niçin adalet beklediğini; oğlunun gerçeğiyle yargıçların gerçeği arasında sert, ama dürüstçe bir çekişme bekliyordu o. Sanıyordu ki, yargıçlar Pavel'e ince ince pek çok soru soracaklar, onun yüreğinden

geçenleri, oğlunun bütün düşünce ve eylemlerini, her gün neler yaptığını keskin gözleriyle büyük bir dikkatle inceleyecekler... ve böylece onun ne kadar doğrucu biri olduğunu görerek, yüksek sesle:

“Bu delikanlı haklı!” diyeceklerdi.

Ama hiç böyle bir şey olmamıştı; sanıklar sanki yargıçlardan fersah fersah uzaktalardı ve yargıçlar hiçbirinin umurlarında bile değildi. Müthiş bir yorgunluk duygusuna teslim olarak yargılamayla bütün ilgisini kesti, artık konuşmaları dinlemiyor, hakarete uğramış gibi:

‘Demek böyle yargılıyorlar insanları?’ diye düşünüyordu.

“Bunlarınki böyle!” diye mırıldandı Sizov, onaylarca.

Bir başka avukat –sivri, solgun yüzü gülünç, ufak tefek bir adam– konuşmaya başlamıştı. Yargıçlar durmadan sözünü kesiyor, konuşmasına izin vermiyorlardı.

Savcı yerinden fırladı, öfkeliydi, usule ilişkin çabuk çabuk bir şeyler söyledi, mahkeme başkanı da ona öğüt verir gibi bir şeyler söyledi; avukat başını saygıyla eğmiş onları dinliyordu, sonra sözünü kaldığı yerden sürdürdü.

“Göreyim seni, giydir şunlara! Güzelce bir giydir!” dedi Sizov.

Salonda genel bir canlanma olmuştu; herkes ateşlenmiş, kavgacı bir ruha bürünmüştü. Avukat birbirinden keskin sözlerle yargıçlara yüklendikçe yükleniyordu. Sert, keskin söz kırbaçlarını savuşturmak için yargıçlar sanki birbirlerine sokulup sımsıkı bir saf oluşturmuşlar, şişip kabarmışlardı.

Derken Pavel ayağa kalktı, bir anda kaskatı bir sessizlik oldu salonda. Ana’nın tüm bedeni öne ağdı. Sakin bir sesle başladı Pavel:

“Ben bir partili olarak yalnız partimin yargılamasını tanırım, o bakımdan şimdi söyleyeceklerim kendimi savunmaya yönelik değildir; kendilerini savunmayı reddeden öbür arkadaşlarımın da isteğiyle, sizlere bir türlü anlayamadığınız şeyleri açıklamaya çalışacağım. Savcı, bizim sosyal demokrasi bayrağı altında yaptığımız gösteriyi devlete başkaldırma olarak niteledi ve bizleri de sürekli olarak çara karşı ayaklanmış kişiler olarak değerlendirdi. Şunu belirtmek zorundayım ki, bize göre çarlık rejimi ülkenin elini kolunu bağlayan tek ve biricik zincir değildir; o yalnızca ilk ve bizim koparıp atacağımız en yakın zincirdir...”

Pavel’in tok sesi sessizliği daha da katılaştırmış, duvarlarını öteleyerek salonu daha genişletmiş gibiydi; Pavel’in kendisi de insanlardan ötelerde bir noktaya çekilerek, daha bir belirginleşmişti sanki.

Yargıçlar koltuklarında tedirginlikle kımıldadılar. Soylular temsilcisi, tembel yüzlü yargıca bir şeyler fısıldadı, başını sallayarak onu onaylayan yargıç, mahkeme başkanına döndü; başkanın öbür yanında oturan hasta yüzlü yargıç da o sırada mahkeme başkanının kulağına bir şeyler söylemekteydi. Yaşlı yargıç koltuğunda bir sağa bir sola sallanarak Pavel'e bir şeyler söyledi, ama sözleri Pavel'in gürül gürül akan konuşması içinde boğulup gitti.

"Biz sosyalistiz. Bu, şu demektir: Biz özel mülkiyete karşıyız. Çünkü özel mülkiyet insanları birbirinden ayırır, onları birbirine düşman eder, çıkarlar arasında uzlaşmaz çatışmalar yaratır, bu çatışmaları, düşmanlıkları gizlemek ya da haklı göstermek için yalan söyler ve yalanla, ikiyüzlülükle, kinle her şeyi, ama her şeyi yozlaştırır, soysuzlaştırır. Biz diyoruz ki, insanı yalnızca bir zenginleşme aracı olarak gören bir toplum, insanlık dışıdır, bizim düşman olduğumuz bir toplumdur böyle bir toplum, onun sahte, ikiyüzlü ahlakını bizim kabul edebilmemiz mümkün değildir; onun bireylere bakışındaki utanmazlığı ve acımasızlığı tiksinç buluyoruz biz; bizler, böyle bir toplumun insanları maddi ve manevi açıdan köleleştirmesinin bütün biçimlerine karşı, doymak bilmez kişisel çıkarlarla insanların bölünüp parçalanmalarının bütün biçimlerine karşı savaşmak istiyoruz ve savaşacağız. Bizler emekçileriz, dev gibi makinelerden, çocuk oyuncaklarına kadar her şeyi yaratan bizim emeğimizdir. İnsan onurumuzu korumak için mücadele etme hakkı bile elinden alınmış insanlarız biz; amacına ulaşmak için herkes bir araç olarak kullanmaya çalışır bizi. Zamanla bize tüm iktidarı ele geçirme olanağı verecek kadar bir özgürlük peşindeyiz biz şimdi. Bizim yükselttiğimiz şiarlar son derece yalındır: Kahrolsun özel mülkiyet, tüm üretim araçları halka, tüm iktidar halka, çalışmak herkes için zorunludur! Gördüğünüz gibi biz isyancı falan değiliz!"

Pavel gülümsedi, elini ağır ağır saçlarının arasından geçirdi, mavi gözleri daha bir ışıklanmıştı.

Başkan oldukça yüksek sesle ve tane tane:

"Rica etsem de konuya gelseniz artık!" dedi. Yüzünü doğruca Pavel'e dönmüş, ona bakıyordu. Ana'ya adamın sönük sol gözünde hayra alamet olmayan, açgözlüce bir ışık var gibi geldi. Yargıçların tümü oğluna öyle bakıyorlardı ki, sanki hepsinin gözleri Pavel'in yüzüne yapışıyordu, hepsi gözleriyle Pavel'i emiyordu, onun kanına susamışlardı, onun kanıyla sönmüş, bitmiş bedenlerine can vereceklerdi. Pavel, dal gibi uzun, dimdik

ayakta duruyor, kolunu onlara doğru uzatarak, bağırmadan, açık, duru bir sesle, tane tane konuşuyordu:

"Bizler devrimciyiz. Ve birilerinin buyruk vermesi, birilerininse sürekli çalışması devam ettikçe, devrimci kalacağız. Sizlere çıkarlarını korumanızın emredildiği toplumsal yapıya karşıyız biz, hem bu toplumsal yapının, hem de sizin uzlaşmaz düşmanınız ve biz zafere ulaşana dek aramızda uzlaşma diye bir şey olmayacak! Zafer biz işçilerin olacak! Sizin müvekkilleriniz, sandıkları kadar güçlü değiller. Köleleştirdikleri milyonlarca insanın hayatını hiçe sayarak biriktirdikleri ve korudukları servetleri –ki, bizim üzerimizde egemenlik kurmalarını sağlayan güç de odur–, bu kez kendi aralarında düşmanlıklar, sürtüşmeler yaratacak, onları hem maddi, hem manevi olarak yok edecektir. Savunulması büyük gerilim gerektiren bir şeydir mülkiyet; ve aslında, bizim efendilerimiz olan sizler, siz hepiniz, bizden daha fazla kölesiniz; sizin ruhlarınız köle, bizimse yalnız bedenlerimiz. Sizler önyargıların ve alışkanlıkların boyunduruğundan kurtulamazsınız; o boyunduruk, hepinizi manen yok etmiş durumda... Oysa bizim iç özgürlüğümüze hiçbir şey engel olamaz. Bizlere verdiğiniz zehir, elinizde olmadan bilincimize akıttığınız panzehirden çok daha güçsüzdür. Bilincimiz sürekli gelişiyor, her an daha büyük bir coşkuyla tutuşuyor ve sizin aranızdan bile en iyileri, manen en sağlıklı olanları kendi yanına çekiyor. Egemenliğiniz adına düşünsel mücadele verecek kimsenin kalmamış olduğunu görmüyor musunuz? Tarihsel hakkaniyet, adalet üzerinize abandığında sizi koruyabilecek bütün argümanları tükettiniz; siz artık düşünce alanında hiçbir yeni şey yaratamazsınız; kafalarınız kısırlaştı. Oysa bizim sahiplendiğimiz düşünce sürekli daha parlak ışıklar saçarak gelişiyor, halk yığınlarını içine alıyor, onları özgürlük savaşına hazırlıyor. İşçi sınıfının üstlendiği yüce rolün bilinci, bütün dünya işçilerini tek bir beden, tek bir can yapıyor. Hayatın yenilenme sürecidir bu, sizlerin zorbalık ve ahlaksızlıktan başka hiçbir yolla durduramayacağınız bir süreç! Ahlaksızlık gizlenemiyor, apaçık ortada; zorbalık ise insanları sinirlendirdikçe sinirlendiriyor. Bugün boğazımıza uzanıp bizi boğan eller, yakında yoldaşça bir duyguyla ellerimizi sıkacak. Sizin enerjiniz, serveti büyütmeye yönelik ve sizleri birbirini yiyip yutma eğiliminde olan gruplar halinde birleştiren mekanik enerjidir; bizim enerjimiz ise işçi sınıfının giderek büyüyen dayanışma bilincinin canlı gücüdür. Sizin yapıp eylediğiniz her şey suç, çünkü insanları sömürmeye yönelik; bizim eylemlerimiz ise, yalanlarınız, kininiz ve doymak bilmezliğinizle

yarattığınız ve halkı korkutmak için kullandığınız hayaletlerden, umacılardan dünyayı kurtarmaya yöneliktir. Siz insanı hayattan koparıp varlığını yerle bir ettiniz; sosyalizm sizin paramparça ettiğiniz dünyayı göz kamaştırıcı bir bütün halinde birleştirecektir! Gerçekleştireceğiz bunu!”

Pavel bir an durdu, sonra daha yavaş, ama daha güçlü bir şekilde yineledi:

“Gerçekleştireceğiz!”

Yargıçlar aralarında fısıldaştılar, tuhaf bir biçimde yüzlerini ekşittiler; gözlerini Pavel’den alamıyorlar, yer gibi bakıyorlardı ona. Ana ise adamların bu bakışlarıyla, sağlığını, taze gücünü, diriliğini kıskandıkları oğlunun esnek, sağlam, güçlü bedenini kirlettiklerini düşünüyordu. Yoldaşlarının konuşmasını dikkatle dinleyen sanıkların yüzleri solgundu, ama gözleri sevinçle ışıyordu. Ana, oğlunun sözlerini yutarcasına dinlemiş, bütün söylediklerini zihnine düzgün sıralar halinde istiflemişti. Mahkeme başkanı ihtiyar birkaç kez Pavel’in sözünü kesmiş, bir şeyler açıklamış, hatta bir seferinde kederli bir şekilde gülümsemişti; Pavel sessizce adamı dinlemiş, sonra yeniden sert, ama sakin, konuşmasını sürdürmüştü: Yargıçların iradesine kendi iradesi önünde boyun eğdirerek onları kendisini dinlemek zorunda bırakmıştı. Ama en sonunda yaşlı yargıç elini Pavel’e doğru uzatarak bağırdı; adamın bu çıkışına hafif alaycı bir tonla şu karşılığı verdi Pavel:

“Bitiriyorum. Kişisel olarak sizi incitmek gibi bir amacım yok, tersine, mahkeme adını verdiğiniz bu güldürüde istemeden yer almak zorunda olduğunuz için sizlere acıdığımı bile söyleyebilirim. Her şeye karşın sizler de insansınız ve düşmanımız da olsa insanın insan olma onurunu böylesine yitirmesini, zorbalığa hizmet için böylesine utanç verici biçimde alçalmasını görmek bize her zaman acı verir...”

Yargıçlara bakmadan yerine oturdu; Ana soluğunu tutmuş, yargıçlara bakıyor, bekliyordu.

Andrey, safi sevinç, kuvvetle elini sıktı Pavel’in; Samoylov, Mazin ve bütün ötekiler kıpır kıpır, Pavel’e doğru uzandılar; arkadaşlarının coşku gösterilerinden hafif utanan Pavel, anasının oturduğu yana döndü, “Nasıldı?” der gibi başıyla bir işaret yaptı.

Sevgi seline boğulan Ana, yanıt olarak sevinçle, derin derin içini çekti.

“Mahkeme şimdi başladı!” diye mırıldandı Sizov. “Nasıl giydirdi ama heriflere?!”

Oğlunun böylesine gözüpek bir konuşma yapmasından ve belki bundan da çok konuşmasını bitirmiş olmasından alabildiğine keyiflenen Ana, başıyla sessizce onayladı onu. Ama içinde bir soru çırpınıp duruyordu:

“Peki şimdi ne olacak?”

XXVI

Oğlunun söyledikleri onun için yeni değildi; bildiği düşüncelerdi bunlar; ama oğlunun inancının o tuhaf, insanı alıp götüren çekici gücünü ilk kez bugün, burada, yargıçların önünde duyumsamıştı. Pavel'in alabildiğine sakin, rahat oluşu etkilemişti onu ve oğlunun, haklılığına ve zafere duyduğu sarsılmaz inancını dile getiren sözleri yıldız yağmuru gibi, ışık demetleri gibi akmıştı içine. Şimdi yargıçların sert bir tartışmaya girmelerini bekliyordu oğluyla; onun söylediklerine şiddetle karşı çıkacaklar, onun gerçeğine karşı kendi gerçeklerini yükselteceklerdi. Ama birden Andrey ayağa kalktı, olduğu yerde şöyle bir sallandı, yargıçlara göz ucuyla bakarak:

"Savunman baylar..." diye başladı.

"Karşınızdakiler savunman değil, yargıçtır!" diye öfkeyle bağırdı hasta yüzlü yargıç.

Maskaraca bir şeyler yapmak istiyormuş gibi bir yüz ifadesi vardı Andrey'in; bıyıkları titreşiyor, gözlerinde Ana'nın çok iyi bildiği, kedilere özgü kurnaz, okşayıcı ışıklar yanıp sönüyordu. Upuzun parmaklarıyla sertçe başını kaşıdı, göğüs geçirdi.

"Öyle mi?" dedi başını sallayarak. "Oysa ben sizin yargıç değil, savunman olduğunuz kanısındayım..."

Mahkeme başkanı yaşlı yargıç, soğuk bir tavırla:

"Rica ederim, asıl konudan ayrılmayın!" dedi.

"Asıl konu mu? Pekâlâ! Sizlerin gerçek birer yargıç, bağımsız, onurlu insanlar olduğunuzu düşünmek istiyorum..."

"Mahkememizin sizin referansınıza ihtiyacı yoktur!"

"Yok mu? Hmm... Olsun, ben yine de devam edeceğim... Sizler özgür insanlarsınız, kimseyi ne kendinizden bilirsiniz, ne de yabancı... Şimdi önünüzde iki taraf var: Taraflardan biri diyor ki, bu beni soyup soğana çevirdi, üstüne üstlük suratımı dağıttı! Öteki de diyor ki, bütün bunları yapmaya hakkım var, çünkü benim tüfeğim var!"

Yaşlı yargıç sesini iyice yükselterek bir kez daha bağırdı:

"Davanın özüne ilişkin bir şey söyleyecek misiniz, söylemeyecek misiniz?" Eli titriyordu yargıcın ve Ana bulunduğu yerden adamın öfkelendiğini açıkça görebiliyordu. Bununla birlikte, Andrey'in davranışı da hoşuna gitmemişti, oğlunun konuşmasıyla uyumsuz bir tutum sergiliyordu. Ciddi, sert bir tartışma bekliyordu Ana.

Hohol, sessizce ihtiyara baktı, sonra kafasını kaşıyarak:

“Öze ilişkin mi?” dedi. “Öze ilişkin niçin konuşayım sizinle? Bilmeniz gereken her şeyi yoldaşım demin söyledi. Kalanını da zamanı gelince başkaları söyler...”

İhtiyar, yerinde hafifçe doğrularak, açıkladı:

“Konuşma hakkınız alınmıştır! Grigoriy Samoylov!”

Andrey dudaklarını sıkarak ağır ağır yerine oturdu. Hemen yanında oturan Samoylov kalktı, perçemlerini savurarak:

“Savcı bizim vahşi olduğumuzu, kültür düşmanı olduğumuzu söyledi...” dedi.

“Yalnızca davaya ilişkin konuşabilirsiniz!”

“Bunlar da davaya ilişkin! Dürüst, onurlu insanları her şey ilgilendirir. Ve rica ederim sözümü kesmeyin. Şu soruma yanıt istiyorum: Sizin kültürünüz ne?”

İhtiyar, dişlerini göstererek:

“Sizinle karşılıklı konuşmaya gelmedik buraya!” dedi. “Davaya gelin!”

Andrey’in tavır ve davranışlarının yargıçları değiştirdiği apaçık ortadaydı; söylediği sözler sanki bir şeyleri alıp götürmüştü onlardan; adamların renksiz yüzlerinde lekeler belirmiş, gözlerinde soğuk, yeşil ışıklar çakmaya başlamıştı. Pavel’in konuşması onları sinirlendirmişti, ama bu sözlerdeki güç onlarda istemeseler de bir saygı uyandırarak kendilerini tutmalarını sağlamıştı. Ama Hohol, adamlarda ölçülülük, kendini tutma adına ne varsa hepsini yok etmiş, onların gerçek yüzlerini ortaya çıkarmıştı. Yüzlerini tuhaf bir şekilde ekşiterek aralarında fısıldaşıyorlardı; hareketleri aşırı telaşlı, hızlıydı ve bunu kendileri de yadırgıyor gibiydi.

“İspiyoncular yetiştirirsiniz, kadınları, kızları iğfal edersiniz, insanları hırsız, katil yapar, votkayla zehirlersiniz; uluslar arası katliamlar, bütün halklara söylenen yalanlar, ahlaksızlık, vahşilik... işte sizin kültürünüz! Ve biz sizin bu kültürünüze düşmanız!”

İhtiyarcık alt çenesini titreterek bağırdı:

“Bakın çok rica ediyorum!”

Kıpkırmızı kesilen yüzünde gözleri kor gibi yanan Samoylov da bağırdı:

“Ama öteki kültüre büyük değer veriyor, saygı duyuyoruz... yaratıcılarını hapislerde çürütüp çıldırma noktasına getirdiğiniz kültüre...”

“Konuşma hakkınız alınmıştır! Fyodor Mazin!”

Ufak tefek Mazin, çuvaldız ucu görünür gibi hızla yerinden doğruldu:

“Beni... beni mahkûm edeceğinizi... çok... çok iyi biliyorum...” dedi, kesik kesik konuşuyordu. Bir an soluğu tutuldu. Solgun yüzünde bir tek gözleri kalmıştı sanki. Kolunu yargıçlara doğru uzatarak: “Ama kaçmazsam şerefsizim!” diye haykırdı. “Nereye sürerseniz sürün beni, kaçacağım... ve buraya gelip yine bu işle uğraşacağım... ömrümün sonuna dek!”

Sizov gürültüyle gırtlağını temizledi, oturuşunu değiştirdi. Garip bir uğultu yükseldi salondan; heyecan dalgası en üst noktadaydı. Bir kadın ağlıyor, bir başkası boğulurcasına öksürüyordu. Jandarmalar, sanıklara bönce bir şaşkınlıkla, dinleyicilere ise hınçla bakıyorlardı. Yargıçlar oldukları yerde şöyle bir dalgalandılar. İhtiyar, cırtlak bir sesle:

“Gusev İvan!” dedi.

“Konuşmak istemiyorum!”

“Vasiliy Gusev!”

“İstemiyorum!”

“Bukin Fyodor!”

Kaşı gözü bembeyaz olan delikanlı ağır ağır yerinde doğruldu, başını sallayarak, tane tane:

“Hiç utanma yok mu sizde!” dedi. “Ben kara cahil bir adamım, yine de adalet nedir bilirim!” Elini yukarı kaldırdı, sustu; uzaklarda bir şeye bakıyormuş gibi gözlerini kısmıştı.

İhtiyar, öfke ve biraz da hayretle koltuğunun arkalığına yaslanırken:

“Bu da ne? Ne oluyor?” diye bağırdı.

“Sizi...”

Bukin, sözünü tamamlamadı; son derece ciddi, ağır ağır yerine oturdu. Gizemli sözlerinde inanılmaz bir büyüklük, derin bir anlam, içe işleyen, saf bir sitem vardı. Bunu salondaki herkes duyumsadı. Yargıçlar bile, bu anlaşılmaz sözlerden daha açık, anlaşılır bir yankı bekliyorlarmış gibi kulak kabartmışlardı. Dinleyici sıralarında herkes donakalmış gibiydi, yalnız ince bir hıçkırık titreşiyordu havada. Savcının omuz silkip gülümsediği görüldü; soylular temsilcisi boğuk boğuk öksürdü, fısıldaşmalar yeniden başladı, yavaş yavaş canlanarak tüm salonu kapladı.

“Yargıçlar konuşacak mı?” diye sordu Ana, Sizov’a eğilerek.

“Her şey bitti... kararı açıklayacaklar...”

“Başka bir şey olmayacak mı?”

“Olmayacak...”

Ana onun bu sözlerine inanmadı.

Oturduğu yerde tedirginlikle bir oraya, bir buraya kımıldayan, dirseğiyle, omuzuyla Ana'ya çarpıp duran Samoylova, eğilip usulca kocasına sordu:

"Bu nasıl iş? Böyle şey olur mu?"

"Gördüğün gibi, oluyor!"

"Peki bizim Grişa? Ne yapacaklar ona?

"Kes sesini..."

Herkesin içinde bir şeyler yerinden oynamış, yıkılmış, kırılmıştı sanki; neyin nesi olduğunu bir türlü anlayamadıkları –ama güçlerini de harekete geçiren– bir şeylerin üzerine güçlü bir ışık tutulmuştu sanki; herkes şaşkın şaşkın gözlerini kırpıyordu. Hiç beklemedikleri bir anda önlerinde sere serpe açılıveren, ancak özünü tam kavrayamadıkları güçlü bir şeyin, yüce bir anlamın yarattığı yeni duyguyu, insanlar kendi anladıkları küçük, belirgin, somut ifadelerle birbirine aktarmakta yarışıyordu. Bukin'in ağabeyi hiç çekinmeden herkesin duyabileceği bir sesle:

"Müsaade buyurun," diyordu. "Neden konuşturmuyorlar insanları? Savcı istediği kadar konuşabiliyor, istediğini söyleyebiliyor..."

Dinleyici sıralarının orda duran bir görevli parmağını gözdağı verirce sallayarak, kısık sesle:

"Şşşş!" dedi.

Samoylov, sıranın arkalığına yaslandı, karısının arkasına gizlenerek:

"Suçlu da olsalar, bırakın konuşsunlar!" diye homurdandı. "Neye karşı çıktıklarını açıklasınlar? Ben anlamak istiyorum! Bu beni de ilgilendiren bir şey..."

Görevli yine sertçe parmağını salladı:

"Şşşt!"

Sizov'un yüzünden düşen bin parçaydı, başını iki yana sallıyordu.

Ana ise gözlerini dikmiş, yargıçlara bakıyor ve onların daha bir sinirlenmiş olduklarını, salondakilerin duyamayacağı bir şekilde fısıldaştıklarını görüyordu. Soğuk ve kaygan mırıltıları yüzüne çarptığında yanağını titretiyor, ağzında iğrenç bir tat oluşturuyordu. Ana'ya yargıçlar sürekli olarak oğlunun ve yoldaşlarının bedenlerinden, kanla, canla dolu kaslarından, güçlü kollarından, bacaklarından söz ediyorlarmış gibi geliyordu. Çalışıp üretebilen, zenginlik yaratan, hayatın tadını çıkarabilen bu sağlıklı, güçlü bedenleri; bitmiş, tükenmiş, hastalıklı yaratıklar olarak yapışkan bir açgözlülükle, hasetle, bir tür dilenci kıskançlığıyla, salyaları akarak izliyorlardı. Şimdi bu bedenler yaşamın iş-emek döngüsünden

ayrılıyor, ayrılırken de kendilerine sahip olunması, güçlerinin emilmesi, sömürülmesi olanağını da birlikte götürüyorlardı. O bakımdan da sanık sandalyesinde oturan gençler yaşlı yargıçlarda, önünde leziz bir av gören, ama onu yakalayıp parçalayacak gücü kalmamış, başkalarının gücünü sömürme yeteneğini yitirmiş yabanıl bir hayvanın kinle, hasetle karışık hüznünü yaratıyor, karınlarını doyurma kaynağının ellerinden kayıp gitmekte oluşu karşısında huysuzlanıyor, hınçlanıyor, kederli, aciz, homurdanıp duruyorlardı.

Yargıçları dikkatle gözledikçe bu gerçekten kaba ve tuhaf düşünce daha bir belirginleşiyordu. Geçmişte doyasıya sömürme ve semirme olanağı olan, ama şimdi bundan yoksun kalan, güçsüz düşmüş açlar olarak, içlerini kavuran kinlerini ve iyice uyarılmış açgözlülüklerini gizlemeye bile çalışmıyorlardı. Bir kadın ve ana olarak, oğlunun bedensel varlığı tinsel varlığından her zaman daha değerli olmuştu Vlasova için; o bakımdan da yargıçların ölgün gözlerinin oğlunun yüzüne, göğsüne, omuzlarına, ellerine, ateş gibi yanan tenine süründüğünü görmek dehşet içinde bırakıyordu onu; kireç bağlamış damarlarındaki kanı tutuşturmak ve verecekleri kararla yaşamdan koparıp alacakları gencecik insanlara duydukları kıskançlık ve açgözlülük aşısıyla birazcık canlandırdıkları yarı ölü bedenlerindeki zavallı kaslarına güç katmak istiyorlardı böylece. Oğlu da sanki teninde gezinen bu ıslak, yapış yapış bakışları duyumsuyor ve ürpererek kendisine bakıyormuş gibi geliyordu Ana'ya.

Pavel belki biraz yorgun, ama alabildiğine sakin, sevecen bakıyordu annesine. Zaman zaman başını sallıyor, gülümsüyordu.

"Yakında özgürüm!" diyen ve Ana'nın yüreğini yumuşacık bir dokunuşla okşayan bir gülümsemeydi bu.

Birden, yargıçlar hep birlikte ayağa kalktılar. Elinde olmadan Ana da ayağa kalktı.

"Gidiyorlar!" dedi Sizov.

"Karar için mi?" diye sordu Ana.

"Evet..."

Bir anda gevşeyiverdi; gerginliğin yerini müthiş bir bitkinlik almıştı; tek kaşı oynuyor, alnı terliyordu. Kahredici bir düş kırıklığı ve aşağılanmışlık duyuyordu; sonra bu duygu hızla yargıçlara ve verecekleri karara karşı içini bunaltan bir küçümseme duygusuna dönüştü. Kaşlarının olduğu yerde şiddetli bir ağrı duydu, elini alnına bastırarak, çevresine bakındı. Sanık yakınları, kendilerini sanıklardan ayıran parmaklığa doğru yürüyorlardı.

Salonu bir uğultu kaplamıştı. O da Pavel'in yanına gitti, elini kuvvetle sıktı oğlunun; utanç, sevinç, birbiriyle çelişen duygular karmaşası içinde ağlamaya başladı. Pavel sevecen bir şeyler söyledi kendisine, şakalaştı, güldü.

Kadınların hepsi ağlıyordu; ama duydukları acıdan çok, alışkanlıktandı ağlamaları. Tepelerine aniden iniveren görünmez bir darbenin insanı sersemleten acısı içinde değillerdi; çocuklarından ayrılmak zorunda olduğunu bilmenin kederini duyuyorlardı daha çok, ama bu keder de, yaşanan gergin günün izlenimleri içinde eriyip gitmişti. Babalar analar karışık duygularla bakıyorlardı çocuklarına: Gençlere duyulan güvensizlik ve ana baba olarak kendilerini deneyimli, üstün, onları ise çocuk gibi görme alışkanlığı, tuhaf bir şekilde saygı olarak adlandırılabilecek bir başka duyguya karışıyordu; onların bundan böyle ne yapacaklarına, nasıl yaşayacaklarına ilişkin duydukları kaygı, başka ve çok daha güzel bir hayatın mümkün olduğunu korkusuzca haykırabilen gençlerin yarattıkları etki karşısında gücünü yitiriyordu. Çok konuşmalarına karşın yüreklerini dolduran duyguları dile getirmeyi beceremiyorlar, o nedenle de iç çamaşırı, giysiler, kendine iyi bakmak gibi sıradan, gündelik şeylere ilişkin oluyordu söyledikleri.

Bukin'in ağabeyi elini sallayarak:

"Ne kadar adil bir mahkeme!" diyordu. "Adaletten başka ne ararsan var!"

"Benim sığırcık sana emanet..." diye karşılık veriyordu kardeşi.

"Kaygılanma, sen dönene dek ölmeyecek!"

Sizov, yeğeninin elinden tutmuş:

"Demek gidiyorsun ha, Fyodor..." diyordu.

Fyodor ise muzipçe bir ifadeyle Sizov'un kulağına bir şeyler fısıldayıp gülüyordu; söylediği besbelli pek komik bir şeydi ki, yanlarında duran nöbetçi de kendini tutamayıp gülmüş, ama hemen sonra öksürerek ciddi bir ifade takınmıştı.

Ana da ötekiler gibi giysilerden, sağlıktan falan söz ediyordu Pavel'e, oysa Saşa'ya, ona, kendisine ilişkin onlarca soru yüreğini kemirip duruyordu. Ama bütün bunların altında yatan ve her an biraz daha büyüyen duygu, oğluna olan aşırı sevgisi ve onun tarafından beğenilmek, onun yüreğine daha yakın olmak için duyduğu karşı konulmaz istekti. Korkunç bir şeyler olacağı beklentisi yok olup gitmiş, yerini, yargıçlar aklına geldikçe tüm bedenini saran tatsız bir ürpertiye bırakmıştı. İçinde kocaman,

ışıl ışıl bir sevinç çiçekleniyor, ancak bunun tam ne olduğunu anlayamıyor, utanıyordu. Andrey'in herkese laf yetiştirmekte olduğunu görünce, birkaç tatlı söze Pavel'den daha çok ihtiyacı olduğunu düşünerek ona döndü:

"Mahkemeden hiç hoşlanmadım!" dedi

Andrey minnetle gülümseyerek:

"Niye, anacığım?" dedi. "Değirmen eskiyse de, öğütmeye devam ediyor..."

"İnsanlar korkmuyorlar, ama anlamıyorlar da: Haklı olan kim?"

"Siz de çok şey istiyorsunuz, anacığım! Hakkın hukukun ne işi var burada?"

Ana göğüs geçirdi, sonra gülümseyerek:

"Ben de korkunç bir şeyler olmasından korkuyordum..." dedi.

"Yargıçlar geliyor!"

Herkes hızla yerine geçti.

Bir elinde kağıt tutan, öbür elini masaya dayayan mahkeme başkanı, elinde tuttuğu kağıtla yüzünü kapayarak, arı vızıltısını andırır bir sesle kararı okumaya başladı.

Adamın sözlerine kulak kabartan Sizov:

"Mahkûmiyet!" dedi.

Salondan çıt çıkmıyordu. Herkes ayağa kalkmış, bütün gözler ihtiyar yargıca çevrilmişti. Adam öyle ufacık, öyle kupkuruydu ki, kimin tuttuğu belli olmayan bir sopayı andırıyordu. Yargıçlar da ayaktaydı: Bucak müdürü başını omzuna doğru eğmiş, tavana bakıyordu; belediye başkanı ellerini göğsünde çapraz kavuşturmuştu; soylular temsilcisi ise sakalını sıvazlıyordu. Hasta yüzlü yargıçla şişman meslektaşı ve savcı sanıklara bakıyorlardı. En geriden ve en yukarıdan da, üzerinde kırmızı üniformasıyla, çar bakıyordu salona: Beyaz, kayıtsız yüzünde bir sinek geziniyordu.

Sizov rahat bir soluk alarak:

"Sürgün!" dedi. "Tanrıya şükür, bitti! Kürek cezasına çarptırılacaklarından söz ediliyordu. Bu hiçbir şey değil, Ana! Hiçbir şey değil!"

"Biliyordum ben..." dedi Ana, yorgun bir sesle.

"Olsun! Şimdi artık kesinleşti! Hem önceden kim bilebilir?"

Salondan çıkarılmakta olan mahkûmlara doğru döndü:

"Hoşça kal Fyodor!" diye bağırdı. "Hepiniz hoşça kalın gençler! Allah yardımcınız olsun!"

Ana oğlunu ve bütün ötekileri sessizce, başıyla selamladı. Ağlamak istiyor, ama utanıyordu.

XXVII

Mahkemeden çıkınca şaşa kaldı: Karanlık çökmüştü kente, sokak lambaları yanıyordu ve gök yıldızlarla kaplıydı. Adliyenin önünde insanlar toplanmıştı. Hava soğuktu, ayakların altında karlar kütürdüyordu. Birbirini kesen genç sesler çınlıyordu havada. Başına boz bir başlık giymiş bir adam Sizov'un yüzüne bakarak telaşla:

"Sonuç?" diye sordu.

"Sürgün!"

"Hepsi mi?"

"Hepsi!"

"Teşekkürler!" dedi adam ve uzaklaştı.

"Görüyor musun..." dedi Sizov, "merak ediyor insanlar, soruyorlar..."

Birden on kadar genç kız ve delikanlı çevrelerini sardı; öyle bağırıyorlar, öyle art arda sorular soruyorlardı ki, bu durum başkalarının da oraya yönelmesini sağladı. Ana'yla Sizov durdular. Verilen cezanın ne olduğu, mahkemede kimin nasıl davrandığı, kimin nasıl bir konuşma yaptığı gibi şeyler soruyorlar ve bütün sorularında, insanda onların meraklarını giderme arzusu uyandıran alabildiğine içten, yakıcı bir ilgi, öğrenme açlığı duyumsanıyordu.

İçlerinden biri:

"Arkadaşlar!" dedi. "Şu hanım, Pavel Vlasov'un annesi!"

Hemen değil, ama kısa sürede bütün sesler kesildi!

"İzin verin de elinizi sıkayım!"

Biri kuvvetle elini sıktı Ana'nın; bir başkası heyecanla:

"Oğlunuz, hepimiz için cesaret simgesi olacak!" diye haykırdı.

"Yaşasın Rus işçileri!" diye çınladı bir başka ses.

Haykırışlar yükseldi, çoğaldı; değişik yerlerden değişik bağırışlar duyuluyor, yeni yeni insanlar koşup geliyor, Ana'yla Sizov'un çevresi kalabalıklaştıkça kalabalıklaşıyordu. Feryat figan çalmaya başlayan polis düdükleri, bağırışları bastıramadı. Sizov gülüyor, Ana'ya ise bütün bunlar tatlı bir düş gibi geliyordu. Gülümsüyor, uzanan elleri sıkıyor, başıyla selam veriyordu; sevinç gözyaşları boğazını tıkıyor, yorgunluktan bacakları titriyor, ama bütün bu mutlu havayı yutarcasına içine alan sevinç dolu yüreği, durgun bir gölün yüzü gibi duygularını ve izlenimlerini yansıtıyordu. Hemen yanı başında birisi açık, anlaşılır, ama sinirli bir sesle:

“Yoldaşlar!” dedi. “Rus halkının iliğini, kanını emen doymak bilmez canavar bugün de yeni kurbanlarını yuttu!”

“Hadi biz gidelim artık Ana,” dedi Sizov.

Tam o sırada Saşa göründü, Ana’nın koluna girip yolun öbür tarafına geçirirken:

“Böyle gelin lütfen!” dedi. “Şimdi tekme tokat girişecek polisler... ya da tutuklayacaklar herkesi... E? Sürgün mü? Sibirya’ya mı?”

“Evet, evet!”

“Konuşması nasıldı? Aslında tahmin edebiliyorum. Herkesten daha güçlü, daha yalın ve daha sertti, değil mi? Aslında son derece hassas, sevecen bir insandır, ama duygularını göstermekten utanır.”

Saşa’nın soluk soluğa fısıldadığı bu sevgi sözleri heyecanını geçirerek, yeniden güçlendirdi Ana’yı.

Saşa’nın elini bedenine bastırarak:

“Ne zaman gideceksiniz yanına?” diye sordu sevecenlikle.

“Yapmakta olduğum işi yapabilecek birini bulur bulmaz. Benim dava da karara kaldı, herhalde beni de Sibirya’ya sürecekler; bir dilekçe verip onun bulunduğu yere sürülmemi isteyeceğim...”

Geriden Sizov’un sesi duyuldu:

“Benden selam söyleyin kendisine! Sizov, deyin. Fyodor Mazin’in amcası... tanıyacaktır...”

Saşa durdu, Sizov’a döndü, elini uzattı:

“Fedya’yı tanıyorum. Adım Aleksandra.”

“Ya baba adınız?”

Sizov’un yüzüne baktı Saşa:

“Babam yok benim.”

“Öldü mü?”

“Hayır, yaşıyor!” dedi genç kız; sesinde ve yüzünde inatçı bir ifade belirmişti. “Büyük toprak sahibidir, bu aralar bucak müdürü de oldu, köylüleri soymakla meşgul!”

“Demek öyle?” dedi Sizov, bir süre sustu, sonra genç kızın yanı sıra yürür ve kaş altından ona bakarken, “Hoşça kal Ana!” dedi. Ben sola sapıyorum. Hoşça kalın genç bayan... yine siz bilirsiniz ama babanız hakkında bu kadar sert olmayın!”

Saşa tutkuyla haykırdı:

“Oğlunuz, başkalarına zarar veren pisliğin teki olsaydı ve siz ondan tiksinseydiniz, bunu herkese söyler miydiniz?”

Yaşlı adam hemen karşılık vermedi. Neden sonra:

“Söylerdim...” dedi.

“Demek ki sizin için gerçek, oğlunuzdan daha değerli; benim için de, aynı şekilde, babamdan daha değerli...”

Sizov başını sallayarak gülümsedi, sonra içini çekerek:

“Eh, siz!” dedi. “Çok zekisiniz! Yaşlıları kolayca tuş eden yaman bir kızsınız... Hoşça kalın! Size iyilikler, güzellikler dilerim! İnsanlara biraz daha hoşgörülü olun, olmaz mı? Hoşça kal, Nilovna! Pavel’i görürsen söyle ona: Konuşmasını dinledim. Hepsini anlamadım, hatta bazı yerlerde korktum, ama söyledikleri doğruydu... böyle söyle ona...”

Şapkasını hafifçe kaldırıp hanımları selamladı, ağır ağır sokağa saptı.

Gülen, iri gözleriyle bir süre onu izleyen Saşa:

“İyi bir adama benziyor...” dedi.

Saşa’nın yüzü bugün her zamankinden daha yumuşak, daha sevimli gibi geldi Ana’ya.

Eve varınca, sıkı sıkıya birbirlerine sokularak divana oturdular. Ana bir süre sessizlikte kendini dinledi, sonra yeniden Saşa’nın, Pavel’in yanına gitmesi konusunu açtı. Genç kız, dalgın dalgın gür kaşlarını kaldırarak, iri, hülyalı gözlerini uzaklarda bir noktaya dikti. Solgun yüzünden, iç dünyasında bir yolculuğa çıktığı anlaşılıyordu.

“Sonra... çocuklarınız olunca, ben gelir bakarım. Buradan daha kötü olmaz oradaki yaşamımız da... Pavelciğimin elleri altındır, bir iş bulur orada...”

Ana’nın yüzüne meraklı bir bakış fırlatan Saşa:

“Şimdi gitmeyecek misiniz onunla birlikte?” diye sordu.

Ana göğüs geçirerek:

“Ne yararım olabilir ki ona orada?” dedi. “Kaçmaya kalktığında da ayak bağı olurum. Hem kendisinin de razı olacağını hiç sanmam...”

Saşa başını sallayarak onayladı onu:

“Evet, razı olmaz...”

Ana hafif bir böbürlenmeyle:

“Bereket bir işim var...” dedi.

“Evet!” diye dalgın dalgın onayladı onu Saşa. “Bu, iyi...”

Birden, kafasındaki bir düşünceden kurtulmak ister gibi ürpererek, usulca:

“Durmaz oralarda, kesin kaçar...” diye ekledi.

“O zaman siz ne yapacaksınız? Hele bir de çocuk olursa?”

“Hele bir o günler gelsin. Beni hiç hesaba katmamalı... ben de ona ayak bağı olmak istemem. Ondan ayrılmak çok zor olacak, ama sanırım üstesinden gelebilirim. Kesinlikle ayak bağı olmayacağım ona... olmayacağım!”

Ana, onun bu söylediklerini yapabileceğini hissediyordu; acıdı Saşa’ya, kucaklayarak kendine çekti onu:

“Canım benim, zor günler bekliyor sizi!” dedi.

Saşa bütün bedeniyle ona sokularak yumuşacık gülümsedi.

Nikolay geldi; yorgundu; soyunurken çabuk çabuk konuştu:

“Hadi bakalım, Saşa, henüz yakayı kaptırmamışken hemen uzaklaşın buradan! Sabahtan beri iki sivil polis bir an olsun peşimden ayrılmadılar... Öyle sakınmadan yapıyorlardı ki işlerini, işin ucunda bir tutuklamanın olduğu kesin! Önsezilerim yanıltmaz beni. Bir yerlerde bir şeyler oldu besbelli! Aklıma gelmişken: Şu, Pavel’in bugün mahkemede yaptığı konuşmanın metni. Basılmasına karar verildi. Lyudmila’ya verin bunu ve elini çabuk tutması için yalvarın kendisine. Pavel’in konuşması bir harika, Nilovna! Sivil polislere karşı dikkatli olun, Saşa!”

Bunları söylerken bir yandan da üşüyen ellerini kuvvetle birbirine sürtüyordu; sonra çalışma masasına gidip telaşla çekmeceleri çekti, içlerinden aldığı bazı kağıtları yırtarken, bazılarını bir kenara ayırıyordu; kaygılıydı, ortalığı karmakarışık etmişti.

“Daha geçenlerde temizlemiştim burayı, ama yine ne kadar çok şey birikmiş! Kahretsin! Biliyor musunuz, Nilovna, bu gece siz de burada kalmasanız iyi olur... Oldukça sıkıcı sahneler yaşanabilir bu gece burada... ve adamlar sizi de tutuklayabilirler... Oysa siz her yerde Pavel’in konuşmasını dağıtacaksınız...”

“Beni tutuklayıp da ne yapacaklar?” dedi Ana.

Elini gözlerinin önünde şöyle bir sallayan Nikolay, kendinden emin bir tavırla:

“Ben iyi koku alırım!” dedi. “Hem siz de Lyudmila’ya yardımcı olsanız iyi olur... Tehlikenin merkezinden ne kadar uzak olursanız, o kadar iyi olur...”

Oğlunun konuşmasının basılmasına yardım etme fikri hoşuna gitti Ana’nın.

“Madem öyle, gideyim...” dedi.

Ağzından çıkanlara kendisi de şaşarak, tam bir güvenle:

“Çok şükür artık hiçbir şeyden korkmuyorum!” diye ekledi usulca.

Nikolay ona bakmadan:

“Harika!” diye bağırdı. “Bana bir de şeyi söyleyin... bavulumla iç çamaşırlarımın nerede olduğunu... Bütün eve pençelerinizi geçirdiniz, kişisel mülkiyetimde olan eşyalarımın bile nerede olduğunu bilemiyorum...”

Saşa, sessizce, yırtık kağıt parçalarını sobada yakıyor, yanık kağıtları dağıtıp sobanın külüne karıştırıyordu.

Nikolay, Saşa’ya elini uzatarak:

“Hadi gidin artık, Saşa!” dedi. “Hoşça kalın! Elinize ilginç bir kitap geçecek olursa bana ulaştırmayı unutmayın... Hoşça kalın, değerli yoldaş! Ve dikkatli olun...”

“Ne kadar tutarlar sizi içerde?” diye sordu Saşa.

“Onun orasını şeytan bilir! Bana soracakları epey şey olsa gerek! Nilovna, siz de Saşa’yla çıkın, iki kişiyi izlemek daha zordur...”

“Peki!” dedi Ana. “Hemen üzerimi değişiyorum...”

Dikkatle Nikolay’ı izliyor, ama yüzünün her zamanki iyi, yumuşak ifadesinin gerisindeki hafif bir kaygıdan başka belirgin bir şey göremiyordu. Herkesten daha çok sevdiği bu adam, ne gereksiz bir telaş içindeydi, ne de heyecanlıydı. Herkese aynı dikkat, aynı ilgi ve sevecenliği gösteren, her zamanki gibi kendi iç dünyasında, yalnız, sakin ve herkesten biraz ilerde yaşayan, hep aynı Nikolay’dı. Ana, onun en çok kendisine yakınlaştığını biliyor ve onu ihtiyatlı denebilecek, sanki kendi kendine inanmayan bir sevgiyle seviyordu. Şu anda ona müthiş acıyor, ama bu duygusunu ona belli ederse Nikolay’ın elinin ayağının birbirine dolanacağını, utanacağını ve hep olduğu gibi komik duruma düşeceğini biliyor, onu bu durumda görmek istemediği için de kendini tutuyordu.

Üzerini değişip yeniden içeri girdiğinde Nikolay Saşa’yla vedalaşıyordu:

“Harika! Böylesi hem onun için, hem de sizin için iyi! Bir parçacık bireysel mutluluğun kimseye bir zararı dokunmaz. Hazır mısınız, Nilovna?”

Ana’nın yanına geldi, gülümseyerek gözlüklerini düzeltti.

“Eh, hoşça kalın! Sanırım bir üç-dört ay... bilemediniz altı ay kadar görüşemeyeceğiz! Altı ay o kadar da az bir süre değil insan yaşamında... Kendinize iyi bakın lütfen, tamam mı? Gelin de sizi bir kucaklayayım!”

İncecik, ama güçlü kollarını Ana’nın boynuna doladı, gülümseyerek gözlerinin içine bakarken:

“Herhalde size aşık oldum...” dedi. “Durmadan kucaklıyorum sizi!”

Ana karşılık vermedi, onu alnından, yanaklarından öptü; titrediklerini görmesin diye ellerini gevşekçe iki yanına sarkıtmıştı.

“Yarın çok dikkatli olmalısınız! Lyudmila’nın yanında bir yumurcak var, yarın sabah onu yollayın buraya, belli etmeden çevreye bir göz atsın... Pekâlâ yoldaşlar, hadi hoşça kalın! Her şey yolunda gibi!”

Yolda yürürlerken, Saşa:

“Gerektiğinde ölüme de aynı sadelikle gider,” dedi Ana’ya. “Olsa olsa, az önce olduğu gibi birazcık heyecanlanır. Ölüm, yüzüne baktığında da gözlüklerini düzeltir, ‘harika!’ der ve ölür.”

“Seviyorum onu!” diye mırıldandı Ana.

“Beni ise hayretler içinde bırakıyor... Onu sevmek... hayır! Ona saygı duyuyorum. İyi bir insan olmasına, hadi, hatta, zaman zaman sevecen biri olmasına karşın, nasıl söylesem, kuru biri... yeterince insancıl değil... Galiba izleniyoruz? Burada ayrılalım. İzlendiğiniz kanısına varırsanız Lyudmila’ya gitmeyin.”

“Biliyorum!” dedi Ana. Ama Saşa uyarısını yineledi.

“Lyudmila’ya gitmeyin! Öyle bir durum olursa bana gelin, Şimdilik hoşça kalın!”

Hızla dönüp ters yöne yürümeye başladı.

XXVIII

Birkaç dakika sonra Ana, Lyudmila'nın ufacık odasında oturmuş, ocakta ısınıyordu. Ev sahibesinin üzerinde beli kemerle sıkılmış kara bir giysi vardı; odada ağır ağır dolaşırken, buyurgan sesine eteğinin hışırtısı karışıyordu. Ocakta çatırdayan alevler, hafif bir uğultuyla odanın havasını emerken, Lyudmila tek düze bir sesle konuşuyordu:

"İnsanlar kötü olmaktan çok, aptallar. Ancak çok yakınlarındaki, el uzatıp ulaşabilecekleri şeyleri görebiliyorlar. Oysa, ucuz şeylerdir yakında olanlar; değerli şeyler uzaktakilerdir. İnsanlar daha akıllı, hayat daha kolay olsa ne hoş olurdu. Ama bunun için herkesin hiç zaman yitirmeden iğneli fıçıya girmeyi göze alması gerek!"

Birden Ana'nın karşısında durdu, sesini alçaltıp, özür diler gibi:

"Pek az insan gelir gider bana... O nedenle de biri geldi mi, konuşmaya bir başlarım, bir daha bırakamam... Gülünç mü bu sizce?"

"Niye gülünç olsun?" dedi Ana. Kadının baskı işini nerde yaptığını anlamaya çalışıyor, sıradışı olarak nitelenebilecek hiçbir şey göremiyordu. Yola bakan üç penceresi olan odada bir divan ve kitap dolabı, masa ve sandalyeler, duvar dibinde bir yatak, hemen yanındaki köşede bir lavabo, onun karşısındaki köşede de ocak vardı; duvarlarda ise çeşitli fotoğraflar ve resimler asılıydı. Her şey yeni, sağlam ve tertemizdi ve her şeyin üzerine rahibe kılıklı ev sahibesinin soğuk gölgesi düşüyordu. Bir yerlere bir şeylerin gizlenmiş olduğu duygusuna kapılıyordu insan, ama bunun ne olduğunu anlayamıyordu. Kapılara baktı Ana; biri küçük bir antreden geçerek kendisinin girdiği kapıydı, öbürü ocağın yanında, dar ve yüksekçe bir kapıydı.

Ev sahibesinin kendisini gözlemekte olduğunu fark eden Ana, utanmış bir tavırla:

"Bir iş için gelmiştim!" dedi.

"Biliyorum. Hep bir iş için gelirler bana..."

Bir tuhaf söylemişti bunları Lyudmila; Ana onun yüzüne baktı: İnce dudaklarının uçlarında bir gülümseme uçuşuyor, gözlük camlarının gerisinde gözleri donukça parlıyordu. Ana gözlerini ondan kaçırarak, Pavel'in konuşmasını uzattı kendisine.

"Bunun bir an önce basılmasını istiyorlar..."

Ve Nikolay'ın nasıl o gece tutuklanmayı beklediğini, nasıl hazırlıklar yaptığını anlattı.

Hiçbir şey söylemeden kağıtları belindeki kemerin arasına sokan Lyudmila, bir sandalyeye oturdu; ocaktaki ateş, gözlük camlarında kızıl pırıltılar halinde yansıyordu, kımıltısız yüzünde yakıcı bir gülümseme belirmişti.

Ana'nın anlattıklarını dinledikten sonra, usulca, ama kararlı bir sesle:

"Bana gelecek olurlarsa üzerlerine ateş ederim!" dedi. "Zorbalığa karşı kendimi savunma hakkına sahibim... başkalarını zorbalıkla savaşmaya çağıran biri, bu işi önce kendisi yapmalıdır!"

Alevler artık yüzünde yansılanmıyordu; yeniden sert, kibirli havasına büründü.

"Senin yaşamının da iler tutar yanı yok!" diye geçirdi Ana içinden, sevecenlikle.

Pavel'in konuşmasını okumaya başlamıştı Lyudmila; önce isteksiz gibiydi, sonra yüzünü kağıtlara iyice yaklaştırarak okumaya başladı; okuduğu kağıtları hızla bir yana atıyordu. Okuması bitince yerinden kalkıp Ana'nın yanına geldi:

"Güzel!" dedi.

Gözlerini yere çevirip bir dakika kadar düşündü.

"Sizinle oğlunuz üzerine konuşmak istemezdim. Kendisiyle hiç karşılaşmadık ve ben gözü yaşlı konuşmalardan pek hoşlanmam. Bir yakınını sürgüne yollamanın ne demek olduğunu bilirim. Ama size sormak istediğim bir şey var: Güzel bir şey mi insanın böyle bir oğlunun olması?"

"Evet, güzel!" dedi Ana.

"Aynı zamanda da korkunç bir şey olsa gerek, öyle değil mi?"

Ana, sakin bir gülümsemeyle:

"Artık korkunç değil!" dedi.

Lyudmila, yağız eliyle dümdüz taranmış saçlarını düzelterek pencereye döndü. Yanaklarında, belki de bastırdığı gülümsemesinin gölgesi uçuşuyordu, belli belirsiz...

"Ben hemen dizgiye başlayayım. Siz yatıp uyuyun, zor bir gündü sizin için, yoruldunuz. Şu yatağa yatabilirsiniz... Ben uyumayacağım... gece bir ara, bana yardım etmeniz için belki uyandırırım sizi."

Eğilip ocağa iki odun attı, doğruldu, ocağın yanındaki dar kapıdan içeri girdi, kapıyı arkasından sıkı sıkıya kapadı. Ana onu gözleriyle izledi.

"Bir derdi var bunun..." diye düşünüyordu soyunurken.

Yorgunluktan başı dönüyor, ama içinde inanılmaz bir huzur duyuyordu. Her şey gözlerinde yumuşacık, sevecen bir ışıkla aydınlanıyor, bu ışık daha sonra ruhuna doluyordu usulca. Büyük heyecanların ardından gelen, bildiği bir huzur haliydi bu. Eskiden kendisini biraz kaygılandıran bu hal, şimdi sanki ruhunu genişletiyor, büyük ve güçlü bir duyguyla ruhunu berkitiyordu. Lambayı söndürdü, soğuk yatağa uzandı; yorganın altında tortop oldu, çok geçmeden derin bir uykuya daldı.

Gözlerini açtığında, açık, aydınlık bir kış gününün soğuk, beyaz ışıklarıyla dolmuş olduğunu gördü odanın. Elinde bir kitapla divana uzanmış ev sahibesi, yüzünde bambaşka bir gülümseme, ona bakıyordu.

“Aman Tanrım!” diye haykırdı Ana utançla. “Çok uyudum, değil mi?”

“Günaydın!” dedi Lyudmila. “Ona geliyor saat... kalkın da çayımızı içelim.”

“Neden uyandırmadınız beni?

“İstedim. Yanınıza geldim uyandırmak için, ama öyle hoş gülümsüyordunuz ki uykunuzun arasında...”

Çevik bir hareketle fırlayıp kalktı divandan, yatağa geldi, Ana’nın üzerine eğildi, donuk gözlerinde yakınlık, anlayış vardı.

“Kıyamadım uyandırmaya... güzel bir düş görüyordunuz belki?”

“Düş görmedim!”

“Olsun! Gülümseyişiniz çok hoşuma gitti: Rahat, temiz, kocaman bir gülüştü!”

Lyudmila usulca, kadife gibi yumuşacık gülümsedi.

“Ve sizi düşündüm... Ne zor bir yaşamınızın olduğunu!”

Ana bir şey söylemiyor, kaşlarını oynatarak düşünüyordu.

“Hiç kuşku yok, çok zor bir yaşam sizinkisi!” diye bağırdı Lyudmila.

“Bilmem ki...” dedi Ana, kuşkulu. “Kimi kez pek zor gibi. Birbirinden ciddi, birbirinden şaşırtıcı öyle çok şey üst üste biniyor ki bazen...”

Kendisine hiç yabancı gelmeyen o canlılık, dinçlik duygusunun yeniden kabardığını ve yüreğini düşüncelerle, imgelerle doldurduğunu duyumsadı. Yatağın üzerine oturup düşüncelerini dile getirecek uygun sözcükleri aradı.

“Her şey dönüp dolaşıp hep aynı noktaya geliyor... Öyle kötü şeyler oluyor ki! İnsanlar acı çekiyor, acımasızca dövülüyorlar... Pek çok sevinç yasak onlara... Çok acı bir durum bu!”

Lyudmila başını geriye atıp Ana’nın gözünün içine bakarak:

“Kendinizden söz etmiyorsunuz şu anda!” dedi.

Ana ona baktı, yerinden kalkıp giyinmeye başladı.

“Bir kenara çekilecek haliniz yok ki! Birini seviyorsunuz, öbürü ciğerinizin parçası; herkes için korkuyor, herkes için acı duyuyorsunuz... Bütün bunlar insanın yüreğini burup dururken, nasıl bir kenara çekileceksiniz?”

Yarı giyinik olarak odanın ortasında durup bir dakika kadar düşündü. Oğlu için kaygılanıp korkan, onun başına bir iş gelmemesinden başka bir şey düşünmeyen kadın değildi o artık; o kadın geçmişte kalmış, hatta belki de heyecanların, kaygıların ateşinde yanıp gitmişti; ona hafiflik veren, içini arıtan, yüreğini yepyeni bir güçle dirilten bir durumdu bu. Durup kendini dinledi; hem içinde olup bitenlere bir göz atmak istiyor, hem de geçmişe ait korkunç bazı şeyleri uyandırmaktan çekiniyordu.

Lyudmila yanına yaklaşıp:

“Ne düşünüyorsunuz?” diye sordu sevecenlikle.

“Bilmiyorum!” dedi Ana.

Birbirlerine bakarak sustular, her ikisi de gülümsedi, sonra Lyudmila:

“Semaver ne yaptı acaba?” diyerek odadan çıktı.

Ana, pencereden baktı: Dışarıda insanı canlandıran, dirilten, soğuk, ama göz alıcı, pırıl pırıl bir gün vardı; onun içi de gün gibi pırıl pırıldı; ve ondan farklı olarak sıcacık! Canı doyasıya konuşmak istiyor, ruhunu dolduran, içini batan güneşin kızılına boyayan duygulardan dolayı taşkın bir sevinçle, sevgiyle, kime olduğunu bilemediği bir gönül borcu duygusuyla konuşmak, konuşmak istiyordu. Şiddetle dua etme isteği duydu; ne zamandır unuttuğu bir şeydi bu. Genç bir yüz geldi gözünün önüne, çınlayan bir ses yankılandı belleğinde: “Bu hanım Pavel Vlasov’un annesi!” Saşa’nın gözleri ışıdı, sevinçle, sevecenlikle; Rıbin’in iri, kara bedeni yükseldi gözlerinin önünde; oğlunun bronzlaşmış, kararlı, kişilikli yüzü bir gülümsemeyle aydınlandı; Nikolay utangaç utangaç göz kırptı... sonra birden bütün bu hayaller hafif bir esintiyle birbirine karıştı, düşüncelerini derin bir huzur duygusuyla sarmalayan saydam, renkli bir bulut içinde eriyerek yitip gitti.

“Nikolay haklı çıktı!” dedi, odaya dönen Lyudmila. “Tutuklamışlar kendisini. Dediğiniz gibi yaptım, çocuğu yolladım sizin eve. Avluda polisler varmış. Başka bir polisin de kapı arkasına gizlendiğini görmüş. Çocuk, sivilleri tanır, anlattığına göre, bütün çevre sivil polis kaynıyormuş.”

“Demek öyle!” dedi Ana, başını sallayarak. “Zavallı Nikolaycığım...”

Göğüs geçirdi, ama üzüntü duymaksızın; buna kendi de şaştı.

“Son günlerde kentteki işçiler arasında çok sayıda okuma toplantısı düzenlemiş, fazla ortalarda görünmüştü...” dedi Lyudmila, kaşlarını çatarak,

ama sakin bir sesle. “Çoktan gizlenmesi gerekirdi! Yoldaşlar kaçmasını söylediler, ama dinletemediler. Bana kalırsa böyle durumlarda ikna etmeye çalışmak yerine, zorunluluk söz konusu olmalı.

Kara saçlı, al yanaklı, güzel, maviş gözlü, kemerli burunlu bir oğlan göründü kapıda:

“Semaveri getireyim mi?” diye sordu, çınlayan bir sesle.

“Lütfen, Sergeyciğim!” dedi Lyudmila, sonra da açıkladı: “Evlatlığım benim, Seryoja!”

Ana, bu sabah bir başkalık buluyordu Lyudmila’da; daha bir sade ve ona daha yakın gibiydi. Zarif bedeninin esnek salınışları güç ve güzellik saçıyor, bu da, onun sert, solgun yüzünü az da olsa yumuşatıyordu. Uykusuz geçirdiği gece, göz altlarındaki mor halkaları daha da genişletmişti. Sürekli bir gerginlik içinde olduğu duyumsanıyordu; sıkıca gerilmiş bir keman teli gibiydi.

Oğlan semaveri getirdi.

“Bak, Seryoja, seni tanıştırayım, Pelageya Nilovna, dün yargılanıp mahkûm edilen işçinin annesi.”

Çocuk sessizce eğilerek selamladı Ana’yı, elini sıktı, sonra dışarı çıkıp elinde birkaç çörekle geri döndü, geçip masaya oturdu. Lyudmila çayları doldururken, polisin evde kimi beklediği ortaya çıkana dek Ana’ya eve gitmesinin doğru olmayacağını açıkladı.

“Bekledikleri belki de sizsiniz! Tabii ya, sizi sorgulamak istiyorlardır...”

“Varsın sorgulasınlar!” dedi Ana. “Hatta tutuklasınlar isterlerse, umurumda bile değil! Yeter ki daha önce Pavel’imin konuşmasını her yerde dağıtmış olayım!”

“Dizgisi bitti. Yarına, kentte ve işçi mahallesinde dağıtmaya yetecek kadar bir şeyler basıp yetiştirebilirim... Nataşa’yı tanıyor musunuz?”

“Elbette!”

“Ona da götürürsünüz...”

Oğlan gazete okuyor ve onları hiç dinlemiyor gibiydi. Ama zaman zaman gazeteden ayrılan bakışları Ana’nın yüzüne kayıyordu; onun canlı bakışlarını görmek Ana’nın hoşuna gidiyor, gülümseyerek karşılık veriyordu ona. Lyudmila yeniden Nikolay’ın tutuklanmasına getirdi sözü; en ufak bir yazıklanma duyumsanmıyordu sesinde... ve Ana da bunu hiç yadırgamıyordu. Zaman, her günkünden daha hızla akıp geçiyordu; çay masasından kalktıklarında vakit öğle olmuştu.

“Vay canına!” diye bağırdı Lyudmila.

Tam o anda kapının telaşla çalındığını duydular. Oğlan soru dolu gözlerini kırpıştırarak Lyudmila'ya baktı.

"Aç, Seryoja! Kim acaba?"

Ve son derece sakin, eline eteğinin cebine soktu.

"Jandarmaysa eğer, siz, Pelageya Nilovna, şu köşeye çekilirsiniz! Sana gelince, Seryoja..."

Oğlan, kapıyı açmak için çıkarken:

"Biliyorum!" dedi usulca.

Ana gülümsedi. Bu hazırlıklar onu hiç heyecanlandırmıyordu; kötü bir şey olacağı önsezisi yoktu içinde.

Doktordu gelen. İçeri girmesiyle telaşla konuşmaya başlaması bir oldu:

"Bir: Nikolay tutuklandı. A, siz de mi buradaydınız Nilovna? Nikolay tutuklanırken orda değil miydiniz?"

"Beni buraya gönderdi."

"Hımm... bunun sizin açınızdan doğru olduğunu sanmıyorum! İkincisi: Dün gece kimi gençler, hektografik[16] baskıyla beş yüz dolayında çoğaltmışlar Pavel'in konuşmasını. Gördüm, hiç fena olmamış, yazılar açık, okunaklı. Bu akşam kentte dağıtmak istiyorlar. Ama ben buna karşıyım; kentte baskı makinesinden çıkma nüshalar dağıtılmalı; ötekileri gönderecek bir yer bulunur nasılsa..."

"Verin onları Nataşa'ya götüreyim!" diye atıldı Ana. "Hadi verin!"

İçi içine sığmıyor, Pavel'in konuşmasını bir an önce dağıtmak, tüm yeryüzüne oğlunun sözlerini ekmek istiyor ve gözlerinde yalvarmaya da hazır bir ifadeyle yanıt bekleyerek doktora bakıyordu.

Doktor kararsızca:

"Ne kadar doğru olur şu anda sizin böyle bir işe girişmeniz, bilemiyorum..." dedi; saatini çıkardı: "Şu anda on bir kırk üç, tren ikiyi beş geçe... kaç saat tutuyordu yol? Sanırım akşama doğru... beşi çeyrek geçe falan orada olursunuz... yeterince geç bir zaman değil bu. Gerçi asıl sorun..."

"Evet, asıl sorun bu değil!" dedi Lyudmila.

"Ya neymiş asıl sorun?" dedi Ana onlara doğru yaklaşarak. "Asıl sorun, işin gereği gibi yapılmasıdır..."

Lyudmila gözlerini dikip ona baktı, sonra alnını ovuşturarak:

"Bu işi sizin yapmanız tehlikeli..." dedi.

"Niçin?" diye sordu Ana, heyecanlı, ısrarlı.

“Şunun için...” dedi doktor ve inişli çıkışlı bir sesle, hızlı hızlı açıkladı: “Nikolay’ın tutuklanmasından az önce evden yok oldunuz. Sizi öğretmen hanımın teyzesi diye bildikleri bir fabrikaya gideceksiniz... oraya varışınızdan sonra yasak ve zararlı birtakım kağıtlar ortaya çıkacak fabrikada. Bütün bunlar, boynunuza geçirilmiş olan ilmeği daraltan nedenler...”

“Kimse fark etmez beni orada!” dedi Ana, heyecanla. “Dönüşümde tutuklarlar ve nereye gittiğimi sorarlarsa, ne cevap vereceğimi biliyorum...”

Bir an sustuktan sonra aynı heyecanla sürdürdü:

“Ne diyeceğimi biliyorum! İşçi mahallesine gidiyorum, orada bir tanıdığım var, Sizov... diyeceğim. Mahkemeden sonra doğruca ona gittiğimi, çünkü acılı olduğumu, Sizov’un da, yeğeni mahkûm olduğu için acılı olduğunu söyleyeceğim... Sizov da sözlerimi doğrulayacak. Gördüğünüz gibi hiçbir sorun yok!”

Coşkulu arzusu karşısında geri adım atmak üzere olduklarını sezerek, son dirençlerini de kırmak için ikna edici birkaç şey daha söyledi. Sonunda pes ettiler.

“İyi ya, gidin!” dedi doktor, isteksiz isteksiz.

Lyudmila sessiz, düşünceli, odada ileri geri dolaşıyordu. Yüzü süzgün, solgundu. Boyun kasları belirgin biçimde gerilmişti: Başı sanki birdenbire ağırlaşmış da göğsüne doğru düşecekmiş gibiydi. Bunu fark eden Ana:

“İşiniz gücünüz beni koruyup kollamak!” dedi gülümseyerek. “Kendinize hiç bakmıyorsunuz!”

“Bu doğru değil!” dedi doktor. “Kendimizi de kolluyoruz, kollamak zorundayız! Gücünü yok yere tüketenlere de çıkışıyoruz! Evet, efendim, bu böyle! Kağıtları size istasyonda teslim edecekler...”

Bu işin nasıl gerçekleşeceğini açıkladı, sonra yüzüne bakarak:

“Eh, size başarılar dilerim!” dedi.

Ve çıktı. İçi pek rahat değil gibiydi.

Kapının doktorun ardından kapanmasıyla, Lyudmila sessizce gülerek Ana’ya yaklaştı.

“Sizi anlıyorum...” dedi.

Koluna girip onunla birlikte sessizce biraz daha dolaştı odada.

“Benim de bir oğlum var. On üç yaşında, ama babasının yanında kalıyor. Kocam savcıdır. Ve oğlum babasıyla birlikte. Hep düşünürüm, ne olacak bu çocuğun hali, diye...”

Sesi titremeye başladı, sonra yeniden, dalgın, düşünceli sürdürdü:

“Benim, dünyanın en iyi insanları diye bildiğim, kendime en yakın gördüğüm insanların bilinçli bir düşmanı, oğlumu yetiştiren adam. Çocuğum bana düşman olarak yetişebilir. Benim yanımda kalması olanaksız, çünkü başkasının adına düzenlenmiş, sahte bir kimlikle yaşıyorum ben. Sekiz yıldır görmedim oğlumu... sekiz yıl... az zaman değil!”

Pencerenin önünde durup bomboş gökyüzüne bakarak sürdürdü:

“Yanımda olsa, daha güçlü hissederdim kendimi, yüreğim böyle kanayıp durmazdı. Ölmüş olması bile bu kadar acı vermezdi...”

Onun yüreğindeki derin yarayı duyumsayan Ana:

“Canım benim, güvercinim...” diye mırıldandı.

“Sizinki büyük mutluluk!” dedi Lyudmila, gülümseyerek. “Ana oğul yan yanasınız... Harika bir şey bu! Ve çok az rastlanan bir durum!”

“Evet, çok güzel!” diye haykırdı Ana, ve kendi de şaştı ağzından çıkan söze; sonra bir sır verir gibi sesini alçalttı: “Siz, Nikolay İvanoviç, hepiniz, hakikat için çalışan herkes, sizler de yan yanasınız! İnsanlar birbirinin yakınları oluvermişler, bunu çok iyi anlayabiliyorum! Sözleri anlamıyorum bir tek, sözlerin dışında her şeyi anlıyorum!”

“Demek öyle...” dedi Lyudmila. “Demek öyle...”

Ana parmaklarını göğsüne koyup onu hafifçe itekleyerek, sanki sesli düşünüyormuş gibi, fısıltıyla:

“Çocuklar yürüyorlar dünyada! Benim anladığım bu! Tüm dünyada, dünyanın her yerinden aynı noktaya doğru yürüyor çocuklar! En temiz yürekler, en namuslu akıllar, kötü olan her şeyin üzerine üzerine giderek, yalanı güçlü ayaklarının altında çiğneyerek yürüyorlar! Genç, sağlıklı insanlar, yenilmez güçlerini tek bir noktaya, adalete yöneltmiş, yürüyorlar! İnsanlığın acısını dindirmek, tüm dünyada mutsuzlukları yok etmek için sefere çıktılar... çirkinlikleri yok etmek için yürüyorlar ve yok edecekler! Yeni bir güneş yaratacağız, demişti onlardan biri bana, inanıyorum, yaratacaklar! Bütün mahzun yürekleri tek bir yürek halinde birleştireceğiz, demişti, inanıyorum, birleştirecekler!”

Unuttuğu dualardan bölük pörçük sözler geliyordu aklına; yüreğinden kıvılcım gibi fışkıran bu sözler, yeni imanını ateşliyordu.

“Gerçeğin ve aklın yolundan yürüyerek her yana, her şeye sevgi taşıyor çocuklar... her şeyin üzerine yeni bir gök açıyorlar... her şeyi ruhlarından fışkıran sönmez bir ateşle ışıtıyorlar! Çocukların tüm dünyaya duydukları sevginin ateşiyle yeni bir yaşam başlıyor her yerde. Bu sevgiyi kim yok

edebilir, kim? Onu yenebilecek daha büyük bir güç var mı? Bütün dünyanın yapıtıdır bu sevgi ve hayat onun zafere ulaşmasını bekliyor... tüm hayat!"

Kendi heyecanından bitkin, Lyudmila'dan ayrıldı, zorlukla soluyarak oturdu. Lyudmila son derece yavaş, gürültüsüz, bir şey kırmaktan korkar gibi usulca yürümeyi sürdürdü; önüne bakan donuk gözlerine derin bakışlar yerleşmişti; hareketleri son derece esnekti; bütünüyle daha bir uzamış, incelmiş, dikleşmiş gibiydi. Süzgün, sert yüzünde bir şeye odaklanmış gibi bir ifade vardı; dudakları sıkılıydı. Odanın sessizliği Ana'nın çabucak yatışmasını sağladı; Lyudmila'nın dalgın, düşünceli halini görünce, kendini suçlar gibi:

"Yanlış bir şey mi söyledim?" diye sordu usulca.

Lyudmila hızla döndü, korkmuş gibi baktı ona ve bir şeyi durdurmak ister gibi ellerini öne uzatarak, telaşla:

"Hayır! Tam tersine!" dedi. "Bu konuda başka bir şey konuşmayalım... her şey siz nasıl söylediyseniz öyle kalsın!" Sonra heyecanı biraz daha yatışmış: "Az sonra çıkmalısınız!" dedi. "Yolunuz uzun, biliyorsunuz..."

"Evet, az sonra! Nasıl sevinçli, mutlu olduğumu bir bilseniz! Oğlumun sözlerini, kanımın sözlerini götüreceğim! Kanımın, canımın sözlerini!"

Gülümsedi, ama gülümsemesi Lyudmila'nın yüzünde fazla yansılanmadı. Onun aşırı ölçülülüğü, kendi kendini baskı altında tutması, Ana'nın da sevincini doyasıya yaşamasını engelliyordu; bunu sezmesiyle birlikte Ana birden bu katı ruha da kendi coşkusunu aşılamak, kendi ateşiyle onu da tutuşturmak, yüreğini sevinçle doldurmak için karşı konulmaz bir istek duydu içinde. Lyudmila'nın elini tutup kuvvetle sıkarak:

"Canım benim!" dedi. "Hayatta herkese yetecek ışık bulunduğunu, bir gün o ışığı herkesin göreceğini, herkesin tüm varlığıyla o ışıkla kucaklaşacağını bilmek ne güzel bir şey!"

Kocaman, tertemiz yüzü titriyor, gözlerinde art arda sevinç ışıkları çakıyor, kaşları bu ışıkları kanatlandırmak ister gibi hızlı hızlı inip kalkıyordu. Yüce düşüncelerden sarhoş olmuş gibiydi; yaşadığı her şeyi, yüreğindeki tüm ateşi bunlara katıyor; düşüncelerini iyice yoğunlaştırarak aydınlık sözcüklerin, sert, içine çok şey alabilen, sığımlı kristallerine dönüştürüyordu. İlkyaz güneşinin doğurgan, yaratıcı gücüyle aydınlanan güz yüreğinden, birbirinden daha güçlü, daha ışıltılı, daha renkli sözcükler doğuyordu.

"İnsanlara yeni bir tanrının doğması gibi bir şey bu! Her şey herkes için, herkes her şey için! Ben sizleri bu şekilde anlıyorum. Gerçekten de siz

hepiniz yoldaşsınız, hepiniz kardeşsiniz, hepiniz aynı ananın, hakikatin çocuklarısınız!”

Yeniden kendi heyecanından tıkanarak durdu, soluk aldı, kollarını kucaklar gibi genişçe açarak:

“Şu yoldaş sözcüğünü içimden, kendi kendime söylediğimde bile, yüreğimde çocukların tüm dünyada yürüdüklerini duyuyorum!”

İsteğine ulaşmıştı: Lyudmila’nın yüzü alev alev yanıyor, dudakları titriyor, gözlerinden iri, saydam damlalar yuvarlanıyordu.

Ana onu sımsıkı kucakladı; yüreğinin kazandığı zaferle gurur duyarak, sessizce gülümsedi.

Ayrılırlarken, Lyudmila onun gözlerinin içine bakarak, usulca şöyle dedi:

“Biliyor musunuz, insana huzur veriyorsunuz!”

XXIX

Dışarı çıkmasıyla kuru soğuğun üzerine atılması bir oldu; önce burnunu sızlattı soğuk, ordan boğazına atladı, hemen sonra da soluğunu göğsünde sıkıştırdı. Durup çevresine bakındı: Kendisine yakın köşede, başında tüylü bir şapka bulunan bir arabacı duruyor, uzak köşede ise başını boynunun içine çekmiş bir adam, iki büklüm, yürüyordu; onun da önünde bir asker, kulaklarını ovalayarak, arada bir zıplayarak koşuyordu.

"Herhalde alışveriş için çarşıya yollamışlar askerciği!" diye düşündü Ana ve diri karın ayaklarının altında ezgiyle kütürdeyişinden keyif duyarak yürüyüşünü sürdürdü. Biraz erken geldi istasyona; treni henüz hazır değildi; ama is, pas, duman içindeki üçüncü mevki bekleme salonunu şimdiden doldurmuştu insanlar. Soğuktan kaçan demiryolu işçileri, arabacılar ve evi barkı olmayan, paçavralar içindeki gariban takımı, ısınmak için burayı doldurmuşlardı. Yolcular da vardı salonda: Birkaç köylü, rakun kürklü şişko bir tüccar, bir papaz ve kızı, çopur yüzlü bir başka küçük kız, dört beş asker, telaşlı küçük burjuvalar... Sigara, çay, votka içip söyleşiyordu insanlar. Büfenin önünde biri kahkahalarla gülüyordu. Halka halka yükselen sigara dumanları, başların üzerinde yoğun bir tabaka oluşturuyordu. Salonun kapısı açılırken gıcırdıyor, çarpılarak kapanırken de camları zangırdıyordu. Yoğun bir sigara ve tuzlu balık kokusu dolduruyordu içeriyi.

Ana, kapının yakınında, ortalık bir yere oturup beklemeye başladı. Kapının her açılışında içeriye dalan soğuk hava dalgası hoşuna gidiyor, derin derin içine çekiyordu temiz havayı. Ellerinde ağır paket ve denklerle kalın, kaba giysili birtakım adamlar içeri giriyor, kapıya takılınca sövüp sayarak yüklerini yere ya da sıralardan birinin üzerine atıp, yakalarında biriken minik buz parçacıklarını silkeliyor, kollarının yeniyle sakallarını, bıyıklarını silip, gürültüyle gırtlaklarını temizliyorlardı.

Elinde sarı bir bavul bulunan gençten biri girdi içeri, hızla çevresine bakındı ve doğruca Ana'nın yanına geldi.

"Moskova'ya mı?" diye sordu usulca.

"Evet. Tanya'ya!"

"Buyrun!"

Bavulunu sıranın üzerine, Ana'nın hemen yanına bıraktı. Hızla bir sigara çıkarıp yaktı, kasketini hafifçe kaldırarak başka bir şey söylemeden öbür kapıya doğru yürüdü. Ana, dirseğini bavula dayayarak, eliyle soğuk

meşini okşadı, keyifle kalabalığı izlemeye koyuldu. Az sonra yerinden kalkıp, perona çıkan kapının yakınında bir sıraya oturdu. Fazla büyük olmadığı için bavulu kolayca taşıyabiliyordu; yürürken başını iyice yukarı kaldırmış, önünde gidip gelen insanların yüzlerine bakıyordu.

Kısa paltosunun yakalarını kaldırmış gençten biri çarptı kendisine; elini şapkasına doğru götürerek yana çekildi adam hemen. Bir yerlerden gözü ısırıyordu adamı; dönüp ardına baktığında, adamın kalkık yakalarının gerisine gizlediği mavi gözleriyle belli etmemeye çalışarak kendisini izlemekte olduğunu fark etti. Bu dikkatli bakışın bir iğne gibi battığını duyumsadı kendine, bavulu tutan eli titredi, yükü de birden ağırlaştı sanki.

‘Kesin bir yerde gördüm onu!’ diye düşündü, ne olduğunu tam anlayamadığı, belirsiz, tedirgin edici bir şeylerin kımıldadığını duyumsadı yüreğinde; sözcüklerle dile getiremediği tedirginlik usul usul, ancak aman vermeksizin sıkıştırıyordu yüreğini. Sıkışma, giderek genişledi, boğazına doğru yükseldi; ağzını zehir gibi bir kuruluk kapladı. Bir kez daha geriye dönüp adama bakmak için şiddetli bir istek duydu... ve baktı: Adam, ağırlığını bir sağ, bir sol ayağına vererek, aynı yerde dikiliyordu; verdiği bir kararı uygulayıp uygulamamakta kararsızlık çekiyor gibiydi. Sağ elini paltosunun düğmeleri arasından içeri sokmuştu, sol eli cebindeydi; bu yüzden de sağ omuzu solundan daha yüksek görünüyordu.

Ana hiç acele etmeden sıraya yaklaştı, dikkatle ve içinde bir şeyleri kırmaktan korkar gibi usulca oturdu. Bir felaket önsezisiyle uyarılan zihninde, adamın iki ayrı görüntüsü canlandı; ilki, Rıbin’in kaçışından hemen sonra, kent dışındaki boş arazide; Rıbin’in kaçış yönü konusunda yanılttığı polisin yanında; öbürü, mahkemede. Kendisini tanıdıkları ve izlemekte oldukları apaçık ortadaydı.

‘Paçayı kaptırdım mı yoksa?’ diye düşündü.

Bir saniye sonra ürpererek:

‘Belki de henüz değil...’ diye geçirdi içinden.

Ama hemen sonra kendini gerçekçi olmaya zorladı:

‘Yok yok, bu iş buraya kadar!’

Çevresine bakınıyor, hiçbir şey görmüyordu; kıvılcım yağmuru gibi, birbiri ardınca değişik düşünceler doğuyordu kafasında.

‘Bavulu burada bırakıp, gitsem?’

Ama hemen sonra ışıyan çok daha parlak bir başka kıvılcım:

‘Oğlumun sözlerini mi? Hem de bu yaratıklara bırakıp...?’

Bavula sımsıkı yapıştırdı bedenini.

‘Bavulu da alıp gitsem?.. Kaçsam?..’

Birilerinin zorla kafasına tıktıkları şeylermişçesine kendisine yabancı gelen bu düşünceler beynini dağlıyor, kor ipliklerden bir kamçıyla dövüyormuşçasına içini kavuruyor, yüreğinde bir acıyı büyüterek kendinden utandırıyordu; sonuçta da kendinden, Pavel’den ve yüreğinde gövertip büyüttüğü her şeyden uzaklaştırıyordu onu. Kendisini yere çalan düşman bir gücün, omuzlarına, göğsüne bastırdıkça bastırdığını, içine ölümcül bir korku salarak kendisini alçalttığını duyumsuyordu Ana; boyun ve şakak damarları nabız gibi atıyor, saç dipleri terliyordu.

Derken, içinden yükselen güçlü, keskin bir hamleyle silkindi; bütün bu küçük, kurnaz, zavallı kıvılcımları elinin tersiyle uzaklaştırıp, buyurgan bir sesle:

‘Utanmalısın!’ dedi kendine.

Birden kendini çok iyi hissetti; eski gücüne kavuşmuştu.

‘Oğlunu utandırma! Kimse korkmuyor!’ diye ekledi.

Gözleri birilerinin bezgin, ürkek bakışlarıyla karşılaştı. Sonra Rıbin’in yüzü belli belirsiz canlandı belleğinde. Kararsızlıkla kıvrandığı o birkaç saniyelik kuşku, korku anı tepeden tırnağa güçlendirmiş, berkitmişti kendisini! Yüreği sakin sakin vuruyordu.

‘Şimdi ne olacak?’ diye düşündü, çevresini gözleyerek.

Yanına bekçiyi çağıran sivil polis, gözleriyle onu göstererek bir şeyler fısıldıyordu adama. Bekçi, sivil polisi yukardan aşağı süzüp geri çekildi. Bir başka bekçi yaklaştı sivil polise, söylediklerini dinledi, kaşlarını çattı. İri yarı, yaşlı, uzun zamandır tıraş olmamış ak saçlı, ak sakallı bir adamdı. Polise onaylarca bir baş hareketi yapan bekçi, Ana’nın bulunduğu sıraya doğru yürüdü; sivil polis kaşla göz arasında kaybolmuştu.

Yaşlı bekçi hiç acele etmiyor, öfkeli bakışlarını bir an bile Ana’nın yüzünden ayırmadan, ağır ağır yaklaşıyordu. Ana, sıranın en uzak köşesine doğru kaydı.

‘Dövmesinler yeter...’

Bekçi, Ana’nın yanına geldi, bir an hiçbir şey söylemeden ona baktı, sonra fazla yüksek olmayan, ama sert bir sesle sordu:

“Ne bakıyorsun öyle?”

“Hiç.”

“Demek hiç! Hırsız kocakarı seni! Bu yaşta...”

Yüzünde patlayan sert iki tokattı sanki bu sözler! Hırıltıyla söylenen bu kin dolu sözler, yanaklarını parçalamış, gözlerini oymuşçasına derin bir acı

duydu Ana.

“Ben mi hırsızım? Yalan söylüyorsun!” diye haykırdı olanca gücüyle; çevresindeki her şey, öfkesinin burgacı içinde dönüyordu; aşağılanmanın acısıyla sersemlemiş gibiydi. Hızla bavulun kapağını açtı, avuçladığı bildirileri başının üzerine kaldırdı:

“Bak! Herkes baksın!” diye haykırdı; kulakları uğulduyor, uğultuların arasında koşuşan insanların bağırışları çalınıyordu kulağına. İnsanların kimi oraya, kimi buraya koşuyordu.

“Ne var?”

“Şu, polis hafiyesi...”

“Ne oldu?”

“Dediğine göre, şu kadın hırsızmış...”

“Saygıdeğer de bir görünüşü var oysa... vah, vah!”

Dört yandan gelip çevresini saran insanları görünce daha bir yatışan Ana:

“Hırsız değilim ben!” dedi dolu dolu. “Dün siyasal tutukluların yargılanması vardı... Benim oğlum da onların arasındaydı: Vlasov! Mahkemede bir konuşma yaptı oğlum... İşte bu kağıtlarda onun konuşması yazılı! Okusunlar ve gerçeği öğrensinler, gerçek üzerine düşünsünler diye herkese dağıtacağım bu kağıtları!”

Biri dikkatle uzanıp elindeki kağıtlardan bir tanesini aldı; Ana kağıtları havaya, kalabalığın üzerine savurdu.

Birinin ürkekçe:

“Bu yaptığını da yanına koymayacaklardır!” dediği duyuldu.

İnsanların kağıtları kapıştığını, koyunlarına, ceplerine sokuşturduklarını görmesi Ana’ya yeni bir güç verdi. Şimdi çok daha sakin, çok daha güçlüydü; başını havaya dikmişti; içinde baskı altında tuttuğu sevinç coşkuyla uyanıyor, gururu gitgide büyüyordu. Eğilip bavuldan avuçladığı bildirileri, kendine doğru doymazca uzanan ellere doğru, dört yana fırlatırken, bir yandan da konuşuyordu:

“Oğlumu ve onunla birlikte olanları neden yargıladılar, biliyor musunuz? Bunu size söyleyeceğim: Ak saçlı bir ananın yüreğinden kopan bu sözlere inanmalısınız! Size gerçeği ulaştırmak istiyorlardı dün akşam mahkûm edilen insanlar! Bütün gerçeği! Dün şunu anladım ki, kimse, ama hiç kimse bu gerçeğe karşı koyamaz!”

Giderek büyüyen ve safları sıkılaşan kalabalıktan hiç ses çıkmıyordu; canlı bedenlerin oluşturduğu daracık bir halkanın ortasındaydı Ana.

“İnsanlar çalışıyorlar, ama yoksulluktan, açlıktan ve hastalıktan başka bir şey geçmiyor ellerine! Her şey bize karşı... Pislik içinde, yalan dolan içinde çalışa çalışa tüketip gidiyoruz ömrümüzü. Bizim emeğimizin üzerine kurulan birileri ise, patlayıncaya kadar yiyip içiyor, bizi köpek gibi zincire bağlı tutuyorlar! Cahilliğimizden hiçbir şey bilemiyor, her şeyden korkuyoruz! Hayatımız kara bir geceden başka bir şey değil!”

Boğuk birkaç ses duyuldu:

“Çok doğru!”

“Tıkayın şunun ağzını!”

Kalabalığın gerisinde sivil polisi gördü Ana; yanında iki de jandarma vardı. Son paketi de bir an önce dağıtmak için elini bavula atınca, bir başkasının elini gördü orada.

“Alın, alın!” dedi kağıtları yabancı ele doğru iterek.

“Dağılın!” diye bağırdı jandarmalar, kalabalığı itekleyerek.

Kalabalık öyle büyüktü ki, istemeyerek jandarmaları sıkıştırıyor, çalışmalarına engel oluyordu. Tertemiz yüzünde, kocaman, namuslu gözleri ışıyan ak saçlı, yaşlı kadın karşı konulmaz biçimde insanları kendine çekiyordu. Hayatın birbirinden koparıp, ayrı yaşamlara mahkûm ettiği insanlar, birbirleriyle karışıp kaynaşarak tek bir bütün oluşturuyor; hayatın haksızlıklarıyla kırılmış kalpler, yaşlı kadının sözlerinde nicedir özledikleri sıcaklığı buluyordu. Ana, bir karış ötesinde sessizce duran insanların kendisine büyük bir dikkatle bakmakta olduklarını görüyor, sıcak soluklarını yüzünde duyuyordu.

“Git, kocakarı!”

“Şimdi yakalayacaklar seni!”

“Çok da gözüpek!”

Jandarmaların sesi gitgide daha yakından duyulmaya başlamıştı:

“Çekilin! Dağılın!”

İtilen insanlar Ana’nın önünde iki yana sallanıyor, birbirlerine tutunuyorlardı.

Herkes kendisini anlamaya, ona inanmaya hazırmış gibi geliyordu Ana’ya, bu nedenle de bildiği her şeyi, içinde gücünü hissettiği bütün düşünceleri açıklamak istiyordu insanlara. Düşünceler, yüreğinin derinlerinde kolayca doğuveriyor ve adeta bir şarkıya dönüşüyordu; ama derin bir acıyla, bu şarkıyı dillendirmeye sesinin yetmediğini hissediyordu Ana; titriyor, çatallanıyor, kopuyordu sesi.

“Oğlumun sözleri, bir emekçinin, namuslu, yüzü ak bir insanın tertemiz sözleridir! Namuslu, yüzü ak insanlar cesaretlerinden belli olur!”

Genç birtakım gözler hem hayranlıkla, hem de korkuyla bakıyordu Ana’ya.

Göğsüne yediği bir darbeyle sendeleyince kendini sıraya bıraktı. Karşısındaki insanların başları üzerinde jandarmaların elleri görünüp yitiyordu. İnsanları yakalarından, omuzlarından çekiştirip itiyorlar, şapkalarını kapıp uzağa fırlatıyorlardı. Ana’nın kararan gözlerinde her şey, her yer sallanıyordu, yine de kendini toparladı, kalan son sesiyle haykırdı:

“Ey insanlar, gücünüzü birleştirin, tek bir yumruk olun!”

Bir jandarma, kocaman, kırmızı eliyle yakasına yapışarak başını ileri geri sarstı:

“Kes sesini!”

Ensesi şiddetle duvara çarptı, yüreğini bir an korkunun yakıcı dumanı bürüdü; ama bu yalnızca bir an sürdü.

“Yürü!” diye bağırdı jandarma.

“Hiçbir şeyden korkmayın! Hiçbir acı, ömür boyu çekip durduğunuz, ruhunuzu kemiren...”

Jandarma, kolundan tuttu, yerinden kaldırmak için çekiştirdi:

“Kes sesini dedim sana!”

Bir başka jandarma da öbür kolundan tuttu; kocaman adımlarla sürüyüp götürmeye başladılar kendisini.

“... içinizi çöle çeviren acıdan daha korkunç olamaz!”

Koşarak gelen sivil polis, yumruğunu burnunun dibinde sallayarak:

“Kes sesini mendebur yaratık!” diye cırladı.

Büsbütün büyüyen gözleri kor gibi yanıyor, çenesi titriyordu. Yerdeki kaygan taşlara topuklarıyla tutunmaya, direnmeye çalışırken bir kez daha haykırdı:

“Dirilen bir ruhu öldüremezler!”

“Seni köpek!”

Sivil polisin kısa bir kavisle savurduğu yumruk yüzüne indi.

Kin dolu bir ses duyuldu:

“Adamı böyle yaparlar işte kocakarı!”

Kara, kırmızı bir perde indi gözlerine Ana’nın, kanın tuzlu tadı kapladı ağzını.

Değişik yönlerden kulağına parça parça ulaşan haykırışlarla kendine geldi.

“Sakın el kaldırmayın!”

“Çocuklar!”

“Seni alçak herif!”

“Patlat şuna bir tane!”

“Aklı kanla boğamazsınız!”

Boynunu, sırtını dürtüyorlar, omuzlarına, başına vuruyorlardı; çığlıklar, ulumayı andırır bağırışlar, ağıtlar, kulak tırmalayan düdük seslerinin oluşturduğu karanlık bir burgaç içinde her şey fırıl fırıl dönüyor, ağır, yoğun bir şey kulaklarını, boğazını tıkıyordu; boğulacak gibiydi; ayaklarının altında yer yarılmıştı sanki, bacakları büküldü, acıdan tüm bedeni ateşe değmiş gibi titredi, ağırlaştı, gevşekçe sallandı. Ama gözlerindeki ateş sönmemişti daha ve insanların gözlerinde o çok iyi bildiği, çok sevdiği cesur, gözüpek ateşlerin tutuştuğunu görüyordu.

Tam kapıdan çıkaracaklarken bir elini jandarmalardan kurtarıp pervaza asıldı.

“Gerçeğin ateşini kan denizinde söndüremezsiniz...”

Eline vurdular.

“Akılsızlar! Rüzgâr ekiyorsunuz... fırtına biçeceksiniz!”

Jandarmalardan biri boğazına sarılıp sıkmaya başladı.

Bir hırıltı yükseldi boğazından.

“Zavallılar...”

Biri boğuk bir hıçkırıkla karşılık verdi ona.

SON

[1]*Galoş*: Islanmasını önlemek için ayakkabı, bot ya da potinlerin üstüne giyilen lastik, ayakkabı koruyucusu –ç.n.

[2]*Hohol*: (Rus halk ağzında) Ukraynalı –ç.n.

[3]*Nahodka* (Rus.): Buluntu, bulunmuş şey (burada anasız babasız çocuk) –ç.n.

[4]*Hlıstlar*: Rusya'da 17. yüzyılda kurulmuş, "kutsal ruh"la doğrudan temas kurulabileceği esasına dayanan bir mezhep. Zikir törenlerinde kendilerinden geçip işi birbirlerini kırbaçlamaya dek vardırabiliyorlardı – ç.n.

[5]*Duhoborlar* (Rusçası: Duhobortsı): 18. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş bir mezhep. Ortodoksluğa ilişkin bütün dinsel gelenek ve görenekleri, törenleri, papazları, keşişleri, dine ilişkin her türlü gizemi yadsıyor, yalnızca kendi topluluk önderlerinin buyruklarını yerine getirerek komünal bir yaşam sürüyorlardı. Hükümetin buyruklarına uymadıkları, askerlik yapmayı reddettikleri için Çarlık hükümetince uzun süre izlenmişlerdi. 19. yüzyıl sonlarında, çoğu Kanada olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine dağıldılar –ç.n.

[6]*Turba*: Bataklık kömürü –ç.n.

[7]*Pud*: 16.3 kg’a denk eski bir Rus ağırlık ölçüsü –ç.n.

[8]*Funt*: 409,5 grama denk eski bir ağırlık ölçüsü

[9]*Verst*: 1,06 km’ye eşit eski bir Rus uzunluk ölçüsü

[10]*Desyatina*: 1,09 hektara eşit eski bir Rus alan ölçüsü

[11]*Stepan Razin* (1630-1671): Don Kazaklarından, 1670-71 yıllarındaki köylü ayaklanması önderi; Moskova'da idam edilmiştir –ç.n.

[12]*Yemelyan Pugaçov* (1740-1775): Don Kazaklarından. ‘1773-1775 köylü ayaklanması önderi; Moskova’da idam edilmiştir*’* –ç.n.

[13]*Vanya*: İvan adının okşanarak söylenişi –ç.n.

[14]*Şilo*: Biz, tığ anlamında –ç.n.

[15]*Dolama*: (Eskiden) Çizme giyenlerin çorap yerine ayaklarına sardıkları bez parçaları –ç.n.

[16]*Hektograf*: Donmuş jelatin üzerine boya uygulanarak gerçekleştirilen ve orijinal nüshadan 100 adede kadar çoğaltma olanağı sağlayan eski bir baskı yöntemi –ç.n.